

Femer fa graner

**Feines i eines de pagès
a la Plana de Vic del segle xx**

Jacint Torrents i Buxó

Femer fa graner

Feines i eines de pagès a la Plana de Vic del segle XX

Centre de Promoció de la Cultura Popular
i Tradicional Catalana

Femer fa graner

Feines i eines de pagès a la Plana de Vic del segle XX

Jacint Torrents i Buxó

Generalitat de Catalunya
**Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació**

Barcelona, 2009

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Torrents i Buxó, Jacint

Femer fa graner : feines i eines de pagès a la Plana de Vic del segle XX. –
(Temes d'etnologia de Catalunya ; 18)

A la part superior de la portada: Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.
– Bibliografia

ISBN 9788439381723

I. Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació

II. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana

III. Títol

IV. Col·lecció: Temes d'etnologia de Catalunya ; 18

1. Vida rural – Vic, Plana de – Història – S. XX

2. Vida agrícola – Vic, Plana de – Història – S. XX

631/635(467.1 Os)"19"

© 2009: Jacint Torrents i Buxó

© d'aquesta edició: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació

Direcció de la col·lecció i de la coberta: Azúa/Ancochea

Fotografia de la coberta: Santi Carbonell

Primera edició: desembre de 2009

Impressió: Treballs Gràfics

Dipòsit legal: B-44365-2008

A l'Agnès,
la *pastoreta* del meu cor.

Cuereta blanca

(*Motacilla alba*)

Ocell de l'ordre dels passeriformes de 16 a 18 cm de longitud amb la cua i les potes llargues amb un plomatge blanc, negre i gris. Habita prop de l'aigua i a més de saltironar també peona de forma característica. Nia en forats de parets i ponts o bé directament sobre el sòl, formant una estructura de materials vegetals que després recobreix interiorment de plomes.

És un ocell que sol fer companyia a pagesos i pastors. S'alimenta de llavors, larves o petits insectes i aprofita les feines de llaurar els camps per buscar aliment per entre els solcs de l'arada i la terra remoguda. A la Vall de Bohí l'anomenen pastoreta pel costum que té de seguir el ramat com si fos un pastor que tot peonant va caçant insectes que fugen de les ovelles.

Fotografia: Sebastià Riera

Ara visc al poble i escric novel·les, és a dir mentides, però mentides que s'assemblen molt a la veritat perquè, al capdavant, parlen del món que conec: de masies, de tractors, de camps, de boscos, de turons i, sobretot, de pagesos que s'enrabien de valent perquè, malgrat tots els seus esforços, cada dia costa més viure de la terra i del bestiar i sovint es troben en la necessitat de recórrer a estratègies de supervivència com la ramaderia intensiva, la restauració, el turisme rural, l'hoteleria i els camps de golf. Les novel·les em permeten construir una mena de retrat sobre les darreres transformacions econòmiques i socials que amenacen brutalment la continuïtat de la nostra pagesia. La solidaritat o la mal·fiança entre els veïns, l'herència patrimonial basada en la figura irrevocable de l'hereu, la divisió sexista de les tasques domèstiques, agràries i ramaderes, la relació cordial o tibant entre propietaris i masovers i la sinceritat i la hipocresia morals es combinen amb referències a les collites de cereals, patates i altres productes agrícoles, la compra i la venda de bestiar, el maneig de les eines manuals i de la maquinària i la regulació laboral al cicle natural de les estacions.

Antoni Pladevall

Qui sóc i perquè escric

<http://www.uoc.edu/lletra/noms/antonipladevall/index.html>

SUMARI

PRESENTACIÓ / 13

PRESENTACIÓ / 13

LES FEINES DE PAGÈS COM A OBJECTE D'ESTUDI / 17

Bases metodològiques

Marc d'estudi

Tractament de les fonts

Inventari

FER DE PAGÈS A LA PLANA DE VIC / 43

Marc geogràfic

Rotacions de conreus i contractes de masoveria

El mas Colomer de Taradell

Mantenir els camps

Els guarets

La rotació de conreus

Les feines

Els animals de treball

LES FEINES DELS CONREUS / 81

Patates, conreus de primer any

Blats de moro de guaret, conreus de primer any

Blats (forments i xeixes), conreus de segon any

Els àpats del segar

Ordis i mestalls, conreus de tercer any

Civades i blats de moro de sobrerostoll, conreus de quart any

Trepadelles i alfals, conreus de farratges durant quatre anys

LES EINES DE PAGÈS / 197

Animals i llavors, els éssers vius

Els animals de treball

Bovins i equins

Bous, eugues, burros i mulats a la Plana de Vic

El declivi dels animals de treball

Les llavors

Els fertilitzants, les terres de conreu i els agents atmosfèrics

Els instruments de treball

Els oficis menestrals

UN OFICI QUE DESAPAREIX / 257

ANNEXOS

Glossari d'eines de pagès i d'oficis menestrals / 269

Ressenyes biogràfiques / 327

Bibliografia / 333

Notes / 335

Pròleg

Femer fa graner és la dita que posa títol a aquesta obra i que fa palesa la importància dels fems en les agricultures de base orgànica i *els tractors no caguen!* és la rotunda i indiscutible afirmació que recorda haver sentit dir un pagès al seu pare quan varen arribar els primers tractors en una de les entrevistes que li fa l'autor d'aquest llibre. Aquesta afirmació, com moltes d'altres que s'inclouen en aquest treball, pot il·lustrar, tota sola, la percepció d'uns canvis radicals pel que fa a la pràctica de l'agricultura, de la ramaderia i de moltes altres activitats que hi estan relacionades. Uns canvis que, en bona mesura, s'inicien en el cas de la Plana de Vic, a la primera meitat del segle XX i que, d'una manera general, són atribuïts a la mecanització. Una mecanització, per la seva banda que expressa i sintetitza a l'hora un conjunt de canvis més generals relatius al paisatge, a la demografia, a l'economia, a les tecnologies, a la urbanització, a l'alimentació —en definitiva— una forma de vida. L'autor, nascut en un medi rural, ha sabut copsar al costat dels pagesos protagonistes del llibre aquests canvis progressius i radicals. Uns canvis que, en paraules d'Antoni Pladevall, novel·lista que des de la ficció ha recreat el món dels pagesos, «amenacen brutalment la continuïtat de la pagesia», la pagesia entesa com un «ofici» que s'hauria convertit en una «indústria» agropecuària i deixant enrere els trets, les habilitats, els coneixements, les tècniques, les pràctiques, els valors, els tractes i els contractes que l'haurien caracteritzat.

La mecanització o la revolució mecànica del camp, la substitució de la energia animal per la energia mecànica, té una llarga història i el seu inici és força anterior a la segona meitat del segle XX. Als Estats Units, per exemple, el nombre de cavalls declinà des d'un màxim de 26 milions al 1907 a 4 milions el 1955 i, entre el 1907 i

el 1950, el nombre de tractors va passar de 600 a 3,4 milions. A la Plana de Vic, aquest procés s'inicia més tard i és s'implantà més lentament que als Estats Units. En qualsevol cas, l'interès de la monografia rau en què l'autor ha pogut documentar amb precisió la substitució dels animals de treball per la força motriu dels tractors a través de les dades estadístiques proporcionades pels censos de requisita militar les quals mostren la progressiva davallada d'animals de treball i la creixent mecanització de les feines del camp a partir de mitjans del segle XX, fets que corroboren els abundants testimonis orals i materials recollits a la monografia. Si parlem de «revolució», però, es perquè aquesta substitució de la tracció animal per la mecànica afecta, com si d'una reacció en cadena es tractés, a tota la feina de l'agricultura i al conjunt de la societat que la integra. Fins a cert punt, des de el moment que la màquina no necessita l'energia animal o humana per funcionar, es pot parlar més que d'una «evolució» d'un «trencament», d'una «desaparició» d'un món — com diu l'autor — a l'hora qualitativa, de tot el que s'entenia per «usos i costums de bon pagès», i quantitativa, mesurada, per exemple, en el percentatge de la població activa dedicada a la feina de pagès i en conseqüència d'un gran nombre de masos abandonats. De tal manera que «un paisatge habitat per homes i dones de llarga tradició pagesa amb un imaginari i cultura pròpies (...) s'ha vist profundament transformat i del qual només ens queda la memòria, uns retalls de vida personal que recullen els sabers acumulats per generacions de pagesos».

La monografia descriu un conjunt de sabers acumulats perquè, com diu un dels informants privilegiats de l'autor, en Joan Lleopart, «la terra era de molt mal remenar» i «s'havia de treballar amb el cap». Uns sabers apresos i transmesos per generacions de pagesos sobre els éssers vius, els animals i plantes, sobre el sòl, i el clima... i sobre les relacions entre tots aquest elements. Unes relacions que marcaren el ritme anual de treball agrícola al voltant del qual la saviesa popular va construir un calendari agrícola lligat al calenda-

ri social i religiós en el seu conjunt i que suposà una adaptació de les diferents espècies –animals i vegetals— al medi en relació als processos tècnics i culturals ocorreguts a la Plana de Vic.

La lectura del llibre ens fa reflexionar sobre la pagesia, un ofici transformat o, potser, qui sap si desaparegut i, amb ell, la pèrdua d'un sector econòmic de producció i la possible pèrdua, també, de la memòria d'una forma de vida. Això és el que senten els protagonistes més directes d'aquest llibre, informants que reflexionen i prenen consciència sobre aquest fet, la trajectòria vital dels quals es pot conèixer a través d'una breu biografia que s'adjunta a l'apèndix. Precisament, ha estat la consciència de pèrdua d'aquest patrimoni col·lectiu el que, des de fa una colla d'anys va empènyer a un cert nombre de pagesos de la Plana de Vic i, també a l'autor des del camp l'etnografia, a intentar preservar-lo en la mesura de les seves possibilitats. Aquest llibre és, en bona mesura, un intent de fixar la memòria d'aquest patrimoni a l'hora tangible com són les eines de pagès, i intangible, com són la memòria de les feines i de les seves raons de fer i de ser.

Un proverbi xinès diu que paciència és mirar un prat i esperar a que es converteixi en llet. Bé, doncs amb la mateixa paciència que el pagès, l'autor ha etnografiat l'ofici de pagès a la Plana de Vic. Paciència i molta dedicació han regit la investigació durant molts anys. L'autor no ha estat sol ja que ha endegat grups de recerca i ha comptat amb la col·laboració ben interessada, en el sentit més positiu del terme, d'una colla de pagesos que estimen i estan orgullosos del seu ofici. La seva memòria, les eines que utilitzaren han estat, són, importants testimonis, representatius i, a l'hora, significatius d'una història recent però quasi desconeguda d'una història de múltiples dimensions que abracen aspectes referents a la tècnica, a la societat, a l'economia, a la demografia i al paisatge.

Una prova, molt il·lustrativa des de el meu punt de vista, de les profundes transformacions sofertes i de la pèrdua dins la memòria d'aquest patrimoni col·lectiu que és la feina de pagès la podríem

obtenir fent un petit test amb l'eina que ens ofereix el «Glossari d'eines de pagès i d'oficis menestrals» que figura al final del llibre. Aquest glossari recull 244 termes. Si féssim una enquesta sobre el coneixement o la identificació d'aquests termes entre l'actual població de la Plana de Vic, quantes persones sabrien el seu significat? Com que aquesta enquesta resultaria costosa, podem fer un altre test més ràpid i còmode però no menys significatiu ja que buscant al diccionari català de *Google* reconeix menys de la meitat dels termes i tampoc reconeix oficis relacionats amb l'ofici pagès i dels quals se'ns parla al llarg de les pàgines que segueixen. Fer aquest exercici és tot un indicador de fins a quin punt les transformacions han estat fortes i de fins a quin punt —i amb quina rapidesa— estan a punt de desaparèixer de la nostra memòria.

Contribuir a la recuperació d'una memòria a fi de fixar els elements propis de la feina de pagès a la Plana de Vic és, diu l'autor, l'objectiu d'aquest llibre. Llegir el llibre que teniu a les mans ens dóna fe que l'objectiu s'ha aconseguit amb escreix i per aquesta raó, podem dir que l'abast de la monografia no és només una reconstrucció d'un ofici quasi desaparegut, és, també, una «restitució» patrimonial a les generacions que el conformaren i una oportunitat de fixar un seguit de coneixements per a les generacions futures.

Jesús Contreras

Tours, maig de 2009

Presentació

Les activitats agrícoles i ramaderes desenvolupades per l'ocupació humana sobre els territoris han donat fisonomia pròpia als paisatges. La progressiva desaparició dels pagesos ha representat la pèrdua d'un sector econòmic de producció, però també, de la memòria d'una forma de vida que fins ara havia contribuït en gran manera al sosteniment de la població, a l'afaiçonament dels paisatges actuals i a la construcció d'un imaginari que s'ha anat configurant al seu entorn.

L'imaginari individual i col·lectiu de moltes generacions que han poblat el nostre territori s'assenta sobre els records del món pagès. La pervivència d'aquesta forma de vida és avui, però, residual. Preservar la memòria d'una part d'aquesta realitat com són les feines de l'ofici de pagès a la Plana de Vic m'ha empès a treballar en diferents àmbits de recerca sobre el món rural a fi de fixar —ni que sigui sobre el paper— un ofici mil·lenari. Les persones que hem viscut en un medi rural la segona meitat del segle xx hem vist canvis radicals que han obligat els pagesos a buscar estratègies de supervivència i a assimilar grans canvis socials, tecnològics i econòmics.

Els primers passos de la present investigació es van iniciar —sense saber-ho— l'estiu de l'any 1987, quan amb una colla d'homes de Folgueroles, «capitanejats» per en Pep Roviretes (Josep Verdagner i Portet)¹, i a fi de recordar els temps en què ells havien segat i batut, vam decidir d'anar a segar a cop de volant i batre a pota, un camp de civada de cal Pastor i enregistrar tot el procés tècnic. Amb la col·laboració del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona (GRFO) per a l'enregistrament del so i el Servei d'Àudiovisuals de l'Escola Universitària de Mestres d'Osona en l'enregistrament de les imatges en vídeo, es va reproduir el procés de segar a mà un camp de

civada, lligant les garbes, fent les garberes, garbejant amb carro per portar les garbes cap a l'era i fent, finalment, una batuda a pota amb una euga. Tot el procés el van fer persones que, tot i tenir una certa edat, encara conservaven l'experiència de segar a mà adquirida de joves en les campanyes de la sega.

Vist ara, amb perspectiva, em sembla que va ser llavors quan vaig començar a tenir interès pels processos tècnics propis de les feines de pagès, esperonat per un interès doble: el del coneixement científic des del camp de l'etnografia, juntament amb el de la voluntat de difusió, fent-ne transposicions didàctiques per fer-lo més assequible per als estudiants i per al gran públic. L'experiència va servir per descobrir les possibilitats etnogràfiques que oferien les restitucions o reproduccions de feines agrícoles desaparegudes, feines que ja només recorden haver fet els pagesos d'edats avançades, de les quals encara conserven el gest tècnic i la memòria gestual incorporada que suposa l'habilitat de fer-les malgrat els anys transcorreguts sense practicar-les. Vistes les potencialitats d'aquest camp de recerca, des d'aleshores es van iniciar les primeres entrevistes a pagesos vells per tal d'analitzar les característiques del sistema tècnic agrícola que havien practicat i dels canvis que havien observat amb la mecanització de les feines del camp a partir de mitjan segle xx.

Els fonaments bàsics per considerar la importància del tema, els primers coneixements i la voluntat d'inici de l'estudi els van aportar, d'una banda, la mateixa experiència personal basada en la infantesa viscuda a Folgueroles —un poble de pagès de la Plana de Vic on a través de la relació amb els veïns em vaig acostar a un imaginari comú propi dels pagesos del territori— i, de l'altra, la passió i l'interès transmesos per dos pagesos avui ja desapareguts, Josep Verdaguer de les Roviretes de Savassona (Tavèrnoles) i en Joan Lleopart² del Colomer de Taradell, amants del seu ofici, coneixedors de l'evolució que aquest anava experimentant i amb els quals vam forjar una gran amistat.

Vaig començar l'estudi estudi sistematitzat del tema amb el grup de recerca Món rural: evolució i factors de canvi de la UVic, constituït l'any 1998, que planteja diverses línies de recerca sobre els canvis en el món rural al llarg del segle xx. La finalitat del grup de recerca era i és, encara, la de contribuir al coneixement del món rural català a l'època contemporània des d'una perspectiva multidisciplinària amb l'objectiu principal d'analitzar els processos de canvi i d'adaptació del món rural a l'economia i a la societat modernes, marcades per la integració econòmica i la penetració del món urbà.

Per encàrrec del servei d'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya he coordinat cinc projectes³ de recerca i documentació amb la col·laboració de les documentalistes Anna Homs i Rocío Almazán.

Aquests projectes es van portar a terme en tres fases entre els anys 2000 i 2004. Els tres primers van suposar la confecció de l'inventari i la documentació de les col·leccions de guarniments, de cistells i d'eines agrícoles del mas Colomer de Taradell; el quart va consistir en l'inventari de les eines del mas Soler de Santa Eulàlia de Riuprimer, i el cinquè, en l'estudi dels carros de l'Alzinar de la Roca i de les eines de carreter del taller de Can Marxant de Taradell.

En la recerca d'aquest patrimoni hem treballat amb un doble objectiu: en primer lloc, el de donar context històric a les col·leccions de tecnologia agrícola en el marc de l'evolució de les tècniques de producció agropecuària de la Plana de Vic, i en segon lloc, el d'establir les bases per poder engegar projectes de museïtzació i difusió de les col·leccions estudiades. Encara que la conservació dels objectes de les col·leccions inventariades no es contemplava en els projectes fets, ja que l'assumien els propietaris, l'equip també es va interessar per la conservació més adequada de les peces, i va buscar assessorament amb diferents especialistes.

Les recerques es van fer seguint la metodologia proposada per l'IPEC a fi de poder incloure les peces de les col·leccions en l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya.

La informació obtinguda al llarg del procés de recerca i anàlisi de les diverses fonts em permet avui presentar la present monografia que descriu les feines de pagès dins el cicle agrícola propi d'un mas de la Plana de Vic.

Aquest llibre es proposa descriure, des d'una perspectiva etnogràfica, els canvis tecnològics que van experimentar les activitats agropecuàries a la Plana de Vic durant el segle xx. Al segle durant el qual han ocorregut importants transformacions en els procediments agrícoles, tant pel que fa a l'adopció de noves eines i conreus, com a la mateixa concepció de les bases tècniques de l'agricultura.

Les feines de pagès com a objecte d'estudi

Amb la denominació genèrica de «feines de pagès» ens referim al conjunt de pràctiques que els agricultors creuen necessàries per mantenir i incrementar la producció de les terres de conreu, de la cria del bestiar i del manteniment mateix dels mitjans de producció, concretats en els camps de conreu. En aquestes pràctiques intervenen les varietats d'animals i de llavors utilitzades, així com les eines i les instal·lacions necessàries per fer-los produir, elements inscrits en el marc de les relacions socials i culturals de les comunitats pageses. El coneixement i el domini d'aquestes pràctiques,

Vista panoràmica del sector NE de la Plana de Vic. Imatge captada des de l'Eix Transversal en el seu pas pel terme de Folgueroles, amb els perfils de fons dels altiplans del Collsacabra. Cal observar la transformació del paisatge on actualment conviuen els camps de conreu de cereals amb les granges de porcs i vaques, enmig dels traçats d'infraestructures elèctriques que creuen la Plana de Vic. Món Rural (UVic)
Autor: Jacint Torrents.

enteses cadascuna com una feina, constitueixen en conjunt el que anomenem l'ofici de pagès'.

A la Plana de Vic, de manera semblant que a la major part de les altres contrades agrícoles, fer de pagès ha comportat el domini de determinats coneixements biològics, tècnics i ambientals per aplicar-los a un conjunt de feines, la majoria de caràcter estacional, adaptades a acomplir les necessitats biològiques bàsiques per al bon manteniment dels conreus i del bestiar. Aquestes feines són enteses com a manipulacions intencionades del medi, com a processos tècnics que es poden segmentar en diverses cadenes operatòries, en el seu conjunt, orientades a la producció agrícola i pecuària, feines que estan condicionades pels elements naturals, socials i culturals propis dels paisatges agrícoles on es desenvolupen i que suposen un conjunt de tasques que comprenen també el manteniment i la renovació de les infraestructures bàsiques adreçades a la conservació dels recursos productius de les explotacions i al manteniment de les famílies.

L'ofici de pagès l'ha exercit diverses classes socials d'agricultors des de propietaris, masovers, arrendataris fins a jornalers, i ha consistit a gestionar de manera eficient els elements productius del medi de manera que les terres, el bestiar, els boscos i els erms rendixin el màxim de fruits, aplicant tècniques adequades en els moments propicis, seguint els cicles estacionals, les rotacions de conreus i les fases biològiques de la cria del bestiar. La gestió eficaç d'aquests elements hauria comportat l'habilitat de combinar amb eficiència una àmplia tipologia de sabers sobre l'entorn de la zona habitada. Sabers que són utilitzats de manera combinada i global i que, entre altres, comprenen els coneixements sobre la composició dels sòls i les necessitats tècniques per al seu conreu, en estreta relació amb els coneixements sobre climatologia i les necessitats bàsiques que requereixen les plantes i els animals per al bon funcionament dels cicles vitals.

El desenvolupament al llarg dels anys d'activitats agrícoles i ramaderes en un territori dona forçosament una fisonomia pròpia

al paisatge de cada zona, que canvia segons les circumstàncies de cada època, amb canvis més accelerats o més progressius que modelen les formes de l'hàbitat dels grups humans, enregistren bona part de la memòria cultural d'un poble i donen una identitat als seus pobladors.

La lectura geogràfica, arqueològica i antropològica d'un determinat paisatge ens dóna indicis per descobrir les activitats econòmiques i la tecnologia utilitzades per les comunitats que l'han poblat, restes que permeten entendre com l'han anat transformant i endevinar quins canvis importants ha experimentat en el transcurs del temps. Com una comunitat l'ha afaïçonat donant-li una empremta particular, unes característiques singulars i un sentiment d'identitat. Així, doncs, podem dir que les feines dels pagesos han anat transformant de manera més o menys intensiva la majoria dels paisatges en funció de les necessitats de producció d'aliments. Els pagesos treballen en contacte directe amb els elements naturals del medi i que tenen com a repte principal la seva capacitat d'adaptar un territori a fi que sigui propici per al conreu de plantes i per a la cria d'animals per tal de poder aprofitar els recursos que generen. Molts d'ells han vist els sobtats canvis tecnològics que han anat modificant els sistemes de producció i han viscut la transformació dels paisatges agrícoles que ells han treballat.

Els objectius que han dirigit el procés de recerca etnogràfica en el camp de la tecnologia agrícola a la Plana de Vic es concreten en els següents:

1. Recollir de fonts orals la memòria històrica sobre els sabers, les habilitats i els utilatges emprats en el conreu de la terra i en la cria del bestiar que encara es conserva en l'imaginari col·lectiu dels pagesos i menestrals de la comarca.
2. Localitzar altres fonts diverses per documentar i contextualitzar aquesta memòria històrica en el marc territorial per establir i

definir les etapes de canvis tècnics, i avaluar-ne els impactes en els sistemes de conreu i en els paisatges agrícoles.

3. Sintetitzar la informació recollida d'aquestes fonts per poder documentar i reconstruir de manera detallada els processos tècnics emprats pels pagesos, i fer un exercici d'etnografia retrospectiva que contempli el context històric en què s'inscriu.
4. Descriure la simbiosi que es produeix en un medi determinat entre el paisatge, els gestos tècnics, les eines, les feines i el llenguatge.
5. Posar les bases per continuar la recerca en el marc de projectes de difusió que obrin espais col·lectius en què es pugui continuar el procés de recuperació de la memòria etnogràfica de les generacions de pagesos de la Plana de Vic i que aportin elements per a la gestió dels paisatges humans i socials presents i futurs.

BASES METODOLÒGIQUES

La metodologia utilitzada en el projecte de recerca que ha permès l'edició d'aquest llibre s'inscriu dins un procés d'investigació que ens ha d'ajudar a ubicar correctament els processos d'evolució tecnològica i social en el món de l'agricultura de la Plana de Vic amb l'objectiu d'estudiar els canvis i les adaptacions tecnico-socials des d'una perspectiva dinàmica; del canvi en l'àmbit tècnic al canvi en l'àmbit cultural, prenent com a referència els períodes de canvi sobtat i les permanències.

El marc teòric del qual parteixen les recerques ens ha de permetre donar una visió renovada de la tecnologia agrícola del segle xx a la Plana de Vic. Les eines utilitzades en el conreu dels camps, en la cria de bestiar o en la vida rural sovint han estat considerades només elements de la 'cultura material' dels pobles, i han estat interpretades des d'una perspectiva estàtica, amb les peces exposades fora de context com objectes curiosos i amb la consideració

afegida de ser patrimoni menor. Nous corrents d'investigació trenquen amb aquesta concepció parcial de la cultura material i plantegen el camp d'estudi de la tecnologia cultural, fonamentat en l'anàlisi dels processos tecnològics en relació amb les condicions ecològiques i amb el conjunt de relacions socials en què s'inscriuen. Des d'aquesta perspectiva, es posen en relació els fenòmens tècnics amb els fenòmens socials per poder descriure i comprendre els processos de treball, les relacions socials i els valors en una societat determinada.

Seguint aquesta metodologia, l'elaboració de l'enquesta tecnològica⁴ ens ha permès fer el treball de camp des d'una perspectiva fonamentada en els estudis de tecnologia cultural, a partir del llegat d'André Leroi-Gourhan i d'André-Georges Haudricourt, que plantegen l'anàlisi de la tecnologia com un sistema. Per definir aquest camp d'estudi proposen considerar les tècniques amb més profunditat, enteses en un context més ampli, no com una simple dada, sinó com un lloc de transformacions constants en relació amb el medi i la societat. Aquests dos autors, que aporten una nova visió de les estratègies de recerca en la comprensió i l'estudi del patrimoni material, consideren que:

[...] la tecnologia deixa de reduir-se a l'aplec d'eines i d'atuell (pròpia de la museografia etnogràfica pitjor entesa) o a la història de la tècnica (en la qual l'element humà hi és totalment absent), per passar a ser considerada com un fenomen social més, en tota la seva extensió, i en recíproca relació amb la resta de la societat i la cultura.⁵

Des d'aquesta perspectiva, l'estudi dels processos tècnics implica l'inventari de les cadenes operatòries d'una activitat determinada i constitueix una manera de posar en relació els fenòmens tècnics i els fenòmens socials. Aquesta línia d'investigació ressalta la importància dels conceptes : «cultura material, tècnica, sistema tècnic, medi tècnic, variant tècnica, fenomen tècnic, moments

estratègics, període de transició i canvi social», com a elements clau per entendre l'evolució de les tècniques, tots interrelacionats i interdependents, i del tot necessaris per a una comprensió completa de l'objecte d'aquest estudi.

En aquest sentit Lucien Scubla considera que:

Són nombrosos els etnògrafs que creuen poder descriure un poble passant totalment en silenci per sobre de la seva cultura material, o també els treballs d'antropologia teòrica que no donen de forma estricta cap lloc a la tecnologia. Aquesta negligència és encara més sorprenent quan l'activitat tècnica es presta millor que qualsevol altra a una observació objectiva, i que des de molts punts de vista és més específicament humana que la vida en societat, que l'home comparteix amb moltes altres espècies. [...] Però l'aportació de la tecnologia no s'atura pas a les fronteres de la cultura material: analitzant la tècnica i el tècnic, és igualment la cultura tota sencera i l'home en general que ella permet millor d'aprehendre. [...] el que caracteritza la tècnica humana és la seva exteriorització, és la seva «implementació» progressiva sobre una matèria inerta. És el repte que consisteix en fer realitzar pels objectes tècnics operacions que l'home acomplia abans ell mateix amb l'ajuda del seu sol organisme.⁶

Partint d'aquests corrents de pensament, el meu interès s'ha centrat a recopilar elements de context per interrogar els objectes agrícoles inventariats en els programes de l'IPEC (Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya), per poder-los entendre en els seus diversos àmbits, des dels processos de producció, passant pel seu ús i la seva aplicació a les tècniques agrícoles desenvolupades pels pagesos en el transcurs de l'any agrícola. La metodologia bàsica de l'estudi ha estat el treball de camp etnogràfic, basat en l'observació participant, les entrevistes i les fonts documentals, bibliogràfiques, gràfiques i estadístiques.

MARC DE L'ESTUDI

En aquest estudi ens proposem explicar les diverses tècniques utilitzades pels pagesos al llarg de l'any agrícola, deixant en un segon terme, malgrat la seva importància, el fet que els sistemes tècnics utilitzats per aquest segment de la població també ens pot revelar altres característiques bàsiques de la societat, de l'economia i de la cultura de la zona. Hem volgut utilitzar la perspectiva pròpia de persones, homes, principalment, que s'han dedicat o encara es dediquen a fer de pagesos a la Plana de Vic, i hem intentat respectar al màxim el seu punt de vista, la nomenclatura de les feines i de les eines, i la seva concepció de l'agricultura.

A partir de documentació històrica i seguint una cronologia evolutiva, donarem unes mínimes referències sobre el marc social, econòmic i cultural de convivència en què s'han produït. Aquests i altres aspectes ens han d'ajudar a delimitar i a comprendre els processos tècnics propis de les feines dels pagesos. El manteniment i el conreu dels camps, la cria del bestiar, la producció de força de treball animal, el maneig de les eines i de les màquines, una combinació extensa d'un conjunt de sabers i tècniques que són les feines quotidianes dels pagesos.

Com a marc temporal hem centrat l'estudi en el segle xx, tot i que, a fi de donar un context més ampli als canvis produïts en els sistemes tècnics, hem utilitzat fonts documentals per buscar els antecedents fins a la segona meitat del segle xix. Va ser durant aquests anys, la segona meitat del segle xix i el primer terç del segle xx, que els masos i les masoveries de la Plana de Vic van experimentar una profunda transformació que s'emmarcava dins el procés de modernització agrària de la Catalunya humida, una situació paral·lela al que estava passant en altres regions europees.

Al llarg del segle xx la disminució del sòl agrícola ha estat una constant en benefici dels sòls per a usos residencials, industrials i d'infraestructures del transport i de la comunicació. Aquest feno-

El paisatge agrari de la Plana de Vic està assentat sobre terrenys sedimentaris planers i suaument ondulats en què afloren les margues grises i els gresos, roques sedimentàries originades en la sedimentació en un fons marí d'argiles i sorres durant el terciari. En aquest serrat situat en el terme municipal de Gurb de la Plana s'observa un turó testimoni o terror coronat per un bosquet de roures, que presenta pendents descarnats per l'erosió que aboquen els materials degradats de les margues cap als camps. D'aquesta manera s'incorporen a la terra conreus, sostinguts pels marges dels camps construïts i mantinguts pels pagesos a fi de fer més plana la terra de conreu. Després de la collita dels cereals, sobre els rostolls del camp, s'observen les piles de bales de palla de la collita de l'any 2006 a punt de ser emmagatzemades per alimentar les vaques de llet i els vedells d'engreixar. *Món rural (UVic)* Autora: Carolina Valle. SAV.

men ha anat acompanyat del despoblament rural que ha portat masos i masoveries a l'abandonament o la destinació a altres usos. Entre els canvis tècnics més importants cal destacar els ocorreguts en la intensificació de la força del treball animal i la introducció de maquinària moderna, així com en fertilitzants minerals, en la introducció de noves plantes, en les rotacions de conreus, fins arribar a l'actual integració de la ramaderia intensiva a gran escala.

En l'àmbit geogràfic, podem definir la Plana de Vic com una llarga depressió buidada pel riu Ter i alguns dels seus afluents al sector nord i pel riu Congost al sector sud. El territori presenta una plana central, amb sòls força profunds i més o menys aptes per a l'agricultura. És una plana envoltada per altres zones que progressivament van prenent més altura i pendent, i presenten, a mesura que ens anem enlairant, sòls cada vegada menys profunds i fèrtils, més *primalls*⁷ de terra. En ser una zona interior i mitjana-

ment alta, presenta un clima continental amb intensos freds els mesos d'hivern i fortes calors els mesos d'estiu, factors que condicionen les varietats de plantes conreades i també el tipus de tècniques agrícoles utilitzades en el seu conreu. El relleu més característic és el de zones planeres suaument ondulades amb extensions de terres de conreu de les quals sobresurten, de tant en tant, els turons testimoni també coneguts popularment per *terrers*⁸. Un paisatge, en conjunt, que forma un mosaic on s'alternen les torrenteres amb boscos de ribera, els boscos residuals de roure martinenc, els erms i els farigolars, que configuren un paisatge en conjunt molt divers.

Són terres de llarga tradició agrícola, ja que s'han trobat restes que denoten la utilització dels seus sòls, des d'antic, per a aprofitament agrícola en el conreu de cereals d'hivern i altres llavors, restes que testimonien les primeres activitats agrícoles i ramaderes dels pagesos del neolític entorn del IV mil·lenni abans de Crist. L'ocupació humana ha estat continuada en el temps amb major o menor intensitat i els sòls agrícoles de la Plana de Vic són resultat d'aquesta llarga tradició en el conreu. Ja en època contemporània, el paisatge agrari després de segles d'una certa estabilitat, durant el segle XVIII s'hi van produir notables alteracions. Segons l'historiador Pierre Vilar,⁹ durant l'edat moderna la pressió demogràfica va esperonar intenses rompu-des i la fragmentació de les explotacions amb la consegüent proliferació de masoveries, a la vegada, s'avançava en l'estructuració d'un mercat català de manera que va orientar la Plana de Vic cap al conreu de cereals. Ja en època contemporània, i com a conreus d'introducció relativament recent, trobem que a principis del segle XVIII es comença a plantar blat de moro, a principis del segle XIX, patates, i ja en el segle XX s'incrementa el conreu de farratges, fet que es produeix paral·lelament a la intensificació de la ramaderia a gran escala, principalment la de porcs i vaques de llet.

A partir de la segona meitat del segle XX el paisatge rural ha experimentat canvis importants, principalment a partir de la introducció

dels tractors i d'altres maquinàries pesades. La gran mecanització de les feines agrícoles ha afectat de manera important l'estructura parcel·laria de la distribució dels camps, i ha provocat una tendència a la desaparició progressiva dels marges de les terrasses construïts per anteriors generacions de pagesos. Els marges desapareixen amb la finalitat d'habilitar camps més grans per permetre la utilització de maquinària de gran volum i facilitar-ne el seu conreu. El fenomen de la desaparició dels marges amb la consegüent restitució de les ondulacions i pendents del terreny que es dona a les terres agrícoles comporta problemes greus d'erosió, amb una important pèrdua de sòls agrícoles i ha produït canvis significatius en les fisonomies del paisatge.

Els conreus bàsics i més extensos a la Plana de Vic han estat, fins fa pocs anys, els cereals d'hivern conreats en agricultura de secà, que en les seves diverses fases de conreu han donat una marcada fisonomia estacional al paisatge. Els canvis més importants es produeixen des de mitjan segle xx i, actualment, més de la meitat de la superfície conreada està dedicada als farratges o a cereals que, conservats durant l'any, ja sigui embalats secs o bé ensitjats, es destinen a l'alimentació de la ramaderia, principalment per a les vaques de llet i els vedells de carn.

Mentre que a principi del segle xx els productes fonamentals de la Plana de Vic eren els cereals, les patates i la ramaderia, a partir de mitjan el mateix segle la relació es va invertir i l'agricultura va passar a ser plenament auxiliar de la ramaderia. L'especialització ramadera en la cria intensiva de porcs i de vaques de llet va comportar a la segona meitat del segle xx un gran increment de les construccions dedicades a instal·lacions pecuàries, en forma de granges, sitges i basses femer, amb una sobreproducció de residus orgànics en forma de purins. Aquest tipus de substàncies, producte de la descomposició dels excrements dels porcs en estat molt líquat, s'acumulen en grans basses a cel obert, per després ser transportats en grans cisternes arrossegades per tractors als camps

on son distribuïts. En molts casos, l'abús d'aquesta pràctica ha comportat el perill d'excés d'adobament dels sòls, perjudicial per a determinats conreus, i ha provocat la contaminació de les aigües de la capa freàtica i l'increment de les males olors en determinades èpoques de l'any.

TRACTAMENT DE LES FONTS

Les fonts que han permès documentar l'estudi han estat diverses i s'han considerat de manera coordinada.

Les fonts orals provenen de les persones que han viscut els canvis de la tecnologia agrícola des de principi del segle xx a la Plana de Vic, generacions que són cada vegada menys nombroses i en ràpid procés de desaparició. Una part de l'estudi, que ha permès un treball més sistemàtic, data de l'any 1991, en què es van fer nou entrevistes en profunditat a Joan Lleopart, propietari del mas Colomer de Taradell i col·leccionista de tecnologia agrícola. En aquest primer aplec d'informació es van recollir informacions sobre tot el procés de producció dels cereals d'hivern i d'altres conreus a la Plana de Vic, i es van analitzar des d'una perspectiva evolutiva les fases de les diverses feines practicades pels pagesos durant l'any agrícola, fent especial atenció a les característiques dels sistemes tècnics utilitzats. Aquesta primera cronologia evolutiva, amb el suport de la proposada pels estudis de Josep Roquer¹⁰ sobre els canvis tècnics soferts en les arades, ens va servir de base de referència per ser contrastada i ampliada posteriorment a partir d'entrevistes a altres pagesos i menestrals.

Les altres fonts orals les hem anat localitzant bàsicament en entorns vinculats amb l'ofici de pagès o de menestrals relacionats amb l'agricultura i els considerem elements bàsics a l'hora d'aportar-nos coneixements sobre les tipologies, les denominacions i les tècniques de construcció i utilització dels diversos utillatges estu-

Les festes de Sant Antoni Abat gairebé van desaparèixer durant la dècada dels setanta en què els animals de treball i els carros van ser substituïts en les feines dels camps definitivament pels tractors i altres vehicles motoritzats. Sant Antoni Abat i sant Isidre Llauredor han estat considerats per les societats pageses com a sants protectors del bestiar i dels conreus amb les festivitats més assenyalades de l'any agrícola. Aquestes festes hereves de la vella tradició han pres nova volada a la comarca i han adoptat un format actual de recuperació de la memòria històrica de tecnologies ja desaparegudes, i les han mostrat en el marc de la festa. A la fotografia, en Pere Cantal amb la seva euga i el carro dels Tonis de Taradell desfilant en el Passant dels Tres Tombs del poble, associació que s'ha significat en la recuperació, la restauració i l'estudi del patrimoni agrícola del municipi, i amb una important presència en la vida social i cultural. Comissió de Festes de Sant Antoni Abat de Taradell.

diats. S'han entrevistat preferentment persones amb experiència a fer de pagès o en oficis relacionats amb aquesta activitat, la majoria són persones d'edat avançada, algunes d'elles ja desaparegudes, majoritàriament homes que han volgut recordar de la manera més objectiva i menys nostàlgica possible, aspectes de l'evolució tecnològica que han viscut.

Des del punt de vista territorial les fonts orals cobreixen les zones més planeres i també les dels voltants de la Plana de Vic, amb la particularitat que actualment moltes d'aquestes persones viuen en zones urbanes de la comarca. A partir dels testimonis directes de pagesos i de menestrals com ferrers, carreters, basters, negociants i transportistes de bestiar, bons coneixedors d'aquestes formes de vida i dipositaris de nombrosos coneixements tècnics propis del món agrícola de la comarca, vam poder recopilar informació que ens va permetre començar a entendre els processos tècnics fets seguint les fases dels calendaris agrícoles considerats en relació amb les seves fases d'evolució i de canvi. El mateix procés de recerca ens va permetre construir una xarxa entre els informadors ja coneguts, els quals ens donaven referències d'altres possibles informadors, sovint socis o col·laboradors de les associacions de la comarca que organitzen les festes en honor a Sant Antoni Abat a cada poble. De grups de persones afeccionades al col·leccionisme d'eines antigues i que molt sovint actuen com a promotors de la recreació col·lectiva de feines agrícoles com a activitats de caire festiu. En els passants que es fan en les festes de Sant Antoni Abat, entorn del 17 de gener, hi conflueixen les persones d'aquests col·lectius i són festes organitzades amb un calendari consensuat en què es detallen les dates on cada localitat fa el seu passant dels Tres Tombs. Consisteix en una desfilada d'animals de peu rodó guarnits amb selles o enganxats a carruatges, fet que permet als afeccionats de participar en més d'una celebració. Aquest calendari s'ha anat allargant i actualment abasta del mes de gener al mes de juny, i ara es pot assistir a activitats que promouen res-

titucions en viu de tècniques relacionades amb l'ús de la força dels animals de treball, moltes vegades també relacionades amb altres tipus de feines, com les festes del segar i el batre, que reproduïen segues a mà o amb dalladora d'animal, batudes a pota o amb màquina de batre, o bé també la reproducció de fangades, llaurades i estripades de camps.

Les festes actuals dedicades a Sant Antoni Abat, anomenat popularment Sant Antoni del Porquet, són hereves de la celebració religiosa i popular promoguda per les Confraries de Sant Antoni Abat existents a la majoria dels pobles de la comarca. La festa, després d'uns anys de decadència a causa, principalment, de la substitució sobtada dels animals de treball per màquines, es va tornar a recuperar a la comarca d'Osona entorn de la dècada dels anys setanta, de manera semblant a com va succeir en altres comarques de Catalunya.

Els passants dels Tres Tombs consisteixen en desfilades de carruatges i de cavalls de sella pels carrers principals del poble o la ciutat, i es fan en dies festius, diumenges normalment, i prenen el format de festa popular oberta a tothom, amb activitats col·lectives com àpats i espectacles populars. A cada lloc té les seves particularitats i en els darrers anys a Osona s'ha anat produint una especialització per pobles i s'ha assistit a la introducció de nous elements al format més tradicional de la festa. La comunitat actual, sovint allunyada de l'ofici de pagès, vol conservar les arrels celebrant els temps de l'any agrícola, tal com marca el calendari del pagès amb un cert sentiment nostàlgic que es mou entre l'enyorament i la superació de les formes de vida de temps passats.

Aquestes restitucions són interessants, perquè permeten l'observació directa de les antigues tècniques de treball, feines fetes per persones que encara conserven el gest tècnic, l'habilitat manual que van aprendre de joves i que, malgrat el pas dels anys, encara la recorden, la reproduïen amb facilitat i busquen l'òptima eficàcia de les eines a l'hora de fer les feines. Aquestes són ja habilitats

manuals molt allunyades de les noves generacions, però que, mitjançant l'enregistrament de fonts orals, de filmacions de restitucions històriques i de l'aprenentatge actual de tècniques ja desaparegudes, encara es poden preservar per així poder conservar aquesta parcel·la del saber popular.

Els inventaris d'eines agrícoles ens han permès establir un ric diàleg amb les fonts orals que ens han informat sobre les feines a les quals eren destinades. La cultura material pren el seu vertader valor i no es pot entendre separada de la cultura immaterial que suposen els sabers relacionats amb els oficis, i obren un ampli camp de recerca en l'àmbit les restitucions històriques de les feines agrícoles desaparegudes, així com dels oficis menestrals productors de les eines utilitzades. Els fons de memòria oral que suposen les entrevistes fetes ens han fet adonar de la importància del patrimoni oral que està desapareixent i que cal enregistrar amb urgència, i ens han fet descobrir la riquesa del patrimoni gestual que va associat a les feines agrícoles.

Les fonts materials es concreten en les col·leccions conservades i el seu estudi, les diverses tipologies establertes han estat definides a partir dels oficis productors i de les feines a les quals estan destinades. Prenent com a model l'utilatge d'ús agrícola recollit en l'inventari del mas Soler de Santa Eulàlia de Riuprimer observem com els oficis de ferrer, carreter, baster, ferrador/manescal, cisteller, escloper i corder van produir la majoria d'utilatges i serveis necessaris per a les labors agrícoles i ramaderes dels pagesos de la Plana de Vic. Els dos oficis fonamentals en la producció d'eines per al conreu dels camps i per a la cria del bestiar han estat les figures del ferrer, com a especialista productor de la part metàl·lica de les eines que treballa de manera coordinada amb la del carreter, bon coneixedor de les propietats de les fustes i la seva aplicació a funcions determinades.

Aquests dos oficis de manera coordinada proveeixen els pagesos de la majoria de les eines manuals proveïdes de mànec com són fanges, aixades, aixadells, palots, volants, destrals, podalls,

magalls i maces d'estellar entre d'altres, així com les eines de tracció animal com són arades, aplanadors, rascles, trulls, carros, carretes, balancines entre d'altres. La feina de ferrar les rodes dels carros, o sigui l'acció d'encaixar sobre la roda de fusta el cèrcol de ferro suposa el moment més representatiu en què els dos oficis treballen de manera més coordinada, el ferrer procurant per les dimensions i pel punt de dilatació del ferro del cèrcol durant l'operació, i el carreter procurant per la robustesa i consolidació de la seva obra construïda amb fusta d'alzina els raigs i les corbes, i amb fusta d'om el botó.

En relació amb els oficis de ferrer i de carreter, i pel que fa a la utilització de la força dels animals de treball, l'ofici de baster produeix tots els utillatges de cuir necessaris per al traspàs de la força de tracció dels animals a les eines dedicades al conreu de la terra o al transport dels productes agrícoles, i es proveeix de matèria primera mitjançant els adobers i els corders, principalment. Els guarniments més usuals són els components de l'enganxall de carro, que consisten de cabeçó amb regnes, collar, bastet amb sofra i ventrera, i retranga. A més, en construeixen d'altres de diversos com són tirants de treball, albardes i bastos destinats al transport al llom d'animal, o jocs de guarniments fins per a tartana, selles, morralets, alforges i també posen lones als carros de vela o a les tartanes.

Altres serveis o utillatges necessaris per a les labors agropecuàries s'obtenen de ferradors i manescals pel que fa al manteniment i la cura dels animals de treball. Els cistellers confeccionen diversos tipus de recipients necessaris en les feines de la masia, una gran varietat de cistells i coves destinats a usos diversos. Els esclopers proporcionen esclops, esclopets i carabassetes. També hi ha oficis més especialitzats com els forcaires, experts cultivadors de lledoners i hàbils modeladors de forques de fusta de les més diverses tipologies i per a usos determinats.

El coneixement i l'estudi del ric patrimoni material deixat per la pràctica d'aquests oficis en les generacions de menestrals dels pobles

i ciutats de la comarca, guardat encara actualment amb més o menys encert i fortuna, però, ja majoritàriament desaparegut, constitueix el punt de partida i el fonament d'aquesta recerca orientada a posar en valor un patrimoni cultural sovint poc estudiat.

1. Les fonts escrites i documentals complementen les línies de recerca obertes fins ara, fonts que considerem relativament nombroses pel que fa al nostre àmbit territorial i que han estat molt aclaridores emprades com a complement de les altres fonts. Han estat utilitzades de forma alternada i seguint els objectius del treball, donant prioritat a les que presentaven característiques més il·lustratives sobre els temes estudiats i les que aportaven informacions més inèdites, i que podem agrupar en tres tipus diferents.

2. Les fonts escrites generals ens han servit per donar context històric a la nostra recerca, generalment escrites per historiadors i geògrafs que aporten continguts sobre la història de l'agricultura i de la societat dels segles XIX i XX a Catalunya, i hem fet ús especialment de les que es refereixen a la Plana de Vic.

Les fonts escrites més específiques ens han permès aprofundir en els aspectes més concrets del territori. Són obres editades com articles de revistes i fullets especialitzats en temes d'agricultura, de ramaderia o del món dels oficis, que tracten temes directament relacionats amb la Plana de Vic, generalment fetes per agrònoms, veterinaris o altres erudits de la comarca.

L'exemple més clar és l'opuscle de trenta pàgines de Josep Callís i Marquet¹¹, una publicació amb una clara intenció pràctica dirigida als propietaris i als masovers del terme municipal de Vic i, per extensió, als de la resta de municipis de la Plana. La seva finalitat és la de donar elements per revisar els contractes de masoveria que s'estableixen entre propietaris i masovers, explicar les pràctiques agrícoles més esteses i aportar referències econòmiques de les despeses i dels guanys que generen els conreus. La singularitat d'aquesta font rau en l'exhaustivitat amb què estan relacionades les diverses feines a fer per a cada conreu, fet que ens ha permès uti-

litzar el mateix ordre expositiu per elaborar el capítol «Les feines dels conreus» d'aquesta monografia.

També trobem obres que recullen informacions extretes de fonts orals recollides per altres investigadors en les seves recerques etnogràfiques contemporànies, o sovint també memòries escrites pels mateixos pagesos o menestrals de professió que les han recollit en forma escrita, a fi de preservar per al futur les seves vivències.

En darrer terme, cal destacar les informacions que ens permeten apropar-nos a la comprensió de l'explotació agrícola amb més detall; documents de gestió de la propietat com són les llibretes de comptes d'ús particular en què alguns pagesos anoten la relació de les produccions de les collites, les dates de cria, deslletament i venda del bestiar, o les anotacions referents a les dates en què les eugues i les burres de cria són portades a cobrir a les parades de semalers de l'exèrcit o bé de particulars.

3. Les fonts gràfiques tenen un alt valor il·lustratiu i informatiu, especialment, les fotografies històriques que durant el procés de recerca hem anat obtenint de fons particulars o públics i que sovint ens han permès aportar una explicació molt més detallada, una documentació més fonamentada de les eines i les feines agrícoles. L'ampliació i la millora en la gestió dels fons d'imatges de la comarca aporten un ampli camp de recerca que tot just es comença a explotar, ja que les fonts gràfiques completen les línies de recerca obertes fins ara i han estat molt aclaridores o complementàries de les altres fonts. Malhauradament massa sovint aquests tipus d'imatges han estat utilitzades només com a elements secundaris i il·lustratius del discurs escrit, molt poc documentades i amb una funció a vegades purament ornamental. Però en realitat cada fotografia ens ofereix infinitat de detalls importants per entendre les eines i les feines de pagès en el context històric de canvi on s'han produït, ens permeten una lectura més objectiva i especialitzada dels fets que hi apareixen.

La Sala del Biat del Colomer és un clar exponent de la sensibilitat que alguns pagesos van demostrar a l'hora d'experimentar el canvi tecnològic que va comportar la mecanització del seu ofici. Les eines i altres utilitatges agrícoles van ser sobtadament bandejats per utilitzar-ne d'altres de més evolucionats, i la majoria, abandonats o llençats han desaparegut amb el pas del temps. Alguns pagesos, conscients de l'important canvi que estaven vivint, van aplegar col·leccions d'eines que s'han mantingut com a testimonis d'una cultura pagesa ja desapareguda, amb la possibilitat de ser estudiades i divulgades a l'actualitat. Col·leccions Mas el Colomer de Taradell.

El fons fotogràfic de l'Arxiu Fotogràfic d'Osona ens ha estat d'una gran vàlua, tant pel que fa referència a la disposició dels fons propis de l'arxiu, com per l'accés a altres col·leccions particulars. Sovint els mateixos informants entrevistats com a fonts orals ens han proporcionat fotografies dels seus àlbums familiars, i han promogut en el seu entorn l'interès per aquests tipus d'imatges. Les fotografies en les quals apareixen eines o feines de pagès no són gaire nombroses si les comparem amb el conjunt que suposen les imatges que fan referència a temes rurals i, sobretot, en alguns aspectes concrets en què són gairebé inexistents. Pensem que cal atribuir aquesta llacuna al fet que per a les famílies pageses moltes feines i eines d'ús quotidià eren de poca rellevància, no se'ls donava cap importància i es preferien les fotografies de família o de persones per sobre de les d'animals, d'eines o de feines.

INVENTARI

La recopilació de totes aquestes fonts entorn de tots i cadascun dels elements materials estudiats ens ha permès fer els inventaris de patrimoni etnològic iniciats l'any 2000. El treball s'ha fet en el marc ideal per començar a conèixer, estudiar i a posar en valor les riques col·leccions d'eines d'ús agrícola i menestral conservades al mas Colomer, a l'Alzinar de la Roca i al taller de Can Marxant de Taradell, i al mas Soler de Santa Eulàlia de Riuprimer, que a dia d'avui representen uns dels exponents més valuosos del patrimoni agrari comarcal i català.

Durant les tasques d'inventari, en una primera fase, hem abordat l'estudi del patrimoni tangible, és a dir, del patrimoni material que conformen les eines, considerades elements tecnològics que contemplen uns determinats sistemes tècnics per a la seva producció, uns usos i unes funcions propis del model agrícola practicat en el context social i l'àmbit territorial de la Plana de Vic.

Les tasques de documentació de les eines ens han obert les portes de l'estudi del patrimoni intangible, de la memòria tècnica i de l'imaginari agrícola, considerats en el context històric i social en què es van generar. Les fonts orals en la fase d'inventari de les eines ens han aportat coneixements sobre la realització tècnica de cada feina dins dels cicles agrícoles, sobre l'eina específica per fer-la i ens han documentat sobre l'imaginari pagès i menestral ubicat en el context d'evolució de les tècniques agrícoles al llarg del segle xx.

En la fase prèvia de l'inventari i la documentació de les col·leccions de patrimoni agrícola, ens hem basat en l'aplicació dels models de fitxes d'inventari de béns mobles que proposa l'IPEC. Aquesta metodologia, amb lleugeres modificacions, l'hem utilitzat en els cinc projectes de recerca/documentació fets: tres al mas Colomer de Taradell (guarniments, cistells i eines agrícoles), un al mas Soler de Santa Eulàlia de Riuprimer (eines agrícoles) i un altre a l'Alzinar de la Roca (carruatges) i al taller de Can Marxant (eines de carreter).

El treball d'inventari ha consistit a numerar i documentar cada una de les peces de les col·leccions i omplir les 48 entrades que es contemplen en les fitxes d'inventari, fer una o més fotografies de cada objecte utilitzant una escala de referència i un plató amb fons blanc adequat per aïllar-les de l'entorn. Finalment, s'han enregistrat les fonts orals que ens han informat sobre la construcció i l'ús de cada peça. La consulta de la bibliografia específica, juntament amb altres fonts escrites o gràfiques, ens ha permès revisar les fitxes i contrastar les fonts d'informació que han donat com a resultat final la redacció de les fitxes de béns mobles, que han recollit un ampli ventall d'eines utilitzades pels pagesos de la Plana de Vic. Hem documentat els materials i les tècniques constructives, així com el seu ús i funció en el context de les feines de l'any agrícola. Paral·lelament, l'equip de recerca ha vetllat per la conservació de les peces in situ, i ha buscat l'assessorament de restauradors espe-

cialistes en cada tipus de material constructiu a fi de millorar i avançar en les tècniques de conservació de cada col·lecció.

Aquest llibre s'ha articulat partint de l'anàlisi de les feines i les eines en el seu context sociocultural, aspecte que ens ha permès estructurar la presentació de la recerca en tres blocs.

«Fer de pagès a la Plana de Vic», on presentem les característiques dels cicles de rotació de conreus més practicats a la Plana de Vic i la seva relació amb els diversos tipus de contractes de masoveria que en regulaven la pràctica i que serveixen per entendre el model de sistema agrícola utilitzat durant el segle xx. A fi d'apropar-nos amb més detall al territori d'estudi, aportem com exemple il·lustratiu la descripció d'un mas en concret, el Colomer de Taradell, singular pel seu origen, evolució i conjunts patrimonials que conserva, especialment els de caràcter etnogràfic, molt valuosos per entendre i contextualitzar les diverses activitats que ha comportat l'exercici de l'ofici de pagès en el seu context territorial.

«Les feines dels conreus», on descrivim les feines fetes manualment i amb l'ajuda de la força animal o bé mecanitzada que el pagès ha de fer a fi d'aconseguir bones collites. Prenent com a referència un dels models més estesos entre els cicles de rotació agrícola utilitzats pels volts de l'any 1936 a la Plana de Vic,¹² s'explica cada feina en el context històric, fent breus referències als seus antecedents i a la posterior evolució, especificant l'època en què es fa, les eines utilitzades i la funció de cada feina dins del sistema de conreu al llarg de l'any agrícola.

A «Les eines de pagès» estudiem la importància de la força de tracció animal en l'agricultura de la Plana de Vic i com la mecanització accelerada va fer desaparèixer els animals de treball de la comarca, bous, eugues, burros i mulats. Aquests animals havien generat una rica cultura entorn de la seva cria, la doma i la venda, amb una llarga tradició a la comarca. Considerem també eines que el pagès ha de saber manejar les terres, les llavors, els fertilitzants i

altres productes utilitzats en el conreu, en relació amb els efectes derivats dels agents atmosfèrics. Finalment, fem referència als oficis menestrals que forneixen els pagesos de les eines necessàries per a les labors agrícoles com els ferrers, els carreters, els cistellers, els esclopers, els ferradors i altres que els proveeixen dels productes necessaris, així com de la seva progressiva desaparició davant dels utilitatges i de la maquinària produïda per la indústria.

«Un ofici que desapareix» és la síntesi final, on revisem els objectius inicials de la recerca, fem una relació de les etapes de canvi tecnològic i apuntem possibles línies de futur en la recerca etnogràfica en un context que, amb ritmes i intensitats diverses, produeix una profunda transformació del medi rural com a resultat d'una interacció cada vegada més intensa entre el mercat i les formes de vida urbanes.

L'estudi es completa amb dos apèndixs que contenen breus ressenyes biogràfiques d'informants i un glossari de termes específics sobre els oficis i les eines agrícoles, per tal de facilitar la comprensió del text, amb la voluntat testimonial de contribuir a fixar un vocabulari tècnic que, malauradament, cau en l'oblit i desapareix a mesura que ja no es fan les feines ni s'utilitzen les eines.

Al cap i a la fi les feines i les eines que al llarg del treball s'exposen, moltes desaparegudes o en vies d'extinció, formen part dels sabers que des de temps immemorials han estat associats al quefer diari de molts dels habitants de la Plana de Vic.

AGRAÏMENTS

En primer lloc, als documentalistes Rocío Almazán, Anna Homs, Oleguer Benaiges i David Segalés, sense els quals s'hauria fet molt difícil la recerca.

A la Universitat de Vic, al Centre d'Estudis Socials d'Osona i a l'IPEC, institucions sense el suport de les quals no s'hauria pogut fer el projecte de recerca.

A la meva germana Carme i a la meva cosina Carlota, per la seva paciència en la revisió dels textos i els seus valuosos suggeriments en la redacció d'aquest llibre.

Als ajuntaments de Folgueroles, Gurb, Malla, Masies de Roda, Masies de Voltregà, Santa Eugènia de Berga, Sant Julià de Vilatorrada, Taradell, Tavèrnoles, Tona i Vic, per facilitar-nos la consulta dels arxius municipals.

I, especialment, a les persones, algunes ja desaparegudes, que hi han col·laborat com a informadors, conversadors incansables entre els quals hem fet bons amics. Els citem per ordre alfabètic dels pobles de la comarca on resideixen: de Balenyà, a Josep Vidal del Quer, paradista d'animals de peu rodó; de Barruera (Vall de Boí), al meu cunyat Pere Tafull, pastor; de la Costa del Montseny (Vallès Oriental), a Pau Nieto, baster; de Folgueroles, a l'avi i al pare, a l'oncle Manel i en Quico, a en Jordi Generó de Can Serra, a en Josep Fochs de Can Barrina, a en Josep Andreu de les Codinoies, a Llibert Cunill de can Grau, pagès, i a altres pagesos del poble, tots gent coneixedora de l'ofici. Un agraïment especial a tots els de la colla del segar que va organitzar en Pep Roviretes: en Joan de cal Guarda, en Mingo del Compòsit, en Badosa, en Panissers, en Llobet, Míliu de cal Xòfer, en Pepet de cal Turu, en Ramon i en Xen; a l'Associació Hípica Tonis Folgueroles, a Antoni Cortinas, ferrador, a Joan Farré, cisteller, a Josep Fochs, pagès, a Jaume Generó, pagès, a Josep Pallarols, negociant de bestiar; a Joan Sala, ferrer, i a Josep Vilardell, pagès; de Roda de Ter, a Josep Arbós, pagès; de Santa Eulàlia de Riuprimer, a

Jaume Molas, pagès, a Josep Parramon, pagès, a Joan Serra, ferrer, i a Amadeu Vilademunt, pagès, i a tota la colla dels Amics del Segar i el Batre; de Santpedor (Bages), a Albert Torras, col·leccionista de tractors antics; de Sant Julià de Vilatorrada, a Lluís Font, ferrer de carros; de Taradell, a Joan Lleopart, pagès, a Pere Cantal, pagès, a Josep Codina, carreter, i a Josep Presseguer, president de la Comissió de Festes de Sant Antoni Abat de Taradell; de Tona, a Pasqual Chandre, baster, i a Toni Mir, pagès; de Vic, a Ramon Cabanas, pagès, a Lluçia Dot, pagès, a Boi Galtés, baster, a Joan Señé, cisteller, i a Maria Vilà, paradista de sementals d'animals de peu rodó.

Finalment, a tots els que han donat suport a les dèries pròpies d'aquest tipus de recerca, a tots ells, moltes gràcies.

Batuda a pota i amb batollers
en una era encaironada,
davant de la cabanya de les garbes
Autor: Gerard Torrents

Fer de pagès a la Plana de Vic

En aquest capítol presentem un marc general de referència per tal de situar els diversos tipus de feines que els pagesos han fet en el conreu dels camps a la Plana de Vic durant el segle xx. Un període marcat per la contínua evolució dels sistemes agrícoles que s'han hagut d'adaptar a les característiques pròpies del territori i dels sistemes d'explotació de la terra.

En el primer apartat, aportem una descripció geogràfica de la Plana de Vic, a fi de donar a conèixer el marc territorial on s'ha centrat el nostre estudi, per detectar els factors ambientals i històrics que han condicionat la vida dels pagesos i per poder tenir elements per interpretar l'evolució dels paisatges agrícoles de la zona.

En el segon apartat, fem referència a l'evolució històrica de les tècniques agrícoles que s'han anat aplicant i caracteritzem els cicles de rotació de conreus en relació amb els contractes de masoveria.

Després, i a fi d'apropar-nos més detalladament al territori d'estudi, approfondim en la descripció del mas Colomer de Taradell, que ens serveix com a prototipus d'explotació agrària de la Plana de Vic. Aquest mas aporta moltes dades a la nostra investigació, tant per la singularitat del seu origen, la seva evolució, com pels conjunts patrimonials que conserva, especialment, els de caràcter etnogràfic, elements, tots, que han estat molt valuosos per entendre i contextualitzar les diverses activitats que ha configurat l'exercici de l'ofici de pagès en aquesta zona.

Vista panoràmica des del Turó de Sant Marc dels sectors NE i NO de la Plana de Vic. Fotografies: Santi Carbonell

MARC GEOGRÀFIC

Per entendre el marc geogràfic on s'han desenvolupat les activitats dels pagesos presentem una selecció sintetitzada dels elements atmosfèrics i geològics que han condicionat l'agricultura a la comarca.¹³

La Plana de Vic, coneguda popularment com la Plana, és una comarca natural que ocupa la part central de la comarca administrativa d'Osona, està disposada de forma longitudinal en sentit nord-sud, té 35 quilòmetres de llargada, de Centelles fins a Saderra, i poc més de 10 d'amplada en la seva part central. El conjunt queda ben delimitat pel Prepirineu al nord, per la Serralada Prelitoral al sud, mentre que a l'est i a l'oest els límits del pla venen marcats per dues costes estructurals que el separen de la zona Montseny-Guilleries a llevant, i dels altiplans del Moianès i del Lluçanès a ponent. S'hi diferencien dues conques hidrogràfiques, a la part sud, la del riu Congost, i la part nord, la del riu Ter i els seus afluents.

Des del punt de vista geològic és una conca d'erosió de la Depressió Central, buidada pels rius Ter, Congost i els respectius afluents dels materials que es van dipositar en el fons de l'antic mar que s'estenia entre els Pirineus i el Montseny durant l'era terciària. Els materials dominants són les margues de color gris blavós que esdevenen els elements més visibles del paisatge natural del pla i dels costers que l'envolten. Són roques compactes i dures a l'interior de la terra, però que es disgreguen fàcilment quan estan exposades a l'acció directa de l'atmosfera. L'altitud mitjana voreja els 500 metres, amb diferències moderades d'uns 200 metres com a màxim, però que tenen una gran repercussió en el clima. En el fons de la conca les temperatures són més extremes, tant a l'estiu com a l'hivern, i la boira, més persistent. En canvi, els pobles situats per damunt dels 550 metres tenen un clima menys contrastat.

El fons de la Plana no és ben pla i adquireix un aspecte ondulat amb la presència de turons i serrats, conformant un paisatge de per-

fils i formes geomètriques que provenen de la disposició gairebé horitzontal dels estrats rocosos i la característica formació de «turons testimoni», serrats que reflecteixen antics nivells de la conca d'erosió i que popularment s'anomenen 'terrers'. El mot terrer prové de terra i es refereix a la ràpida alteració i descomposició de les margues que té lloc en els turons i serrats d'aixaragalls grisencs, produïts per l'aigua de la pluja que en va arrossegant els detritus que s'acumulen al seu voltant. Els turons són gairebé sempre descarnats i desproveïts de vegetació, ja que el procés natural d'erosió tradicionalment s'havia aprofitat per ampliar les terres de conreu. S'estassava la vegetació dels turons de manera que s'afavorís la disgregació de les margues, es construïen marges per retenir la terra que rossolava pel vessant i s'esperava que el sol, la serena i l'aigua fessin la resta. Al cap de poc temps ja s'havia format una prima capa de sòl que podia ser cultivat. Amb aquest procediment amb els anys es van anar construint una multitud de petites feixes que volten els turons de la Plana de Vic entorn dels terrers naturals. Si comparem la visió actual d'aquests turons amb les fotografies d'èpoques anteriors, ens adonem com el paisatge era força més descarnat, desforestat i amb més extensió de terrers que en el present.

El clima de la comarca d'Osona ve determinat per dos trets bàsics: la pertinença del territori a la regió de la muntanya oriental humida de Catalunya i l'extrema continentalitat. A tota la regió les precipitacions superen els 700 mm anuals i arriben a 1.200 mm a les muntanyes de Vidrà i Collsacabra. Són pluges copioses per a un país mediterrani, on moltes comarques litorals i de l'interior no passen dels 500 mm anuals. Tres circumstàncies climàtiques expliquen la singularitat del clima de la Plana de Vic:

La continentalitat fa que tot i trobar-se a menys de 50 quilòmetres en línia recta del mar, predomina a la major part de la comarca el clima continental, que es caracteritza per la forta oscil·lació de les temperatures, tant des del punt de vista estacional (contrastos entre l'estiu i l'hivern), com diari (diferències tèrmiques entre el

dia i la nit). El predomini d'aquest clima es deu a les muntanyes que encerclen la comarca, des de la serralada Prepirinenca fins al Montseny i als cingles de Bertí, que dificulten l'arribada de la influència suavitzadora del mar. L'altitud i la continentalitat compensen i equilibren el clima entre les diverses parts de la comarca, i donen lloc a una gran varietat de microclimes que condicionen les activitats agrícoles.

La inversió tèrmica, deguda als efectes que produeix el cercle de muntanyes que tanquen la Plana, impedeix la renovació de l'aire. L'aire quiet i estancat es disposa en capes o estrats segons la temperatura i com que l'aire fred és més dens i pesat que l'aire càlid, s'acumula a les parts més baixes. El resultat és la inversió de temperatures, i es dona el cas que a les fondalades, als sots i als riberals es registren temperatures més baixes que a les costes, als turons i a les carenes.

Aquest fenomen fa que les cases de pagès gairebé mai no les trobem situades en fondals, sinó que acostumen a estar emplaçades als costers i vessants més o menys enlairats respecte de les terres del seu voltant, a fi d'evitar les zones més fredes. El fenomen de la inversió tèrmica té els seus efectes beneficiosos, sobretot, per als conreus, ja que afavoreix la condensació del vapor d'aigua i la formació de boires i rosades matinals. La boira o la broma baixa s'estén al voltant d'un centenar de dies a l'any per les parts més fons de la Plana, i de rosada n'hi ha uns 200 dies a l'any. Aquests agents atmosfèrics contribueixen a assegurar la supervivència de les plantes en temps de sequera, la qual cosa representa una veritable pluja oculta que aporta humitat a la terra i constitueix un mantell protector per als conreus, ja que atenua l'efecte de les glaçades hivernals.

L'estiu en general és força plujós, fet poc comú a Catalunya i a la franja mediterrània de la península Ibèrica, on l'estiu es caracteritza per una sequedat extrema, tret de les zones de l'alta muntanya. Les pluges estivals i les tronades registren el màxim a les zones més pròximes als Pirineus, del nord del Lluçanès fins a Vidrà i el

Collsacabra, llevat dels anys d'intensa secada estival a causa de la irregularitat del clima mediterrani.

En resum, a Osona l'efecte combinat de l'altitud, les pluges estivals i la inversió tèrmica fa possible el predomini dels conreus de secà associats als països freds, com el blat de moro, les patates i els farratges.

Des del punt de vista hídric i d'acord amb els trets generals del clima, ens trobem que gairebé tots els rius i rieres d'Osona són perennes, amb una oscil·lació de cabal que depèn del règim pluvio-mètric i del substrat rocós format per roques compactes i poc poroses, com les margues, que tenen molt poca capacitat de retenir i d'emmagatzemar aigua. Per tant, no hi ha grans reserves d'aigua en el subsòl i en els darrers anys, la intensificació de les captacions subterrànies a causa de l'increment de consum ramader, domèstic i industrial, ha provocat una sobreexplotació d'aquestes reserves, ja de per si ben migrades i per això s'han estroncat moltes fonts i l'aigua no arriba a rieres i torrents. En general, els cursos fluvials reben el nom de *riu*, *riera*, *torrent* i *rec*, sense cap criteri que permeti esbrinar la raó per la qual un determinat corrent rep un nom o l'altre. En l'economia tradicional, l'aprofitament més important dels rius han estat els molins fariners, ja que en tots els cursos fluvials d'una certa entitat hi havia sempre un rosari de molins, fins que cap a principi del segle xx van entrar en decadència a mesura que s'imposava l'ús de l'electricitat.

La població de la comarca d'Osona es concentra majoritàriament a la fondalada de la Plana de Vic voltada de muntanyes, ocupa el centre geogràfic d'Osona i constitueix la part més extensa, poblada i dinàmica de la comarca, on viuen més de 100.000 persones, que representen més de tres quarts parts de la població. És una de les poques àrees de l'interior de Catalunya que ha pogut mantenir un cert nivell econòmic i demogràfic gràcies a la integració de les activitats agràries amb una indústria diversificada i el desenvolupament dels serveis.

Això explica que el paisatge actual sigui un mosaic on les granges conviuen amb les fàbriques, i les masies amb pobles i viles, una terra profundament humanitzada que manté un notable equilibri entre el món rural i el medi urbà, tret bàsic de la personalitat humana de la Plana de Vic i de tota la comarca. Les cases de pagès assoleixen una gran densitat en les zones més planeres i fondals de la Plana, cinc masies per quilòmetre quadrat, en relació directa amb el bon rendiment agrícola dels sòls i indirectament proporcional a la grandària de les finques. Els pobles se situen també a molt poca distància els uns dels altres, la separació mitjana no supera els cinc o sis quilòmetres, i configuren un paisatge resultat d'una triple vocació: en els seus orígens agrària, menestral i comercial, amb importants canvis durant el segle xx que l'han transformat en agropecuària, industrial i terciària. L'alta cohesió humana que ha mantingut tant en el passat com en el present es fonamenta en aquests dos fets geogràfics, l'alta densitat del poblament rural dispers i l'existència de l'estol de pobles i viles, que formen una densa xarxa social.

En el pla econòmic, l'eix Centelles/Tona/Vic/Manlleu/Torelló, d'uns 30 quilòmetres de longitud, aplega els tres nuclis urbans més grans de la comarca i concentra el major nombre d'habitants i de llocs de treball, i esdevé el motor de l'economia. Un eix secundari uneix el binomi Sant Hipòlit de Voltregà / Masies de Voltregà amb Manlleu i el binomi Masies de Roda / Roda de Ter, d'uns 8 quilòmetres de longitud i paral·lel a l'anterior. A llevant de la ciutat de Vic, es va formant una conurbació que s'estén de Folgueroles a Taradell, amb un increment important de la població en els municipis d'aquesta zona.

Fins fa pocs anys, l'espai rural/urbà de la Plana de Vic havia mantingut un equilibri notable, però d'ençà dels anys vuitanta del segle xx registra profundes transformacions i concentra el 80% de la població. Forma una gran comarca/ciutat, difosa en el territori, però cohesionada per una intensa vinculació humana, que té unes arrels ben antigues i que es fonamenta en la proximitat física entre els pobles.

ROTACIONS DE CONREUS I CONTRACTES DE MASOVERIA

Situats en aquest territori concret i amb la perspectiva evolutiva descrita des d'una visió geogràfica del territori, cal fer referència als sistemes de conreu i la seva relació amb les formes de propietat i de tinença de la terra. A la Plana de Vic hi predominen els contractes d'explotació agrícola en règim de parceria: el propietari cedeix l'ús temporal d'una terra a un pagès arrendatari a canvi de rebre una part dels productes que s'hi cullin. Els contractes de masoveria eren els més estesos, cosa que es deu al fet que tradicionalment hi ha hagut grans propietaris no cultivadors de terres que donen els seus camps a cultivar als masovers com a cultivadors directes. Els amos estableixen contractes en els quals imposen al masover el sistema de rotació de conreus, i li deixen molt poc marge de llibertat.

La pràctica de les rotacions de conreus iniciada a partir del segle XVIII va representar l'adopció d'un sistema agrícola revolucionari adreçat a augmentar la fertilitat dels camps cultivats a fi de superar la necessitat que, a causa de la manca de nutrients, suposava deixar reposar la terra amb el sistema de guaret, conrear-la un any i deixar-la reposar durant un o més anys. Els orígens d'aquestes noves pràctiques s'han de buscar en el context històric dels canvis soferts en els sistemes agrícoles europeus, que ens donen el marc de referència per ubicar-hi de manera més concreta el territori estudiat.¹⁴

És en aquest context que podem ara situar els canvis de tècniques agrícoles utilitzades pels pagesos de la Plana de Vic en un territori on les diverses alternatives de rotacions de conreus tenien una estreta relació amb els sistemes d'explotació i tinença de la terra, els contractes de masoveria i de parceria vigents, que obligaven l'arrendatari a seguir el sistema agrícola i els conreus que proposava l'arrendador. La masoveria, una variant del contracte de parceria, havia estat la forma d'accés a la terra més estesa a la Plana de Vic durant els segles XVIII, XIX i primera meitat del XX.

Al llarg del segle XVIII es consolida un procés d'intensificació del

La Teuleria de l'Aimeric del terme municipal de Santa Eugènia de Berga presentava l'any 1918 l'estructura pròpia del model de masoveries dependents d'un mas pairal, en aquest cas de l'antic mas de l'Aimeric, situat a uns dos quilòmetres. S'observen les dependències de les dues masoveries, cadascuna amb els seus habitatges, coberts, eres i pallers. A la part esquerra de l'era de batre, a la tarda, dos homes estant fent la feina de ventar el gra obtingut de la batuda a pota feta durant el matí, prop del paller on s'ha apilat la palla. (ACOS) Autor: Palmarola

treball agrícola. La pressió demogràfica a causa de l'augment de la població genera un procés de creació de noves masoveries a partir de rompudes¹⁵ de terres marginals i de bosc. El fet genera que en el primer terç del segle xx s'hereti una estructura de la propietat agrària, on aproximadament la meitat de les finques de la comarca d'Osona són explotades directament per part dels propietaris de la terra, però l'altra meitat és cultivada principalment sota règims de parceria i de masoveria, la principal modalitat de règim de tinença de la terra al fons de la Plana de Vic, com es veu en els contractes que presentem a continuació.¹⁶

Aquesta forma de contractació heretada de l'edat mitjana persisteix per la seva eficiència en el nou context socioeconòmic de la comarca. Permet als propietaris acumular terres sense haver d'explotar-les directament i assegurar-se tant el control de la propietat (cosa que es perd amb l'emfiteusi) com el de l'explotació, ja que a través de les clàusules del contracte el propietari s'assegura la seva intervenció en l'orientació i formes de producció de la finca cedida,

i alhora se n'impedeix el subarrendament. El pagament a parts de fruits li permet beneficiar-se de les conjuntures favorables i de les millores tècniques de l'explotació, les diverses alternatives de rotacions de conreus tenen una estreta relació amb els sistemes d'explotació i de tinença de la terra.

Són habituals en els pactes les següents obligacions del masover:

1. Tenir cura i esporgar els arbres quan toca. 2. Plantar anualment la quantitat d'arbres que s'especifiquin. En alguns casos també s'indica la mena. 3. Informar anualment i per escrit de les garberes collides de gra del masover i, si s'escau, dels altres parcers del mas. 4. Conservar les terres a ús i costum dels pagesos del país. 5. Conservar els camins, els recs, les rases i els marges. 6. Vigilar el bosc i en cas que el propietari hi posi un guardabosc, el masover l'haurà d'hostatjar i alimentar com a mínim dues vegades al mes (altres vegades s'estipula que la manutenció no superarà els sis dies l'any. 7. Aplegar fullaraca, desferres de blat de moro i, si s'escau, els materials orgànics de la comuna del propietari per fer-ne fems. 8. Pesar i donar compte de les càrregues de carbó vegetal al propietari. 9. Portar cada estiu les càrregues de llenya estipulades a casa del propietari (habitualment a Vic). 10. Tenir cura de l'honorabilitat del propietari i de l'església, informar de les blasfèmies i crítiques que li pugui fer el veïnat. Vetllar per la bona moral i pels costums del país.

Alhora, el masover té explícitament prohibit:

1. Vendre els fems, la palla, les hortalisses i els farratges produïts a l'explotació sense permís exprés de l'amo. 2. Tallar arbres o fer llenya sense el consentiment del propietari, el qual assenyalarà d'on ha de treure la fusta. 3. Extreure aglans i herba del bosc sense el consentiment del propietari. 4. Criar més bestiar del que especifica el contracte, en especial, la cria de cabres. 5. Deixar pasturar bestiar d'altri a les terres arrendades. 6. Exercir cap altre treball o ofici que no sigui el de la masoveria.

Pot ser motiu de desnonament:

l'incompliment d'alguns dels pactes del contracte esmentat, per l'abandonament (deshabitar-la) de la casa o pel no-conreu de les terres (no cultivar-les durant un any).

Alhora, el contracte de masoveria dóna una certa estabilitat econòmica al masover, ja que no ha de fer cap pagament com entrada, o sigui que es pot tenir accés a la terra sense tenir capital, inclou habitatge per a la família, disposa d'un contracte de durada mínima assegurada i la possibilitat d'esdevenir indefinit, pagament de parts alíquotes¹⁷ i un cens en diners de reduïdes quantitats que permeten superar amb major facilitat les conjuntures desfavorables.

L'absentisme dels propietaris no impedeix el control sobre l'explotació.

A vegades l'arrendador es reserva alguna estança (habitacions, dret a utilitzar la cuina i els fogons) de la casa per habilitar-la o com a graner per emmagatzemar-hi la seva part de la collita. També es reserva alguna peça de terra i algun tros d'hort. Sovint es tracta de les terres de millor qualitat de la finca. El bosc és d'ús exclusiu de l'arrendador, encara que el masover té dret a fer llenya per al seu ús personal. Altres drets habituals del propietari sobre la masoveria són: visitar la finca (l'amo i els seus) sempre que li plagui.

La durada habitual del contracte de masoveria a la Plana de Vic és de quatre anys *i quatre enteres collites*, perquè és el que triga a exhaurir-se un trènit¹⁸ de periodicitat quadriennal.

El termini mínim establert per anunciar la rescissió del contracte oscil·la entre els 12 i els 18 mesos d'anticipació. Els contractes comencen i acaben per Tots Sants, 1 de novembre. El darrer any cal que el masover deixi la terra i els pallers com els ha trobat i cultivi la terra com els altres anys. La finalitat d'aquestes clàusules és la de

deixar l'explotació preparada per al següent masover i evitar que els masovers, en deixar la finca, s'emportessin la palla, abandonessin les tasques de condicionament de la terra per continuar el trènit i les feines habituals de manteniment i conservació de la casa i de les dependències de l'explotació. A la masoveria del mas Pratdesaba de Malla s'obliga a:

[...] lo any que desocupia la masoveria hagi de deixar sens sembrar una tercera part de la terra que conrei y a més la part que correspondrà fer-hi blatdemoro de llaurada, qual terra quedarà a disposició del masover que entrará de nou [...]

Des del punt de vista econòmic el masover ha de pagar a l'amo el cens, és a dir, una quantitat de diners per valorar:

La cessió de les terres franques de pagament de parts, ja que entre el 2% i el 10% de la terra arrendada queda lliure perquè el masover hi cultivi farratges.

La cessió de la casa, les corts i altres dependències.

La liquidació de les parts alíquotes que normalment són:

El terç o el quart pels grans d'aresta¹⁹ i altres vegades s'estipulen les dues cinquenes o les quatre desenes parts.

El terç o quart pel blat de moro, que s'haurà d'entregar desgranat i en espiga segons decideixi l'arrendador, els trunfos o patates, els llegums, els fesols, el mill i el fajol de fangada. Si aquests productes són de llaurada el repartiment és a mitges, com en la fruita.

A més del cens i de les parts de fruits, en alguns casos l'arrendatari ha de portar per Nadal i Pasqua aviram, habitualment un parell de pollastres o de capons, a casa de l'arrendador. El cens en diner i el bestiar, el porc, els pollastres i altres cal que el masover els porti a casa del propietari.²⁰

Quan el contracte és de parceria a mitges l'arrendador participa activament en l'explotació, s'obliga a proporcionar els fems neces-

saris per a l'explotació i a cedir el bestiar de tir per a les tasques agrícoles del masover. El parcer habita la casa de l'arrendador, si s'escau, i s'estableix que menjaran a la mateixa taula. Aquest ha de comprar el bestiar perquè i els beneficis es reparteixen a mitges. Les obres de manteniment de la casa i les dependències generalment van a compte de l'arrendador, encara que a vegades l'arrendatari és qui ha d'avançar els diners. A més, el segon hi aporta pel seu compte el transport dels materials de l'obra i una part de la força de treball oferint-se gratuïtament com a manobre (de 5 a 10 jornals). En altres casos, el treball gratuït del masover se substitueix pel pagament de jornals de persones d'ofici o dels traginers. En el contracte de masoveria del mas Sta. Anna de Gurb de l'any 1877, propietat d'Antoni Pradell, s'especifica que l'arrendatari, Josep Sabatés, pagirà cada any dos jornals de fuster o bé de mestre de cases.

Durant el segle XIX perviuen encara càrregues d'època feudal sobre els masovers com és el pagament del delme, la dècima part de la collita que es pagava a l'església, al rei o al senyor feudal. El règim lliberal contempla l'abolició del delme i altres drets, alguns dels quals queden incorporats a les condicions del contracte i, d'altres, com el delme encara s'apliquen com podem veure en els contractes que detallem a continuació:

En el contracte de 1850 entre Genís Terricabres i Joan Mas sobre les «terres de l'Esteve» de St. Julià de Vilatorrada a més de les parts alíquotas corresponents s'estableix que el masover pagui una de cada deu quarteres de gra de la collita.

En el contracte de masoveria de 1869 entre Francesca de Tort i de Rocafiguera i Martí Febrer pel mas Pratdesaba de Malla s'obliga al pagament del delme, sense més eufemismes.

El masover del mas Corral Nou, propietat de Joaquim de Rocafiguera Ventós (1875), és l'obligat a pagar primícia al rector de la parròquia (1/16 part) a més dels drets d'obra, menjar, i altres que siguin costum.

El masover del mas Prat de les Codines (1882), del mateix propietari

anteriorment esmentat, a més del delme, és obligat a pagar els censos i els drets d'Església al rector de Sora segons el costum.

Sobre el pagament de les contribucions i les càrregues fiscals o municipals, en molts casos l'arrendatari es fa càrrec de les ordinàries, mentre que les extraordinàries van a càrrec del masover. En altres contractes, com el del mas Casals de Tavertet, s'obliga l'arrendatari a pagar les dues terceres parts de les contribucions. En d'altres, com el mas Santa Anna, propietat d'Antoni Pradell, les contribucions territorials van a càrrec de l'arrendador, i les personals i veïnals, a càrrec de l'arrendatari.

Al segle XVIII les aportacions en diners que paga el masover, i els censos en gra, delme, parròquia, menjars i sagristia es treuen de la pila de la collita prèviament a les particions. Respecte del cadastre i altres pagaments en diners varien al llarg del segle XVIII. Al començament eren a càrrec del propietari, però després, i rebaixant la renda del pagament anual acordat, els paga el masover, cosa que significa un enduriment de les condicions dels arrendataris en una època en què coincideixen l'augment de la força de treball i el consegüent increment de la pressió sobre la demanda de terres. Els contractes de masoveria contemplen:

Les plantes que cal cultivar estan estrictament estipulades i s'impedeix el conreu de les que no ho estiguin, perquè el propietari deixaria de percebre'n les rendes.

El nombre de caps de bestiar de l'explotació i la mena de caps estan rigorosament estipulats perquè el masover no abandoni les obligacions agrícoles que assegurin uns ingressos a l'arrendador. Tant els costos de compra, engreix, com els beneficis de la seva venda o utilització, en el cas del bestiar de peu rodó, són competència del masover.

Habitualment s'obliga el masover a comprar dos godalls, engreixar-los i entregar-ne un, que ha de tenir unes 80 carnisseres de pes, a l'arrendador.

També és habitual que el masover tingui cura d'algun animal de l'amo, ja siguin gallines, xais, porcs o algun cavall. La manutenció d'aquests animals va a càrrec del masover i, per evitar possibles discriminacions de les esmentades bèsties respecte de les del masover, s'especifica que es cuidin plegades en un mateix galliner, ramat, corral, cort o estable.

L'estricta regulació en l'orientació de l'explotació dels contractes fa difícil al masover innovar i/o especialitzar-se en un mercat cada vegada més competitiu. Per a qualsevol canvi cal l'acord pactat de les dues parts, és a dir, que del canvi també se'n beneficiï econòmicament el propietari. El fet justifica el conservadorisme i la lentitud de les transformacions del camp osonenc, per aquest motiu sembla que els canvis van partir més aviat de les explotacions portades per propietaris i per les cedides en arrendament en diners, que no per part de les masoveries i les altres formes de parceria.²¹

Josep Callís i Marquet l'any 1936 proposa a la pagesia de la comarca de potenciar el model de contracte de masoveria vigent que permet donar vida independent a la família agrícola i portar els cultius a una màxima intensificació i producció. Critica els canvis que s'han intentat introduir en els contractes, tant per part de masovers com de propietaris.

El contracte de masoveria regula la percepció dels fruits amb les aportacions de cada una de les parts contractants. La Cambra Agrícola Ausetana, en iniciar-se el conflicte, va reunir a propietaris, masovers i parciers del terme de Vic per donar una pauta que es pogués adaptar a les exigències del moment.

Per explicar els tipus de contractes i justificar la seva rendibilitat es pren com a model una masoveria de 20 quarteres, dels rendiments de la qual es considera que en pot viure la família de masovers. Segons aquests acords s'estableix que el masover:

Pot disposar lliurement d'una dècima part de la terra per a conrear far-ratges, o sigui, dues quarteres.

Ha de pagar una petita quantitat en metàl·lic en concepte d'arrendament de la casa i altres dependències.

Ha de contribuir al propietari amb un terç de l'import dels adobs químics i amb un terç de la llavor de la patata.

El propietari percep les quatre dècimes dels grans i el terç de les patates i de les tardaneries.

El masover percep les sis dècimes dels grans, els dos terços de les patates i de les tardaneries, i els productes restants de tot el procés agrícola, a més de l'explotació pecuària.

Si el masover vol destinar fins a dues quarteres més per a farratges ha de pagar al propietari la part que pugui correspondre-li com si fos ordi.²²

MAS EL COLOMER DE TARADELL

Presentem el Colomer com a mas prototipus d'una explotació agrària a la Plana de Vic. L'elecció d'aquesta explotació agrària no és aleatòria, sinó que ve determinada per factors com la seva situació geogràfica, l'abundància dels materials etnogràfics que s'hi conserven i la quantitat i qualitat de la informació oral que n'hem pogut obtenir durant la nostra recerca.

El nostre camp d'anàlisi s'ha basat a interpretar el patrimoni material conservat al mas en el context ampli del conjunt de l'explotació agrícola que té elements com la masia, les masoveries, els camps de conreu i els horts. Hem pogut disposar de les valuoses informacions proporcionades pel propietari hereu del mas i la seva família que han servit per documentar diversos aspectes a partir dels records o de les vivències directes dels protagonistes, i ens han permès donar una visió retrospectiva de l'evolució de la finca que abasta tot el segle xx.

Hem considerat el mas com una propietat agrícola formada pel conjunt de les terres de conreu, les hortes, els boscos, les pollancredes, els arbres singulars, els erms i els terrers gestionats des de

Mas el Colomer de Taradell vist des del sector de ponent, des del camí del barri del Verinal, molt a prop del nucli urbà de Tona. La gran casa pairal està situada en un punt alterós enmig dels camps, en el sector de ponent del municipi i envoltada per la bassa, l'horta i altres dependències agrícoles. En els primers plans de la imatge s'observen els camps de cereals a principi del mes de juny, en el moment en què ja trenquen el color i es van enrossint, mentre que al fons es retallen els perfils de les primeres serres de les Guilleries. Col·leccions Mas el Colomer de Taradell.

la masia principal, que dóna nom a la propietat. L'amo estableix els contractes amb els masovers, els parcers i els jornalers que conreen la terra campa i mantenen els camins, els marges, els recs i les basses.

Pel que fa referència a la cria del bestiar hem pogut aprofundir en el que suposen el conjunt d'activitats pecuàries que impliquen l'alimentació i la cura dels animals de treball, de l'aviram i dels conills criats per a l'autoconsum; la cria d'animals de companyia que viuen amb els pagesos, com gats i gossos per al control de rosegadors o dels ramats o per a la caça; o els considerats animals d'oci, els ocells de cant, les perdius i les guatlles engabiats, les fures per caçar conills al cau i altres distraccions de la vida a pagès.

Hem abordat el mas Colomer com un bé patrimonial unitari que mereix ser estudiat, conservat i difós per a les generacions futures.

El mas es troba inscrit dins un paisatge agrícola modelat per les diferents generacions de pagesos que l'han habitat. Està situat a

poca distància del nucli urbà de Tona, a l'extrem més a ponent del municipi de Taradell i abocat al fondal del Verinal, veral que pertany majoritàriament al municipi de Tona. Les construccions de la masia estan situades a 650 metres d'altitud i se situen a l'extrem de migdia del serrat del Colomer, definit pel torrent del Verinal a ponent. Aquest corrent estacional d'aigua s'escola per una ampla fondalada on hi ha les zones més planeres i de terreny negadiu, amb sòls profunds i on es troben els camps de conreu més fèrtils del mas. L'entorn està definit per petites clapes de bosc de roures, alzines i pins pinyers assentats sobre un relleu ondulat format per terrers, serrats i petits turons de margues aixaragallades. És el paisatge més propi dels flancs de la Plana de Vic, on predominen els espais rurals caracteritzats per masies disperses envoltades per terres de conreu, petits boscos, torrenteres amb pollancredes i turons testimoni en diversos graus d'erosió.

Els camps de conreu del mas se situen en un relleu ondulat i formen un bloc compacte al voltant de la masia, tot dibuixant un mosaic de terres de conreu definit per marges, recs, camins i petites clapes de bosc.

En la història recent del mas es conserva la memòria de les feines de rompre i de formigonar noves terres de conreu (una part dels actuals camps de conreu del mas), l'etapa de les rompudes de camps que es van fer entre els anys 1905 i 1915 mitjançant la tècnica dels formigons.

«Jo ho havia sentit a explicar... Tot [els camps del Colomer] ho van fer aixís! [formigons] ...per això feien trossets petits. Quan van fer les rompudes, [...] concretament l'any catorze [1914] va ser l'any que se'n van fer més. Aquí van rompre en aquella època, divuit... Més de trenta quarters. Ho van arrencar tot aixís, a cops d'aixada, eh? Sí, aquí darrere, si són aquí... Si es veuen d'aquí estant. Ja en diem les Rompudes, sí... Aquí darrere hi han uns camps molt grans ara, i llavons hi havien marges i feixes d'aquelles... Hi havien moltes pereres i molts arbres que hi havien

abans per les cases de pagès, saps? Les pereres abundaven a tot arreu, sobretot les pereres d'aquelles de coure, eh? Perquè es veu que les peres en menjaven moltes de cuites abans, bullides, carn amb peres... Sí, sí, hi havia moltes pereres de coure i encara es veuen aquests camps que ara són plans, perquè fa anys... Per exemple, ara tot això és un camp, eh? [assenyala sobre el paper] i abans aquí doncs haguera fet un marge, ho entens? A lo millor això era un tros que no es menava... Aquí feia una feixa que la menaven, i tot això eren pereres per qui, saps? Allavons aquí hi havia un altre tros que... Els horts algú els menava, sí, i ho tenien tot aixís.» Joan Lleopart, 1991.²³

D'aquí s'extreu que a final del segle XIX els camps de conreu eren força més petits, hi havia més marges que en l'actualitat, estaven plantats amb arbres fruiters, principalment de pereres de coure i que el conjunt del paisatge agrari havia estat més compartimentat. La tècnica utilitzada en les rompudes, la de fer formigons i coure la terra a fi d'adobar-la, va perdurar en les feines de manteniment dels camps fins que va desaparèixer amb l'arribada de la mecanització.

«Un altre abono, que aquí sí que l'havia vist, però aquest és amb rompudes o amb camps molt dolents, eren els formigons, sobretot vores de marge. Per exemple, si un desmanegat tenia un camp, i al marge se li anaven ficant ja el fenals, i l'herba en aquell camp, allavores feien una colla de formigons en la vora. Jo n'havia fets. Sí, mare de Déu, ja ho crec! O sigui, pel maig acostuma a ploure molt, és quan plou tant de primavera, eh? Anaven allà i amb una aixada arrencàvem gleves, anaven fent gleves aixís... [ho dibuixa], com hexàgons diguéssim, eh? Les anaven posant de tres en tres, i tot l'estiu allò s'assecava, saps? Aixís, aixís i una altre a sobre... Ho entens? Bufava l'aire per tot arreu, eh? Això ho deixaven aixís tot el juny, juliol, agost i a primers de setembre, a llavons hi posaven un feixet de llenya, de brosta, o d'argelagues, o del que tenien —no gaire, nooo! — a terra i tapaven allò ben tapat que no respirés, com

una carbonera, era una carbonera... [les convertia en un forn que cremava en somort] Ah, exacte! Com que allò era cuit del sol de tot l'estiu, amb aquella mica de llenya, allò es nava torrant, torrant, torrant i quedava esbotzat i ben cuita la terra... Les rompudes les coïen totes aixís, eh?» Joan Lleopart, 1991.

La tècnica dels formigons serveix per posar noves terres en conreu, o bé també per netejar les vores dels camps, durant les feines de manteniment dels marges i dels recs, que s'embruten de males herbes.

«Els formigons es feien només de les gleves que s'havien arrencat de les vores dels camps? Oh! Si era un camp, tot el camp! La rompuda es feia tot a cops d'aixada. O sigui que anaven fent la gleva amb unes aixades molt valentes, aixades d'esglevar, que deien. Bueno, veus ells amb un paló tallaven... Clac! Clac! Clac! Feien un tall aixís, i a llavons anaven traient les peces aixís [fa gestos imitant les accions], un paló més gros que el de fer planter... Per aquesta altra banda, i anaven netejant el camp... Arreglaven els marges i els recs de les vores... Sí, sí això era per fer camps, eh? Però jo només ho havia vist [fer a] la gent, amb puestus que s'anava embrutant el camp hi feien... Els anys quaranta encara havia vist fer algun camp d'aquests... Només les vores... Vores, sí, camps ja no ho he vist mai jo, mare de Déu!» Joan Lleopart, 1991.

La feina de formigonar utilitzada en les rompudes i el manteniment de les vores dels camps té la doble funció de fer desaparèixer les males herbes i les plagues de la terra del camp. Deixa la terra cuita i adobada amb les cendres a punt de ser llaurada amb l'arada romana proveïda de la rella de rompre, molt reforçada i coneguda amb el nom de rella de Sant Isidre.

«Sí, la majoria de camps d'aquí son fets aixís. [Repeteix] I amb la llenya mateixa que hi havia als boscots, més bona o més dolenta, coïen la terra.

Aquí els últims formigons que vaig veure jo, un home encara en feia aquí... [silenci] Els situaria per allà a l'any quaranta [1940]. Dèiem... Saps què? Aquell tros, saps què farem? L'aformigonarem, per què... Eh? Sí, sí... Primerament l'esterilitza [la terra] totalment, allà no hi queda ni herba, ni una cuca, ni res... I acostumàven a fer... L'arrencada no la feien gaire fonda, perquè anaven una cosa aixís... [posa la mà paral·lela a la taula] Les gleves, saps? Eh? Per exemple, la gleva, eh? La gleva quedava ja a fora. La gleva quedava treteta, eh? I llavons la posaven dreta, llavons el camp quedava net com això, eh? [es refereix a la taula] Però quedava molt fort encara. A llavons amb una arada romana de bous ho arrencaven, ho entens? Un cop fet el formigó... Bueno, per exemple, això és el tros que feien, eh? Aquí deixaven el formigó, aquí feien un formigó, quan ja el tenien posat, eh? Quan ja havien apilotat tota la d'allò, això es cremava i llavons passaven ells amb això... Primerament agafaven el formigó i escampaven tota la terra cuïta, i llavons llauraven amb l'arada xica, amb la romana.» Joan Lleopart, 1991.

Preparar els camps

Les feines prèvies a l'inici d'un nou conreu en un camp determinat consisteixen a pelar les herbes i les mates que hi creixen amb l'aixada o el dall. També a l'hivern s'han de socarrar els marges per cremar l'herba seca, netejar bé els recs dels marges dels camps a fi que conduixin correctament les aigües que en èpoques de pluja s'escolen pels camps cap a les basses de reserva o cap als torrents on desguassen.

Abans de llaurar hi hauria les feines de netejar els marges?

«Netejaven... S'hi passava, sí. El que passa, que era una tonteria, perquè tota la feina que et portava el fer, per exemple, tota aquesta vora d'un camp, no et compensava ni una quarta part de lo que collien. A no sent ja d'un que no hi toqués mai res. A llavons el gram —perquè abans hi havia molt gram i molta xarpolla— se li ficava fins a mig camp i lla-

vors havia de fer formigons. Però allò ja era, ja era... [El formigó feia desaparèixer el gram?] Oh i tant! No hi quedava res! El formigó ho matava tot; allò es cremava tot, eh? I els ous de les cuques... Tot això, tot quedava cremat, eh?» Joan Lleopart, 1991.

Els camps de conreu dels masos de la Plana de Vic es van creant i disposant de forma esglaonada, compensant els pendents del terreny a fi de retenir la terra i les aigües de pluja per evitar-ne l'erosió per arrossegament. Es procura que els camps siguin tan plans com sigui possible i el seu manteniment consisteix a conservar els marges i els sistemes dels recs de desguàs en bones condicions de funcionament. La mecanització motoritzada de les feines dels camps modifica aquest model de manteniment i suposa la desaparició de molts marges per facilitar el moviment de les màquines pels camps, i restitueix sovint el relleu ondulat anterior a les terrasses. Els marges que queden es fan més amples per poder assegurar el treball amb tractors que, a causa del seu gran pes fan molt perilloses les feines agrícoles quan s'han de fer en les vores dels camps properes als marges.

Sense marges s'erosiona més el terreny?

«Sí, sí i no sé... Sembla un desert, saps? Un marge, allò d'una mata... Una bardissa, si tu vols... Un niu de porqueria... Però és bonic, eh? [Als Estats Units s'han trobat que en fer camps tant grans han desaparegut espècies animals i vegetals dels ecosistemes.] I aquí també, eh? [repeteix] I encara van desapareixent coses que vivien als marges, però, és clar, si els hi van traient... No, no, eh? Vol dir que una finca... Tenir un camp gran és molt maco, però que sigui gran d'ell mateix. Ara, si has de fer un camp, que aquí hi ha un rost, allà fa una altra pujada, i tu aterres els marges... A última hora això és a Cala Quica, saps què vull dir, eh? Aquí a casa hi ha algun marge que si em donguessis tot l'or del món no te'l deixaria aterrar. No te'l deixaria treure, perquè aquell marge hi té de ser-hi, eh? La cosa que hem tingut molt en compte, —al menos aquí, jo

l'he tingut molt— és que, per exemple, abans amb els bous, eh? I si no hi arribaven els bous hi arribava l'aixada, eh? Si això era un marge alt, eh? [(assenyala el paper)] Netejaven tot això fins a la vora. Ara ja des de molts anys... En els conreus que es va començar a llaurar amb tractor... Aquest tros... La rodera del tractor... És sempre un erm i una herba, perquè aquí això és un perill molt gros, ho entens? I aquest tros ja és fort. Ara, aquí, el tractor saps que ha d'arribar fins aquí... Aquest tros... Un tros d'aquí, allò s'ha de deixar, perquè si rebentes allò, el tractor es fot daltabaix. Com passava a cada moment, eh? I pensa que saltar d'un tractor aixís... Ets mort a sota... Tots aquests marges... Jo ja els tinc tots amb això, eh? Els marges són força més amples que abans... Hi ha de ser-hi, perquè la rodera del tractor ens exigeix a que sigui més ample... Perquè el tractor no se surti del marge. Abans s'aprofitava més el terreny que ara... Els bous. els bous... I si en queia algun a baix, baixava l'altre i tot, i no passava res. Però, escolta! Ara no, eh? M'entens?» Joan Lleopart, 1991.

La importància del manteniment dels marges per conservar el terreny de conreu pla i com a divisòria dels camps s'ha anat abandonant a causa de l'encariment de la mà d'obra, la concentració de finques i la utilització de maquinària molt voluminosa i pesada que circula amb més comoditat en les parcel·les grans.

És ara que s'han anat aterrant marges, oi?

«Aquests ja fa molts anys que són aterrats, eh? Ja fa molts anys que es van aterrar... [es refereix als antics marges de la finca del Colomer] Avui hi ha hagut un abús d'aterrar marges, eh? [repeteix] Se n'han aterrat masses, eh? Sí, la màquina ha obligat molt amb això, eh? La màquina ha obligat molt a treure marges i recs i tot això... Una finca, una finca, mira, si és plana d'ella mateixa és molt bonica, però quan s'han de fer coses per força... No, aquí a la Torre Llebretra era una finca molt maca, i ara aquest [l'actual propietari] ha aterrat tots els marges... No, si em dius: 'T'agrada a n'a tu, això?' No! Per què? Perquè aquells marges hi

eren per alguna cosa... Què en traurem de fer un camp de trenta quarteres? Vols dir que amb deu quarteres aquell camp no estava bé? I tres camps de deu quarteres amb els seus marges... A buscar tant... Ho entens, eh? Jo penso que no havia d'anar a buscar tant, ho entens, eh?» Joan Lleopart, 1991.

La informació que ens aporta Josep Callís i Marquet²⁴ on es descriuen les feines agrícoles a la Plana de Vic amb molta exhaustivitat, l'hem contrastada amb les valuoses aportacions orals de Joan Lleopart, que ens han permès descriure el model agrícola d'aquest mas. Podem afirmar que les feines agrícoles que es fan al mas Colomer durant bona part del segle xx segueixen un cicle de rotació de conreus d'una durada mínima de quatre anys i d'una durada màxima de 12, continuats amb el conreu de farratges durant tres anys més com a conclusió del repòs de la terra, moment en què comença una altra vegada el cicle de rotació.

Els guarets

Segons el Diccionari de la Llengua Catalana de l'IEC entenem per guaret *terra de conreu que hom deixa sense sembrar durant un o més anys per tal que reposi*. Aquesta definició tan genèrica no contempla el significat complet de l'accepció popular utilitzada pels pagesos de la Plana de Vic quan es refereixen al grau de capacitat de regeneració de la terra, ja sigui obtingut a través dels treballs agrícoles, dels adobs incorporats o del pas del temps, factors que intervenen a l'hora de *donar valor als guarets dels camps*, com ho veiem en l'expressió popular *agafar goret*, aplicat a la terra dels camps de conreu.

«[Rostollar] ...amb l'estripadora, amb els bous... Allò ja ho tenien arrencat, eh? Allò ja agafava boret [guaret], el dia que plovia tota l'aigua es quedava allà, eh? A llavons si podien hi passaven una altra estripadeta més fonda, tot l'estiu es nava coent allò... O sigui que ja tenien el

Feina de llaurar amb l'arada de rodes amb un parell de bous ajudats per una parella d'eugues amb tirants de treball enganxades amb la balancina de parell a la cameta subjecta al jou dels bous i a la pesada arada de ferro. La imatge de principis del segle xx il·lustra el canvi radical que va representar la llaurada fonda en substitució de la fangada. Dos joves, el bover i l'ajudant, calçats amb esdlops solquen un camp femat on es pot veure la facilitat de maneig de les noves arades i la profunditat de la llaurada. (ACOS) Autor: Palmarola.

camp mig arreglat, saps? I és això... Aquí és on volia anar. Això sí, eh? L'estripar és una cosa que és precisament sagrat, això, eh?» Joan Lleopart, 1991.

En el context semàntic del concepte de fertilització orgànica de les terres de conreu en la primera meitat del segle xx, podem observar la utilització del terme *guaret*, pronunciat *bo/uret* o *go/uret*, segons les varietats de parles locals, fent referència al nivell d'adob que conté una terra, a la pràctica de femar només lleugerament el camp que es vol dedicar al conreu de l'ordi, fet que demostra la seva escassetat. El conreu del blat es fa sobre guarets de primer any una vegada finalitzat el conreu de les patates, del blat de moro o de l'alfals.

«Situant-se aquí amb això... Del cinquanta-i-cinc [1955] cap enradere... A llavons per fer blat indiscutiblement que no es portava mai fems...

Quan volien fer algun trosset d'ordi, eh? Perquè l'ordi és molt llaminer dels fems, eh? L'ordiii... I no en feien gaire abans, eh? Però, és clar... [Per] el blat gorets [guarets], o sigui, si eren gorets de patates, de blat de moro o d'alfals, o el que fos, i al demés... Com que abans feien moltes patates, tenien molts gorets de patates, i els fems, tu, diràs, els guardaven tots per allà... Ara, algun que volia fer un trosset d'ordi, doncs, mira... feia una llepadeta de fems... No! Només una llepadeta, eh?» Joan Lleopart, 1991.

El guaret d'una terra de conreu es considera el deixat en què està, o sigui l'estat en què queda després de la collita que acaba de produir aquella terra, considerant el valor de referència del conreu i dels adobs que encara hi resten, tenint en compte que la femada grossa s'ha fet a l'inici del primer any de rotació conreant-hi patates o bé blat de moro de guaret. La terra no queda inculta, reposa i para de produir, però sí que reposa d'un determinat conreu que no s'hi tornarà a fer, com a mínim fins al cap de quatre anys, en funció de l'alternativa de conreus escollida.

«En calcular gorets tothom té la seva fórmula. Nosaltres en el cas actual, tenint en compte les diverses circumstàncies, creiem bastant acceptable la fórmula de rebaixar en cada anyada un 60% del que valgui el goret. És a dir que si al verificar la plantació de patates, primer any, val 290 ptes.:

<i>Correspondran a patates</i>	<i>290,00 pts.</i>	<i>6x10 = 174,00 ps.</i>
<i>Correspondran al blat</i>	<i>116,00 pts.</i>	<i>6x10 = 69,60 ps.</i>
<i>Correspondran a l'ordi</i>	<i>46,40 pts.</i>	<i>6x10 = 27,84 ps.</i>
<i>Correspondran a la civada</i>	<i>18,56 pts.</i>	<i>= 18,56 ps.</i>
<i>Total</i>		<i>= 290,00 ps.»</i> ²⁵

També s'utilitza per extensió l'expressió *tenir un bon goret la terra* quan es fa referència a l'estat en què està la terra del camp pel que fa a contingut d'adob, a qualitat d'amorosiment, o esmicolament,

resultat dels treballs que s'hi han fet i, especialment, al grau d'humitat o saó que conté.

Els amos de les terres i els pagesos masovers o parcers estableixen un valor de la terra dels camps en funció de l'any de la rotació en què estan, i pacten un tant per cent de minva calculat a partir de la quantitat de fems que suposen que encara queda a la terra. Quan un pagès fa tractes per agafar un camp per conrear-lo en règim de parceria, abona al propietari el valor del guaret en relació amb l'ordre de l'any de rotació en què es troba, fet que es coneix com pagar els guarets de la terra.

«El meu home tenia, ui! Per al trebaiar! Trebaiador i pagès! Perquè nosaltres aquí vies d'agafar terra aixís... No podia ser com una casa de pagès, que ia es porta tot el rem. Camps per quí, camps per llà, i pagar borets [guarets], que eren molt cars. Per agafar un camp, havies de pagar el boret, que és ... El traspàs, però en deien els borets de la terra, que si el camp era femat...» PE-01²⁶

A la segona meitat del segle xx amb l'increment important de la ramaderia, i la conseqüent abundància de fems i la importació d'adobs químics, de manera progressiva es va abandonant la pràctica de la rotació quadriennal de conreus i entra en desús aquest sistema de valoració dels guarets; s'imposen els contractes d'arrendament amb un preu fixat i sense participació directa del propietari en el conreu.

Atenent-nos al model que proposa Callís i Marquet com a més generalitzat a la Plana de Vic, o sigui, considerant un determinat contracte de masoveria en una finca tipus, descriurem una per una les feines que consten en els llistats de despeses aportades que, segons el costum de la zona, requeria cada conreu en aquest determinat tipus de rotació. Considera aquesta finca tipus d'una grandària de 20 quarteres, unes set hectàrees aproximadament de terres de conreu, extensió de terra que cap a en la primera meitat del

segle xx es considerava d'una productivitat suficient per poder viure una família de masovers.

Ho expressa amb aquestes paraules:

Ens referirem a una masoveria de vint quarteres, en què el contracte és de disposar lliurament el masover d'una dècima part de terra per a farratges, que pagarà una petita quantitat en metàl·lic en concepte d'arrendament de la casa, etc., i que contribuirà el propietari amb un terç de l'import dels adobs químics i el terç de la llavor de la patata. El propietari percebrà les quatre dècimes dels grans i el terç de les patates i tardaneria. Els restants productes, a l'igual que tots els de l'explotació pecuària, correspondran al masover. Si vol destinar fins a unes dues quarteres més per a farratges, pagarà al propietari la part que pogués correspondre-li com si fos ordi.²⁷

Una masoveria del tipus i característiques semblants a la descrita en aquest fragment:

«Per exemple, posa una casa de vint quarteres... Bueno, en aquell temps... Doncs, mira... Es requeria tenir el parell de bous, vaques... Molt, molt vaques... Un pareiot... A llavors una euga o dugues... Segons la casa que era... O una euga i una burra, eh? I a llavors tenien un parell de truges, i de tant en tant venien algun garrí, que anaven a vendre'ls a la plaça de Vic. [...] I una casa de trenta quarteres ja podien tenir una vacota d'aquelles, que l'engegaven a fora, eh? [Per] Fer algun vedell... I si podien i no fotia massa coces, la munyien... O alguna cabra, eh? Això és el bestiar que hi havia en aquella casa... Gallines, conills, oques, ànecs... Això sí, eh? D'aviram de tota mena en tenien ja, eh?» Joan Lleopart, 1991.

En aquesta finca el masover disposa lliurement de dues quarteres de terra per cultivar farratges, extensió que representa una dècima part de les terres de conreu cedides pel propietari com a part de

les aportacions que hi fa pels serveis de la propietat, i de les quals no en rep res. El masover paga una quantitat en diners en concepte d'arrendament de la casa i d'altres dependències, el propietari contribueix amb un terç de l'import dels adobs químics i del cost de la llavor de patata, i percep les quatre dècimes parts dels grans, juntament amb el terç de les patates i de les tardaneries, i blat de moro. Els restants productes que s'obtinguin a l'explotació, així com tots els de l'explotació pecuària, corresponen exclusivament al masover, i en cas que el masover vulgui destinar com a màxim dues quarteres més per sembrar-hi farratges, ha de pagar al propietari la part que li correspondria com si el conreu del camp fos un guaret de tercer any adequat per sembrar-hi ordi.

En opinió d'un pagès propietari, els contractes de masoveria en comparació amb els d'arrendament, impliquen més al propietari en el conreu i aporten més equitat en el tracte que pacten ambdós:

«És que la llei... La llei de parceria és molt maca, eh? Si ens la mirem... Ara mateix, aquí... Mira, jo aquest any [1991] tinc patates... Amb un noi... M'ha fet tres quarteres de patates, en la terra meva. Al quint, ell planta les patates, em paga una quinta part a n'ami, i em deixa la terra per sembrar. I per això el considero un bon tracte... Per mi., eh? [...] A n'ami, si em dóna una quinta part, i cull vint-i-cinc patates, me'n ha de donar cinc a n'ami, eh? Ara, si només en cull cinc, només me n'ha de donar una, eh?» Joan Lleopart, 1991.

Les rotacions de conreus

Tal com assenyala Josep Callís i Marquet l'any 1936 es poden fixar diverses alternatives o trèmits. En aquesta explotació tipus es considera que practiquen diverses combinacions de conreus en rotacions de quatre anys, seguint l'ordre següent: el primer any conrear patates o bé blat de moro de guaret; el segon, blat; el tercer, ordi o bé barreges de cereals, i el quart any, civada o bé blat de

moro de sobrerostoll, o també altres alternatives practicades en el terme municipal de Vic.

A més de l'alternativa de patates, blat, ordi i civada, que és la més generalitzada en el terme, també es segueix la de moresc (blat de moro) de goret, blat, ordi i civada i també en l'últim any, en lloc de civada, algunes vegades s'hi fa moresc. Alternen també, en substitució de l'ordi, barreges de diversos grans, que segons el predominant anomenen ordiós, llegums i mestall, en aquest últim cas, quan es tracta de sègol i blat. També moltes vegades sobre el rostoll de l'ordi s'intenta obtenir-hi, com a segona collita, una de moresc.²⁸

Continuem en el supòsit d'una finca de 20 quarteres: Considerem que es destinen quatre quarteres al conreu de les patates, quatre al conreu del blat, sis al conreu de l'ordi i quatre al conreu de la civada. En aquest cas, de les sis quarteres destinades a l'ordi, de fet, quatre es dediquen realment al cultiu d'ordi i dues quarteres més, que el masover si vol pot destinar a augmentar la producció de farratges, s'han de pagar a l'amo com si fos de collita d'ordi, a la vegada que contreu l'obligació de consumir en la mateixa finca tots els farratges que s'obtinguin. Per tant, realment es dediquen quatre quarteres al conreu d'ordi i quatre al conreu de farratges. Es considera convenient per regenerar la fertilitat de la terra, que en períodes d'una dotzena d'anys, o sigui com a màxim després d'haver fet tres rotacions de quatre anys seguides, al final dels cicles de rotació de conreus, sembrar a la terra farratges, principalment, de plantes lleguminoses com la trepadella i l'alfals, amb una durada de conreu de tres anys. Altres farratges com el fenc, el senigrec, el llegum, la remolatxa i els naps se sembren el mateix any, normalment, entre l'acabament d'un conreu i el començament d'un altre o sembrats en combinació amb altres conreus.

En referència al conreu de farratges l'autor apunta que:

Conreus a Santa Eulàlia de Riuprimer en un camp que cultiven l'associació Amics del Segar i el Batre de la població, en una imatge de final del mes de juny de l'any 2005. S'hi observen les garberes de forment arreglerades sobre els rostolls segats fa pocs dies, i els restos o fileres de les patates i del blat de moro en procés de creixement, que evocuen un paisatge agrari resultat de les rotacions de conreus practicades a la Plana de Vic fins a principi de la segona meitat del segle xx. Món Rural (UVic). Autor: Jacint Torrents

Tractant-se d'una finca de vint quarteres, deuen quedar-ne lliures pel masover dues quarteres. Dels productes d'aquestes dues quarteres no'n rep res el propietari que les cedeix al masover. Forma part de les aportacions que hi fa de la casa per als serveis de la finca i la de les terres per a la producció de farratges. Per altra part el masover contrau l'obligació de consumir en la mateixa finca tots els farratges que s'obtinguin. Generalment es cultiva trepadella i aufals. Ens limitarem, doncs, a fer una relació de les despeses, per quartera de superfície, que verifica el masover per a obtenir dits productes i fixar el valor dels mateixos.²⁹

Les feines

Les feines que es fan en cada etapa del cicle d'un determinat conreu estan establertes, solen ser bastant fixes, tot i que sovint els pagesos decideixen la seva execució avaluant el temps que fa, el grau d'humitat de la terra, o altres factors determinats pel tipus de

gestió de l'explotació. La mecanització de les feines agrícoles va incrementar molt la capacitat de remoure la terra camps per sembrar-hi conreus i va canviar la relació tècnica dels pagesos amb el seu entorn. El grau de d'amorosiment de la terra és un element important per a l'èxit en les collites. Mentre que els pagesos d'abans de la mecanització han de conrear la terra utilitzant el treball manual, els animals de treball i les tecnologies rudimentàries de què disposen, els pagesos d'ençà de la mecanització han pogut menystenir més els factors ambientals, i considerar-los molt menys determinants que els factors tècnics.

«Perquè mira... abans, la idea que tenien ells... que la terra fos ben tova... La terra era de molt mal remenar... i avui, això... Bueno, si haguessin vist els tractors com es foten a buscar naps... A vegades en camps, eixint de la pluja... i tot això... Què et sembla? Bueno, bueno... pst... No, no... la generació abans que jo, eh? No era gaire enradere, no, eh? I... aquella gent, doncs no haurien... [repeteix] tolerat de cap manera això... Mira... Avui van amb la força bruta... amb la terra van amb la força bruta... La terra, per exemple, si la pitgen molt fort... com que van amb unes eines molt valentes la tornen a arrencar... i la terra l'arreglen per collons que diguéssim... i no és aquesta, eh? La terra s'ha d'arreglar sola... això que dic jo... A llavons [abans] aquells que hi passaven l'aplanador i quedava tot el camp... com una cendrerera... Ara [avui] que hi han terrossos? Agafen la fresadora i endavant... abans no ho podien fer això... Abans anaven... havien de deixar aquell camp llaurat. Que el fred el cogués o el sol o el que fos... la terra... que la terra s'anés arreglant sola... No hi havien medis, no hi havia força per treballar. S'havia de treballar amb aquesta... [s'assenyala el cap] amb el cap, eh? Avui, no. Avui es treballa amb el tractor. Aquell tractor de cent cavalls que ho fa tot i s'ha acabat, eh? [riu]» Joan Lleopart, 1991.

En aquestes reflexions s'endevina un imaginari que concep l'ofici de pagès més com un art que no pas com una simple tècnica

d'aplicació mecànica de determinats procediments practicats durant l'any agrícola. Un art o un saber que requereix establir un diàleg constant amb tot l'entorn, i on se sospesen profundament la diversitat de factors que intervenen en el conreu de la terra i la vida rural.

«Ah, bueno! Acabar-ho d'apareiar... segons el camp, amb això no es pot dir... no es pot dir, per exemple, fer... un... de dir... no és una fàbrica que engeguem un teler, cada camp es feia el que s'havia de fer... Un camp hi havies de passar el trui, per exemple, l'altre no, eh? Un camp hi havies

Parell de bous junyits de tos i enganxats a una carreta d'escala menats per pare i fill transportant els boscallis per tenir llenya per a l'hivern des del bosc fins a la casa de pagès. Les carretes arrossegades amb aquest sistema de tracció poden transportar la càrrega màxima d'una tona. Fons Comella.

de passar l'estripadora, l'altre amb un cop de rascle et quedava bé, vol dir que... cada camp era un problema. Jo sempre he dit que de ministres d'agricultura n'hi hauria d'haver un a cada camp... no... un al cap d'amunt i un altre al cap d'avall, perquè un de sol no el dominaria pas, eh? [riem].» Joan Lleopart, 1991.

Així, doncs, la gestió dels camps de conreu al llarg de l'any agrícola suposa tenir una gran capacitat de reacció davant d'un entorn en què s'han de coordinar les diverses activitats agrícoles amb els factors ambientals i les disponibilitats tècniques, i sospesar els diversos factors que les condicionen i amb l'afegit d'un important grau d'atzar que comporta l'èxit en el conreu de les terres.

«Si, bueno... si el que passa és això, que el pagès... el pagès s'ha perdut... El pagès no existeix avui, avui existeix un senyor que sap remenar aquella terra... més o menys, eh? Però el pagès és aquell home que deia: 'Però, bueno, aviam, ara què hem de fer? Si anem per fer allò, la lluna ens vindrà bé per allò altre. Hauré de deixar allò i fer allò altre.' Saps? I treballaven aixís aquella gent... 'I els bous... si els poso els bous a llaurar allò, allò atre les eugues no m'ho arrencaran. Hauré de posar els bous allà... les eugues allà...' Ho entens? I aquell home havia de treballar sempre, havia de tenir un cap com una calculadora, eh? I els punyeters ho sabien més que no pas ara... ho sabien més que no pas aquests homes del temps, eh? Perquè et venia un i et deia: 'Demà passat plourà!' I l'endemà passat plovia, eh? Tu no pateixis, eh? [riu] Sííí! Sí, sí, sí...» Joan Lleopart, 1991.

Els animals de treball

Les feines agrícoles o de transport fetes amb l'ajuda d'animals de treball suposen les feines prèvies de netejar, guarnir o junyir i enganxar al carro o a la carreta, ja siguin d'escala o de trabuc, els animals de treball. Consisteixen a treure els animals de la cort i

enganxar-los amb els guarniments adequats als carros, o bé a les eines agrícoles, depenent del mitjà de transport disponible i de les feines que es volen fer. Per dur a terme correctament tot el procés s'ha de fer entre dues persones, que treballin una a cada costat de l'animal.

Per enganxar un animal de peu rodó al carro primer s'ha de guarnir, o sigui, posar-li els guarniments de cuir. Per guarnir un animal es desferma de l'estable on està lligat, es treu de la cort on habitualment fa vida, es ferma a una anella amb el ronsal de les morralles i, si vaga, se li passa l'estrijol per netejar-lo. Se li posa el collar de carro al coll, es corda amb les corretges a sobre el clatell i s'ajusta al pit de l'animal. Després es posa el bastet sobre l'esquena i se subjecta amb la cingla que passa per sota la panxa. Seguidament la retranga es posa sobre les anques i s'acobla al bastet amb una corretja, i finalment, se li treuen les morralles del cap per poder posar-li el cabeçó i cordar-lo amb el sotabarra.

Així els descriu un pagès:

*Els guarniments d'animals de peu rodó que eren apropiats per enganxar-lo al carro eren: el collar, el bestet, la retranga, el sofre, la barrigueira, els reculans, el cabeçó, les regnes, que servien per dirigir, les esmorraies o ronçal, les argolles i les clàvies. Anys després sortiren els tirants, les balancines per fer anar les arades de rodes, les estripadores, el rascle, l'aplanador, el trull d'un corró gros, el trull de dos corrons petits.*³⁰

Guarnit d'aquesta manera, es dirigeix o *es mena* l'animal cap a la vora del carro, que el tenim posat amb els braços recolzats a terra. Si l'animal sap recular, manant-li amb la veu de *tras! tras!, tras més!* se'l fa entrar de recules entre els braços. En cas que l'animal sigui encara jove i no se li hagi ensenyat a recular, s'acula el carro amb els braços enlaire, s'hi acosta l'animal a sota, es fan baixar els braços per sobre seu i se'l comença a enganxar al carro. Una vegada el tenen entre els braços del carro, fan passar per cada braç la sofra

recolzada a sobre del bastet. Després passen la ventrera per sota la panxa i també altra vegada per cada un dels braços. Seguidament subjecten les carabassetes dels braços del carro amb els vencillons del collar cordats amb sivelles. En cas que el carro no porti cadenes i s'enganxi amb argolles, es fixa l'anella de cada argolla al braç corresponent amb la clàvia de ferro. S'ha de procurar fer-ho de manera que en tirar el carro endavant, la força es realitzi per sota del braç i per darrere de la clàvia. Això suposa que en tirar enrere el vehicle, la força es realitzi per la part de sobre del braç i per la part de davant de la clàvia. Seguidament s'ajusta la cadena dels reculants de la retranga als ganxos dels braços, es fan passar les regnes, primer per les dues anelles del bastet, i després per les dues anelles del collar, i es corden amb les sivelles al *bocado* o serreta del cabeçó de l'animal.

Per enganxar el parell de bous a la carreta, es desfermen els bous, es treuen de la cort amb els collars i es fan posar de costat. A principi del segle xx encara es junyia el parell de bous amb el jou de coll o ansí, subjectant les canaules del coll amb uns passadors de ferro situats a la part superior. Al cap de poc temps ja es van generalitzar els primers jous de cap o de tos i la feina de junyir es va fer més complicada, ja que el jou s'havia de subjectar amb unes llargues corretges que es fan passar diverses vegades per les banyes i el front de cada animal, protegit per un coixinet ple de llana. Es lliguen ben fort a fi que quedi el jou ben subjecte al cap dels animals.

Una vegada junyit el parell de bous, el parell d'homes s'acosten menant els animals pel ronsal cap a la carreta disposada amb el timó a terra. S'aixeca el timó, es fa passar per la traiga del jou i s'ajusta amb la clàvia. Manant-los amb la veu i burxant-los lleugerament a les anques amb l'agullada o *aguiada*, el bover els mena anant al davant i dirigint el parell cap on cal anar a fer la feina. El maneig dels parells de bous requereix certs coneixements i bones dosis de paciència tal com ens explica l'autor:

Vaig fer de bover més de dotze anys amb els mateixos bous, em coneixien molt i sempre ens enteníem bé. Una dèria meua era cantar mentre ells llauraven o estripaven, ho feien amb més ganes. Tenia una batuta com tots els bons bovers, que consistia amb un bastó d'uns dos metres de llargada, gruixut com el dit gros fet de mates d'om o d'avellaner, sempre el màxim de llistat o dret, en el cap prim hi clavàvem un clau afinant-lo fins que tenia la punta ben fina. Els bous tenen la pell forta i gruixuda, l'aguiada servia per fer un toc d'avís, com aquell que els fa pessigolles. Poques vegades els havia vist sortir una gota de sang. La tàctica era cridar-los sempre pel seu nom, (Moreu i Vermell) amb el mateix to de veu, i una petita burxada a les anques amb l'aguiada (agullada).³¹

Si es vol menar el parell de bous des de dalt de la carreta, a cada bou se li posa un cabristell sobre el front, subjectat per una banda al jou amb una anella i, per l'altra, lligat a un cap de les regnes. En estirar-les s'exerceix una pressió sobre el front d'un bou o bé de l'altre, i la finalitat de dirigir-los cap a la direcció desitjada.

Fets els preàmbuls sobre els guarets, les alternatives de conreus, les feines agrícoles de les rotacions, la força de tracció i les eines necessàries per donar context a les feines, passem a descriure, una per una, les feines que es consideraven necessàries durant aquests anys de referència per procurar el creixement adequat de les plantes i el bon rendiment de les collites, seguint les tècniques habituals en l'època i considerades d'*ús i costum de bon pagès*.

Conèixer el *rem que mena* una explotació agrícola amb tots els conjunts patrimonials i amb una memòria oral tan rica ens ha permès aprofundir en l'ofici de pagès i descriure'n amb precisió les feines i les eines que l'han acompanyat fins a la plena mecanització d'aquest ofici ancestral.

Les feines dels conreus

La labor de treballar la terra és el resultat d'una acumulació de sabers que al llarg de la història s'han anat traspasant de pares a fills, de generacions de pagesos que han volgut millorar el rendiment del seu esforç, de coneixements culturals que determinen una forma de ser i de treballar la terra en un indret determinat. Aproximadament a la primera meitat del segle xx la forma més habitual de conreu a la Plana de Vic era el trènit, és a dir, un cicle de rotació de conreus de quatre anys consecutius que es practica a les zones més fondals de la Plana, malgrat que el terme ens pugui induir a pensar que la durada és de tres anys.

En aquest capítol ens proposem explicar les feines que es realitzen manualment i amb l'ajuda de la força animal seguint aquest sistema de conreu. Hem pres com a referència la descripció dels cicles de rotació agrícola utilitzats entorn de la dècada dels trenta del segle xx a la Plana de Vic,³² informació que hem contrastat amb les aportacions obtingudes durant la recerca d'altres fonts escrites, gràfiques i orals. Cada feina s'explica en el context d'aquest moment històric amb breus referències als seus antecedents i posteriors evolucions, s'emmarca en l'època de l'any en què es feia, i es fa menció de les eines utilitzades i la funció de cada feina dins del sistema de conreu al llarg de l'any agrícola.

Seguint el cicle es descriuen i es caracteritzen les feines practicades per fer els conreus de primer any: patates o bé blats de moro de guaret; de segon any: blats, xeixes o forments; de tercer any: ordi o bé barreges de diversos grans (llegumós, ordiós, mestall); de quart any: civada o bé blats de moro de sobrerostoll; i com a final de cicle, durant tres anys, farratges, alfals o bé trepadella. La descripció de les feines practicades més usualment durant cada any del cicle de

rotació de conreus s'ha fet utilitzant el temps verbal de present etnogràfic per fer-la més contemporània i aplicant una fitxa d'anàlisi genèrica per a cada feina del cicle.

PATATES, CONREUS DE PRIMER ANY

Les patates o els blats de moro, les anomenades tardaneries, solen ser els primers conreus del nou cicle de rotació. Un tipus de conreus que requereixen adob abundant i la terra ben treballada, i en aquest sentit el conreu dels blats de moro és força menys exigent que el de les patates.

Les patates es planten sobre el guaret de darrer any, o sigui, els guarets de quart any que deixen el conreu de la civada, del blat de moro de sobrerostoll, o bé els guarets de vuit o més anys dedicats als farratges com l'alfals i la trepadella que ocupen durant quatre anys seguits el mateix camp, conreus amb què es tanquen els cicles de rotació.

Fems

Per preparar el camp per plantar-hi patates cal fer-hi una aportació d'adob orgànic anomenat genèricament *fems*. La producció de fems a les cases de pagès és el resultat de la feina d'escurar les corts, o sigui, d'anar recollint cada dia els fems i orins barrejats amb la palla del jaç dels corrals del bestiar, principalment vaques, bous, eugues i porcs. Aquestes restes orgàniques s'apilen i es mantenen humides en estat de putrefacció al femer. Es remenen i es reguen de tant en tant amb els mateixos sucus que desprenen, líquids que s'acumulen a la bassa del femer i que es fan servir per mullar la pila de fems, perquè conservi la humitat adequada. Els femers solen estar situats adossats a la façana de tramuntana de la masia, i es procura que el terra faci pendent amb la finalitat que la pila de fems quedi més alta i els sucus s'escorrin cap a la bassa on es recullen. Un cop o dos l'any es buiden els femers i es femen els camps.

Per femar una quartera de terra per fer-hi patates calen vint carretades de fems d'uns 800 quilos cadascuna. S'utilitzen altres divisors per a la mesura del pes dels fems com són la xevirada, de 80 quilos i el quintar, de 40 quilos.

Carregar els fems, dur-los al camp i repartir-los

Amb el carro o la carreta de trabuc enganxats, els dos homes es dirigeixen cap al femer, i fent recular o girar els animals acosten el vehicle a prop i es disposen a carregar-lo de fems. Depenent una mica del tipus de fems a carregar, normalment es va enforcant amb

Transport de fems al camp en una imatge de principi del segle xx on s'observa una carreta de trabuc estirada pel parell de bous junyits amb jou de coll i manejats amb els cabistrells disposats sobre el front dels animals amb una corda que subjecta el pagès que els mena, tot sortint del femer de la casa. El color negre dels fems denota la cura que ha tingut la gent de la casa que els ha aplegat dins del femer i n'ha procurat la putrefacció deixant-los a punt per ser incorporats a les terres de conreu. Fons Comella

la forca la pila de fems, i amb petites forcades es van preparant les forcades grosses, per després tirar-les, amb un fort cop de braç, a dalt del carro o de la carreta de trabuc. De tant en tant, s'igualen els fems de dins de la caixa a fi que es vagin compactant i les últimes forcades es posen bé a tot el vol de la caixa del trabuc, perquè els fems quedin fixats i no caiguin durant el transport amb el sotragueig del camí.

Una vegada carregat el carro o la carreta de trabuc es transporta cap al camp. En ser una càrrega pesada, cal estar alerta amb el camí i els animals que arrossegueu la càrrega, a més de tenir en compte la poca efectivitat de la màquina de frenar dels trabucs, a causa de la seva simplicitat. Arribats al camp es van fent caure a terra els fems amb les àrpies i es formen pilots, més grossos o més petits segons el grau de la femada que s'està fent. Normalment els pilots estan distribuïts a cada vuit passes de distància i formen fileres paral·leles al llarg del camp.

La feina de descarregar els fems consisteix en el següent: un home mena pel morro l'animal pel camp i el fa parar allà on es vol fer el pilot. El que va al darrere treu les tapes i va formant un pilot fent caure els fems a terra amb les àrpies, o bé a vegades també tirant-los a terra a forcades des de dalt del carro o de la carreta. D'aquesta manera es van distribuint pel camp els pilots, que en el cas que no es puguin escampar i fangar, o bé llaurar aquell mateix dia, es tapen una mica amb quatre palades de terra a fi que els fems no s'assequin, i d'aquesta manera s'acaben de confitar, o sigui, continuen el seu procés de fermentació.

«Per exemple, tenim el camp a punt de femar..., normalment les femades grosses es feien per a les patates, eh? No es feien per al blat... Ara bé, encara que fossin femades petites per a l'ordi, es feia igual. O sigui, en el camp es comptaven les passes, a vuit passes normalment, es solia fer un pilotet de fems, més gros, més petit, i feien un rengle... i quedaven tots els pilots iguals. Si aquells fems no els podien llaurar de seguida, els tapa-

ven amb terra, perquè no s'assequessin gota, perquè s'acabessin de podrir, s'acabessin de confitar.» Joan Lleopart, 1991.

Les femades grans normalment es fan a la tardor en els camps que inicien el cicle de conreus.

En aquell temps que la mecanització del camp encara no havia arribat, els camps que s'hi volia plantar patates, i al seu dia, per la tardor ja es portava els fems al camp, s'apilaven, perquè no s'assequés gaire i tant aviat com es podia es llaurava.³³

La feina de carregar els fems la fan normalment dos homes que solen anar calçats amb esclops i amb la faixa ben collada a la cintura per poder fer més força. Les eines que utilitzen són forques i àrpies, i compten amb l'ajuda d'un animal de peu rodó enganxat al carro de trabuc, o bé amb un parell de bous junyits i enganxats a la carreta de trabuc. El carro de trabuc amb un animal valent pot portar una càrrega màxima de 800 quilos, i una carreta de trabuc amb un bon parell de bous uns 1.200 quilos com a màxim. Per portar fems als horts se sol fer amb el carretó amb roda de llanta de ferro i caixa reixada de filferro gruixut. A les zones més costerudes per femar les feixes i els camps amb fort pendent, els fems es transporten a mà amb el baiard, o a l'om de l'animal guarnit amb l'albarda i els cartres.

Carregar fems és una feina que requereix un esforç físic considerable a causa de l'alta densitat del producte que es remena, amb el problema afegit de la molèstia que pot ocasionar la pudor que desprenen. Per carregar els fems per femar una quartera de terra calen, de mitjana, dos jornals de dos homes amb carro i animal.

Els carros i les carretes de trabuc amb tracció animal es van deixar d'utilitzar amb l'arribada dels primers remolcs arrossegats per tractor, tot i que durant alguns anys, mentre no arriben les pales mecàniques acoblades als tractors, els fems encara es continuen

carregant a forcades sobre els vehicles de transport. Més tard, arriben els remolcs amb mecanisme escampafems incorporat, i les pales hidràuliques acoblades als tractors que serveixen per carregar-los. D'aquesta manera, es mecanitzen completament les feines de carregar, transportar i escampar els fems.

Els fems es reparteixen i s'escampen a forcades pel camp procurant fer-ho de manera uniforme. Es van agafant forcades del pilot i es van repartint de forma regular sobre la terra del camp, intentant que els fems quedin al màxim de desfets i de ben repartits. Per això, al moment d'escampar-los cal fer un gest semicircular amb la força, fent-la anar amunt i avall com si s'espolsés, gest que desfà els pastacs de fems i els reparteix pel camp al màxim de ben triturats i distribuïts. Aquestes són feines pròpies de la tardor i l'hivern.

En les fangades els mateixos fangadors escampen els fems que poden colgar sota terra durant tota la jornada de treball. Anys més tard, en les llaurades fondes amb l'arada brabant, moltes cases tenen la previsió que mentre el parell de bous llauen el camp, els homes van escampant els fems dels pilots a fi que no perdin gens d'humitat i que conservin al màxim les seves propietats fertilitzants. Normalment hi treballen un o més homes que fan servir forques de ferro amb mànec de fusta. Per fer aquesta feina cal un cert esforç perquè cal portar el pes amb els braços i caminar, i per repartir els fems en una quartera de terra cal un jornal d'home.

L'aparició dels primers remolcs de tractor és un canvi important en el transport dels fems des dels femers de les cases de pagès als camps de conreu, pel que representa en l'increment de la velocitat de la feina i de la major capacitat de càrrega, tot i que els fems es continuen carregant i descarregant de forma manual, tot distribuint-los al camp en pilots. Amb l'aparició dels remolcs escampafems, el tractor arriba al camp i engega un mecanisme que escampa directament els fems del remolc sobre la terra del camp.

A partir de l'increment de la cria de porcs en granges s'optimitza la recollida dels fems de porc saturats d'orins barrejats amb l'aigua

Feines de femar i de fangar en una imatge de principis del segle xx on en un fred dia d'hivern s'observen al fons els característics terrers de la Plana de Vic embolcallats amb la boira, dos pallers i els marges rectilinis dels camps. En un segon pla, un parell de bous junyits amb jou de coll enganxats a l'espigó d'una carreta de trabuc carregada de fems. Un home amb la forca els va fent caure a terra i va formant pilots repartits de manera equidistant al camp, com s'observa a la part esquerra de la imatge, prop de la cistella del menjar, tapada amb un drap. En el primer pla, es veu el tros de camp fangat i l'entallada de la fangada, on dos homes fanguen el camp amb els fems escampats. El fangador més proper a la carreta té la fanga plantada i l'acaba d'ensorrar pitjant fort amb el peu sobre la bancada, per seguidament aixecar i tombar el pa de terra, tirant-lo endavant. L'altre fangador fa el gest habitual per plantar la fanga, alçant-la amb força per clavar-la a un pam de l'entallada. Cal observar la grandària de les fangues que utilitzen, especialment en la llargada de les pues. Amb l'arribada de les arades tipus brabant, la fanga va passar a ser una eina utilitzada només en el cultiu dels horts. (ACOS). Autor: anònim

sobrant dels abeuradors i de la neteja de les corts de les granges. Aquests fems són canalitzats fins a les grans basses a cel obert on es guarden fins a l'hora de femar, quan són absorbits per un tub que els carrega a la cisterna del suc. Posteriorment, són transportats als camps i escampats per aspersió sobre la terra, tot i que darrerament, en bona part a causa de les queixes sobre la pudor que desprenen els purins, han aparegut cisternes especials proveïdes amb relles injectores del purí a sota terra.

Llaurada fonda

La llaurada fonda es pot fer amb l'antic sistema de fangar el camp manualment amb la fanga o bé llaurant amb animals de treball

arrossegant l'arada brabant, eina introduïda a la Plana de Vic durant les primeres dècades del segle xx.

Per fangar un camp s'han de tenir els fems escampats prèviament i es comença a fangar per una vora a tocar d'un marge del camp, on s'obre l'entallada. En la feina de fangar es poden diferenciar dos temps. Primer es planta verticalment la fanga a terra a una distància d'un pam i mig de l'entallada i s'acaba d'ensorrar fins a la ullera prement amb el peu sobre la bancada. Després, amb la mà que agafa el travesser del mànec es tiba cap enrere i avall, mentre amb l'altra mà agafada a la base del mànec s'aixeca el pa de terra, i donant-li la volta, es tomba procurant invertir les capes de la terra, colgant bé els fems i triant amb les mans les males herbes. Si la terra és molt aterrossada convé de tant en tant anar aparellant la fangada a fi que quedi uniforme.

La fanga era una eina de tres pues d'un parell de pams cada una, encapçalades en un mànec de fusta d'un metre aproximadament i en forma de creu.³⁴

La fanga és una eina utilitzada des d'antic a la comarca d'Osona per al conreu dels camps seguint un mètode encara molt primitiu de cultivar la terra a nivell profund, i es va utilitzar fins que varen arribar a la Plana de Vic les primeres arades brabant o de rodes, que la substitueixen ràpidament.

La feina de fangar tant la pot fer un fangador sol com una colla de fangadors, sistema, aquest darrer, el més usual. Els fangadors treballen amb la fanga, solen anar enfaixats i calçats amb esclops, i fan la feina durant la tardor i a principi d'hivern, sempre que la terra del camp no sigui glaçada.

Els camps que havien de plantar-hi patates o bé blat de moro s'havien de fangar abans de Nadal, perquè el fred ho pogués coure ja que llavors la terra s'estrijolava molt més i la vianda sortia i creixia amb més ufana.

*Per Sant Andreu (30 de novembre) si es tenia una quartera fangada, normalment era que s'anava a cavall de la feina.*³⁵

Fangar és una feina feixuga, lenta i de gran esforç de braços i esquena.

Segons Madirolas, l'any 1901 calen 24 jornals per fangar una quartera de terra. Els testimonis següents donen fe dels preus que es pagaven per un jornal de fangar:

«El meu pare havia anat al G. a fangar per una pesseta cada dia. I a.hi 'vien de ser con es feia clar i fins que es ponia el sol. I els hi donaven el menjar.» PE-02

«El meu home només trebaiava la terra. No gonyaven cap cèntim! Uns farts de fangar amb la fanga i, pots contar, els daven pudé sis rals o dugues pessetes cada dia.

A vegades se'n 'naven a fangar. Que els lloguessin, també anaven molt a fangar els camps, que a vegades hi veies dos o tres homes amb les fangues a fangar, perquè de màquines del camp no n'hi 'vien pas. Alguna burra amb aquelles arades petites, però re.» PE-03

Per fer la feina de la llaurada fonda, si no es fa manualment amb la fanga, cal fer-ho amb la força motriu d'un parell de bous que estirin l'arada brabant o de rodes. Els bous que s'utilitzaven fins aleshores, anomenats bous del país, eren fills de les vaques de raça autòctona, anaven junyits amb el jou de coll i servien per estirar les carretes, els ròssecs i l'arada romana. Les arades romanes utilitzades fins aquell moment eren eines molt senzilles construïdes majoritàriament de fusta, que només servien per ratllar la terra, sense bolcar-la, solcant el camp de llarg i de través, i s'utilitzaven en les feines de conrear superficialment els camps i requerien relativament poca potència de força motriu.

Els primers bous forasters arriben a la Plana de Vic a la primera dècada del segle xx procedents de la Cerdanya francesa, animals més grossos, de constitució més robusta i amb més capacitat de força motriu que els bous del país. Juntament amb aquests primers parells de bous importats arriba també un nou sistema de junyir, amb jou de tos, que uneix el parell de bous per les banyes aprofitant de manera més eficaç la força animal, i un nou tipus d'eina, l'arada brabant o de rodes, que bolca la terra i estalvia la feina de fanagar. Aquestes arades són de ferro, tomben la terra i colguen els fems a 25 o 30 centímetres de profunditat i, en paraules dels mateixos pagesos de l'època, «són eines que llauren i fanguen» al mateix temps. En ser força més pesades que les velles, requereixen la força de tracció de parells de bous junyits amb jou de tos, o bé de parells d'eugues enganxades amb balancines de parell mitjançant tirants de corda. Amb la incorporació de l'arada brabant, l'antiga fangada es mecanitza, es converteix en l'anomenada llaurada fonda i l'arada romana passa a anomenar-se arada xica.

L'arada xica es componia de l'esteve, cametó, el forcat, la rella, amb el joc d'orellons de diferents formats, de punta ampla i mitjana. L'arada de rodes giratòries amb orellons grossos, rella i tallants, rosca per graduar la fondària, dos paletons acoblats a l'arbre de ferro i un encapçalament amb tot de forats, dues clàvies per graduar l'amplada del solc a llaurar perquè tots sortissin iguals, ja que un camp ben llaurat era admirat pel bon pagès, i era al revés si s'havia fet una parrabullada.³⁶

Seguint les denominacions utilitzades pels fabricants d'arades, l'arada brabant es compon dels elements de sosteniment i resistència (muntants, dental i taló), dels elements que efectuen el treball (coltell, rella i post) i dels elements de regulació i estabilitat.

Llaurar amb bous o eugues amb l'arada brabant és una feina més lleugera que no la de fer-ho amb l'arada xica, ja que en aquest cas el llaurador no ha de fer cap esforç per dirigir-la; només ha de vigi-

Llaurada fonda a l'hivern, feta per un pagès amb un parell de bous junyits de tos i l'arada brabant en un camp proper a l'Esperança de Gurb de la Plana, a poca distància del nucli urbà de Vic. Observem en un primer pla la terra llaurada que han tombat els orellons de l'arada, que han colgat els fems a una profunditat d'un pam i mig i han deixat un bon guaret on plantar patates o bé blat de moro, en el primer any del cicle de rotació de conreus o trènit. En un segon pla, el parell de bous estiren la pesada arada amb el cametó que uneix el jou amb l'eina que va solcant els rostolls amb els fems escampats a sobre. Dècada de 1920-1930. (ACOS) Autor: Palmarola

lar que els animals segueixin bé el solc i, una vegada arribat al cap del camp, fer-los girar, al mateix temps que, amb la mà es prem el pistolet de l'arada i s'ajuda a fer voltar els orellons. Aquest tipus d'arada permet que, collant més o menys la rosca, es pugui graduar la profunditat de la llaurada, que sigui més fonda o més superficial, i s'adapti al tipus de terreny a llaurar i al grau de saó de la terra. En un opuscle editat per promoure l'adopció d'aquest tipus d'arades se n'expliquen els avantatges respecte de l'arada xica:

La facilitat de conducció: Llaurar amb arada corrent (l'arada d'orelló), sempre ha estat considerat com una de les feines pesades i difícils del treball del camp, perquè el conductor constantment ha de fer un esforç perquè l'arada penetri i talli un prisma igual de terra, operació que exigeix un home hàbil i fort, i demés que tingui bona voluntat per al treball que fa, la qual cosa no sempre és fàcil de trobar. Al contrari, en els països on la Brabant està generalitzada, el treball de llaurar es considera una feina fàcil i còmoda, perquè el que la porta segueix tranquil·lament l'a-

*rada, rectificant-ne sols, lleugerament, la direcció quan se n'aparta, no havent de fer res fins al final de cada solc, on ha de girar les posts i tornar plàcidament a seguir l'arada; tant que generalment aquest treball l'executa l'obrer menys hàbil i fort, acostumant a ésser xicots de catorze a quinze anys, vells o dones.*³⁷

Per conduir aquest tipus de màquines cal la feina d'un bover, normalment nois joves que es lloguen per mossos a les grans masies i que són ensinistrats per a la feina anant al costat d'un altre mosso més experimentat i es dediquen a tocar els bous, o sigui, a fer-los avançar.

Per arrossegar les pesades arades brabant cal una gran força de tracció com la què poden fer un parell de bous o d'animals de peu rodó, i que en cas de no tenir-la en propietat, s'ha de llogar als pagesos que en tenen, i una vegada acabada la llaurada dels seus camps, es dediquen a llaurar per als altres durant la temporada:

*No obstant no en podien tenir (de bous) a cada casa i llavors, doncs, havien de fer-ho llaurar pels qui s'hi dedicaven. [...] Hi havia cases que també ho feien amb eugues o altres animals de peu rodó. També n'hi havien que s'havien d'ajudar per no tenir prou animals, però a llavors s'esdevenia el problema que els animals no es coneixien i succeïa a vegades allò que quan un «colla l'altre molla». Fins i tot hi havia algun raig de guitzes.*³⁸

La necessitat d'una força de tracció prou potent per arrossegar l'arada brabant va fer que es practiquessin moltes variants:

*A vegades, si calia fer bona feina s'enganxaven tres animals amb la mateixa arada de rodes, complicant-se encara més, degut al joc de tirants que havien d'estar enganxats a la balancina, a les girades l'un s'entrebancava o l'altra es desenganxava. La solució en tots els aspectes eren els bous, ja que amb la simple cameta i un parell de pams de cadena, l'arada ja seguia equilibrada.*³⁹

Per fer la llaurada fonda d'una quartera de terra cal un jornal i mig de treball amb el parell de bous, i un jornal, si es fa amb un parell d'eugues. El treball dels bous és lent però té l'avantatge de fer una llaurada més fonda i regular, mentre que les eugues realitzen un treball més ràpid però de menys profunditat i qualitat. A principi del segle xx la substitució de la fangada per la llaurada fonda va significar un gran canvi:

Quan en aquesta Plana de Vic, es pogué començar «d'arraconar» la fanga, per haver arribat les arades de rodes, els bous varen ésser la llançadora, que va marcar una nova era, en les feines del camp. [...] Els bous, doncs, i amb les grosses i pesades arades, marcaren «un pas» molt important en la nova era que a la Plana de Vic començà a primers del present segle.⁴⁰

A partir de la dècada dels seixanta es van difondre ràpidament els tractors amb arada brabant giratòria de dos solcs que van fer desaparèixer, en pocs anys, els pagesos que encara llauraven amb l'arada de rodes.

Fems colgats a la fondària adequada de 20 a 30 centímetres, i el fred, pluges i neus pròpies de l'hivern, perquè la terra quedava saturada, barrejada, assaonada i cuïta pel fred, que és el que les patates volien. Ara, com que generalment, el que sobre per les cases és fems i amb les fresadores aconseguïen desfer la terra tant com volen, doncs, tot allò s'ha desfasat i no té cap problema.⁴¹

Aplanar i rasclar

Per aplanar i rasclar un camp es guarneix l'animal, s'enganxa al carro d'escala, es carreguen el rascle, l'aplanador, els tirants, menjar per a l'home i per a l'animal, i es va cap al camp. A una vora del camp es desenganxa l'animal del carro, se li treuen el bastet i la

retranga, se li deixa el cabeçó, el collar i les regnes. Es corden els tirants als vencillons del collar i s'enganxen per l'altre extrem a les anelles del rascle o de l'aplanador.

Una vegada tenim l'animal enganxat a l'eina, tant si es tracta del rascle com de l'aplanador, ja que les dues eines tenen un sistema de maneig semblant, el conductor se situa al darrere de l'animal enganxat a l'eina amb les regnes agafades amb una mà, i la corda travessera del darrere de l'eina, amb l'altra. L'animal s'arria (es fa avançar) amb un cop de regnes a les anques amb el crit *d'oixsque!* perquè camini i arrossegui l'eina per sobre la terra del camp. Començant per una vora, es van fent passades paral·leles una a tocar de l'altra, i es dirigeix o s'aixeca l'eina amb la corda travessera estirada amb una mà, i es fa girar l'animal una vegada s'arriba a la punta del camp. La corda serveix per aixecar o moure l'eina a fi de dirigir-la, o bé quan s'encalla per aixecar-la i treure les males herbes o les restes de rostoll que hi queden enganxades. Si el terreny és massa sec i aterrossat, es col·loquen una o dues lloses de pedra sobre l'eina, lloses que sovint ja es guarden arrambades a les vores dels camps. Les lloses s'hi posen amb la finalitat que l'eina pesi més i, en conseqüència, s'enfonsi més a la terra per fer una feina més profunda i ben acabada. A la darrera passada longitudinal, es fa la capçada de la vora de camp més allunyada de la vora per on s'ha començat la feina, fent passades laterals sobre l'espai de terreny que s'ha fet servir per girar a cada passada on l'eina no hi ha pogut incidir prou. Per acabar, es fa la darrera passada longitudinal i es finalitza fent la capçada pel lloc on s'ha entrat al camp a l'inici de la feina.

«Portaven els fems al camp, els escampaven, ben escampats, llavors el llauraven, hi passaven l'estripadora, els rasclaven i el truiaven, el deixaven ben fi. Llavors amb un paló anaven plantant les patates. Agafaven un fil per anar recte i anaven seguint aquell fil.» PE-11

Feina de trullar el camp després de ser llaurat i rasclat a fi d'aplanar la terra per deixar-la a punt per plantar les patates. La feina la fa un home menant una mula que arrossega un trull d'un sol corró en un camp molt planer prop de l'Esperança de Gurb de la Plana. (ACOS). Autor: Robert

Aquesta és una feina que es fa poc temps després de la llaurada per preparar la terra per a la plantada, la fa un home, un animal guarnit amb cabeçó, collar, regnes i tirants de treball, carro, rascle i aplanador. L'esforç de la persona és considerable tant per part de l'home com per part de l'animal, ja que s'ha de caminar per sobre la llaurada per la terra flonja, on els peus i les potes s'ensorren. En un jornal d'home i animal s'aplanen i es rasclen cinc quarteres.

Les feines de treballar i amorosir la terra per preparar-la per a la sembra o plantada de conreus que es realitzen mitjançant l'arada xica amb el forcat, amb el rascle, el trull o l'aplanador amb tirants de treball, estirats per un animal de peu rodó, comencen a desaparèixer quan arriben les primeres fresadores cap a la dècada dels seixanta. Les fresadores són màquines estirades pel tractor i amb la presa de força acoblada a un corró proveït de pales giratòries en forma de molinet que trituren els terrossos, i deixen la terra esponjosa i aplanada.

Llaurar, rasclar i trullar

Per fer les feines de llaurar, rasclar i trullar, en una primera fase fins arribar al camp són les mateixes que hem descrit per aplanar i

rasclar, amb la diferència que es carreguen al carro l'arada xica i el forcat, el rascle i el trull, en lloc de l'aplanador.

Per llaurar primer s'enganxen les carbassetes del forcat als venci llons del collar, es manega el cametó de l'arada al forat del forcat i es fixa amb la clàvia. Amb una mà a les regnes i l'altra a l'esteva de l'arada, s'arria l'animal i es va dirigint l'arada començant per una vora del camp, seguint la línia del marge i procurant de fer el solc recte. Arribats a l'extrem del camp s'acaba el primer solc i, mentre amb una mà es fa girar l'animal, amb l'altra s'aixeca l'arada subjectant-la per l'esteva i se situa en sentit contrari per poder començar un altre solc en direcció contrària, procurant que sigui paral·lel a l'altre. Seguint aquest procediment es van traçant solcs l'un al costat de l'altre, d'un cap a l'altre del camp. Segons els tipus de terra i la saó existent, l'arada costa més o menys de ser dirigida, ja que en terres eixutes cal que el llaurador es recolzi sobre l'esteva i faci força, per tal que la rella es clavi i vagi més fonda.

La feina de rasclar ja s'ha descrit anteriorment. Per fer la feina de trullar s'enganxa el trull amb els tirants a l'animal, d'igual manera que es fa amb el rascle. La particularitat d'aquesta eina és que l'home va a peu dret sobre les llates del trull agafat a la corda, i contribueix a fer que pesi més i, per tant, assegura un resultat millor de la feina. Si bé d'una banda s'estalvia l'esforç de caminar darrere de l'eina, de l'altra ha de procurar de mantenir l'equilibri sobre el trull que es balanceja. És una feina que es fa a la primavera, poc abans de plantar les patates:

Després amb l'arada xica adequada per un animal o bé amb l'estripadora per dos animals, acoblats amb balancina i tirants o bé amb la cameta si es tractava de bous o vaques de treball, doncs s'estripava o bé es llaurava a través dels solcs de l'arada grossa; es rasclava i es truiava i si no quedava la terra prou fina i estrijolada, depenia de si la terra era grossa o amorosa, s'hi tornava a passar l'estripadora o l'arada xica: tot seguit s'hi passava el rascle amb la llata i quedava a punt de plantar.⁴²

Per fer aquesta feina calen un home i un animal de peu rodó, carro d'escala, arada xica, rascle i trull. El maneig de l'arada xica representa un esforç important tant per a l'home com per a l'animal. L'home guia l'animal amb una mà mentre amb l'altra agafa l'esteva de l'arada per dirigir-la i fer clavar la rella a més profunditat, mentre l'animal va tirant seguint la direcció del solc traçat en la passada anterior. Per llaurar, rasclar i trullar una quartera de terra cal un jornal d'home amb animal.

Aquestes feines desapareixen amb l'arribada de la fresadora, eina arrossegada pel tractor i que ja hem caracteritzat.

Llavor

La llavor de patata no se sol obtenir a la mateixa comarca i es compra a les zones de muntanya especialitzades en la producció de patata tardana, la més adequada per ser plantada en zones planeres de més baixa altitud.

Per quartera s'hi esmercen de 180 a 220 quilos. Establirem un promig de 200 quilos. El fer plantacions exprofés, en un tros de la finca, per a obtenir la llavor, no és costum seguida a la comarca. La generalitat dels masovers van a cercar-la a muntanya, o se n'adquireix d'altres indrets d'Espanya i de l'estranger. El preu és variable, però sempre bastant car. Fixem un promig de 45 ptes. els 100 quilos, o sigui, 90 ptes. per quartera. El propietari contribueix a l'adquisició de la llavor de patata amb el terç.⁴³

Actualment la llavor de les patates s'importa i ja ve preparada i segellada per les empreses especialitzades en la seva producció.

Tallar la llavor i portar-la al camp

Per preparar la llavor s'agafa la patata i es col·loca amb el cantó on hi ha les restes de la tija que uneix la patata a la patatera durant el seu creixement cap per avall, i cap amunt, l'altre extrem del

tubercle, on es veuen més grills o ulls per germinar. Es mira quants grills vius hi ha i es van fent talls longitudinals amb la intenció que quedin dos o tres grills a cada tall, procurant també que a cada tall hi vagi algun grill de la part superior. S'inicien els talls amb el ganivet i tot fent un gest lateral, es van esqueixant els talls de patata. Quan s'han de plantar camps molt grans, les patates es poden tallar dies abans, amb la precaució de deixar-les ben tapades amb sacs per evitar que s'assequin.

Els talls, ensacats en sacs de cànem i lligats amb cordills, es carreguen al carro d'escala o a la carreta i es porten al camp:

El bon tallador (a casa sempre ho feia el pare), lògicament era molt important per saber aprofitar al màxim la llavor. Els talls, s'han de fer sempre de dalt a baix, aprofitant els ulls adequats, i estar alerta si en surt alguna (patata) de la vira i separar-la de les altres. Immediatament desinfectar amb alcohol, el ganivet que ha tallat aquella patata perquè el suc que desprèn s'empelta en els talls que es fan a una altra patata i potser completament sanitària fins aleshores. Va haver de passar molt temps quan es va saber. Més tard, els sindicats ho controlaren i entre tots ho han fet «tot».⁴⁴

Les patates es planten des de principi de març, poc abans de Sant Josep, fins a principi d'abril:

Tenint la llavor a punt i la terra a l'hora, doncs, a plantar tocaven i la preparació dels atuells es feia patent. Tothom tenia «els cordills de fer vianda» i els palons adequats i llossats de tant en tant.⁴⁵

Per fer aquesta feina calen un o més homes, un carro d'escala, sacs, senalles, cistelles i ganivets. És una feina que el tallador fa assegut i, per tant, no és gaire cansada, però per a la qual cal habilitat i experiència. El transport de les patates tallades al camp suposa un esforç mitjà, tant per a l'home com per a l'animal, en relació

Feina de plantar patates en un camp de l'Esperança de Gurb de la Plana on s'observa el pagès en el moment de plantar el palot a la terra seguint la línia marcada pel cordill, per seguidament agafar un tall de patata del cistelló penjat a la faixa per tirar-lo dins del forat obert i taparlo amb el peu. Més enrere un altre pagès planta patates en el rest paral·lel i, a la part dreta de la imatge, el tros de camp plantat on es veuen les línies deixades per les passes dels plantadors, juntament amb una cistella i un cove on es guarden els talls de llavor per anar omplint el cistelló a cada passada. (ACOS). Autor: Robert

amb el nombre de sacs a transportar. Per tallar la llavor de patata necessària per plantar una quartera de terra cal un jornal d'home.

La llavor de patata es continua tallant a mà, però en els darrers anys, cada vegada més, es fa amb màquines de tallar especialitzades.

Plantar

Una vegada arribats al camp destinat a plantar-hi les patates, s'estenen els cordills al llarg del camp començant per una vora, procurant marcar els 'restos' de manera que quedin perpendiculars al pendent del camp, a fi que quan se solquin i calcin les patates els solcs retinguin l'aigua de la pluja. Es planta una estaca en una punta a una distància del marge, s'estira el cordill i es clava l'altra estaca a l'altra punta, a la mateixa distància respecte del marge.

*Si el camp no era pla, els restos es començaven pel fondal, i de través, si el camp feia pendent. Això es mirava molt, i es feia perquè l'aigua, quan plovia no s'escapés.*⁴⁶

S'estira el cordill perquè quedi ben recte i per mida es fan servir dos bastonets d'uns quatre pams de llargada amb els quals es va marcant la separació equidistant entre els restos. Al cap del rest, l'estaca ja es deixa clavada a la distància de quatre pams més enllà, a fi de seguir el cordill de tornada que, una vegada arribat a la punta, només cal estirar i ja queda marcat el proper rest a plantar, i el plantador s'estalvia de caminar fins a la punta del rest per canviar l'estaca de lloc.

A l'hora de plantar el plantador es fa passar la nansa del cistelló pel cinturó, la faixa o corda a fi que li quedi subjecte a l'alçada de la cintura. Amb el palot a la mà dreta, el plantador comença clavant el palot a terra procurant fer-ho una mica amb el tall inclinat i no de manera vertical, clavant-lo a uns quatre dits de fondària. Després l'aixeca una mica per deixar que quedi un espai, una petita cavitat a la terra, i hi tira un tall de patata que ha agafat amb la mà esquerra del cistelló penjat a la cintura. Seguidament enretira el palot, amb el peu dret acosta terra sense pitjar-la, per tapar lleugerament el tall plantat, fa una altra passa i planta de nou el palot a una distància aproximadament d'un pam i mig de l'anterior, per tirar-hi un altre tall. La distància entre les mates de patates es deixa més ampla si entre mata i mata es volen sembrar remolatxes o bé cigrons, com a conreus associats.

La feina requereix un cert ritme i coordinació:

Se seguia un ritme sincronitzat de braços, cames, cos i peus; o sigui amb la mà dreta es clavava el paló, se li feia fer un «gesto» a fi que el sot quedés obert i amb la mà esquerra tirar la llavor corresponent. Al mateix temps es caminava i el peu dret tapava el sot que abans s'havia fet, i llest.⁴⁷

Una vegada ha arribat al principi del rest, el plantador estira el cordill que ja ha deixat separat de l'estaca a la mida marcada amb el bastonet, i planta l'estaca a una distància doble, i es deixa el cordill ben recte a terra.

*El plantador seguia sempre la línia que el cordill li marcava, plantava el paló arran del mateix cordill procurant no tallar-lo. Si la terra havia quedat flonja el cop no calia que fos gaire fort, pel forat que havia de fer, a fi d'encabir-hi el tall de patata. La fondària normal era de 10 centímetres.*⁴⁸

La terra per plantar-hi patates ha d'estar molt ben treballada, flonja i amorosa, en el seu punt just de saó. En el cas de ser la terra massa humida, el tall llis que deixa el palot en plantar-lo dificulta el desenvolupament de la patata.

«Si con plantes les patates, el terreno és molt tendre, molt moll encara i la palonada es taia, que no hi pugui saltar terra fins a dintre, aquella patata queda encasillada allà dintre [...] i no trebaia, li costa molt més de desenvolupar-se i perilles molt més de que se't podreixi. És clar, si n'has de plantar molt tros... és clar, ara mateix amb màquines això tampoc es mira.» PE-12

Una possible solució a aquest problema consisteix en la precaució de fer caure terra eixuta sobre el tall a fi que el tall tendre efectuat en la llavor de la patata no toqui directament el tall llis deixat a la terra per la palonada.

«[Si la terra és encara una mica molla, en plantar la palonada] a la que l'apartes, con que per sobre ia veus que la terra corre una mica, al que hi tires el tai [de patata], a llavors amb la punta del peu fas saltar una mica de terra seca de dalt, que tapis només el tai; llavors ia pots deixar tancar l'atra [la terra] que hi caigui.» PE-12

Una vegada es deixa el camp plantat, són visibles els camins de passes que assenyalen els restos on el plantador ha enterrat la llavor formant línies paral·leles, línies separades entre tres i quatre pams per rest. La pràctica d'aquesta exactitud en la plantada de les

patates en restos equidistants cal buscar-la en la necessitat de facilitar el control de les males herbes, quan s'hi passa amb l'arada xica estirada per un animal en la fase següent del procés de conreu.

Per fer aquesta feina calen un o més plantadors, cistelles, cistellons, cordills de cànem, palot de fer patates i les mides, i dos bastonets d'entre tres i quatre pams de llargada, que serveixen per marcar la mida que separa un rest de l'altre.

El paló era l'eina apropiada, era de ferro i amb un tall de 25 centímetres de llargada per uns 10 d'amplada i amb mànec de fusta d'un metre aproximadament, i en forma de T. Pel cantó més dret del camp, s'estenien els cordills, procurant sempre que quedessin com un canó d'escope-ta. Els homes es lligaven al cos amb un cinturó de cuir o bé amb la faixa, un cistelló en el qual s'hi posaven les patates ben tallades, sempre per mans expertes. Es feien de canya o bé de mata d'om, les mides i normalment eren d'uns quatre pams i, servien per a amidar la distància entre rest i rest i es tenien a terra una a cada cap de rest.⁴⁹

Per al conreu de les patates, la preparació de la terra i el grau d'humitat a l'hora de plantar-les són factors condicionants importants, ja que en depèn bona part del resultat de la collita:

No obstant si pluvia abans de plantar s'havia de tornar a estripar i a afinar: s'havia d'anar molt alerta en plantar-hi les patates; la terra no podia ésser molla de sota ja que si el paló tallava la terra, malament rai. Difícilment s'encertava la naixença perquè el tall es podria.⁵⁰

És una feina relativament cansada, però que requereix molta habilitat i pràctica. Per plantar patates en una quartera de terra cal un jornal d'home.

Anys més tard, es continuaria plantant amb el palot però amb la diferència que es marquen les distàncies entre restos fent servir una llata amb estaques punxegudes disposades cada quatre pams.

Feina actual de plantar patates amb màquina plantadora arrossegada per un tractor, on s'observen els solcs on els dos homes asseguts al darrere han tirat els talls de patata de llavor. La mecanització ha substituït la plantada amb palot, cistelló i cordills de plantar, amb la particularitat de deixar el camp solcat amb cavallons i les patates calçades. Món Rural UVic. Autor: Jacint Torrents.

Aquesta eina s'arrossega manualment pel damunt del camp ratllant la terra deixant-hi un petit solc que marca el rest on s'han de plantar les patates.

A la dècada dels seixanta apareixen les primeres màquines de plantar patates que van acoblades a la part del darrere del tractor amb un seient des d'on el plantador assegut va tirant els talls de

Feina de cavar les patates feta per un sol home en un camp de l'antic mas de l'Esperança de Gurb de la Plana. Seguint els restos de les patateres en creixement, a cops d'aixada va arrencant les males herbes, trenca la crosta tot estovant la terra i les calça, o sigui, apropa terra a tot el voltant de la mata. (ACOS). Autor: Robert

patata dins dels tubs que els acompanyen fins a la terra, on queden colgats sota el cavalló que deixen els orellons de la màquina.

Primera cavada

Depenent de la humitat i la temperatura del moment, la naixença de males herbes pot ser molt important a causa de la germinació de les llavors que la terra conserva d'un any per l'altre:

Per a cavar-les primer es passava l'arada xica pel solc sense oraions o bé la cavadora, remolcada per l'animal més fíat i fàcil de dominar, perquè si l'eina no anava pel mig del rest, doncs es malmetien moltes patateres.⁵¹

Habitualment, per cavar un camp de patates primer es fa passar l'arada xica amb un animal entre rest i rest, operació en la qual ja s'arrenca bona part de l'herba que hi ha entre els restos de patates, i la feina es completa manualment cavant les vores de les mates amb l'aixada:

*Amb l'aixada s'estovava la terra en la fondària apropiada i amb els dits s'arrencaven les herbes de la vora. Si les patates estaven a punt era una feina que valia la pena fer bé, força entretinguda i que s'hi solia passar molt mal d'esquena.*⁵²

La colla de cavadors completa la feina entrecavant entre mata i mata cadascú el seu rest, amb un davanter que comença cavant el rest del mig, mentre els altres, repartits a cada costat i situats una mica més endarrere, van cavant fins que arriben a l'altre extrem del camp. Per fer la feina de cavar, es posa una cama a cada banda del rest de patates i amb l'aixada es va cavant, o sigui, estovant la terra en remoure-la i fent desarrelar les males herbes. Les herbes arrencades es deixen sobre la cavada a fi que el sol les assequi i les acabi de matar, i d'aquesta manera es va avançant caminant pel rest. Les males herbes s'han de treure quan són petites, quan estan naixent, abans que arrelin gaire i creixin més altes que les patateres.

«[...] perquè si era gaire grossa [l'herba] , ia se't 'via menjat les patates i no et feien res. Si era més grossa que les patates, malament rai, ia li havien pujat a cavall, que deien: 'Oïta aquell, ia es deixa pujar a cavall per l'herba. En tindrà poques de patates, l'herba ia li puja a cavall.'» PE-11

La feina es fa entre mitjans d'abril i maig, quan les mates de les patates fan aproximadament mig pam:

*Si la «cosa» anava bé i el temps hi ajudava, a mitjans d'abril començaven a restejar i es posaven apunt per fer la primera cavada; però si el temps havia fresquejat massa o havia plogut, l'herba havia crescut més que les patates i s'havia de pelar abans de cavar per evitar que l'herba els pugés a cavall.*⁵³

Si després de plantar les patates plou o el temps no ha estat prou calorós, circumstància que fa que les patateres creixin poc, les

males herbes creixen més que les mates, o sigui, «els pugen a cavall», i posen en perill el creixement. S'ha d'estar alerta durant tota la primavera per pelar el camp amb les aixades, o bé passar-hi el rascle arrossegat per l'animal per així fer malbé la naixença de l'herba.

«I si, con la patata naixia, hi havia gaire herba, [...] perquè abans no es poguessen cavar, [...] també hi passaves això [el rascle] i també espatllaves molta herba, con l'herba era petita, que sortia. Amb això també una hora que fos eixut, que fos bastant eixut, [...] també hi passaves això [el rascle] i també desfeia l'herba. [...] Perquè, mira, abans les patates era un cuento que, con naixien les patates, naixia l'herba. Hi havia un tou d'herba que esparverava i, si no anaves de pressa, que no la podies cavar [l'herba se n'apoderava].» PE-11

Per fer la feina cal un home amb un animal de peu rodó, el forcat, i l'arada xica per fer una primera passada de llarg entre els restos. Ocasionalment, si hi ha molta naixença d'herba, s'hi passa primer el rascle. Seguidament la colla de cavadors caven amb les aixades les males herbes nascudes entre mata i mata del mateix rest. La cavada és de les feines més dures que han de fer els pagesos per l'esforç que es fa amb els braços, la postura encorbada cap a terra i la calor pròpia de l'època de l'any en què es fa.

Madirolas a l'any 1901 diu que per fer la primera cavada a les patates calen quatre jornals per quartera a deu pessetes el jornal, en total, quaranta pessetes. Segons Josep Callís, l'any 1936, per fer les feines de la primera cavada d'una quartera de terra cal:

La primera cavada s'acostuma verificar-la a mitjans de maig. Es llauren els restos i es caven. En la llaurada s'hi esmerça per quartera un terç de jornal d'home i animal, 5 ptes. i en la cavada 1'50 jornals d'home, 12 ptes. Total 17 ptes.⁵⁴

Amb la introducció dels herbicides aplicats als camps de conreu, al principi amb sulfatadora mecànica de propulsió manual i, més tard, ja amb camions sulfatadors especialitzats en aquesta feina, desapareixen les feines de cavar de manera manual amb l'aixada i l'ús de l'arada xica amb un animal de treball.

«Ara l'herba ia no és problema perquè ara ia s'hi tiren les herbicides, els líquids, i ia no surt l'herba. [...] Ara ia no és problema, es fan les patates, s'hi tira el líquid i ia no neix gota d'herba, i ia està.» PE-11

Segona cavada

A mitjan mes de juny, passats quinze dies o tres setmanes de la primera cavada, quan les mates de les patates fan un pam i mig, es fa la segona cavada.

*[...] si la saó era bona s'hi passava la calçadora o l'arada xica, amb els oraions de calçar i llavors no venia d'aquí, si s'hi feia alguna embrutada. A vegades es calçaven els caps de rest i para de comptar. Esperar el xarbot de Sant Joan, de Sant Pere, de Sant Jaume o de la Mare de Déu d'agost, per si podien omplir els solcs d'aigua i tenir bona perspectiva.*⁵⁵

La segona cavada, que també es coneix com a la feina anomenada «calçar les patates», es fa de manera semblant a la primera però amb la particularitat que a l'arada es posen orellons de calçar i quan es fa passar entre els restos de patates, tot espatllant l'herba, al mateix temps també calça les patateres, o sigui, que va acostant la terra a les mates a fi que les patates es puguin desenvolupar sota del monticle de terra. Per continuar la feina iniciada amb l'arada, els cavadors van acabant de calçar les patates a cops d'aixada, i arrenquen les herbes situades entre mata i mata en el mateix rest, i les deixen amb les arrels enlaire amb la finalitat que el sol les assequi i es morin.

«Con les patates feien mig pam, es 'vien de cavar perquè s'hi feia herba. Con feien un pam o un pam i mig, que estaven a punt de florir, s'hi acostava la terra, es calçaven, que deien. Al mateix temps, si hi tornava a haver herba, fora l'herba i hi acostàvem la terra.» PE-11

Ramón Madirolas l'any 1901 diu que per recavar, o sigui, fer la segona cavada a les patates de manera manual, calen quatre jornals per quartera.

El control fitosanitari de les males herbes i de les plagues dels conreus es comença a generalitzar a partir de la dècada dels seixanta.

Arrencar

Les patates s'arrenquen una vegada mortes les plantes, o sigui amb les «boies» ja ben seques. En anys en què el temps hagi estat plujós, les males herbes es tornen a apoderar dels camps i abans d'arrencar els tubercles cal tallar-les, arrencar-les o sulfatar-les, a fi que no destorbin la feina d'arrencar les patates.

«És que és molt laboriosa [la patata]. [...] Però la punyetera de la patata a l'hora d'arrencar... Encara que ara les fan a màquina, les ensulfaten, que ia no és allò d'haver-les de cavar com abans. Però, si t'ensopegues uns anys que plou una mica [cap al final del cicle de conreu], ara que quedaran mortes, d'aquí a quatre dies et pujarà l'herba a sobre altra vegada, perquè ara sí, ia urà fet l'esplet el líquid aquell [l'herbicida], pujarà l'herba. Ia em diràs a vera qui les neteja.» PE-12

Arrencar un camp de patates és una feina que normalment es fa treballant amb colles de jornalers de manera semblant a les colles de cavadors. Cada arrencador agafa el seu rest, i amb una cama a cada banda, a cops d'aixada, va arrencant les patates de mata en mata, avançant pel camp conjuntament amb la resta de la colla seguint els restos. Per arrencar una mata, primer es localitza el lloc observant d'on neixen les boies seques i les esquerdes que marquen

on s'ha inflat la terra per la pressió del creixement del tubercle. Amb un cop d'aixada ben dirigit s'esventra la terra de la mata i s'estira enfora, i les patates surten a l'exterior. Sempre cal vigilar de picar amb el tall de l'aixada una mica més endavant d'on neix la boia, per evitar tallar les patates, i anar a la fondària convenient i fer-les sortir de sota terra. Amb l'aixada sostinguda entre les cames, amb les mans es cullen i es tiren al rest del mig de la colla, tot formant pilots on cada arrencador va tirant les seves. És una feina que es fa durant el mes de setembre i principi del mes d'octubre. Calen arrencadors, collidors, sacs, cordills, cistelles, també es pot fer amb una arrencadora i un o més animals. És una tasca força cansada, ja que es fa a ple sol, la postura de collir és estant ajupit i les cistelles plenes de patates són força pesades.

Per arrencar la producció d'una quartera de patates calen sis jornals d'home.

En explotacions grans s'havia utilitzat l'arrencadora de patates estirada per animals de treball, una màquina semblant a les arades brabant i que es va adaptar amb una rella ampla amb varetes per arrencar patates de rest en rest. Les màquines arrencadores de patates de diversos tipus, arrossegades per tractors, es van implantar aviat.

Actualment hi ha diversos tipus d'arrencadores de patates estirades amb tractor que deixen les patates arrencades arrenglerades al camp a punt de collir. Bàsicament la feina que fan les màquines actuals consisteix a arrencar amb una rella ampla el solc de patates i, amb un sistema de garbells, separar-les dels terrossos i deixar-les esteses en un rest sobre el camp a punt de ser collides. Si en el moment d'arrencar les patates el camp s'ha apoderat gaire de males herbes, amb maquinària diversa caldrà dallar-les, arrencar-les o sulfatar-les amb herbicida, per facilitar la feina.

Collir

Es van collint les patates que han deixat arrenglerades els arrencadors, i es tiren dins de la cistella de collir patates i es deixen a terra

les patates menudes, o sigui, les de diàmetres inferiors a tres o quatre centímetres, les cultorrades i les tarades per alguna malura o bé tallades accidentalment a l'hora de l'arrencada. Aquest rebuig es cull després d'haver collit totes les patates bones, i es destina al consum animal, principalment dels porcs, i se'ls preparen bullides a la perola i barrejades amb segones de blat.

Quan la cistella és plena, mentre un bada el sac l'altre hi aboca les patates procurant fer-ho de manera suau a fi d'evitar que les patates rebin massa cops. Quan el sac és ple es lliga d'una manera especial i es deixen dues orelles o agafadors.

«Els homes les arrencaven i les dones les 'naven a collir. Al mateix arrencar-les en feien pilots, i les dones, en general, les anaven a collir. Si més no, els homes; però molt, molt, les dones. Les llogaven per anar a collir patates en aquestes cases de pagès.» PE-12

Aquesta feina es fa durant el mes de setembre i principi d'octubre. La porten a terme colles d'homes, dones i nens que amb sacs, cistelles de collir patates i cordills van resseguint els restos de patates deixats al camp, i les ensaquen, un cop plens, els posen drets, lligats i ben arrencats per facilitar l'operació de càrrega a la carreta o al carro.

Aquesta feina ha estat i és una de les més feixugues del cicle de les patates, ja que cal estar ajupit, fer esforç amb els braços per portar les cistelles i es practica a final d'estiu, època en què encara fa força calor. Si els sacs que s'omplien al camp eren de cent quilos, calia un gran esforç per moure'ls i carregar-los al carro, feina que solien fer entre dos homes. Un ajudant carregava el sac sobre l'espatlla de l'altre i aquest, amb el sac a coll, caminava fins al carro, i el descarregava mentre l'altre el posava bé a dalt. Si els sacs són més petits, ja que es volen portar a casa i abocar-les en una pila, l'esforç de remenar-los és menor.

Transport de sacs amb un parell de bous enganxats a una carreta d'escala passant per la carretera de Ripoll davant de l'estació agropecuària de l'Esperança de Gurb en els inicis de la seva construcció a la tercera dècada del segle xx. Segurament els agrònoms o els prohoms defensors de l'obra, de visita a les noves instal·lacions, observen amb deteniment el pas de la carreta carregada de sacs. (ACOS) Autor: Robert.

Per collir la producció de patates d'una quartera calen aproximadament dos jornals.

Portar a la masoveria i emmagatzemar

La feina de portar les patates a la masia es fa menant l'animal pel morro, es va acostant el carro als sacs lligats, i amb l'animal parat, els dos homes agafen el sac, un per les orelles i l'altre per la base, el tiren a sobre el carro i un puja a dalt a posar-lo bé. Posats plans sobre el sostre del carro, s'apilen fins a tocar les baranes, normalment se n'hi encabeixen vuit o 10 sacs de cent quilos.

Pel setembre, dies de collita, cada dia que es podia s'anava al vespre, amb el carro o la carreta, segons les [patates] que s'havien arrencat i collit; es recollien i s'abocaven en un lloc condicionat de la cabanya: Quan hi eren totes es tapaven amb els sacs buits o mantones velles i a sobre s'hi posava menjar de caps de blat de moro o bé de meuca o sorgo, per a resguardar-les del fred i també perquè no es tornessin verdes de color.⁵⁶

Les patates s'emmagatzemen al mas durant el mes de setembre o principis d'octubre i ho acostumen a portar a terme dos o més homes, animal i carro d'escala. És una tasca que requereix esforç per a les persones i els animals de treball, que empren un quart de jornal de carro amb un animal per transportar la producció d'una quartera.

La mecanització va substituir els carros i les carretes pels remolcs arrossegats amb el tractor, on es carreguen els sacs de patates per al seu transport. També s'utilitza la pala del tractor com a recipient on posar les patates collides, que després són abocades directament en orri a la caixa del remolc.

Triar, ensacar i pesar

Per a la bona conservació, els sacs de patates transportats des del camp es buiden i s'estenen formant piles en locals situats als baixos de les cases, en llocs eixuts i frescos, i sovint es tapen amb sacs a fi de protegir-les del fred i de retardar al màxim el procés de grillat.

«En arribar a casa, les treien dels sacs i en feien un pilot. Era poca la gent que se les vengués al camp, perquè hi havia d'anar l'ensacador i... Llavors no hi havia la manera de dur-ho. Si feien gaires sacs de... amb un carro allà al mig dels camps no...» PE-07

L'emmagatzematge de les patates és complicat ja que a mesura que van passant els mesos a la pila de les patates hi passen diversos processos biològics. Moltes patates es grillen i algunes comencen a podrir-se per diverses causes com poden ser les malures, els talls mal curats produïts per l'aixada durant l'arrencada o per contagi amb altres patates en procés de putrefacció. Abans d'ensacar-les, s'han d'anar triant d'una en una, esgrillant-les, o sigui, traient els grills que surten en els ulls, tot separant a una banda les patates dolentes i tirant les bones a la cistella. Amb la cistella plena, mentre una persona bada el sac, l'altra amb una mà a la nansa i l'altra al cul de la

cistella, aboca les patates a dins procurant fer-ho de suaument a fi d'evitar que les patates rebin gaires cops. Quan el sac és ben ple i ensacat, es cus amb cordill i l'agulla saquera d'una manera especial i es deixen dues orelles, agafadors, també anomenats mogarons.

«Si un tenia un camp i n'hi sobraven, se les venia. S'agafaven les patates i les portaven a casa. Llavors un dia determinat te les venien a comprar. Venien els ensacadors i te les ensacaven, en feien saques i se te les enduien. Si les ensacaven al camp, era per portar-les a casa. L'ensacador al camp no hi anava casibé mai. Abans uns sacs petits no els feien [els ensacadors], el que tenia 90 quilos ja el trobaven petit. Havia de fer més de 100 quilos. Uns sacassos!» PE-07

Els patataires que compren les patates als pagesos que en planten per vendre solen tenir compromesos ja d'un any per l'altre els ensacadors, homes de la seva confiança que van per les cases a ensacar les patates i a pesar els sacs, que més tard amb carros els pagesos porten a l'estació del ferrocarril de Vic.

«Quan hi anava l'ensacador tenien un pilot de patates, que havia fet la casa. L'havien d'ensacar els de la casa i, si no hi tenien prou gent, de vegades llogaven una dona o dues per anar-les collint i posar-les a la cistella, [per] si n'hi havia alguna de podrida o les 'vien d'esgrillar. PE-07

El dia convingut l'ensacador o ensacadors es presenten a la casa, on els esperen quatre o cinc persones a cadascun per ajudar-los. Els ajudants van omplint les cistelles de patates, mentre les esgrillen, ja que, en haver estat tapades i protegides, sovint els broten els grills, i trien les podrides o tarades, i després acosten la cistella a l'ensacador. Aquest les aboca al sac que li aguanten badat i mentre ho fa va controlant especialment la qualitat del producte, de manera que no vagi al sac cap patata massa petita, o bé tallada de l'aixada, verda o tarada. Una vegada els sacs plens i ben ensacats, l'ensacador els cus d'un

en un amb l'agulla saquera i cordill de cànem gruixut, els deixa dues orelles i ja estan preparats a punt per pesar.

«Hi havia homes que s'hi dedicaven a anar a ensacar. En deien ensacadors de patates, era la seva feina. Per exemple, els negociants de patates, els compradors, tenien un home a cada poble que feia d'ensacador. Li deien: 'Tal dia vas a tal casa a ensacar les patates.'» PE-07

La feina de pesar suposa l'avaluació exacta del valor de la collita i, per tant, es fa seguint un protocol establert entre venedor i comprador:

També havia d'ésser sencera, sincera i neutral la tasca de pesar i anotar el pes en el sac i a la llibreta. Per pesar s'havia de tenir una corda valenta i lligada a mida per entrellaçar el mogueró de cada sac i de punta a punta oposada. Llavors dos homes forts i una barra valenta, per aguantar aquells 100 quilos o més. L'ensacador era el que maniobrava la romana i el piló procurant donar l'impuls ràpid i necessari i no malejar els homes que aguantaven el pes amb la barra. El pes que sortia de cada sac el cantaven amb veu alta, i es descontava fins i tot un quilo per sac a fi de restar el pes de la corda i el del sac buit. L'ensacador s'ho anotava a la seva llibreta i un de la casa amb un pinzell i un tinter de tinta marcava a la vora del sac el pes estipulat, així com també en un paper o llibre.⁵⁷

Aquesta tasca es fa entre la tardor i l'hivern, des del mes de setembre fins als mesos de gener i febrer:

Aquells anys [de 1924 endavant], les vàrem treure, a últims de febrer, ens les va comprar en «Balladó de Malla» ens les va pagar a 0'14 pesettes el quilo. Varen valer moltíssims diners, però, vàrem tenir molt fred als dits en ensacar-les.⁵⁸

Feines d'emmagatzematge de les patates apilades en un lateral del cobert de guardar els carros i altres eines de la casa de pagès. L'home ha estat treballant per posar les patates a punt per a la venda, les ha traslladat del fons del cobert on han passat l'hivern, i n'ha fet una pila prop de l'entrada, les ha triat una a una tot rebutjant les podrides i esgrillant-les, i les ha deixat a punt d'ensacar. (ACOS). Autor: Robert

Hi treballen com a mínim dues persones, per tal d'ensacar i remenar els sacs, l'ensacador i els collidors. Per guardar les patates cal un local fresc i fosc, on es puguin apilar i manipular fàcilment. Per collir-les i triar-les calen cistelles, senalles, sacs, cordills, agulla saquera i romana per pesar. Conservar-les requereix un cert esforç a l'hora d'abocar els sacs provinents del camp, apilar-les i tancar-les. Triar, ensacar i pesar sacs de patates és una feina pesada que, a més, es fa quan fa fred, amb una postura ajupida per triar i remenar cis-

telles de 20 quilos i sacs de 100 quilos. Per fer la feina d'ensacar les patates collides en una quartera de terra cal aproximadament mig jornal de tres homes.

Actualment l'eficàcia tècnica del comerç i del transport han canviat substancialment el maneig de les collites de patates i, a partir de la dècada dels seixanta, apareixen els primers preparats químics per inhibir o retardar el procés de grillament de les patates, cosa que en facilita la conservació.

«Ara ia les ensaquen al mig del camp i ia se les emporten. N'hi ha molts que se les venen després del camp, però encara n'hi ha molts que se les emporten a casa, eh! Tots els qui les porten a casa en fan un pilot. Con se les volen vendre, les han de tornar a ensacar, però com que ara només fan sacs de 50 quilos...» PE-07

Portar a l'estació

Els sacs es transporten amb un animal de peu rodó enganxat a un carro d'escala.

Llavors els sacs degudament contats es portaven a l'estació de ferrocarril el dia que hi havia un vagó disponible. L'ajuda desinteressada dels veïns tornava a relluir. Les carreteres aleshores estaven en molt mal estat, plenes de sots, fang i aigua; no es podia carregar gaire i encara molt sovint hi havia alguna encallada. Uns nou o deu sacs (entre 900 i 1000 quilos) era el que solia portar un carro amb un animal valent.⁵⁹

És una feina que es fa entre la tardor i l'hivern en què un o dos homes amb animal i carro d'escala transporten els sacs de patates des de la casa de pagès a l'estació del ferrocarril per carregar-les en vagons amb capacitat de deu tones i portar-les, generalment a Barcelona, principal centre de consum. La feina suposa carregar els sacs a dalt del carro entre dos homes, caminar dirigint el carro al costat de l'animal cap a l'estació del ferrocarril, a una velocitat mit-

jana de tres o quatre quilòmetres per hora, descarregar-los i tornar de buit cap a la casa enfilats a dalt del carro menant l'animal amb les regnes. Per transportar les patates collides en una quartera de terra cal un quart de jornal d'home i animal amb carro d'escala, i es porten deu sacs de 100 quilos a cada viatge.

La mecanització en forma de tractors amb remolc i camions de prestacions i formats diversos va fer desaparèixer el transport amb ferrocarril.

Acabar l'any de conreu de les patates

Una vegada s'han collit totes les patates, les bones, les menudes i les tarades, es comença a preparar el guaret del camp per sembrar-hi blat el mes d'octubre, conreu de segon any, tot seguint el cicle de rotació de conreus. La darrera intervenció del cicle del conreu de la patata consisteix a netejar el camp de les boies seques de les patateres, apilar-les amb les forques i cremar-les, per després fer-hi dues llaurades amb l'arada xica.

«Doncs ara estem en un goret de patates, eh? Aquest goret de patates l'agafem... quan el mes de setembre acabem de treure les patates, eh? Primer, normalment es neteja el camp de boies... s'apilen i es cremen... i s'aplaneja el camp [amb l'aplanador] Doncs, bueno, era a base d'arada xica... Hi feien dugues llaurades, una de llarg i una altra de través, quan havien tret les patates i netejat el camp. L'arada xica l'hi passaven pel setembre i deixaven el camp llaurat. Allà plovia... feia el que havia de fer...» Joan Lleopart, 1991.

Les feines d'aplanar el camp, sembrar el blat, llaurar i rasclar són ja les primeres feines del cicle de conreu del blat.

«[...] i a llavors quan venien els dies de sembrar [octubre] l'aplanaven aquell camp... amb l'aplanador i a llavors hi tiraven el blat... sembraven el blat i una altra llaurada amb l'arada xica, un cop de rascle... I ja

ho deixaven estar... abans sempre rasclat, mai truiat, eh? Abans no es truiava mai... es truiava sempre a la primavera.» Joan Lleopart, 1991.

El creixement del conreu de la patata a la Plana de Vic va començar amb l'arribada del ferrocarril l'any 1875 i va arribar al seu màxim a les dècades dels vint i trenta del segle xx. Després d'una progressiva davallada, actualment la producció de patates a la Plana de Vic ha minvat molt i és purament residual. Les poques patates que es planten en l'actualitat ja presenten tot el procés de conreu mecanitzat, llevat de la feina de collir-les, que es continua fent de manera manual.

BLATS DE MORO DE GUARET, CONREUS DE PRIMER ANY

El blat de moro de guaret es planta sobre el guaret de darrer any, o sigui, el guaret de quart any que deixa el conreu de la civada i del blat de moro de sobrerostoll, o bé sobre els guarets de vuit o més anys que deixen els farratges com l'alfals i la trepadella, que han ocupat durant quatre anys seguits el mateix camp, conreus amb els quals, segons costum, es tanca el cicle de rotació.

El blat de moro com les patates sol ser el primer conreu del nou cicle de rotació, conreus que requereixen adob abundant i la terra ben treballada. Les feines de femar i de llaurar el camp no les descriurem, perquè ja han estat detallades a l'apartat de les patates.

En referència a l'aportació de fems al camp cal puntualitzar que el conreu del blat de moro és menys exigent en la quantitat d'adob que el de la patata i que, per tant, pot passar amb menys quantitat.

*La terra també s'havia de condicionar, però (pels blats de moro) no havia d'ésser tan adobada i quasi sempre s'havia d'aconcentrar amb el «si en sobrava».*⁶⁰

Llavor de blats de moro

La llavor de blat de moro sol ser obtinguda d'espigues seleccionades que s'han guardat de l'anterior collita, intercanviada amb altres pagesos o comprada als graners.

S'esmerça com a llavors uns deu quilos de moresc per quartera que, com a llavor seleccionada, pot assignar-se un valor de quaranta pessetes els cent quilos, o siguin quatre pessetes per quartera. El moresc s'acostuma a plantar aproximadament a uns quatre pams d'amplada i uns dos pams i mig de planta a planta.⁶¹

Plantar

El blat de moro es planta a principi del mes de maig i la feina la fan els plantadors amb cistellons, cordills i palots. És una feina semblant a la descrita per plantar les patates, es marquen els restos amb els cordills, però és menys pesada i més fàcil de fer. El cistell que el plantador porta subjecte a la cintura és més petit perquè els grans de blat de moro són força més lleugers que els talls de patata, i va avançant pels restos tirant dos o tres grans de blat de moro a cada forat que deixa la palonada. Per plantar una quartera cal aproximadament mig jornal d'home.

De forma semblant a la mecanització del conreu de la patata, també apareixen sembradores de tracció animal que són utilitzades en algunes explotacions grans, fins que a la dècada dels seixanta apareixen les sembradores de diversos tipus acoblades als tractors, màquines proveïdes de relles connectades a una tremuja on es guarda la llavor, i sembren el blat de moro a restos a la densitat desitjada.

Rasclar

Cal fer una rasclada al camp plantat durant el mes de maig en funció dels dies de sembra i de les inclemències del temps durant aquests dies. La feina, explicada en el conreu anterior, la pot fer

Feina de plantar el blat de moro feta amb una màquina sembradora estirada per una euga i dos homes, un que mena l'euga pel morro a fi de seguir les marques on cal plantar les fileres i l'altre que controla la màquina, perquè no s'embussi, vagi recta i planti bé la llavor. Aquestes màquines no van ser gaire usuals a la comarca, i tot i que se'n van utilitzar algunes en les zones més planeres, es va continuar plantant amb els cordills i el palot fins que es varen imposar les sembradores estirades pel tractor. Fons de L'Abans.

un home amb un animal de peu rodó amb cabeçó, collar, tirants i rascle.

Si després de plantar el camp fa algun xàfec de maig, la terra argilosa dels camps en anar-se eixugant amb el sol s'encrosta, forma una crosta de terra seca que impedeix la naixença dels grans de blat de moro en procés de germinació. Amb el pas del rascle sobre la terra del camp les pues trenquen la crosta, amoreseixen la terra i maten l'herba naixent, cosa que facilita la sortida dels brins tendres del blat de moro. Per fer el treball de rasclar una quartera cal un octau de jornal d'home i animal.

*Pels vols de Sant Isidre (15 de maig), si s'havia crostat s'hi passava una rasclada per descrostar-lo i s'havia d'ajudar a la naixença.*⁶²

La difusió dels herbicides i dels fungicides produïts per la indústria química a partir de la dècada dels seixanta és un canvi radical en les feines de control de les males herbes en els camps de conreu.

Cavar amb cavadora

És una feina que es fa cap a final del mes de maig. La pot portar a terme un home, amb un animal de peu rodó amb el cabecó, el collar, els tirants, el forcat i la cavadora. L'esforç humà per cavar és semblant al que es fa en la feina de llaurar amb l'arada xica. Per a l'animal és un esforç més gran del que fa en la feina de llaurar amb l'arada xica, ja que ha d'arrossegar les cinc relles de la cavadora clavades a terra, i portar un rem més ample o més estret, segons la voluntat del treballador. La cavadora és una eina que es difon a partir de la dècada dels trenta del segle xx, va enganxada a l'animal de manera semblant a l'arada xica utilitzant el forcat. Un cargol amb maneta a la part del darrere de la màquina permet graduar la separació de les cinc relles que solquen la terra, i adaptar-se a cada camp i conreu. La cavadora va enganxada a l'animal amb el forcat, tirants i collar, i es dirigeix mitjançant una esteva de ferro amb mànec de fusta.

Per fer una cavada amb cavadora en una quartera de terra cal un quart de jornal d'home i animal. La difusió dels herbicides i fungicides a partir de la dècada dels seixanta canvia radicalment el control de les males herbes en els camps de conreu.

Esbrinar

La feina es fa cap a final del mes de maig, quan els brins de blat de moro fan uns 10 centímetres.

Esbrinar el blat de moro consisteix a arrencar d'arrel el bri o brins menys desenvolupats dels dos o tres que neixen en el lloc on s'ha donat el cop de palonada a l'hora de plantar. Es deixa el bri més ufanós i, a vegades, si hi ha dos brins igual d'ufanosos i algunes llavors del camp no han nascut, es deixen tots dos, fet que s'anomena *deixar bessonada*.

És una feina que normalment fan colles de dones que van seguint els restos del camp repassant mata per mata, sense cap eina, només arrencant els brins amb els dits, i els cavadors, que utilitzen

les aixades. És una feina molt pesada, perquè requereix una postura ajupida i per la calor pròpia de l'època.

«Després anàvem a esbrinar blat de moro. Un mal d'esquena! Feien dos o tres brins de blat de moro seguits i llavons nosatres viém d'anar traient i deixar-ne només un. Si eren dos de guapos, els deixàvem; però si no, de un a un anàvem traient.» PE-35

Després els cavadors amb les aixades acaben de cavar el camp. A vegades són els mateixos cavadors que esbrinen el camp, al mateix temps que passen amb l'aixada.

Quan feia uns 10 centímetres es cavava i s'esbrinava només un bri o una planta, no obstant si hi havia alguna falta per no haver nascut, o bé si les cugullades, garces, etc. se l'havien menjat, doncs llavors s'hi deixava bessonada.⁶³

Per esbrinar i acabar amb l'aixada el treball de la cavadora d'una quartera de terra calen dos jornals d'home.

La feina desapareix amb la mecanització i no és substituïda per cap altre procés, mentre que la densitat de plantació de la llavor es calcula regulant la sembradora mecànica.

Segona cavada

La segona cavada es fa igual que la primera, amb cavadora a final del mes de juny. La tasca la fa un home, amb un animal de peu rodó amb el cabeçó, el collar, els tirants, el forcat i la cavadora. L'esforç és semblant al de la primera cavada amb cavadora. Per fer la segona cavada d'una quartera de terra cal una cinquena part de jornal d'home i animal.

La difusió dels herbicides i fungicides a partir de la dècada dels seixanta canvia radicalment el control de les males herbes en els camps de conreu.

Recalçar amb l'aixada

Quan el blat de moro ha crescut s'ha de recalçar. Aquesta feina es fa a final del mes de juny i la porten a terme una colla de cavadors amb aixades. És molt cansada, ja que es fa amb l'esquena doblegada i cal fer un important esforç amb els braços per acostar terra a l'arrel de la planta. Per fer la feina de recalçar el blat de moro d'una quartera cal un jornal i mig d'home.

També es pot fer amb l'arada xica amb orellons o la calçadora estirada per un animal, tot i que els extrems dels restos, les capçadures, s'han de recalçar amb l'aixada.

Quan era gros [el blat de moro] s'hi passava la calçadora, ben a la vora per acostar-hi la terra que l'havia d'emparar en les ventades i temporals. [...] Per passar-hi la calçadora s'esperava l'oportunitat que fes alguna xarbotada. Quasi mai no fallava en les diades de sant Joan o sant Pere; també l'especulació que de bon matí els segadors i fins que el blat fos eixut, tots plegats hi donarien una empena i amb aixades farien les capçadures. S'hi semblava també una voltejada de naps, perquè a l'hivern tot s'aprofitava. Com també carabasses.⁶⁴

Aquest moment també s'aprofita per sembrar-hi conreus associats com naps i carbasses.

A partir dels anys seixanta, amb l'aparició de les màquines de plantar patates i dels herbicides, la feina desapareix.

Escapçar i esfullar

La planta del blat de moro fa el seu màxim esplet quan treu el plomall, la flor mascle, a la part superior, i es forma la pellofa de l'espiga (flor femella) a mitja alçada de la tija. Quan els pèls es comencen a tornar negres és senyal que la planta ha completat el seu cicle de creixement i es comença a assecar. En aquesta època de l'any els pagesos aprofiten el plomall i les fulles com a farratge per donar al bestiar o bé guardar-lo per a l'hivern, principalment, com

a menjar de vaques, bous i eugues. Se segueixen els restos del camp i amb un ganivet a la mà dreta es talla el cap de la planta del blat de moro per sobre del lloc on l'espiga està agafada a la cama, o sigui, s'escapça i es fan les anomenades capces, que es van guardant fent un feix en el braç esquerre. Quan se'n té un bon braçat es deixa a terra i es continua la feina. Més tard, es passen a arreplegar els braçats i es carreguen al carro per portar-los cap al mas.

*Quan era ben espigat llavors s'escapçava arran d'espiga i les capces i plomalls servien per a menjar del bestiar: vaques, eugues, etc. També se n'assecava per l'hivern. D'aliment no en donava gaire, però ajudava a omplir la tripa, com la palla.*⁶⁵

Una vegada escapçades totes les plantes del camp, moltes vegades encara es passa a esfullejar o esfullar, o sigui, arrencar amb les mans les fulles que queden a la cama. Es van arrencant i quan se'n té un manat, es lliga amb una fulla mateix, es deixa penjat en el galet on s'ha tallat la capça d'una cama uns quants dies i quan és sec es passa a recollir.

«I les fuies. Io havia anat a esfuiar els nostros camps. Les fuies del blat de moro. En fèiem un manat. Anaves passant i anaves fent un manat. Con no et cabia a la mà, amb una fuia el lligaves i el penjaves allà on havia sigut escapçat el plumero en la capça que aguantava l'espiga. I llavors que s'assequés. Con era sec, l'anaven a buscar i allò era menjar per l'hivern. Per les vaques o per les eugues.» PE-09

El costum d'escapçar i esfullar el blat de moro, d'una banda, subministra farratge per al bestiar, encara que de baixa qualitat, però, de l'altra, accelera el procés d'assecatge i mort de la planta i, per tant, el gra de l'espiga madura més aviat. Les capces, les fulles i les cames també formen part dels productes que rep el propietari de la terra, en aquest cas, dos restos per al masover i un rest per a l'amo.

«Del blat de moro, se n'escapçaven les capces, els plumeros. S'escapçava de l'espiga en amunt. Doncs... io ho havia vist, eh! Això era després dels nacionals. Les capces també les havies de deixar per escapçar i se te les emportaven ells [els amos]. Al rest, que li tocava a.n ell, hi havies de deixar la capça. Un any en P fins i tot va esfuïar el rest que li va tocar [riu], les fuïes de la cama.» PE-07

La feina es fa de mitjan agost a final de setembre.

«Se solien encetar les capces per 'llà la Mare de Déu d'Agost. Io sé que: 'Oïta, ia podem començar anar a taïar.' Primer el plumero. Començar-les d'encetar per la Mare de Déu d'Agost, però llavors tot el setembre. El setembre era el fort de les capces.» PE-07

És una feina lleugera, la fan un o més pagesos amb un ganivet plegable de butxaca. Per escapçar i esfullar el blat de moro d'una quartera cal un jornal i mig d'home.

Amb la proliferació del conreu de farratges es va abandonar la pràctica d'escapçar el blat de moro i aprofitar-ne les fulles i la cama. Amb les segadores batedores de blat de moro es tritura la planta i se separa el gra de la resta, que, dipositat sobre el camp, és embalat i aprofitat com a farratge.

Trencar

Trencar el blat de moro consisteix a distribuir-se la colla seguint els restos del camp per anar trencant o petant les espigues de blat de moro de la cama i tirar-les a un pilot. Per fer desprendre les espigues de la capça, cal un doble moviment d'estirar i cargolar a la vegada:

Pel novembre, normalment era madur per trencar-lo. No obstant algun camp (de blat de moro de sobrerostoll, fet de quart any del trènit), sobre-tot si es volia sembrar, s'agafava pels voltants de la fira d'octubre, dia 5.

I... al vespre espellofar tota la colla. Per menar arreu, tot el que s'havia trencat de dia, ja que si no era gaire sec i es deixava emmullir, llavors era més costós l'espallofament i el gra es floria i perdia la qualitat i bouquet.⁶⁶

La feina es fa a final d'octubre i principi de novembre i la solen fer colles d'homes, dones i nens.

«Abans, que [el blat de moro] es 'nava a petar en el camp, en ser els raders d'octubre ia es podia petar. No era sec. Però, com que llavonsses s'espellofava i es portava a la casa i es penjava perquè s'assequés, allavonsses ja es feia.» PE-11

És una feina no gaire pesada però l'inconvenient és el fred propi de l'època de l'any en què es fa. Per trencar el blat de moro d'una quartera cal un jornal d'home.

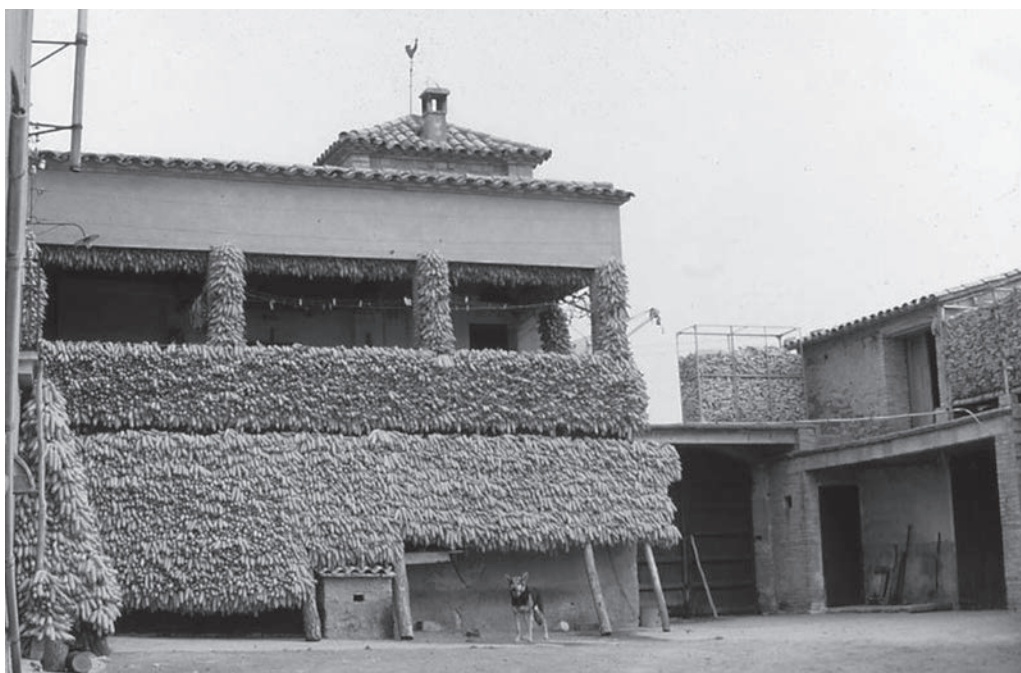
La mecanització del conreu del blat de moro va portar a la desaparició les velles pràctiques manuals. La sembra mecanitzada de llavors segellades, les cavades amb tractor, l'aplicació d'herbicides i la collita amb segadora batedora van canviar totalment el sistema de conreu. Amb la particularitat que, a partir de mitjan segle xx, amb l'increment de les vaques de llet s'estén el conreu del blat de moro farratger, anomenat *planter* (de blat de moro), que és triturat per les picadores i guardat en sitges de fermentació com a farratge per a les vaques. Un conreu farratger introduït durant aquests anys va ser el sorgo, que es fa sol o bé barrejat amb blat de moro, i també és ensitjat.

Un dels canvis més significatius es va produir a l'època de fer la collita, ja que tradicionalment es petaven les espigues a mà quan el gra encara no era ben sec, d'aquí que ràpidament s'espellofés i es posés a assecar penjant els manats d'espigues. Amb la implantació de les màquines segadores batedores adaptades per collir el blat de moro, cal que la planta sigui al màxim de seca a fi que el gra caigui de l'espigot i corri bé per dintre la màquina. La feina d'aquestes

Assecar el blat de moro és una de feina que es fa després de la collita, després d'haver-lo petat al camp i espelloat a la casa, deixant tres o quatre fulles a cada espiga a fi de poder-les unir fent-ne penjolls que després es pengen en barres perquè hi corri l'aire i els toqui el sol. En aquesta petita masoveria veiem el blat de moro penjat en barres recolzades a la façana de migdia de la casa, aprofitant els ràfecs de la teulada a fi que quedi més reparat per evitar les pluges i la humitat de la nit. Podem observar que davant del portal de la casa hi ha el femer, que tenen una euga, dos carros, un d'escala i l'altre de trabuc, i vaques de llet, que transporten juntament amb els pots de la llet. El blat de moro es va engrunant durant l'any per donar-lo d'aliment a l'aviram i als porcs, i si se n'ha fet del de gra blanc, es porta al molí per fer-ne farinetes per al consum humà. Col·leccions Mas el Colomer

Espigues de blat de moro assecant-se al sol lligades en penjolls fets amb la mateixa pellofa, disposades en barres en les baranes del porxo, i també en orri, als dos assecadors d'estructura metàl·lica vestits de filat de galliner, imatge on conviuen dos sistemes d'assecatge del blat de moro a la dècada de 1970. Col·leccions Mas el Colomer.

màquines substitueix les antigues feines d'escapçar, esfullar, petar, transportar a la casa, espellofar i engrunar, ja que es fan totes a la vegada recurrent el camp.

«Però ara, en general, si es fan camps de blat de moro, ara s'ha d'esperar més [a collir-lo], perquè en general es fa amb cossetxadores i s'ha d'esperar que sigui sec o si no allavonxes la cossetxadora, si no fos sec, el xafaria. [...] Però el que en fa una mica, que s'ho val, aquells ia hi van amb una cossetxadora i el cossetxen. Aquesta cossetxadora l'espellofa i l'engruna tot. Ia surt, diríem, els espigots i lo que és la cama, les pellofes i d'això ia surten per radere. Igualment com els camps de blat, que surt la paia per radere. Doncs, hi surt la pellofa i la cama i els espigots, i el gra va am un altre cantó.» PE-11

Portar a la masoveria

El trasllat del blat de moro al mas es fa cap al tard, es passen a recollir els pilots d'espigues que s'han petat durant la jornada, i s'omplen coves i cistelles per anar-los a abocar a la caixa del carro o bé a la carreta. El trasllat es fa els mesos d'octubre i novembre. La feina la porta a terme el carreter o el bover, i mena un animal de peu rodó o un parell de bous amb el carro o la carreta amb tanca a davant i a darrere. També es necessiten coves i cistelles per al trasllat de les espigues.

La feina requereix un esforç mitjà o gran dels animals segons la càrrega i el recorregut. Per al transport de la producció de sis quarters de terra cal un jornal d'home i animal amb carro.

Amb les segadores batedores de blat de moro ja s'emmagatzema el gra segat, espellofat i engrunat, de manera que aquesta feina desapareix i és substituïda pel transport amb tractor i remolc.

Espellofar

La feina d'espellofar consisteix a agafar les espigues, arrencar les pellofes, deixant-n'hi dues o tres de valentes, per poder-les lligar i

penjar a l'assegador. Sol ser una feina col·lectiva en què participen totes les generacions de la casa i persones llogades o a tornajournals.

En l'espellofada, es feia molta gresca, s'explicaven acudits, endevinalles, es cantava i es reia, tot bevent un traguinyol, així que algú trobava l'espiga vermella. [...] Les espigues, normals i senceres s'hi deixaven dues o tres fulles de pellofa valentes, que aguantessin per lligar-les en manyocs de 12 amb un nus especial; cada colla tenia un lligador, llavors es penjaven en barres, escales o al porxo, perquè s'assequés bé el gra. Les pellofes, també el bestiar gros les aprofitava.⁶⁷

Aquesta feina es fa a la tardor, després de petar les espigues de blat de moro i haver-les portat a la casa. És una feina que en fer-se en comunitat els vespres a les cases no es considera pesada, sinó més aviat plaent, malgrat el fred que sol fer per les dates de la seva realització.

«Ara, en aquest temps [tardor], durava un mes o més que cada dia! Al vespre a espellofar! Abocaven allà a l'entrada tres o quatre coves d'espigues i, au! Tots allà a la vora anar espellofant. Era l'hora d'anar explicant i anar dient coses. I anar espellofant. Io, m'agradava con era el temps d'espellofar!» PE-07

Per espellofar la collita de blat de moro d'una quartera de terra calen quatre jornals de dona.

En el procés de mecanització de la dècada dels seixanta es varen inventar algunes màquines d'espellofar blat de moro, però van tenir poca durada, ja que aviat van arribar les segadores batedores i va desaparèixer la feina, perquè la fa la màquina al camp mateix.

«I ara no s'espellofa. Prou hi ha blat de moro, però ia ho xafen tot ara. Amb aquestes màquines ia engrunen el blat de moro i xafen els espigots i el bestiar s'ho menja tot.» PE-10

Emmagatzemar i conservar

El mètode més utilitzat per assecar i guardar el blat de moro és el de tenir-lo penjat en penjolls de mitja dotzena o d'una dotzena d'espigues que, a l'hora d'espellofar, ja se'ls ha deixat dues o tres fulles per acomplir aquesta funció, nuades amb un nus especial. Els penjolls es pengen en un lloc arrecerat i assolellat per facilitar la conservació, i també cal resguardar-los d'ocells i ratolins. Normalment es porten a la part de les golfes de la casa i es deixen penjats a les baranes del porxo de la façana orientada a migdia. Tenir-ne cura suposa relativament poc esforç, però sí la constància de pensar-hi.

«Abans [el blat de moro] el penjàvem a dalt [les golfes] a les bigues [del sostre]. Com que hi 'vien bigues de fusta, la gent hi clavava claus i amb les pellofes feien penjois, lligaves tres fuies per cada banda, o quatre; però no, no, molt tres. El pare nusava les pellofes. I llavores agafava aquells penjois i se'ls posava al braç, quatre o cinc penjois de sis espigues cada un. I llavores hi passava un tros de corda d'espart, que eren unes cordetes petites d'espart. Les lligava i les penjava a dalt al sostre, a.n els claus, perquè s'assequés i no fessin nosa per terra.» PE-10

La feina d'esgranar es fa de manera espaiada i segons el consum al llarg de l'any, tot tenint cura de la bona conservació de la collita. Des de principi de segle xx apareixen també els graners de blat de moro fets amb tela de galliner i teulada d'uralita, anomenats gàbies d'assecar blat de moro, que es construeixen en les cases que tenen més producció.

Amb la mecanització de la collita es van implantar també els assecadors de blat de moro fixos o mòbils que deixen el gra amb la humitat desitjada, per mitjà d'un cremador de gasoil.

Esgranar

Normalment es va esgranar a mesura que es va gastant per a la manutenció animal i humana.

*El gra de blat de moro servia de manutenció per les gallines; generalment a cada casa hi havia un centenar de gallines i un parell de galls cantadors [...]. El resultat de tot això és que les gallines es crusprien quasi tot el blat de moro, de la collita, llevat del que servia per engreixar el porc de matar, el qual dosificat parcialment havia d'arribar d'un any per l'altre. Sobretot l'adob i la cansalada.*⁶⁸

El sistema més senzill d'esgranar o engrunar blat de moro es fa de manera manual utilitzant només les mans o ajudant-se d'un espigot per anar fent saltar els grans de l'espiga. Una altra tècnica més eficaç és utilitzar el tall d'una aixada posada amb el tall enlaire per anar fent separar els grans de l'espigot. Per engrunar la producció d'una quartera de blat de moro calen dos jornals d'home.

«Sí, abans io me'n recordo, que io també ho 'via fet, el meu pare ho feia amb una aixada. Assentat a terra, posada l'aixada aixís [amb el mànec pla a terra i la fulla mirant enlaire], i amb l'espiga l'anaves repassant i la feies engrunar. Amb les mans era... és clar, aixís, amb una aixada se'n passava més via, si era ben sec, principalment.» PE-11

A partir de la primera meitat del segle xx apareixen diferents tipus de màquines d'engrunar, mogudes amb força manual amb una manovella, algunes de més senzilles, com les engrunadores que es fixaven en un banc, i d'altres de més complexes, com les màquines d'engrunar, amb un gran volant amb funcions de balanç. Aquestes màquines, bàsicament, consisteixen en una forma d'embut on es fiquen, d'una en una, les espigues de blat de moro pel cap prim, i a dins les agafa una placa amb pues que les engru-

na tot fent un moviment rotatori, i el gra surt per sota i l'espigot és projectat pel forat de l'altra banda.

*«Io me'n recordo, con el pare va comprar aquesta màquina [d'engru-
nar] abans de la guerra. Se'n feia molta via, perquè ficaves una espiga
aquí [a la part de dalt] i feia raaac! I ia sortia l'espigot per 'quí [el cos-
tat]. A sota no s'hi posava pas re, es deixava que es 'nés fent pilot a terra.
Més tard en varen sortir unes de més grosses, que hi tiraves l'espiga i feia
rosst! Rommm! I feies el triple.» PE-07*

Actualment, la majoria del blat de moro que es planta es destina al seu consum en verd, per ser emmagatzemat en sitges de fermentació, com a aliment, principalment, de vaques de llet, i se'n fa poc per collir en gra.

Acabar l'any de conreu dels blats de moro de guaret

Una vegada s'han trencat les espigues, i es tenen a casa espellofades i en procés d'assecat, es comença a preparar el guaret del camp per a la propera collita, és a dir, per sembrar-hi blat al mes d'octubre, segons marca el cicle de rotació o trènit. La darrera intervenció del cicle del blat de moro consisteix a netejar el camp de les cames seques de la planta que encara hi resten. Es tallen amb el volant, es porten a casa lligades en feixos i es donen com a farratge al bestiar. Al camp s'hi fa una llaurada amb l'arada xica, s'aplan amb l'aplanador, es rascla i es deixa a punt per sembrar, feina que es fa entre final d'octubre i principi de novembre. La feina la fan dos homes amb carro i animal. Com a eines auxiliars fan servir volants de segar vells i cordills. És una feina mitjanament cansada, tant per als homes com per a l'animal.

La mecanització de les feines del camp i l'abundància de fems va comportar la desaparició d'aquestes pràctiques, que tenien com a finalitat última l'estalvi de fems i d'esforç humà i animal.

BLATS (FORMENTS I XEIXES), CONREUS DE SEGON ANY

El blat se sembra sobre els guarets de primer any que deixen el conreu de la patata, o bé del blat de moro de guaret, ja que és un conreu que aprofita les restes de l'adob i de la terra ben treballada que deixen els conreus de primer any.

Guaret de segon any

Després d'arrencar les patates i netejar el camp de boies, o bé, de trencar el blat de moro, tallar les cames i treure-les, al camp es pot començar a preparar la terra per al blat. Com s'ha vist en el capítol anterior, en parlar del valor dels guarets, la terra del camp perd el grau de fertilitat en una proporció del 60% anual respecte del valor del guaret de l'any anterior.

Rasclar i creuar la rasclada

Rasclar és una feina que també s'anomena *aparellar* o preparar el camp, i consisteix a enganxar amb els tirants de treball l'animal al rascle de pues a terra i dirigir-lo amb les regnes amb una mà, mentre amb l'altra s'agafa la corda que permet aixecar el rascle, tot fent passades de llarg, una a tocar de l'altra, i s'acaben les capçadures del camp amb dues passades de través. Una vegada completat tot el camp, es fa el mateix procés, però amb passades de través i, per tant, creuant la rasclada. Aquesta tasca es fa entre els mesos de setembre i octubre, i la fan un home, un animal amb cabeçó, collar, tirants de treball, regnes i un rascle. Per rasclar i creuar la rasclada d'una quartera cal un quart de jornal d'home i animal. Amb els canvis tècnics, el tractor amb fresadora substitueix aquest procés.

Llavor

La llavor de blat se sol comprar al mercat de Vic on paren els venedors, que venen blat de la seva collita, que prèviament han netejat, garbellat i ensacat als graners de casa seva.

Fig. 72—Sulfataje del trigo

Feina d'escaldar la llavor de blat per sembrar reproduïda en un manual d'agricultura on es poden observar dos homes en un graner amb una pila de blat que l'adult remena amb la pala de ventar mentre el jove el va remullant amb la solució de pedra blava (sulfat de coure) per eliminar els grans afectats pel fong anomenat carbó i evitar-ne el contagi als grans sans. Món Rural UVic.

Els pagesos portaven blat a vendre?

«Sí! Aquí mateix hi havia una casa... que quedava una mica alta... Aquí a la Torre Magre... Doncs que aquell home es dedicava tot l'hivern a garbellar el blat... l'anava garbellant i d'allò... i anava a fer parada cada dissabte a Vic, el temps del sembrar. I el venia per sembrar. I si en feia, per exemple, deu cèntims més per quilo... eren deu cèntims, ho entens? Amb sacs de cinquanta quilos, i posaven allà els sacs oberts... La gent se'l miraven [el blat] aquest o aquest... Aquest home parava... Jo encara me'n recordo, eh, d'aquest home. Era molt petit, però

me'n recordo... Parava a davant del bar Esport... A l'altra banda, allà cadaú venia el que li semblava, saps? O grans de coses... I aquest venia trepadella, o ordi, blat i civada... I això.» Joan Lleopart, 1991.

Les noves tècniques de control de plagues van introduir a principi del segle xx el costum d'escaldar amb sulfat de coure els grans de blat abans de sembrar. Escaldar la llavor consisteix en el següent: el vespre abans del dia que s'ha destinat per sembrar un determinat camp, es remulla el gra per sembrar amb una dissolució calenta de sulfat de coure, anomenat pedra blava, a fi d'esterilitzar els grans contaminats pel fong del carbó i, així, protegir la salut del sembrat.

[Com es preparava la llavor abans de sembrar?]

«El blat, el blat, el blat antigament la gent només es fixava amb la lluna, no escaldaven el blat... no el desinfectaven... Però després jo tota la vida ho he vist, jo ho he vist tota la vida el sulfat de coure, la

pedra blava, amb el foc... Es feia un foc, la caldera allà penjada al foc de baix, la pedra blava, a llavons s'agafava el blat el dia abans de sembrar-lo i en fèiem una pila a la vora del foc, s'agafava el blat i es mullava amb una escombra, ben moll, i es colgava i ben tapat, que s'embebés... o sigui, que allò... eh, amb pedra blava i aiga, eh?» Joan Lleopart, 1991.

Des la dècada dels seixanta, les llavors vénen seleccionades i certificades per les empreses productores amb els grans tenyits de colors a fi d'evitar-ne el consum i protegir fitosanitàriament la llavor.

[Els productes que es tiren a la llavor de blat?]

«... ara hi ha uns prductus, uns prductus que hi tiren... [Els grans] queden blaus, vermes... La missió d'això, tant de la pedra blava com d'aquests polvus, no és més... No és protegir, no! No és més que els grans que hi ha infectats del «tizón», del carbó, els mata. Per exemple la punta del gra, eh, allà on ha de sortir el grill... Allò ja, ja... l'esterilitzes diguéssim, que ja no neix diguem...» Joan Lleopart, 1991.

Sembrar

El dia que es vol sembrar el blat es porta la llavor escaldada amb els sacs i el carro amb l'animal al camp en què prèviament (normalment sol ser el mateix dia) s'ha fet la feina de rasclar i creuar la rasclada.

«Ja tenim el camp aparellat i ara anem per sembrar. Es feien una colla de coses. La primera cosa s'assaionava. Assaionar és fer les marques, eh, pel camp, a vuit passes... Per fer les marques per on has de passar per sembrar. Després s'agafava, aquí en aquest país la sanaia, però segons agon ho feien amb un sac... per aquí s'acostumava a fer amb una sanaia de palma, eh? I per anar-ho repartint acompassadament, o sigui, que una passa... l'altra, i una altra passa... i anaves marxant aixís, un grapat per banda, que et quedés el blat ben repartit... Era la tècnica de sem-

Sembrar a la voleia ha estat el sistema més usual de sembrar les llavors fins a l'adopció de les màquines sembradores estirades pel tractor. El sembrador va repartint la llavor tirant grapats a banda i banda, passant pel mig del celló, o sigui, les marques fetes al camp que defineixen franges longitudinals separades vuit passes l'una de l'altra. En la imatge, en Jordi de can Serra fent la feina de sembrar un camp de fenc a la primavera de l'any 2002 a Folguerolles. Món Rural UVic. Autor: Jacint Torrents.

brar... Coses molt de mal explicar i de fer-les... [riu] una mica difícils però, eh? [Quan se'n sap] també és fàcil.» Joan Lleopart, 1991.

Per sembrar *a la voleia* primer s'ha de *cellonar* el camp, o sigui, fer marques amb grapats de palla cada vuit passes, perquè es vegi longitudinalment per on s'ha de passar per sembrar. Una vegada assaïonat el camp, s'agafa la senalla de palma, es fa passar una corda per dins d'una nansa, s'omple la senalla de la llavor per sembrar, i la corda es lliga amb un nus i s'ajusta a la mida que es pugui recolzar sobre l'espatlla esquerra del sembrador, i es deixa la mà dreta lliure. Aguantant el pes de la senalla amb l'espatlla, amb la mà esquerra a la nansa que queda lliure, el sembrador pot transportar-la amb comoditat mentre amb la mà dreta va escampant a grapats la llavor sobre la terra del camp.

El sembrador, amb la senalla a coll, se situa al mig del primer saió i comença a sembrar. Amb la mà dreta agafa un grapat de blat, i amb el braç fa un gest semicircular obrint la mà escampant el blat cap a la meitat dreta del saió, procurant que quedi repartit al màxim d'homogèniament i que arribin grans fins a la línia que defineixen les marques dels saions, per després, des de la mateixa posició, fer la mateixa acció cap a la meitat esquerra del saió. Després d'aquesta acció, fa una passa petita endavant i repeteix l'acció anterior. D'aquesta forma va sembrant el primer saió marcat fins arribar al cap del camp i allà comença la mateixa operació descrita abans amb el segon saió, fins a tenir sembrat tot el camp. Quan acaba la llavor de la senalla, se'n va a la vora del camp allà on ha deixat els sacs, per tornar a omplir-la, fins que acaba de sembrar el camp i compta les mesures de blat emprades en la sembra.

A la tardor se sembren els blats de cicle llarg, forment i xeixa vella, i a la primavera, els blats de cicle curt, xeixa marcenca, pàmules i ordís tardans. Per al forment i la xeixa les dates de sembra es fixen a partir del dia 18 d'octubre, diada de Sant Lluc, seguint la dita popular *Per Sant Lluc, sembra pagès, moll o eixut*. Amb l'aparició

de noves varietats de cereals de cicle curt, que se sembren a la primavera, a partir de la dècada dels seixanta l'època de sembra es pot retardar fins al mes de febrer.

«Pel sembrar en aquest país abans es considerava que era la tardor. És ara que s'han acostumat amb aquests ordis tardans i pàmules, que llavors con que s'aprofita el terreno per menjar: naps o blat de moro [planter de farratge] o el que sigui, i llavors ho sembren a radere, pe' la primavera, que ia és allà al febrer.» PE-12

Per fer aquesta feina cal un home —el sembrador—, una senalla, els sacs de blat i les mesures. La feina de sembrar la fan els pagesos mateixos, alguns dels quals actuen en certes ocasions com a sembradors especialitzats, fent d'homes bons en els tractes de compra i venda de terres de conreu, ja que perviu el costum de mesurar els camps mitjançant la referència de quarteres de sembradura.

«Allò que feien abans que midaven, per exemple, midaven les terres llançant el blat... és difícil, eh? Jo havia vist veis, per exemple, que s'anaven a sembrar un camp de tres quarteres, doncs en aquell temps sembrant clar, hi tiraven cent cinquanta quilos de gra, eh? No... cent cinquanta, cent xeixanta-cinc quilos de gra, perquè eren de cinquanta-cinc quilos les quarteres, cent xeixanta-cinc quilos de gra... i arribaven aquella gent al vespre, un home d'aquells al vespre... amb un grapat de dos-cents grams de blat i deia: 'No m'hi ha capigut de cap manera, no l'hi he pogut tirar.' Eh? [riu]. [Si que eren estalviadors...] No... és que mira, ells sembraven i deien prou, s'ha acabat. Ho entens?» Joan Lleopart, 1991.

Per mesurar un camp amb aquest sistema, el venedor i el comprador encarreguen a un sembrador especialitzat que els sembri el camp a tractar. El sembrador sembra el camp seguint el costum de la terra, o sigui, amb una determinada densitat i, al final, quan ja el té sembrat compta les mesures de blat que ha gastat. Prenent com

a unitat de mesura la quartera, aquesta es pot subdividir en tres quartans, mesurons i picotins. El camp s'acaba d'aparellar i, al cap de dues o tres setmanes, quan el blat comença a germinar, el veneador i el comprador van junts a veure el camp a tractar. A diferents llocs del camp fan la prova de posar la mà estesa a terra per veure quants grans neixen en la superfície que abraça, un pam quadrat més o menys. Si en la superfície de cada pam neixen de mitjana cinc brins de blat, el camp està ben sembrat segons el costum de la terra. En cas d'haver-n'hi menys, es considera que el blat està sembrat massa clar i, en cas d'haver-n'hi més, que està sembrat massa espès. Al propietari de la peça de terra, l'afavoreix el fet que el blat sigui sembrat espès, mentre que, al comprador, l'afavoreix el fet que el blat sigui sembrat clar. A partir d'aquestes observacions ja poden tancar el tracte i ajustar el preu.

La feina de sembrar no és una feina molt feixuga ni excessivament lenta, però requereix una bona coordinació dels moviments de braços i cames, i molts pagesos la fan amb un cert caire cerimonial o religiós —el costum de fer el nom del pare abans de començar a sembrar—, i fer-la ben feta dóna prestigi en el context de la comunitat.

«Sí, sí... cada pas el tirar el grapat... era un ritme que portaves, un grapat per banda, eh? Anaves marxant. Jo fa seixanta-set anys que sembro, sóc l'home que sembro més d'aquest país perquè aquest any [1990] encara porto cap a... Sí... Saps què porto? Cap a quinze quarteres sembrades, amb la sanaia, i no n'he sapigut mai... [riu] i mira que n'he sembrat moltes quarteres, eh?» Joan Lleopart, 1991.

Per sembrar una quartera de terra amb el sistema de *a la voleia* cal un quart de jornal d'home.

A la Plana de Vic les sembradores estirades amb animal aparegudes a principi del segle xx van tenir poca difusió, segurament a causa de la poca grandària de les explotacions, i a la poca abundància de camps completament plans. Més endavant, alguns pagesos

distribuidoras de abono

Las máquinas ZAGA son las más apreciadas por el agricultor, porque:

- distribuyen los abonos pulverulentos, incluso las mezclas de superfosfato y potasa.
- Alcanzan hasta 16 metros de anchura de labor.
- Son muy sólidas y sencillas de manejar.
- Distribuyen uniformemente el abono.
- Se fabrica una gama completa para cubrir cualquiera que sea su necesidad. Incluso hay dos modelos de 400 y 600 kgs. de capacidad de tolva.

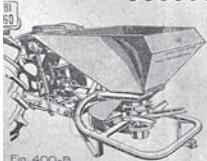

Fig. 400-B

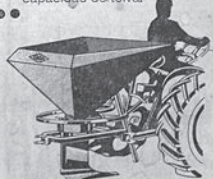

Fig. 600-S

Módulo de 400 kgs. de capacidad, con mando de regulación desde el tractor, y correa antipolvo. Sirve perfectamente para la siembra de toda clase de semillas.

Abonadora-localizadora, de gran solidez y muy sencilla en su manejo. Esta máquina ha sido experimentada durante varios meses en las zonas más difíciles.

Fullet de propaganda de les repartidores d'adobs minerals acoblades al tractor, màquines conegudes entre els pagesos pel nom de "baldufes", que arraconen la feina de repartir adobs i que s'utilitzen també per sembrar cereals a principis de la segona meitat del segle xx. Col·leccions Mas el Colomer.

van utilitzar les màquines adobadores anomenades baldufes, estirades per un tractor i que repartien el gra del cereal de la mateixa manera que ho feien amb els adobs granulats. Més tard van arribar les màquines sembradores especialitzades, arrossegades per tractor i que sembren el gra a restos, a una profunditat uniforme i amb la densitat desitjada.

«Actualment se sembra més espès, avui es tiren unes quantitats de gra! És clar! La terra va més abonada, el blat no fiola... perquè és d'una mena que no fiola gaire... Abans es tiraven, per exemple, cinquanta-cinc quilos per quartera, que és lo que s'havia de tirar! Ni més ni menos! I avui se n'hi arriben a tirar vuitanta! Sí, i tant!» Joan Lleopart, 1991.

Repartir superfosfat

El superfosfat és un adob mineral generalment granulat que se sol repartir pel camp en el mateix moment de la sembra, a la tardor, a fi d'adobar la naixença de la llavor. És una feina semblant a la de sembrar el blat i que no cal fer de forma tan acurada; la fa el sembrador amb una senalla i va repartint el superfosfat que duu al sac. Per repartir superfosfat en una quartera de terra amb el sistema a la voleia cal un quart de jornal d'home.

La substitució del repartiment a mà dels adobs minerals varen ser les màquines adobadores arrossegades per un tractor, conegudes popularment com a baldufes, que van anar evolucionant fins a les modernes adobadores.

Llaurada superficial: passar el trull i rasclar

La llaurada superficial es fa amb l'animal enganxat amb el forcat a l'arada xica, remoyent la terra de manera superficial i soterrant els grans sembrats. Acabada aquesta feina, s'enganxa l'animal amb els tirants de treball al trull i es trulla el camp a fi d'aplanar-lo, aixafant els terrossos tot acostant terra i colgant el gra sembrat. Finalment s'enganxa l'animal amb els tirants de treball al rascle i es rascla el camp a fi que quedi ben igualat.

«Rasclat... i.... deixat estar... I prou, sí, sí... Amb la particularitat que els terrossos els hi tenien un respecte molt gros, eh? Els terrossos... no els axafaven... perquè al solei d'un terròs... [riu] bueno... que el terròs sigui això, eh? Aquesta, diguéssim, és la banda бага i aquesta la soleia... però aquí al solei del terròs un bri de blat sempre és molt guapu... i aquí, si hi ha un altre terròs, hi ha un altre bri de blat guapu [riu]... ha hi havia el refrany que deia que... si volies tenir un bon civadar i no hi havia terrossos, n'hi haves de portar... El terròs... ja es fonia sol. Deien... sí, n'hi havia un aquí que deia: 'Els terrossos rai, que no xuclen...' [riem] Sí, sí... sí... Tu... Aquí hi ha un terrós gros, un terrós molt gros... Era per exemple... un terrós que pot ser fins i tot en aquesta alçada, eh? Aquest terrós... aquí [a la part soleia] no tinguís por! S'hi foteran un parell de grans o tres de blat que pujaran amb una fúria! El dia que tu hi passaràs el trull... que això ja serà... el fred l'anirà estovant i l'anirà d'allò... això quedarà ben pla... i ben remenat... i quedarà ben... ben calçat... Ho entens, eh? D'aquella terra cuïta... això també l'ajudava, eh? Això també servia com un abono...» Joan Lleopart, 1991.

Aquesta feina se sol fer el mateix dia després d'haver sembrat el camp. Cal un home, un animal de peu rodó, l'arada xica, el trull i el rascle. Representa un esforç bastant alt, tant per a l'home com per a l'animal i amb un jornal es pot llaurar, passar el trull i rasclar una quartera de terra. Les màquines fresadores estirades per tractor van fer desaparèixer aquesta feina.

Trullar

Es fa a mig febrer i la funció d'aquesta feina és la d'aplanar els terrossos cuits per les gelades, acostant terra a les arrels, o sigui, calçant les mates de cereal. També serveix per deixar la superfície del camp ben llisa i, posteriorment, facilitar la feina de segar, ja que si hi ha gaire terrossos, es fa malbé el tall del volant en fregar-los i s'ha d'esmolar molt més sovint.

«Després de sembrar no s'havia de fer res més fins a truiar-lo... Truiar el blat... era ara al mes de març, a finals de març... Sí, ja ho vàrem comentar l'altre dia que com més terrossos quedaven... millor en el blat..., i ara els aixafaven... com que era cuit del fred, quedava tot afinat... El truiaven, sí...» Joan Lleopart, 1991.

Aquesta feina requereix enganxar l'animal amb els tirants de treball al trull i es van fent passades longitudinals fins que es té tot el camp trullat. Es fa a mitjan febrer, quan les glaçades de l'hivern ja han «cuit» els terrossos. La trullada de primavera és menys cansada que les que es fan a la tardor, ja que home i animal caminen per un sòl més compactat i amb les mates de cereal en creixement. Per trullar una quartera de terra cal una sisena part de jornal d'home i animal.

Amb la introducció de la nova maquinària i els nous sistemes de conreu, tant en les feines de sembrar com en les de segar, es va abandonar aquesta pràctica.

Herbejar

La primavera és l'època de l'any en què als camps sembrats neixen les males herbes, que perjudiquen el creixement dels cereals. Es tracta de diverses varietats de plantes adventícies adaptades als conreus, que, si no són eliminades, posen en greu perill la producció de les collites. En aquesta època de referència, el control de les males herbes es fa de manera manual amb l'ajuda de l'aixadell d'herbejar. La feina d'herbejar la realitzen colles de dones que es

La feina d'herbejar consisteix a arrencar les males herbes que neixen al camp entre les plantes dels cereals. Es va fer a mà utilitzant l'aixadell de mànec llarg fins que es va estendre l'ús dels herbicides químics. A la imatge s'observen dins d'un camp d'ordi, espigues de cugula, la mala herba més perjudicial per als sembrats, ja que és un cereal de tiges llargues i d'espiga semblant a la civada que s'estén entre les plantes. Món Rural. UVic. Autor: Carolina Valle. SAV.

lloguen a les masies i treballen amb l'aixadell de mànec llarg amb tall ample a una banda, i de tall estret a l'altra. La seva feina consisteix a resseguir els camps eliminant entre altres males herbes, el jull i la cugula. La colla d'herbejadors es distribueix longitudinalment començant per una vora del camp de blat que s'ha d'herbejar, i van avançant pel sembrat, mentre amb l'aixadell d'herbejar, fent servir alternativament el cap ample o el cap estret, tallen l'arrel de les males herbes i les arrenquen, i les deixen a terra amb l'arrel enlaire.

«Les dones eren les encarregades de portar la beguda als homes als camps. Res més. L'única cosa que feien les dones era a la primavera. Moltes hores en el blat hi sortia molta herba i s'anava a herbejar. Amb un aixadell de mànec llarg, que en deien d'anar a herbejar, i, au! Allà! Mirar de no tair el blat i anar traient les herbes. Era, ara, en aquest temps [març] que s'anava a herbejar.» PE-07

És una feina que es fa el mes de març, és mitjanament cansada, i per herbejar una quartera de blat calen dos jornals de dona.

«Io me'n recordo que abans hi 'via dones que anaven a herbejar a la primavera, tres o quatre dones a.m un camp amb aquests aixadells, aquells de mànec llarg [...] a.n un cap estret com dos dits i l'altre cap ample [...]; amb allò, mira, anar herbejant. Allò ara, si ho compares, lo d'ara amb allò, era matar rates a cop de sacs [riu]. Això era, diríem, més feina de dones. Perquè, mira, les dones era una feina que només... no era pesada. Hi 'naven les tardes, perquè, en general, el dematí era moll, i a la tarda d'això [era eixut]. [Les dones al camp] Mira, anàvem a herbejar blat... Perquè ara no es fa, ara maten l'herba del blat; però llavons anàvem a treure aquella herba del mig del camp amb un aixadell aixís alt.» PE-35

Amb l'encariment progressiu dels jornals, en algunes zones es va abandonar la pràctica d'herbejar fins que, a partir de mitjan segle xx, apareixen els herbicides selectius que són aplicats als camps de cereals a la primavera amb màquines polvoritzadores i maten les males herbes i la feina desapareix definitivament.

Segar i agarberar

Segar un camp de cereal representa organitzar la colla de segadors i distribuir-la a la vora del camp a segar. El davanter, que obre el rem, inicia la feina i, a mesura que hi va havent espai, s'hi van incorporant d'un en un, altres segadors fins que el darrer, anomenat cuer, s'incorpora a la feina. La colla, seguint el rem, va segant el camp i fent les aturades estipulades per esmolat el volant, reposar, beure i menjar, amb les vitualles que els porten les mosses i els vaillets de la casa per la qual treballen. Per segar a volant, primer se sega un manat de cereal, es divideix per la meitat, es torç de forma especial a la part de les espigues, s'obre per la meitat i se'n fa un venci que es deixa pla a terra, parat prop d'on se sega:

Perquè les garbes es poguessin lligar, el segador, abans de començar l'estassada, tallava o arrencava, un grapat de blat segons si era curt o llarg i feia un nus «estudiat» en el cantó de l'espiga, deixant-lo obert al peu o cantó del «rem» a segar, tenint-lo apunt per quan treia l'estassada del blat segat i amb la punta del volant i arreplegant.⁶⁹

Després, caminant endavant, mentre es van decantant i agafant les tiges per la part de l'arrel amb la mà esquerra protegida amb l'esclonet, amb la dreta es va tallant a cops de volant, força arran de terra, donant-li una mica d'inclinació, que talla la tija *a tall de flauta*, com a prevenció per no amorrar el volant a terra i malmetre'n el tall, i d'aquesta manera es deixen uns tres dits de rostoll.

«Normalment els bons segadors no arranaven mai, eh? Per això... el bon segador, deixava tres dits de rostoi i tot igual, eh? I segons els camps, el volant taiava o no taiava, eh? Com més terra grossa era... per allà que et dic al Prat... ui... els segadors... allà la passaven negra... No els taiava mai el volant... perquè és una terra que és com pols... Però segons quines terres... per exemple, terres fortes... allà et taiava el volant... perquè el blat estava ben agafat amb un terra molt fort, ho entens? En canvi aquestes terres sorrenques... el volant no els passava... no els taiava gaire...» Joan Lleopart, 1991

Obert el rem amb l'estassada, el pas següent és arreplegar-la caminant de recules amb l'ajuda del volant, i després, sostenint-la amb el volant, dipositar-la sobre el vencill. A cada vencill es dipositen dues estassades i es continua segant el camp, estassada a estassada.

«Fer l'estassada... recollir-la... primerament, fer el vencí... Aquesta gent que eren segadors... veies que tenien aquell aire... Doncs, coi! I el llançaven... quasibé el tiraven, saps? I els quedava sempre tant ben posat. El nus del vencí era una cargolada... I si allò no ho posaves bé, se't desfe-

ia... perquè havia de ser el mateix pes del vencí que aguantava les espigues... que les aixafava una mica, eh? I a llavors el pes de la garba... sí, doncs aquests només el tiraven al vencí, eh? [riu] Això és un detall de [bon] segador.» Joan Lleopart, 1991.

Una vegada les garbes lligades es disposen de manera determinada formant garberes, construccions de 16, 20 o 25 garbes, cobertes amb garbes disposades de forma que escupin la pluja i protegeixin la garbera de l'entrada de l'aigua. El cereal apilat en garberes es deixa al camp uns quants dies a fi que es confiti, o sigui, que acabi d'absorbir l'humor de la palla i de madurar, i quedi a punt per batre.

«[...] Sí... Mira, vaig anar-hi quan tenia catorze anys... i vaig marxar quan en tenia disset. I allà vaig començar a segar... a l'Arisa [nom de la casa], allà vaig començar de segar... Allà era una casa que es feien unes tres-centes garberes a l'any i entre l'amo i jo ho segàvem quasibé tot... El màxim que donessin... Tres o quatre jornals de segar... i ens ho segàvem gairebé tot ell i jo. A primera hora quan es feia clar, ja havíem cuidat el bestiar i començàvem a segar... i feiem mentre ens hi vèiem i quan ja no ens hi vèiem lligàvem les garbes que havíem fet durant tot el dia. Llavors feiem les garberes... o sigui, que plegàvem... Plegàvem quan ja feia dues hores que era fosc. Tot el dia... al migdia pudé reposàvem un quartet o mitja horeta molt escassa.» Amadeu Vilademunt, 2005.

Les feines agrícoles d'abans de la mecanització eren feines manuals que requerien llargues jornades de colles de treballadors als camps, que es llogaven per un tant al jornal i que incloïa la vida, és a dir, els àpats. Fer la vida als segadors suposava alimentar-los des de la sortida del sol fins a la posta.

Les garbes es lligaven amb un garrot de fusta, utensili que acompanyava, sempre el sarró del segador, una bena, el paraigua i, n'hi havia una corneta (el cap de colla), així com també un pot d'ungüent de la serp,

*l'esclopet, que era una espècie de guant de fusta, que es posava a la mà esquerra, a fi de resguardar-la del tall del volant, també dues pedres, una granissada i una altra de fina, que servien per esmolar.*⁷⁰

A punta de clar els treballadors «trenquen el cuc» a la casa i marxen cap al camp, i més o menys cada dues hores fan una menjada que els porten amb un cistell els joves de la casa. En un marge del camp on tenen parada la bandera, sota l'ombra d'algun arbre, després d'haver segat entre nou i dotze garbes, segons el costum de la colla, paren una estona la feina per reposar, menjar, beure i esmolar el volant.

La colla de segadors es passa el dia de sol a sol al camp que estan segant, i les dones de la casa per a la qual seguen els van portant els àpats al camp a hores determinades. A les cinc del matí de l'hora solar o a les set de l'actual horari d'estiu, els segadors ja són al camp amb la cistella del menjar i el beure, i després d'esmolar els volants es posen a segar:

*A les cinc del matí (de l'hora solar), el bon segador ja havia d'estar «al tros» i les dones ja havien hagut de preparar-los el cistell, amb la minestra de consuetud, bons trossos de pa, xocolata, penitència, pets de monja, l'ampolla de l'aiguardent, el porró de vi, el càntir d'aigua fresca, etc., etc.*⁷¹

La cistella del menjar i el beure és tot el dia al camp en alguna ombra on es reuneix la colla quan es para la feina. Quan el davant ha segat nou o 10 garbes i les ha deixat amb el vencill a punt de lligar, paren i se'n van cap «al fato» a beure, menjar una mica i, principalment, esmolar el volant, que amb el fregament amb la terra enganxada a la palla de la soca del cereal i amb els terrossos del camp, ha anat perdent el tall. La feina de saber esmolar bé el volant és la que distingeix el bon segador i fa més eficaç l'esforç emprat.

Feines de segar amb volant

Colles de segadors distribuïts de forma afilerada en el camp seguint cadascú el seu rem durant les feines de la sega. Fotografia de l'esquerra: Col·leccions Mas el Colomer. Fotografia de la dreta: Món Rural UVic. Autor: Pep Bas.

La feina d'esmolar bé i sovint el volant fa més àgil i més polida la feina dels segadors. Col·leccions Mas el Colomer.

Colla de pagesos segant un camp de cereals amb una dalladora estirada per una euga. (AHTF)

Acció de lligar la garba retorçant el vencill amb el garrot de lligar. Món Rural UVic. SAV.

Transportant l'estassada per posar-la a sobre el vencill estès a terra. Món Rural UVic. SAV.

Segant amb un parell d'eugues estirant una dalladora amb aparell de segar. Col·leccions Mas el Colomer.

La colla de segadors lligant les garbes segades durant al matí i a punt per anar a dinar. Col·leccions Mas el Colomer.

Tractor arrossegant una màquina lligadora de la marca Ajuria. Col·leccions Mas el Colomer.

«Normalment portaven [els segadors] una pedra de rompre, una d'afinar i el cadell, que era la petita de fregar les pedres... que servia per netejar les altres pedres... Sí,... sempre feia un engrut... la de rompre era més gruixuda... més granel·luda... i llavors l'altra, més fina... aquella era la que afina... i era pedra vermeia del Brui... Se les feien ells mateixos...» Joan Lleopart, 1991.

Després de la parada de les onze, els segadors són els encarregats de lligar les garbes segades durant el matí. La garba consisteix en estassades segades i dipositades de través de dues en dues a sobre del vencill, que normalment es lliguen quan s'acaba de segar, al migdia o al vespre. Els segadors les lliguen agafant els dos caps del vencill i cargolant-los tot estrenyent les estassades i estrenyent-les amb el genoll, per finalment, amb el garrot de lligar, fer una torçada especial per obtenir la garba:

[...] arribat el moment de la «lligada» es feia de la manera següent: Sempre s'escometia la garba per lligar per la banda dreta; es plantava el garrot al cim de la garba, amb la mà esquerra s'agafava la punta «del bancí» que era el grapat de blat posat a punt, es posava el genoll dret sobre la garba i amb la mà dreta s'agafava el cap del bancí de l'altra banda, s'estrenyia, fent-hi donar mig vol; llavors s'hi ficava el garrot per la punta degudament afilada i cap al braç dret es feia un moviment molt ràpid i amb precisió i sempre de la mateixa manera. La garba quedava ben lligada i a punt de fer les garberes, amb un nu ben fet i segur. La garbera: 20 garbes. El pilot: 25 garbes.⁷²

Agarberar o apilar les garbes, sol ser una feina que realitzen la gent de la casa on sega la colla, i consisteix a agrupar-les fent-ne piles, anomenades garberes si són de 20 garbes, o bé pilots, si són de 25. Les garberes i els pilots es cobreixen a *burro*, o sigui que es posen 15 o 20 garbes dretes a la base i es cobreix la pila amb cinc garbes posades planes i fent pendent de la banda de l'espiga. Aquest

és el sistema emprat en les zones més fondals de la plana, mentre que a les zones més altes dels voltants, les piles de garbes se solen fer més petites, de 16 garbes i cobertes amb el sistema del *frare* o *capellà*, sistema que consisteix a posar 15 garbes dretes que es cobreixen amb un capell resultat de doblegar la palla d'una garba per sobre del vencill, tot formant una coberta.

La feina de segar els cereals es fa quan el cereal ha canviat el color verd pel groc i el sol de juny va assecant la tija. A la Plana de Vic es comença la sega per Sant Joan (24 de juny), primer pels ordís primerencs, després, les xeixes, i per la festa major de Vic (5 de juliol), els forments i les civades. Les colles de segadors organitzen la campanya del segar començant per les zones baixes on els cereals maduren més aviat —a principis de juny—, i acaben a la muntanya a final de setembre, on maduren més tard. Els segadors de la Plana de Vic solen començar cap a la zona del Prat de Llobregat, continuen pel Vallès, després la Plana de Vic i acaben a la Cerdanya. Les colles estan formades per joves fills de petites masoveries amb poca terra i pocs recursos que decideixen fer la campanya del segar per guanyar diners. Agrupats entorn d'un cap de colla, que és qui negocia amb els propietaris, fan una campanya de dos o tres mesos i es van traslladant d'una contrada a l'altra, treballen en els camps i dormen a les pallisses de les cases de pagès.

La feina d'espigolar normalment és una pràctica lliure, o sigui, que tothom pot anar a espigolar en els camps d'altri. Normalment és practicada per les classes socials més desfavorides, en èpoques d'escassetat.

[Les dones al camp]. «I després, llavons, també a collir espigues. Con segaven, que deixaven espigues pels camps, sempre n'hi 'via alguna. Fèiem rams! Hasta a vegades ens els robaven, els rams. Una atra veia els rams, que posaves allà, i se'ls enduien. Fèiem un ram, i els lligàvem; doncs, a vegades se'ls enduien. I arribaves a casa amb un feix!» PE-35

[Les dones al camp] «Arreplegar espigues! Con treien les garberes, agoi-ta, ens estàvem tres o quatre esperant aixís allà, i deien: 'Ara venen a treure les garbes, eh!' Venia un carro a buscar les garbes d'allà, con hi 'vien aquelles garberes, i nosaltres esperàvem allà aixís. I al moment ia ens hi tiràvem totes. És clar, mira, el qui era més de pressa, 'nava més de pressa. I cap a dintre un sac! Les ficàvem a dintre un sac. I llavons arren-càvem [anàvem] cap a casa i les trencàvem pel bestiar.» PE-35

La feina de segar requereix un alt grau d'especialització i per fer-la correctament cal un llarg aprenentatge. L'esforç és important pels cops de volant que s'han de fer, per la postura encorbada de la feina i perquè s'ha de fer ràpidament amb llargues jornades als camps, durant pocs dies i a ple sol d'estiu. Per segar una quartera de blat calen tres jornals de segador.

«La mitjana d'un segador és de 180 garbes diàries. El jornal que es cobrava era de 5 pessetes, després de 7 pessetes i, més tard, de 12 pessetes i «la vida». Un jornal de segador sol consistir en l'alternança del temps de treball puntuat per els moments dels àpats.» Amadeu Vilademunt, 2005.

Les primeres màquines segadores que van arribar a la comarca van ser les agabelladores, després les lligadores i, més tard, l'aparell de segar que s'acoblava a la dalladora de farratges, màquines totes mogudes mitjançant la tracció animal.

«Primerament... jo crec que va ser l'agabelladora, de l'agabelladora va venir la lligadora... i la daiadora va ser un arreglo d'aquells que es va fer... d'aquells que va tenir tant èxit... Saps què vui dir? Perquè aquí a la Plana de Vic en va tenir molt d'èxit la daiadora, eh? Perquè les cases que tenien la daiadora compraven l'aparatu de segar... I ja segaven...» Joan Lleopart, 1991.

«D'agabelladores normalment n'hi havien molt poques... i es llogaven... llavors van venir les lligadores... que, al principi, les lligadores ja anaven amb més animals... amb tres animals anaven, eh? [La lligadora seria una variant perfeccionada de l'agabelladora?] ... I tant perfeccionada, eh? Perquè l'agabelladora, tot ella, tota era un desastre... La lligadora feia més bona feina i tots els camps li venien bé...» Joan Lleopart, 1991.

Amb la difusió de les segadores batedores desapareix la feina de segar a mà o a màquina amb tracció animal i totes les altres del cicle.

Els àpats del segar

La feina de segar s'ha de fer amb celeritat i calen, durant una quinzenada, jornals sencers de pagesos i jornalers. Cal anar molt ben alimentat per rendir més; per això, les dones de la casa preparen menjars abundants i energètics que se serveixen sovint, cada dues o tres hores, a peu de camp. Com a mostra aportem la descripció d'un jornal de segar d'una colla de segadors a Prixana de Dalt de Gurb a mitjan segle xx.

A les set del matí paren de segar i els porten l'esmorzar:

A les set, quan estava a punt de passar el tren de Sant Joan a Barcelona (els trens eren l'horari, amb el qual ens regíem els del camp en aquell temps), l'esmorzar havia d'estar a lloc a l'hora, encara que a vegades havien hagut de fer (les dones) fins i tot mitja hora de camí a peu, i carregades de plats i olles, de menjar i de beure. L'esmorzar consistia quasi sempre d'un bon plat de sopes de pa, patates, mongetes o cigrons, amb un tall de cansalada de porc, pa i vi.⁷³

A les nou del matí paren de segar i els porten la beguda del matí:

A les nou del matí la beguda, també era feina de les dones. Una bona amanida de ceba i tomàquet i, per tall, doncs, costelles de porc confitades,

Feina d'agarberar les garbes segades en piles anomenades garberes de diferents tipus, que poden agrupar entre 16 i 25 garbes i anar cobertes "a burro" o amb "frare". Mòn Rural UVic. Autor: Pep Bas.

Garbera o pilot format per 25 garbes de forment amb la coberta "a burro". Col·leccions Mas el Colomer.

*botifarra o llonganissa de sang, botifarra de carn cuita, de parracs, que se'n deia, pa i vi.*⁷⁴

A les onze del matí paren de segar i els porten el beure de les onze:

*Consistia amb fruita, albercocs, cireres, préssecs, plàtans, peres, segons la casa i si es «portaven» com cal, algun ou per beure, o deixatat amb vi moscatell i sucre, mel, etc., tot seguit s'anaven a lligar totes les garbes fetes al matí.*⁷⁵

Continuen segant fins que, abans d'anar a dinar, lliguen les garbes segades el matí.

A les dotze del migdia els porten el dinar, al camp o, si és a prop, van a la masia.

*Amb tot sempre s'ajudaven en acabar la tasca si algú s'havia endarrerit. Poques vegades fallava; quan s'havia acabat de lligar «la campana grossa de Gurb» anunciava l'Àngelus. Eren les dotze del migdia, hora d'anar a dinar. Generalment si la casa no era gaire lluny anaven a dinar a taula, que parada estava a l'hora tocada. [...] El dinar era «flui-xet» un plat d'escudella, carn d'olla, un tall de pilota, pa i vi i a fer una estona de migdiada a l'ombra més fresca que es trobava.*⁷⁶

A tres quarts de dues de la tarda es tornen a posar a segar, esperant que arribi aviat el vent de marinada per refrescar l'ambient i la treballada sigui més suportable.

*A tres quarts de dues, es feia un crit a tothom que més o menys endormiscat i amb cara de «pocs amics» «s'encorriolava» a la tasca de la tarda. De vegades i qui volia, se solia menjar un tros de pa sucat amb vi i sucre; després s'anà imposant el cafè i algun «raget» de conyac o bé d'anís. Si la marinada arribava, l'esforç de segar era menys costós i la feina s'enllestia més.*⁷⁷

A les quatre de la tarda paren de segar i els porten la beguda de la tarda, el darrer àpat que porten les dones al camp.

Era l'àpat més suculent i que tothom feia i menjava més de gust; amb quantitat i qualitat. L'arròs amb conill, fet a la cassola, estofat amb patates, coll de vedella, amb pèsols, cap-i-pota amb ceba i tomàquet, bacallà amb samfaina i pebrot verd, eren els plats predilectes i combinats i tots ens atipàvem com «uns galls de pastes». Ah! i bona amanida per a tots.⁷⁸

En acabat de fer la beguda, s'esmola el volant, es comença la darrera segada del dia en què, a vegades, els segadors més veterans *claven palla al cul als més novells*, o sigui, que seguen més ràpid el seu rem, atrapen al segador del davant i pressionen tota la colla perquè sigui més ràpidament.

Tot seguit, esmolada i a tornar-hi i a vegades s'organitzava alguna empena seriosa i es clavava palla al cul que dèiem l'un a l'altre, llavors en sortia alguna embrotada amb rostoll alt i garbes mal fetes i poc llistades.⁷⁹

El resultat de les presses sol ser un tros de camp mal segat en què es deixa un rostoll amb palles llargues i poc igualat, o sigui, amb alguna embrutada.

A les set de la tarda paren de segar i els porten el beure anomenat *l'aixecada de l'ase*, ja que els segadors estan cansats de treballar tot el dia i la darrera aixecada per anar a segar és la que més els costa.

A les set; el «beure d'aixecar l'ase». Les dones es tornaven a presentar amb la «minestra» de consuetud i adequada, llonganissa de la collita, seca i ben «curada» que cadascú es tallava la que volia. N'hi havia que feien vertaders estralls sobretot si eren de fora parròquia i comarques, no tant florides com la nostra.⁸⁰

Igual que s'ha fet en acabar de segar el matí, es lliguen les garbes i s'agarberen.

Enllestida l'operació, altra volta a agafar el garrot i a lligar totes les garbes que faltaven; s'acabava quasi sempre de fosc, a quarts de nou. Aleshores recollien els «farcells» i les eines a vegades les deixaven al camp sobretot si l'endemà s'hi havia de tornar, per no haver-se acabat.⁸¹

A dos quarts de nou del vespre després d'haver lligat les garbes, pleguen i van a sopar a la casa:

Un plat de sopes per a qui volia, patates aixafades i «cap a jóc». Arribats a casa el sopar ja era a taula. Verdura, pa i vi i para de comptar. La jornada havia estat molt dura i es dormia molt planer.⁸²

Portar les garbes a l'era

Les garbes dels cereals d'aresta es deixen apilades en forma de garberes a les vores dels camps segats durant tres o quatre setmanes, a fi que els cereals segats s'acabin de madurar. Quan ve el temps de batre les garbes es fa la feina de garbejar, o sigui que es van a buscar als camps amb carros d'escala o carretes de bous amb llargues estaques, vehicles equipats convenientment per transportar productes de molt volum i poc pes. Les garbes es van carregant de manera que, mentre l'home de dalt les va posant bé a fi de pujar la carretada ben equilibrada, l'altre des de terra i fent servir el donador, garba a garba, les enforquilla pel vencill per acostar-les-hi, i aquest les va disposant amb la part del rostoll cap enfora, travant-les les unes amb les altres. Quan s'han carregat les garbes de les garberes corresponents a cada tipus de vehicle, es fan passar les cordes de lligar, lligades a la part del davant, una per cada banda de la càrrega, fins a la part del darrere on, en el cas dels carros d'escala, es fan passar per una anella i, mitjançant els estalvis, es tensen les cordes a fi d'assegurar la càrrega. En el cas de les carretes dels bous, a

la part del darrere —sota la *tablilla*— hi ha el torn on es fixen les cordes i es tensen fent-los donar voltes amb una estaca, mentre un cadell va mantenint la tensió acumulada.

*Refets i xirois (a la tarda, després d'haver fet la beguda del final de la batuda del dia) enganxàvem les eugues als carros, junyíem els bous per anar amb la carreta, destinàvem els homes per cada menester i els orientàvem per anar a buscar garbes per la batuda de l'endemà, segons les garberes que es volien batre. A cada carro hi solíem posar unes tres garberes i a la carreta dels bous, cinc o sis, segons les garbes. Quasi sempre havíem de fer dos volts cada u. Com a reserva teníem quasi sempre un modeló o dos per si un dia ens convenia.*⁸³

Els modolons per emmagatzemar garbes de cereals d'aresta són piles de base circular de garbes que es construeixen prop de les eres de batre a fi de tenir garbes a punt per fer les batudes. Es comencen amb una base circular de garbes amb el rostoll cap enfora i la part de l'espiga cap a dins de la pila, a fi que el gra quedi a l'aixopluc. La pila circular va pujant en forma de pallier i acaba en punta, on es clava amb una perxa la darrera garba doblegada pel mig formant un frare que corona el modoló i priva de l'entrada de l'aigua de la pluja.

*En arribar el primer carregament a l'era, el deslligàvem i dos o tres homes amb barres o forques feien «esllavissar» les garbes que estaven posades sobre les baranes i llavors amb poques empentes estava descarregat i enllestit per fer el segon viatge. I l'eugasser ja preparava la batuda per l'endemà, ajudat de les dones o la quitxalla. Només es tractava d'apropar les garbes de terra.*⁸⁴

La feina de descarregar les garbes no és tant laboriosa com la de carregar-les, i l'eugasser sol ser l'encarregat de parar la batuda. Es fa els mesos de juliol i agost, segons el temps que fa i les conveniències de la casa.

*La tarda (del dia abans de batre) abans, amb els carros i la carreta amb els bous anàvem a buscar garbes al camp i parar batuda per l'endemà.*⁸⁵

Es necessita la carreta dels bous amb capacitat per a cinc o sis garberes, i el carro d'escala amb capacitat per a tres garberes. En una garbera hi ha 20 garbes. Hi treballen els donadors de garbes i forques de ferro. És una feina força pesada, ja que es fa a l'estiu a ple sol, tot i que l'esforç de braços no és gaire gran a causa de la lleugeresa de pes de les garbes. Per transportar les garbes de la producció d'una quartera de terra des del camp a l'era de batre calen dos terços de jornal.

El transport de les garbes dels camps a les eres de batre es va continuar fent amb carros i carretes fins que van aparèixer els primers remolcs arrossegats per tractors. La pràctica de construir modolons de garbes a les eres de batre es va incrementar molt amb l'arribada de les màquines de batre des de principi del segle xx, ja que gràcies a la seva major capacitat de producció, necessitaven tenir sempre una reserva de garbes a prop per així no haver d'interrompre la batuda. Amb l'arribada de les màquines segadores batedores desapareix definitivament aquesta feina.

Batre

La feina de batre a pota, és a dir amb animal, suposa un llarg procés de pràctiques manuals, combinades amb la força dels animals, que dura tot el dia, amb 20 fases correlatives ben marcades, un protocol procedimental prefixat i amb uns horaris ben definits.

1. Parar batuda, normalment, és una feina que dirigeix l'eugasser, que comença posant la primera garba drete al mig de l'era, per anar-hi recolzant les altres garbes fent la rodona i un xic inclinades cap al centre. Els ajudants li van apropant les garbes des del modoló on es guarden o des del carro o la carreta amb què s'ha garbejat. Hi ha cases que, per les seves conveniències, prefereixen fer les feines de garbejar i batre el mateix dia.

1

2

3

4

5

Feines de garbejar i batre.

1, 2 i 3. Imatges de la feina de garbejar feta amb carreta d'escala arrossegada per un parell de bous. 1. (AHTF) 2. Col·leccions Mas el Colomer. 3. (ACOS) Autor: Robert.

4 i 5. Imatges de la feina de garbejar feta amb carro d'escala i eugues. Col·leccions Mas el Colomer.

6. La feina de garbejar s'acaba amb la construcció dels modolons a l'era de batre, piles de forma cònica on es guarden les garbes fins a l'hora de fer la batuda. (ACOS) Autor: Esclusa.

7, 8 i 9. Feines de batre a pota amb cobles d'eugues, eugas-ser i batedors en les eres de batre de les cases de pagès. 7. (AHTF) Autor: Desconegut. 8. (ACOS) Autor: Serrabou. 9. Col·leccions Mas el Colomer.

6

7

8 9

«[a l'Arisa de Santa Eulàlia de Riuprimer] i allà per batre pel dematí feiem [el] garbejar i [el] batre tot plegat... i el dematí quan es feia clar, anàvem a buscar les garbes al camp i batíem, o sigui al dematí quan es feia clar teníem la carreta carregada amb els bous, carregàvem de fosc pel dematí... baixàvem... arribàvem a la casa i paràvem batuda...»
Amadeu Vilademunt, 2005.

D'altres cases garbegen a la tarda del dia abans i en descarregar les garbes ja deixen la batuda parada per a l'endemà, amb la previsió de posar a sobre la batuda unes quantes garbes amb el cul enlaire per protegir les espigues de la humitat de la nit:

(...); sempre, i per evitar la rosada de la nit es posaven a sobre (la batuda parada) unes quantes garbes de cul enlaire, de rostoll, i així la humitat no entrava a l'espiga.⁸⁶

La feina de parar la batuda suposa distribuir de forma circular per l'era les garbes, de manera que els animals hi puguin pujar i començar a caminar per sobre:

El parar batuda consistia en posar una primera garba drete si fa no fa al mig de l'era, acte seguit anaven posant altres garbes de manera que s'aguantessin soles, tot i fent rodona.⁸⁷

«Perquè la batuda es començava... es posava una garba drete al mig de l'era i llavors s'anava fent la volta, s'anava voltant, com una rodona...»
Amadeu Vilademunt, 2005.

2. Ficar les eugues a la batuda per fer l'esgarbassada consisteix a començar a fer que els animals aixafin les garbes de la batuda, a fi que caigui el gra de les espigues, es comencin a desfer les garbes i es vagin aplanant.

A les cinc del matí, hora que sortia el sol l'eugasser i que almenys una hora abans havia tingut cura de donar menjar al seu coble, doncs ficava el bestiar a la batuda. El coble era de dos o tres i fins quatre animals segons les garbes. Es feien batudes de 20 garberes (1 garbera= 25 garbes) o més, segons el tipus de gènere i segons la classe de vianda.⁸⁸

De bon primer l'eugasser és l'encarregat d'acoblar els animals que han de batre, o sigui, unir-los amb els ronsals amb un nus fet exprés, d'un en un a l'animal del seu costat, i deixant la corda llarga a l'animal de dintre, amb la finalitat que un sol home els pugui dominar. Als mulats és costum posar-los ulleres de batre a fi que no els rodi el cap i puguin voltar per la batuda:

L'eugasser, que era el que tocava les eugues i el responsable de la batuda, que en nostre cas, era el pare, les hi anava posant d'una a una. Els altres les hi anàvem acostant tot fent rodona.⁸⁹

(Per batre) El bestiar portava tan sols esmorralles de cànem, el ronsal que el feien passar pel coll de l'un a l'altre; el (l'animal) que deixaven al davant (més a prop de l'eugasser), perquè l'hi deixaven el ronsal més llarg, perquè l'eugasser tingués l'espai adequat.⁹⁰

Una vegada l'eugasser té els animals acoblats, amb la veu i les xurriaques els fa enfilat d'un en un sobre les garbes lligades, disposades en rodona i amb l'espiga a la part de dalt, ajudat per la resta de batedors que fan rotllana al voltant de la batuda.

«[...] al principi l'eugasser anava a fora de la batuda... l'eugasser voltava per fora, els feia aixafar una mica, perquè, és clar, al posar les garbes com ho fas sempre, normalment amb la mà dreta i cap a l'esquerra, sempre quedava l'espiga una mica inclinada... és clar, si ficaves el bestiar de cop els venia a repèl allò i casi ni podien caminar.» Amadeu Vilademunt, 2005.

Aquesta feina al principi és difícil per als animals a causa de l'alçada de les garbes i la dificultat per caminar-hi, ja que s'enfonsen fins a tocar la panxa, i l'eugasser es veu obligat a caminar per fora de la batuda. Amb el trepig dels animals es trenquen les espigues seques i es fan caure els grans de cereal per entremig de la palla, grans que quan s'acaba la batuda, pel propi pes queden tots al terra de l'era.

«[...] i quan ficaven el bestiar a la batuda, voltaven, diguéssim d'esquerra a dreta, llavors quan ja ho havien aixafat una mica, llavors l'eugasser, que dèiem, era el que portava el bestiar... es ficava al mig de la batuda i llavors voltaven de dreta a esquerra i llavors [més tard] voltaven al revés...» Amadeu Vilademunt, 2005.

Quan la batuda ja està aplanada, l'eugasser es posa al centre del cercle i, mentre amb una mà aguanta la corda dels animals acoblats, amb l'altra fa petar les xurriaques per fer-los voltar tots a la vegada per sobre de la batuda.

«[...] i a llavors ficàvem els animals a la batuda i l'amo es cuidava de fer voltar els animals. I el jornalier que hi havia i jo anàvem a esmorzar i quan havíem esmorzat, a llavors fèiem l'espolsada que deien...

Perquè primer quan s'ha parat la batuda s'hi fica el bestiar i llavors es fa l'esgarbassada... en diuen l'esgarbassada... i el primer cop que es gira es diu espolsar... Llavors espolsàvem i mentre el bestiar tornava a fer la batuda... de seguida hi passaven casi bé una hora, en les altres [girades hi estaven] menys... el primer cop casi bé una hora.» Amadeu Vilademunt, 2005.

3. L'adreçar la batuda, feina també anomenada l'espolsar primer o primera girada, consisteix, una vegada trets els animals de la batuda, a anar girant de costat les garbes mig batudes amb les for-

ques de lledoner procurant que quedin al màxim de desfetes. Es comença per un costat i es va mantenint un caminet net de palla per poder anar fent la feina, que serveix de límit entre la palla girada i la sense girar.

Quan feia mitja hora o tres quarts que el bestiar voltava sota la batuda del control de l'eugasser normalment, estava a punt d'adreçar. Aleshores es portava el bestiar a la cort a menjar i reposar una mica. Els homes, llavors començant per una vora anaven agafant les garbes esmicolades, amb forques de fusta i les posaven altra volta dretes i canviades de banda. Quedava un carreró el qual es procurava portar net de palles llargues.⁹¹

«Quan havien fet l'esgarbassada que dèiem... i llavors espolsar... i llavors es girava i en dèiem l'espolsar primer. És clar, el gra va barrejat amb la palla i les garbes encara la majoria són ben lligades... no s'han pas deslligat. Llavors en el girar havies de deslligar les garbes que quedaven lligades i espolsar-ho bé i desfer-ho ben desfet, ben esguarriat, ben esbullat... que en deia d'allò els grapats del blat, perquè quan segues fas això amb la mà... estrenys, amb la mà estrenys aquell grapat, i allò quan ho desfàs a l'era encara aquells grapats són igual... doncs allò s'havia de desfer, amb la força, la força de remenar la palla... llavors, mira, ja s'hi ficava el bestiar i se solia girar dues vegades més. Espolsar, girar i batre amb les eugues... i llavors fer la palla... el del darrere, el darrer cop és fer la palla.» Amadeu Vilademunt, 2005.

4. Ficar les eugues a la batuda per continuar la batuda.

(...) acabada l'adreçada l'eugasser es tornava a presentar amb el bestiar i l'acoblava. (...) I altra vegada voltes i més voltes. (...) Si la cosa marxava bé, l'eugasser cantava amb veu forta i tonada airosa, donant impuls, coratge i alguna «xurriacada» al de darrera que a vegades es feia estiregassar. Era tot un espectacle. Entretant, els homes esmorzaven.

Un plat de sopes i patates aixafades i amanides amb cansalada. (...) Eren les vuit, quarts de nou quan s'havia esmorzat. Normalment, l'estona que s'havia passat esmorzant, es sincronitzava amb la feina que havia fet el bestiar a la batuda, deixant-la a punt d'esbullar. (...) L'eugasser, tornava a tancar les eugues a la cort i les alimentava amb bona «pallada», feta de palla estovada amb sostres de bones segones i escaldades amb aigua bullent. Era una «teca» que els anava molt bé, els nodria i no els feia set.⁹²

5. Esbullar la batuda, altrament dit espolsar segon o segona girada, i que consisteix en fer una operació semblant a la d'adreçar.

Els homes, tots amb forques de fusta de dues pues, afilades, i el «pollegó», esbullaven tota la palla, i la desfeien amb controlada traça per des-triar-la del gra, deixaven un carreró més o menys de cinc a sis pams d'amplada, i canviaven tota la palla de la batuda de baix a dalt; es necessitava força i traça i com que el sol començava a picar els homes començaven a suar; tots anàvem amb barret de caqui o bé una paiola i un mocador al coll, per evitar tant com es pogués que entrés la pols i el boll esquena avall. Uns tres quarts durava l'esbullada.⁹³

6. Ficar les eugues a la batuda.

L'eugasser, una mica abans d'acabar (l'esbullada) ja havia anat pel bestiar per abeurar-lo i fer mamar els pollins si hi havia alguna euga que criava. I... altre volta el bestiar a donar voltes i més voltes, algun crit de l'eugasser i algun espetec de xurriaques. (...) Els homes, llavors anaven a fer la beguda del matí, una amanida de ceba i tomàquet, patates, mongetes o cigrons, un tall de botifarra de sang, pa i vi, i estar alerta que quan s'havia menjat i begut quasi sempre la batuda estava a punt de donar la primera girada (...).⁹⁴

7. Primera girada, sense treure les eugues.

*(la primera girada), que es feia sense treure el bestiar de la batuda (...).*⁹⁵

8. Segona girada, sense treure les eugues.

*Es tenia un temps justet per anar a veure algun traguinyol de vi o d'aigua qui en volgués (...). I... es començava altra vegada per la mateixa banda que s'havia acabat, a fer la darrera girada i que generalment era la menys costosa per ser la palla aixafada i estriolada. Llavors l'eugasser feia córrer fort el bestiar; sobretot els tres últims vols per obtenir una bona palla i totalment destriada del gra. (...) Solien ésser pels voltants de les onze quan això s'havia aconseguit. Es treien les bèsties de la batuda que ja havien complert la seva missió i les tornaven a l'estable. Quasi sempre suant; i que l'eugasser els passava un grapat de palla seca per l'esquena i a les anques a fi d'apaivagar la mullena, s'evitava així que es refredessin. Els homes feien el beure de les onze. Mel amb aigua fresca, un ou deixatat amb vi, aigua i sucre, fruita, etc., etc.*⁹⁶

9. Treure la palla.

*Seguidament es començava a treure la palla i també amb forques de fusta. El capdavanter l'arrencava i l'espolsava i l'anava deixant al seu darrera; el segon la recollia i la passava al tercer que l'apilotava i l'enforcava procurant no furgar perquè no seguís el blat, i la portava dalt del paller.*⁹⁷

És important que la primera girada s'hagi fet en la direcció adequada, ja que convé que, en fer la darrera girada, la palla quedi ben posada per facilitar el fet de poder enforçar-la, treure-la de la batuda i portar-la al paller.

«Sí, això quan feies la primera girada si havies de donar per exemple... has de treure la palla cap allà... doncs el primer cop gires cap allà... o

Feines de ventar i mesurar el gra.

Feina de ventar la batuda una vegada s'ha tret la palla i s'ha fet el paller a l'era enllosada del mas Serrabou de Tavèrnoles. (ACOS)
Autor: Serrabou

La feina de mesurar i ensacar el gra. Imatge de principi del segle xx que reflecteix el procediment de mesurar i d'ensacar el gra, com a darrera operació de la feina del batre, que culmina les feines del cicle de collita dels cereals. Al fons veiem el perfil d'unes serres i, en un primer pla, dos homes van ensacant el gra de la pila producte de la batuda a pota feta durant el dia. Prop de les oques que mengen gra escampat per l'era, l'home de l'esquerra va omplint amb la senalla la mesura de mitja quartera ben curulla de gra, mentre l'altre espera amb el sac badat que aquest hi aboqui el gra de la mesura. Dues mesures omplen un sac amb uns 55,5 quilos de blat, equivalència en pes de la quartera de la Plana de Vic. En un segon pla, apareixen entre els dos pallers el bover amb el parell de bous junyits de tos a la carreta d'escala preparada amb llargues barres per transportar les garbes des de les garberes del camp fins a l'era de batre, amb un nen assegut a la "tablilla" de la carreta i un altre cavalcant una burriqueta. Col·lecció Mas el Colomer.

Pallers del mas Pujol de Tavèrnoles l'any 1950. L'Abans.

Escena familiar de principis del segle xx una vegada acabades les feines de la batuda posant a l'era amb el parell de bous i l'escombra en un primer pla. (ACOS) Autor: Anònim.

sigui el primer cop gires cap aquí... el segon cap allà i el tercer tornar a girar cap aquí... D'aquesta manera sempre la palla et ve bé... i si tens que has girat cap allà, i has de treure la palla per allà, et ve a repèl. La forca no te l'agafa, s'escapa molt de la forca, et ve a repèl... i si és girat cap aquí, la primera girada sempre la fèiem cap a la banda on havíem de treure la palla, llavors ja venia bé... que el darrer cop tornava a quedar [com a la primera girada] i no et venia a repèl.» Amadeu Vilademunt, 2005.

10. Fer el paller. El palleraire és l'encarregat d'anar disposant circularment les forcades de palla que li porten els batedors des de la batuda, mentre la va trepitjant i compactant amb els peus a fi d'anar donant forma al paller.

El palleraire tenia cura d'anar-la posant bé. Era una tasca molt pesada, sobretot perquè era l'hora que el sol picava de valent. Gairebé sempre s'havia d'anar a fer un tragueta abans d'acabar.⁹⁸

11. Passar l'escombra a l'era.

Treta la palla es passava l'escombra per tot el voltant de la batuda; les escombres ens les fèiem nosaltres mateixos, de cabeçuts, plantes que uns dies abans anàvem a tallar i les assecàvem a l'ombra, tenien almenys cinc pams d'alçada; a la part del tronc s'hi feien tres o quatre lligades amb filferro nou i valent, tot deixant un gros ram pel costat de la flor i de la càpsula.⁹⁹

12. Passar el pinte.

Sempre, l'eugasser havia de passar el pinte, eina que consistia de deu o dotze pues d'un pam de llarg, ordenades totes igual i encapçalades en un mànec bifurcat (...).¹⁰⁰

13. Treure el pallús.

*(...) els altres homes fent renglera l'un darrera l'altre anaven fent corrent el paiús que es posava de part de la palla i que quasi sempre es guardava pel matí per tirar-lo dalt del paller, i entre esgarbassada i esgarbassada.*¹⁰¹

14. Batollar.

*Aquest interval també s'aprofitava per donar una batoïada amb les batoies tot al vol de la batuda ja que les garbes del vol, el bestiar no sempre les agafava, i quedaven moltes espigues senceres.*¹⁰²

15. Apilar el gra.

*Arribada l'hora d'apilar el gra, es mobilitzava tot el personal disponible; tothom amb escombres i tirassos, s'anava apilotant el gra barrejat amb el boll, fent pila allargassada i de costat al cantó d'on havia de bufar la marinada i a punt de ventar. Eren les dotze tocases quan s'havia arrodonit aquesta tasca. Llavors tots plegats cap a dinar. Bona escudella d'arròs i fideus, carn d'olla, amb algun osset d'esquena, un tall d'orella o de morro de porc, una mica de col i patata, pa i vi i a fer migdiada fins que la marinada arribés, que solia passar per allà un quart o dos de tres.*¹⁰³

16. Ventar.

*Arribat, doncs el vent de marinada, també amb forques de fusta (apropiades) es començava de mica en mica de forcada en forcada i anàvem tirant el blat enlaire a través del vent. D'aquesta manera discerníem el gra del boll. Es posaven els homes compassats, separats uns pams els uns dels altres perquè el boll no els caigués a sobre, degudament escalonats. En mitja hora o tres quarts es solia enllestir la ventada.*¹⁰⁴

17. Garbellar.

Llavors s'havia de passar el gra per la garbella. La garbella era com una cassola molt grossa voltada de fusta i el fons de zenc, tot ple de forats; n'hi havia de més d'un tipus; d'un costat sortia un tros de corda o cordill gruixut que feia de nansa i es col·locava al capdamunt d'un pal. L'eugasser també era l'home adequat per fer anar la garbella. S'enfilava dalt d'una cadira de fista a fi d'estar al nivell de la garbella. Amb senalles teixides amb tires de palma l'encabiment de les quals era tres quartans, els homes tiraven el gra dintre de la garbella. (...) La garbella funcionava amb uns moviments de braços, així es movia el gra i s'empassava pels forats de la mateixa garbella i quedava triada la brossa, el boll, alguna pedreta i les buïnes seques que el bestiar havia deixat anar en el transcurs de la batuda, i quan el gra ja estava destriat dins la garbella amb un gest, sec i potent es llençaven els grapissus a distància adequada de la pila del gra net.¹⁰⁵

18. Mesurar.

Llavors s'havia de mesurar. Anàvem a buscar sacs bons i cosits i la mitja. La mitja era la mesura. S'havia de posar ben plena; s'hi abocava amb les senalles el gra net i polit, procurant tirar-lo a poc a poc perquè el gra quedés arrestellat acabant en punta. Normalment hi cabien dues senalles a cada mesura.¹⁰⁶

19. Ensacar.

(La mesura) S'abocava, dintre el sac, i cada dues mesures que representava la quartera, 55 quilos aproximadament si el gra era xeixa, forment, sègol; no obstant, si el gra era ordi o civada es quedava a 47 o 48 quilos cada sac amb dues mesures igual, i ho feia perquè generalment quedava molta aresta i feia més volum sense tant pes. (...) Acabat d'ensacar el gra, si en quedava per no ésser plena la mesura, es guardava pel dia següent.

Però si era l'últim dia, en fèiem piletes que en dèiem, i consistia en fer tres pilonets, i es feien dos pel parcer i l'altre per l'amo, sobretot, això es feia si a l'hora de mesurar i havia «guaita» de l'amo o bé el procurador.¹⁰⁷

20. Portar el gra al graner.

Els sacs ens els carregàvem (a l'espatlla) els uns als altres, amb una estudiada i eficaç embranzida. Els sacs a lloc (al graner), tocava l'hora de fer beguda: solien ésser tres quarts de quatre o les quatre. Bona amanida d'escarola o enciam de la collita, i un plat de bacallà amb samfaina, fetge de porc amb ceba, confitat de la matança, amb panses o castanyes, etc.¹⁰⁸

La darrera feina que es fa és la de garbejar i parar batuda per a l'endemà.

Arribades a l'era les garbes sentenciades per la propera escaramussa, eren posades a punt quasi totes, ja que a vegades deixàvem un carro per l'endemà, perquè s'havia fet fosc. Era l'hora de sopar, una mica: mig plat de sopes, mongetes seques, patates o cigrons amb un raig d'oli i passa que t'he vist. Llavors sortíem a fora per prendre un xic la fresca i resar el Rosari. Eren les nou o quarts de deu de la nit. Cap al catre que l'endemà a punta de dia (a les cinc del matí) tothom havia d'ésser a lloc, amb bona cara o no.¹⁰⁹

És una feina que es fa els mesos de juliol i agost i segons el temps que fa s'acaba pels voltants de Sant Ramon, el dia 31 d'agost.

El sementer del batre i quasi la marinada no fallava mai, solia ésser entre la Mare de Déu del Carme (16 de juliol), i la Mare de Déu d'Agost (15 d'agost). L'adagi diu: Qui no bat pel juliol, no venta quan vol.¹¹⁰

Aquesta feina requereix batedors (un per animal), animals de treball (equins o bovins), batolles, forques de fusta de lledoner, pinte, tiràs, tirasset, pales i forques de ventar, escombra de cabeçudes, escala de paller, senalles de palma, garbella, mesures i sacs.

«Allà en aquella casa [L'Arisa] mentre hi vaig ser jo [1940-1943] vàrem batre amb el bestiar. Batíem amb el bestiar... amb una euga i amb una mula... Allà tenien una euga i una mula i també ens ho batíem casi bé entre tres, l'amo, jo i un jornal·ler. [Feia de mosso] i sí, sí, dormia allà, menjava allà, vivia allà. Baixava els diumenges a missa i és quan venia aquí a casa [Can Campanilles de Santa Eulàlia de Riuprimer] a veure la família i prou, treballava en tota la setmana... menys a l'hivern, que a l'hivern baixava cada dia al vespre una hora a conferència a col·legi... mitja horeta hi ha... [de l'Arisa al poble].»
Amadeu Vilademunt, 2005.

És una feina cansada a causa dels esforços de remenar la palla amb les forques a ple sol d'estiu. Amb animals es fan batudes de 10 garberes amb tres homes i dos caps de bestiar, de 14 garberes amb quatre homes i tres animals, i de 18 garberes amb cinc homes i quatre animals.

El primer canvi tècnic de tot aquest complex procés es va produir amb la introducció de les ventadores manuals construïdes de fusta a principi del segle xx, màquines que amb un senzill sistema combinat de garbells i ventilador feien la feixuga feina de ventar el gra de la batuda, i no s'havia de dependre de si bufava o no el vent de marinada.

Les primeres màquines de batre apareixen també en aquesta època, són de fusta, molt feixugues, mogudes amb màquines de vapor i sense elevador de palles i, tot i que ocupen molts jornal·lers, fan les primeres batudes en substitució dels animals. Al cap de poc temps apareixen màquines de batre més evolucionades mogudes per tractors eruga amb motor de gasolina, que incorporen ja els ele-

vadors de palles i altres millores. Més tard arriben màquines més perfeccionades mogudes amb tractors amb motor de gasoil, amb rodes neumàtiques i amb tub elevador de palles. Amb les màquines de batre, tot i que s'alleugereixen molt les feines de batre, no se suprimeixen les feines de segar, agarberar i garbejar, que s'han de fer igualment. El darrer gran canvi hauria estat l'arribada i ràpida implantació de les segadores batedores a partir de la dècada dels seixanta del segle xx, màquines que en un sol procés realitzen les feines de segar, garbejar i batre, totes plegades.

Emmagatzemar

Els cereals emmagatzemats als graners en rimes, és a dir, piles de blat en orri, separades segons el tipus de cereal, s'han de vetllar i observar si els grans són atacats pels insectes, generalment els polls. Abans de l'aparició dels insecticides químics era costum posar fulles de figuera per sobre de les rimes de gra a fi d'evitar l'aparició d'aquests insectes.

«Home, si... Cap allà la primavera enllà es pollava... Hi ha moltes maneres de poll de gra, eh? Hi ha la teranyina, que diuen... allò tota la vida li havia vist jo... Ara no se'n fa... No n'hi ha, eh? Però abans sempre n'hi havia de teranyina... Una tela que es feia per tot el blat... quedava toot com una teranyina per sobre... i feies aixís... [agafar-la amb la mà] i et seguia tot, tot, tot... Però només quedava pollat la... la... closqueta del capdamunt... i a llavors el que usaven era el pelitre...» Joan Lleopart, 1991.

Abans d'ensacar el gra del graner se sol garbellar. Després, amb les mesures, senalles o pales de fusta, s'omplen els sacs, es lliguen i són transportats sobre l'espatlla fins a la part baixa de la casa on es carreguen al carro i es porten a l'estació o al molí.

Segons la capacitat d'emmagatzematge dels graners del produc-

Parell de bous junyits de tos rostollant un camp amb l'estripadora prop de l'Esperança de Gurb de la Plana. (ACOS) Autor: Palmarola.

Parell de bous junyits de coll rostollant un camp amb l'arada romana, prop de les garberes arrengrerades en una vora, sota mateix del mas Mont-ral i de la capella de Santa Anna prop del nucli urbà de Vic i ja en terme de Gurb (1910). (ACOS) Autor: Marià Rocafiguera.

tor, el gra es va venent als negociants que en compren, i es va gastant per portar al molí a moldre per fer pa amb la farina.

Els pagesos tenen uns llocs adequats per guardar el gra. Són els graners, situats normalment a les golfes de les cases de pagès on els sacs de cereals s'aboquen a terra i formen rimes de gra. Les cases que només disposen d'un sol graner solen tenir uns envans baixos que fan de separadors per a cada tipus de cereal.

«Aquí a casa sempre havíem tingut els graners a pèl, eh? Teníem el graner de la xeixa i el graner de l'ordi... aquí on hi ha el museu [Museu del Blat] era el graner del blat... aquí hi havia una rima de blat per cada banda. Hi havíem fotut unes cargues aquí dalt... Els homes pujaven amb el sac a coll i l'abocaven... en cabat vam inventar... per baixar-lo... ja el baixàvem amb uns tubos d'estufa per la finestra i un embut a dalt... i paràvem el sac a baix... teníem la bàscula allà i anàvem tirant aixís... Això ja va ser un adelanto molt gros que vam tenir... que ja no el vam haver de baixar, eh? Després ja vam començar de fer algun local a baix... ja el vam baixar a baix... pudé l'any seixanta [1960] va ser l'últim...»
Joan Lleopart, 1991.

El graner és també el lloc on es guarden durant l'any les eines de segar, de batre, les mesures del gra, els sacs buits i altres objectes d'ús ocasional. A les golfes també hi sol haver el quarto de les lloques, un espai fosc i tranquil on les pageses posen les lloques que s'han acovat i les disposen per poder covar els ous per fer néixer els polls. Vetllar el graner suposa una feina de poca intensitat, però cal fer-la durant tot l'any.

«No hi havia gaire feina abans [a netejar el graner]... escombrar el graner, deien... el dia que plovia, se n'anaven a escombrar el graner, eh? Escombraven el graner... Al graner normalment fèiem servir l'escombra de cabeçudes... un tirasset... i la pala de fusta... i a llavors tapar... tapar els forats de les rates... I a llavors... encara penso que n'hi queda un

tros... Hi havien els plats que posaven per les rates en els cantons. Hi posaven un plat perquè les rates no baixessin... [del sostre] Ho entens?»
Joan Lleopart, 1991.

Per al transport del gra a Vic, producte d'una quartera de terra, cal un carro amb un animal que hi dediqui un quart de jornal.

A partir de la dècada dels seixanta van començar a entrar en desús els graners de les cases de pagès i es van habilitar locals a la planta baixa on abocar els cereals, sense haver-los d'ensacar, i es carregaven amb bisenfans. Cada vegada més es va anar imposant la pràctica de carregar el gra en camions o remolcs al mateix camp directament des de les segadores batedores, i transportar-lo a les sitges, a les farineres o a les fàbriques de pinsos.

«Ara... jo... per aquí sóc l'únic que tinc el gra a casa. Tothom se'l treu ja de dret del camp... Mira... a les cases que hi ha molt bestiar... el blat i el bestiar no... no lliquen gota. Saps què vull dir? Si tu has de tenir el blat amb un puesto que hi tinguis bestiar a la vora... mal negoci, eh? Perquè el bestiar sempre porta un baf... i el blat s'ha de guardar bé... Ha de ser un local exprés pel blat i... net i desinfectat i... bé, avui, hi ha productes per desinfectar-lo, eh? Però abans no n'hi havien... [aquí a casa] tracto el graner jo, les parets... que quedi tot ben desinfectat, ben net. L'any passat vaig anar a l'hospital jo a radere d'això. Vaig estar tres o quatre dies a l'hospital... i va ser allò, vaia... no ho van sapiguer, però no va ser res més que això, eh? Acabar d'ensulfatar i ja tenir aquella mandanga...» Joan Lleopart, 1991.

Acabar l'any de conreu dels blats

El conreu del blat s'acaba després d'haver segat el camp, d'haver tret les garberes i rostollat el camp, havent-lo deixat a punt per a la següent collita de tercer any amb el conreu d'ordi, o bé de barreges de grans. La darrera feina del conreu dels camps de blat és la d'arrencar els rostolls per evitar que la terra es vagi assecant, s'esquerdi i perdi humitat durant l'estiu. Si els camps de cereals d'hivern es

rostollen aviat i el temps hi acompanya, es pot fer una segona collita de naps, mill o bé de farratge per gastar a l'hivern.

Arribat el setembre i si el temps s'havia portat bé i havíem pogut rostolar, sembràvem els naps i el past a l'hora i temps amb la intenció de tenir reserva per l'hivern, arribava el sementer per arrencar patates.¹¹¹

Aquesta feina es fa el mes de setembre, després de rostollar el camp. Per rostollar se sol fer amb l'arada xica amb un animal o bé amb l'estripadora amb un parell d'eugues o de bous. És una feina força cansada, tant per a l'home com per a l'animal. Per rostollar una quartera de terra cal un jornal d'home i animal. Amb la mecanització les feines de rostollar amb animals van ser substituïdes per tractors que arrossegaven estripadores de diversos tipus.

ORDIS I MESTALLS, CONREUS DE TERCER ANY

En el tercer any del cicle de rotació de conreus se sol sembrar ordi o bé diverses barreges, anomenades genèricament mestalls, sobre els guarets de segon any que deixa el conreu del blat. Aquests conreus aprofiten les restes de l'adob i de la terra ben treballada que deixa el conreu del blat, tot i que sovint s'aporta una femada petita per al conreu de l'ordi. Les feines necessàries i els elements aportats al camp per al seu conreu són els mateixos que per al conreu del blat, llevat de les feines de rostollar i de creuar la llaurada.

Guaret de tercer any

Després de rostollar o arrencar els rostolls del blat, el camp queda a punt per al conreu de tercer any, en aquest cas, d'ordi. Com s'ha vist en el capítol anterior en parlar del valor dels guarets, la terra del camp perd el grau de fertilitat en una proporció del 60% anual respecte del valor del guaret de l'any anterior.

Rostollar

Rostollar vol dir arrencar els rostolls, o sigui, les soques de les mates de cereals, que han quedat al camp de l'anterior collita de cereal. És una feina que es fa amb l'arada romana tirada per un animal de peu rodó, o per un parell de bous, fins a l'arribada de les estripadores. Aquesta feina és molt semblant a la que ha estat explicada per llaurar el camp per fer patates. Quan a principi del segle xx van arribar les arades brabant, van venir conjuntament amb les estripadores, eines que en pocs anys van substituir l'arada xica, que fins llavors s'havia utilitzat en les feines de rostollar.

[S'hi afegien fems?] «Per les patates, sí... Però pel blat, no. Per fer-hi blat eren camps que per exemple es restoblaven... Restoblar vol dir... sembrar blat dugues vegades en un camp, dos anys, cosa que anava molt malament, eh? El restoblat propi era fer dos anys blat amb un mateix camp... Això es va fer molt després de la guerra. Per les necessitats de blat i d'això, saps? Bueno... però de restobles se n'han fet sempre, no sé com dir-ho... però... Fer un cereal darrere d'un altre també és restoble... Saps què vull dir? El restoble és el contrari del goret... de deixar reposar la terra un any sí i un any no. [I si llavors s'hi fan patates?] Llavors ja no és restoblar, eh? Doncs, això és el restoble...» Joan Lleopart, 1991.

La pràctica coneguda amb el nom de restoblar consisteix en rostollar el camp per sembrar cereals d'hivern durant dos o més anys seguits, com a resultat de les rotacions del trènit. També té un significat pejoratiu quan es refereix a restoblar el camp sembrant-hi el mateix cereal, concretament, sembrar blat dos anys seguits en un mateix camp es considera una pràctica molt desaconsellable.

«Bueno... parlant de llaurar... [repeteix] això és el boret de patates.... Ara el que no era boret de patates... per exemple, quan restoblaven per l'ordi... que s'hi havia de portar fems i això... a la que segaven... la... les primeres feines que feien era rostoiar. Anar a arrencar rostrois, eh? O sigui

que, mentre encara anaven segant... els bous ja... ja anaven passant. Perquè un rostoi eixint de segar sempre s'arrencava, eh?» Joan Lleopart, 1991.

Els rostolls després de segar encara conserven la humitat que la coberta de blat manté al sòl, moment que s'aprofita per fer la feina de rostollar més lleugera, ja que en aquells moments es trenca bé la crosta de la terra abans que el potent sol de l'estiu l'assequi i la faci esquerdar. Aquesta feina s'inicia durant el mes de juliol, poc després d'acabar de segar, i la realitzen un home i un animal de peu rodó amb l'arada xica.

El maneig de l'arada xica suposa un esforç important tant per a l'home com per a l'animal. L'home mena l'animal amb una mà, mentre amb l'altra agafa l'esteva de l'arada per dirigir-la i fer clavar la rella de l'arada, i l'animal va tirant seguint el solc traçat en la passada anterior. Per rostollar una quartera de terra cal un jornal d'home i animal.

«[...] amb l'estripadora... amb els bous... allò ja ho tenien arrencat, eh? Allò ja... agafava boret... El dia que plovia tota l'aigua es quedava allà, eh? A llavors si podien hi passaven una altra estripadeta més fonda... Tot l'estiu es nava coent allò... o sigui que ja tenien el camp mig arreglat, saps? I és això... Aquí és on volia anar... Això sí, eh? L'estripar és una cosa que és precisament sagrat això, eh?» Joan Lleopart, 1991.

L'arribada de les estripadores de tracció animal va suposar el primer canvi tècnic significatiu en aquesta feina, ja que es podia anar a més profunditat; agafaven l'ample de cinc relles que solcaven la terra i requerien l'esforç de tracció de dos animals, parells de bous o d'eugues de treball.

«Amb eugues sí, sí... i els bous... també havíem tingut bous... sí, sí... Jo també havia llaurat amb bous i... Sí, i d'allò... i vaques i... si convenia i vagava una altra vegada amb d'estripadora, eh? I això era rostoiar...

Aquest era el camp. Per exemple que... què et diré jo? Per exemple, si pel... primers de juliol o últims de juny ja ho rostoiaven. Llavors a primers d'agost en molts camps d'aquests, a llavons hi tiraven l'abono verd... el past... quatre grans de past... Perquè a llavons quan venia cap a l'octubre per tombar-ho tinguessin, eh, ja el camp... [amb adob verd]» Joan Lleopart, 1991.

Amb la mecanització, les feines de rostollar amb animals utilitzant l'arada xica o l'estripadora van ser substituïdes per tractors que arrossegaven estripadores de diversos tipus.

Creuar la llaurada

Consisteix a tornar a estripar el camp al cap d'uns dies, amb l'arada xica o l'estripadora, procurant fer-ho de manera transversal als solcs deixats per l'anterior llaurada.

Repartir adobs minerals

És una feina semblant a la de sembrar el blat, amb la diferència que, en lloc de grans de cereal, es fa amb els adobs minerals generalment granulats, i que, en tot cas, no cal fer de manera tant acurada com la de sembrar els cereals.

«[...] Ara, algun que volia fer un trosset d'ordi, doncs, mira... feia una llepadeta de fems... No! Només una llepadeta, eh? L'ordi és més exigent, saps, eh? I a l'ordi hi tiraven una mica d'abono i una mica de fems; li agrada els fems a na l'ordi.» Joan Lleopart, 1991.

El repartiment de l'adob se sol fer en el mateix moment de la sembra a la tardor, o la meitat a la tardor i l'altra meitat a la primavera. La porta a terme un home (el sembrador) amb la senalla i els sacs d'adob i és una feina semblant a la feina de sembrar el blat o altres cereals. Per repartir superfosfat en una quartera de terra cal un quart de jornal d'home.

El substitut del repartiment a mà de l'adob va ser l'aparició de màquines adobadores arrossega-des per tractors, conegudes popularment com a baldufes, que van anar evolucionant fins a les modernes adobadores.

Llavor

La llavor d'ordi o dels grans per fer les barre-ges normalment és de producció pròpia, fruit d'anteriors collites, o bé es compra al mercat de Vic als venedors de llavors, pagesos que venen grans de la seva collita que prèviament han netejat, garbellat i ensacat als graners de casa seva. El costum de sembrar barre-ges de cereals buscant la complementarietat de les característiques de cada un dels components sembla que s'ha practicat des d'antic, i la denomi-nació genèrica d'anomenar mestall a les barre-ges de blat amb altres cereals o llegums prové de l'època romana.

Espigues de sègol a finals de la primavera en ple procés de creixement i granat del cereal. Món Rural UVic. Autor: Jacint Torrents.

La mescla de diferents espècies de cereals, sobretot de blat i sègol o bé blat i ordi. La mescla també pot ser de cereal i llegum, especialment de blat i faves. A Catalunya, el mestall es troba documentat abundantment (sovint amb la forma de m. ordiós, és a dir, mestall de blat i ordi, i m. segalós, de blat i sègol). En les rotacions triennals del secà era freqüent, a la Catalunya Vella, el restoble de mestall (ordiós a les terres dels fon-dals) després de les faves de tardor i abans del cereal sol (civada, espelta, ordi) de primavera. Aquest conreu era tant generalitzat, que hom supo-sa que el pa corrent als sectors rurals i part dels urbans era de mestall.¹¹²

El llegumós és una barreja de cereals i llegums força practicada a la comarca i la seva producció es destina a consum animal.

«Bueno, aviam... Mira... segons van explicar-me a n'ami uns capellans que van venir aquí, que van fer un treball també sobre el blat, el mestai és amb llatí una barreja de sègol, blat i ordi, eh? Que és per fer pa, eh? O sigui... o sigui que d'això en dèiem mestai gras, aquí... i en llatí... en llatí és mestai... Vol dir que és sègol barrejat, eh? Aquí jo me'n recordo que n'haviem fet nosaltres... i rajava molt... Però per les cossetxadores es va haver de deixar. Fèiem... una cosa que en dèiem pedrerol, que era com una espècie de... d'un llegum petit, eh? Que quedava... que si fa o no fa, pujava aixís alt... A llavors llegum... a llavors ordi... a llavors blat... a llavors una mica de civada, molt poca, perquè no s'avenia prou. I llavors sègol. I aquell camp era grana de cap a cap. Era tot, tot... Oh! Rajava molt allò, eh? Al camp ho feies tot barrejat, eh? I a llavors quan ho segaves, és clar, en la garba hi anava de tot i tant gra hi havia a baix de la garba com al mig com a dalt, eh? Sí, sí... Era bon asuntu això, eh? [repeteix] Llegumós, se'n dia d'això... Sí, sí... Anava bé... S'anava cargolant... Veus, això va ser una cosa que se'n va fer molt aquí. Se'n va fer molt d'això per aquí i es batia com el blat, amb animals o amb màquina de batre.» Joan Lleopart, 1991.

Segons el tipus de terra i les inclemències del temps va millor un cereal o un altre, essent el més sofert el sègol, que per dolent que sigui l'any, sempre sol granar.

La resta de feines que es realitzen amb aquests conreus són les mateixes que es realitzen per al conreu del blat.

Acabar l'any de conreu dels ordis i dels mestalls

El conreu de l'ordi s'acaba després d'haver segat el camp, haver tret les garberes i haver rostollat el camp, deixant-lo a punt per a la següent collita de quart any amb el conreu de civada, o bé de blat de moro de sobrerostoll. La darrera feina del conreu dels camps d'ordi era la d'arrencar els rostolls per evitar que la terra s'anés assecant, esquerdant i perdent humitat durant l'estiu, tot i que també es pot considerar com la primera feina del conreu de la civa-

da o del blat de moro de sobrerostoll. Si els camps de cereals d'hivern es rostollen aviat i el temps hi acompanya, es pot fer una segona collita de farratge per gastar a l'hivern.

*Arribat el setembre i si el temps s'havia portat bé i havíem pogut rostolar, sembràvem els naps i el past a l'hora i temps amb la intenció de tenir reserva per l'hivern, arribava el sementer per arrencar patates.*¹¹³

És una feina que es fa el mes de setembre, després de rostollar el camp.

CIVADES I BLATS DE MORO DE SOBREROSTOLL, CONREUS DE QUART ANY

A la quarta i darrera etapa del cicle de rotació se sol sembrar civada, o bé s'hi planta blat de moro. Aquests conreus són de sobrerostoll, ja que se sembren en els guarets de tercer any que deixen els conreus de l'ordi o de les barreges de cereals, uns conreus que encara aprofiten les restes de l'adob i de la terra ben treballada. Com s'ha vist en el capítol anterior en parlar del valor dels guarets, la terra del camp perd el grau de fertilitat en una proporció del 60% anual respecte del valor del guaret de l'any anterior.

Les feines del conreu de la civada són les mateixes que ja s'han descrit per al conreu del blat, de l'ordi i dels mestalls. A l'inici del quart any de conreu, el guaret d'últim any es rostolla, ocasionalment s'hi reparteix adob mineral, se sembra la llavor de civada i la collita es guarda a la casa de pagès per al consum dels animals.

Grans de civada mostrats per les mans d'un pagès. Món Rural (UVic)
Autor: Pep Bas.

«[... Adobar per sembrar cereals] De fet feien molta civada també, i la civada ja no necessitava res, saps? [I el sègol i altres cereals?] Tampoc, res, res. Sí, això, dels anys cinquanta [1950] enradere ja, sempre aixís... Ah! Bueno, i els abonos verds.» Joan Lleopart, 1991.

El conreu de la civada s'acaba després d'haver segat i tret les garberes i el del blat de moro de sobrerostoll, després d'haver petat el blat de moro. Després d'aquests dos conreus es rostolla el camp, i es deixa a punt per al següent conreu, que pot ser de primer any del cicle amb el conreu de patates, o bé de blat de moro de guaret, si es torna a iniciar el cicle de rotació, o bé pot ser de farratges. Si ja s'han fet tres rotacions successives i es vol dedicar el camp al conreu de farratges, s'obté la collita de segon any de farratges, ja que en el quart any del cicle sobre el conreu que ja hi ha al camp, s'hi han sembrat les llavors dels farratges, conreus dels quals normalment en el seu primer any de sembra no es cull res.

TREPADELLES I ALFALS, TRES ANYS DE CONREU DE FARRATGES

Normalment després de tres rotacions consecutives de quatre anys, cadascuna en un mateix camp, se sol destinar la terra al conreu de farratges durant tres anys seguits, normalment, trepadella i alfals. El conreu d'aquestes plantes lleguminoses aporta nitrats a la terra del camp i fa que la fertilitat del camp es regeneri.

Trepadelles

La trepadella se sembra sobre l'ordi en el tercer any de l'alternativa o bé sobre la civada en el quart any. La llavor es compra, o bé és de la darrera collita, que ja s'ha reservat expressament com a llavor.

[La trepadella la batien amb batolles?]

«No, la trepadella només es batia amb les forques. No es batia amb res més... La trepadella [per llavor] s'havia d'arreglar molt molla. Com que queia sola... i només espolsant-la... ja, ja, ja queia la grana. No s'hi ficaven amb l'animal ni res.» Joan Lleopart, 1991.

La trepadella se sembra de manera semblant a la que hem explicat per al conreu dels cereals d'hivern, amb la diferència que se sembra sobre l'ordi o la civada ja nascuts, que s'han sembrat a la tardor. Aquesta feina es fa durant el mes de març; s'inverteixen dues quarteres de llavor per quartera de sembradura. Per sembrar una quartera de trepadella cal mig jornal de sembrador i una sise-na part de jornal d'home i animal per rasclar i trullar.

Durant el primer any no es cull res, llevat de les petites tiges de trepadella que han crescut entre el conreu d'ordi o civada i que van juntament amb la palla a l'hora de segar. En els anys que dura el conreu, només cal segar-la un parell de vegades l'any.

Segar

És una feina semblant a la descrita per al conreu de blat, amb la diferència que la trepadella verda és de més bon segar. El segador no ha de fer el vencill per lligar i només li cal deixar l'estassada a terra a punt per la tasca següent que serà la d'amonjoiar.

Normalment aquesta feina la realitzen els mateixos segadors de cereals, que a vegades, fins i tot la fan sense cobrar, ja que els serveix per *treure's el gos* abans de la campanya del segar, o sigui, a fi que el cos i l'esquena se'ls vagin acostumant a fer la feina abans de començar la campanya de segar cereals. Es fa durant el mes de maig, la porten a terme els segadors amb volants, esclopets i pedres d'esmolar. No és una feina massa feixuga ni excessivament lenta, però, com totes, requereix una bona coordinació dels moviments de braços i cames. Per segar una quartera de trepadella calen dos jornals de segador.

Monjoies de trepadella
parades al camp i en procés d'assecatment del farratge. Món Rural (UVic) Autor: Carolina Valle. SAV.

Amonjoiar

És la feina d'arreglar el farratge, fer-ne una mena de garbes i deixar-les dretes al camp perquè s'assequin. Per fer una monjoia s'agafa l'estassada que ha deixat el

segador i amb un manadet de trepadella s'hi fa una lligada a la part superior de la planta, on hi ha la flor. Després es posa dreta, s'obre la base separant les tiges a fi que s'aguanti sola i es deixa dreta al camp durant uns quants dies amb la finalitat que el sol i l'aire vagin assecant la trepadella. S'amonjoia durant el mes de maig i és una feina que realitzen els mateixos segadors, o bé dones llogades, sense utilitzar cap eina. La postura ajupida i la calor pròpia de l'època fan que sigui una feina força cansada, i per amonjoiar una quartera de trepadella cal un jornal de dona.

Portar a la masoveria i apallerar

És una feina semblant a l'explicada de portar garbes de blat a l'era, amb la diferència que no es transporten garbes de cereal, sinó monjoies de trepadella. La majoria dels farratges que es transporten en sec, s'han de transportar a una hora en què el farratge encara conserva la humitat de la nit o del captard, ja que si es fa a ple sol i és massa sec, amb el maneig s'espolsen les fulles i cauen, i es perd la part més bona de la collita. Una vegada a la casa, s'entra la trepadella a la palleria o s'apila formant una paller sense perxera, i es va gastant durant l'any per donar al bestiar gros, principalment a les eugues. Per treure la trepadella de la paller s'utilitza la ganiveta de xerracar trepadella, eina amb el mànec formant angle recte amb el tall dentat i acabat en punta, que serveix per tallar porcions del farratge apallerat.

Aquesta feina es fa durant els mesos de maig i juny. Calen dos homes amb carro i animal de peu rodó o bé una carreta amb el

parell de bous. És una feina força pesada, ja que es feia a final de la primavera, a ple sol, tot i que l'esforç de braços no és gaire gran a causa de la lleugeresa de pes de les monjoies de trepadella seca.

Per transportar les monjoies de trepadella seca a la casa i fer-ne una pallera calen dos rals de despeses per quintar de farratge transportat.

«Ara quan a un veí se li està mullant l'alfals ningú no es mou, ningú corre. Normalment a un camp d'aquest farratge aquí a la Plana, si el temps l'hi acompanya, s'hi fan de quatre a cinc segades durant l'estiu. L'alfals és una planta que vol aigua i és molt llògic que a un camp quan plou, mentre està perjudicant el dall que estava assecant-se, al mateix temps està regant la dallada vinent, el que es perd per un cantó es guanya per l'altre i per això la gent no corre. Molt diferent que d'abans que l'únic farratge que tenien era la trepadella, planta que donava un sol dall durant l'any i que, per poc que es mullés, no servia per a res. Per això que la gent estava pendent de si venia algun ruixat per córrer a ajudar el veí que aquell dia estava recollint la trepadella.» Joan Lleopart, 1991.

Segar el redall

El procés és el mateix que ja s'ha explicat per segar el primer dall de trepadella. Segons la pluviositat de cada any, el redall es fa l'agost o el setembre. És una feina que porten a terme els segadors sense massa esforç. Per segar el redall de segon any d'una quartera de trepadella cal un jornal de segador, o sigui, la meitat que en el primer dall. En una quartera de trepadella el primer any no es cull res, el segon i el tercer any, si el temps hi acompanya, es poden fer dos dalls l'any, i el quart any, només un dall.

Acabar el conreu de trepadelles

En el camp de trepadella de quart any es fa només un dall i es deixa per fangar o llaurar, per així començar un nou cicle de rotació amb un primer any, amb conreu de patates o bé blat de moro de guaret.

Progressivament, a partir de mitjan segle xx, es va abandonar el conreu de la trepadella, principalment per la seva poca rendibilitat davant del conreu de l'alfals i per la progressiva desaparició dels animals de treball —eugues i mulats—, que n'eren els principals consumidors.

Alfals

L'alfals se sembra sobre el guaret de quart any i, a diferència del conreu de trepadelles, s'hi aporten fems, li cal una llaurada fonda, aplanar i rasclar, llaurar, rasclar i trullar, per finalment sembrar la menuda llavor de l'alfals. Normalment, a sobre de l'alfals se sembra llegum, a fi d'assegurar la primera anyada, ja que l'alfals el primer any creix molt poc i només se'n pot fer un dall. El llegum es dalla, es deixa assecar i es guarda a la pallissa per donar al bestiar. En el segon, tercer i quart any es fan tres dalls l'any.

Llavor

Per sembrar d'alfals una quartera de terra calen 14 quilos de llavor d'alfals, i de la llavor lleguminosa complementària, en calen 35 quilos. Se solen comprar als graners de Vic.

Sembrar

Es fa en els mesos de març o abril, i un sembrador dedica un quart de jornal per sembrar una quartera.

És costum sembrar a la vegada pel març i abril la llavor d'alfals i la de llegum, per dallar-lo aquest últim el mes de juny i obtenir una collita supletòria. Pot fixar-s'hi mig jornal d'home, o siguin 4 ptes.¹¹⁴

No és una feina gaire feixuga ni excessivament lenta, però requereix bona coordinació dels moviments de braços i cames dels sembradors, de manera semblant a com s'ha descrit la sembra dels cereals d'hivern. En el cas del llegum, es fa de la mateixa manera que els

cereals d'hivern, ja que la llavor, encara que més petita i rodona, té una mida força semblant a la dels cereals d'hivern. Pel que fa a la sembra de la llavor d'alfals, la menudesa de la llavor fa que se n'hagi d'agafar un grapat, guardar-lo al puny i anar-lo escampant, deixant escapar els grans per entre els dits, i es mesura la densitat de sembra desitjada estrenyent més o menys el puny.

Després de sembrar el camp, es rascla i es trulla per colgar la llavor, i aquesta feina ocupa una sisena part de jornal d'home i animal.

Com ja s'ha dit, la feina de sembrar les llavors agrícoles es va mecanitzar a partir de mitjan segle xx amb l'aparició de les baldufes, primer, i després amb les màquines sembradores especialitzades.

Dallar el llegum

Es fa durant el mes de juny. És una feina mitjanament cansada, però que requereix molta habilitat i pràctica, tant per picar la dalla i esmolar-la com per dallar el farratge. La porta a terme el dallador amb la dalla, el carbassot, la pedra d'esmolar, l'encluseta i el martell de picar la dalla. Per dallar el llegum d'una quartera de terra cal un jornal i quart de dallador.

Per fer la feina de dallar primer es pica la dalla i després s'esmola amb la pedra d'esmolar que el dallador porta dins el carbassot penjat a la cintura, normalment en un costat o a la part de l'esquena, a fi que no li sigui un destorb mentre dalla. A dins el carbassot s'hi sol posar aigua i un grapat de fenals amb la finalitat que, mentre es fa la feina, la pedra no balli dins el recipient, ja que es pot trencar, i que amb els moviments del cos no es vessi l'aigua que l'humiteja. A diferència d'altres eines de tall com el volant, el fússó, la destal o el dall que s'esmolen en sec, les dalles s'esmo-

Feina de picar la dalla apriant el tall amb el martell picant sobre l'encluseta plantada a terra.
Món Rural (UVic)
Autor: Jacint Torrents.

len amb la pedra d'esmolar molla, i cada cert temps s'ha de picar el tall per aprimar-lo.

Per picar la dalla es planta l'encluseta a terra a una vora del camp per dallar, es desmanega la dalla, es posa el tall de la fulla sobre l'encluseta i, començant per un cap i acabant per l'altre, amb el martell es va picant el tall per anar-lo aprimant, procurant fer-ho de manera uniforme i compassada evitant d'esventar-lo. Després es torna a manegar, s'esmola i es comença a dallar obrint el rem per una vora del camp.

Per dallar farratges, el dallador procura mantenir la fulla paral·lela al terra, va traçant moviments semicirculars de vaivé que, a l'anada tallen el farratge i el deixen estès a terra, mentre el dallador va avançant pel rem obert, o sigui, l'espai ja dallat. Una vegada ha arribat al cap del rem, es gira i en comença un altre caminant en direcció contrària a la que ha arribat.

Els farratges dallats que es volen gastar en verd s'arpleguen amb rampins de fusta i a forcades es carreguen al carro o a la carreta per portar-los a la casa i donar-los d'aliment al bestiar. En cas que els farratges es vulguin arplegar en sec, es deixen bo i dallats estesos a terra a fi que el sol i l'aire els vagin assecant i quan són ben secs s'arpleguen amb rampins, a forcades es carreguen i es porten a la pallissa de la casa per guardar com a menjar per a l'hivern.

La dalla, és una eina relativament moderna que va ser importada de països europeus de tradició farratgera, que va ser introduïda a la Plana de Vic a partir de mitjan segle XIX. Les primeres màquines dalladores van aparèixer durant el primer quart del segle XX i es van generalitzar a partir de la dècada de 1940. Amb la posterior abundància de fems es va deixar de sembrar llegum com a planta que nitrogena el sòl.

Portar a la masoveria

Depenent del temps del mes de juny, en una o dues setmanes el llegum ja és sec i ja es pot transportar a la casa. Aquesta feina és

semblant a la de garbejar, o sigui, el transport a l'era de les garbes de cereals per batre a l'era. El llegum sec no es transporta en forma de garbes, sinó a forcades que es carreguen al carro o carreta, i una vegada a la casa, s'entra a la pallissa o s'apila formant una pallera sense perxera que es gasta durant l'any per donar al bestiar gros.

La feina es va mecanitzar amb l'aparició dels tractors amb remolcs.

Primer dall d'alfals

És una feina semblant a la de dallar el llegum, però l'alfals és de més bon dallar, ja que les tiges es mantenen dretes, mentre que les tiges del llegum es cargolen i s'emboliquen les unes amb les altres. Es porta a terme els mesos d'agost o setembre, segons el temps que fa, i és de rendiment escàs. Per dallar una quartera d'alfals de primer any cal un jornal i quart de dallador.

En funció de la temperatura i la pluviositat, durant el segon, el tercer i el quart any es poden fer tres dalls cada any; el primer, a final d'abril; el segon, a mitjan juny, i el tercer a mitjan setembre.

La feina de dallar farratges se simplifica amb la generalització de les màquines dalladores a partir de la dècada dels quaranta. També apareixen el diable i el rampí de rodes estirats per animals que faciliten la feina d'arreglar l'alfals, i després les dalladores semblants a les de tracció animal arrossegades amb el tractor i, ja més tard, les de discos, els gira-sols per arreglar-lo i les embaladores per fer-ne bales.

Portar a la masoveria i apallerar

És una feina semblant a l'explicada anteriorment per al llegum, i es fa els mesos d'agost o setembre, després del primer dall d'alfals. Els anys següents es fa durant els mesos d'abril, juny i setembre. La feina es mecanitza amb l'aparició dels tractors que arrosseguen les dalladores, les embaladores i els remolcs.

Acabar el conreu de l'alfals

En el camp d'alfals de quart any després de fer el tercer dall, es deixa per fangar o llaurar, per així començar un nou cicle de rotació amb un primer any amb conreu de patates, o bé blat de moro de guaret.

Amb l'increment de la cria de vaques de llet i d'animals de treball s'assaja el conreu d'altres varietats de farratges, com el conreu del fenc, del past i dels naps.

El fenc

Normalment el fenc es gasta com a farratge en verd per donar al bestiar, ja que si es deixa assecar perd gairebé tot el seu poder alimentós.

La llavor es compra als graners, o també és costum que en l'any del seu conreu es deixi una punta de camp a fi que grani i es pugui guardar llavor per al proper any. Es bat a les eres a cops de forques i, a vegades, amb l'ajuda dels nens que, amb els seus jocs infantils, s'hi tiren a sobre i fan caure la llavor.

El fenc se sembra a la tardor sobre els camps on es conrea blat de moro en el moment en què s'escapça, i es va dallant durant la primavera següent per donar al bestiar com a aliment verd. La llavor, molt petita i semblant a la de l'alfals, va vestida amb una mena de cotó que fa que amb la humitat la llavor s'adhereixi a la terra quan se sembra.

El conreu del fenc no es va mecanitzar, ja que era un producte de poc rendiment i se'n va abandonar el conreu pel de farratges més productius.

El past

El past és el nom que rep el llegum i altres llavors de lleguminoses que se sembren a mig estiu en els camps rostollats a fi que serveixin d'adob verd per a la llaurada que s'ha de fer a la tardor.

Feina de dallar farratges feta per un avi amb una dalla amb mànec de fusta i amb pinte per arreplegar el menjar. (ACOS)
Autor: Anònim.

«Els abonos verds van desaparèixer aquí quan ja va entrar el... els pinsos, eh? Perquè llavors la gent ja va començar a tenir més bestiar, va començar a fer més fems i va començar a desaparèixer allò... Una anècdota, una cosa molt curiosa dels abonos verds és que als voltants dels pobles, en ves de fer llegum per past, feien sanigrec... una cosa [farratge] que feia molta pudor i matava els conills. Feien sanigrec perquè si el donaven als conills els mataben i com que tothom tenia conills, totes les dones anaven a collir herba... i ves, per anar a collir herba hi anaven pels camps... I és clar el sanigrec no el podien tocar. Això jo ho he viscut, eh? Jo aquí a casa no ho he vist. Se n'havia fet per aquí la comarca però molt poc, però aquí a casa no n'hi havia vist mai, eh? Ni n'he sentit a parlar que n'hi hagués.» Joan Lleopart, 1991.

El past se sembra a partir de la segona quinzena d'agost en els camps que ja s'han rostollat després de segar, tant si és per servir d'adob verd, com si és per gastar com a farratge verd durant l'hivern i la primavera.

Els naps

El conreu de naps farratgers es va anar implantant a la Plana de Vic per utilitzar-lo com a farratge per a les vaques de llet durant l'hivern, i s'aprofitava una segona collita en els camps de cereals d'hivern.

Els naps se sembren a partir de la segona quinzena d'agost en els camps que ja s'han rostollat després de segar, de manera semblant a com es fa amb el past.

*Arribat el setembre i si el temps s'havia portat bé i havíem pogut rostolar, sembràvem els naps i el past a l'hora i temps amb la intenció de tenir reserva per l'hivern, arribava el sementer per arrencar patates.*¹¹⁵

Per sembrar els naps s'assaiona el camp com per a la sembra d'altres llavors. La llavor de nap és molt petita i rodona, i cal sembrar-la amb molta cura a fi que no neixin gaire espessos, ja que llavors els costa de fer la cabeça. Per sembrar s'agafa un grapadet de llavor de la coixinera i es va sembrant amb el puny tancat fent que la llavor caigui per entremig dels dits, escampant-la bé, procurant que quedi clara i ben repartida.

Durant l'hivern es van arrencant diàriament, es carreguen al carro i es porten a la casa per donar a les vaques de llet com a menjar per omplir la panxa. És una feina força cansada ja que s'ha d'anar ajupit, es passa fred de mans i se sol anar moll de peus.

Arrencar els naps és una feina que s'ha de fer de manualment i que no s'ha pogut mecanitzar. A partir de la dècada dels vuitanta, amb l'aparició de les tècniques d'ensitjat dels farratges, es va anar abandonant el seu conreu i el producte es va substituir per altres.

El mill

És un cereal d'estiu que en anys plujosos se sembra a la boleia com a segona collita sobre els camps de cereals d'hivern una vegada rostollats, el mes de juliol. Se sega els mesos de setembre o octubre i serveix per a l'alimentació dels animals, especialment de l'aviram.

Fins aquí s'ha descrit un sistema de conreu basat en un cicle de rotació que permet garantir la fertilitat de la terra, i amb unes feines associades que requereixen més o menys grau d'especialització i en les quals intervé tot el grup familiar, amb tasques molt estipulades segons el sexe, l'edat i la capacitat de treball. Eren feines que es feien en equip i amb un calendari regit pel ritme que estableix la naturalesa.

Les eines de pagès

Sota el nom genèric d'eines, trobem dos grans àmbits de treball que adopta el pagès per transformar el medi: d'una banda, els recursos biològics de l'entorn natural, i de l'altra, els instruments tècnics que té al seu abast. En aquesta intervenció sobre el medi considerem eines de l'agricultura totes aquelles que s'apliquin al conreu de la terra i que són utilitzades directament per la mà dels pagesos, per tal d'actuar sobre les terres i les seves produccions.

Partint del concepte d'eina¹¹⁶ en el sentit més ampli del terme, considerem els animals de treball, les llavors, els fertilitzants, els agents atmosfèrics i diversos instruments de treball com *objectes fets per a una acció determinada i utilitzats directament per la mà per actuar sobre la matèria* a fi de procurar la rendibilitat de les activitats agropecuàries dels pagesos. La inclusió d'aquests elements bàsics per al conreu de les terres en la categoria d'*objectes* s'ha d'entendre en el seu sentit més funcional, dirigit pròpiament a les feines fetes pels pagesos en les seves activitats productives, juntament amb les aportacions de matèria i energia als camps de conreu.

ANIMALS I LLAVORS, ELS ÉSSERS VIUS

Els sabers acumulats pels pagesos sobre els éssers vius, principalment animals i plantes, ens permeten parlar d'una adaptació de les espècies al medi en relació amb els processos tècnics i culturals ocorreguts en un territori. La domesticació d'algunes espècies animals i vegetals en determinades àrees geogràfiques, i la seva posterior difusió a d'altres, ha generat varietats locals com a resultat de les modificacions genètiques ocorregudes en el procés d'adaptació a

les condicions ecològiques diferents. Les seves característiques depenen també en bona part del maneig específic a què ha estat sotmesa una determinada espècie, que ve definit per l'arrel cultural dels grups humans que l'han criat i manipulat. Els biòlegs anomenen varietats autòctones aquestes formes més o menys primitives d'una determinada espècie animal o vegetal que, provinents de formes salvatges, o bé ja domesticades, s'haurien modificat en els processos d'adaptació a nous ambients i haurien donat lloc, per mitjà de mecanismes de selecció natural i cultural, a varietats autòctones diferenciades.¹¹⁷

En aquests processos sembla que hi han intervingut els grups humans com a modificadors dels entorns ambientals i com a directors, més o menys intencionats, de la selecció genètica amb l'objectiu d'obtenir determinades prestacions dels animals i plantes domesticats.

ELS ANIMALS DE TREBALL

La utilització de determinats animals anomenats motors animats, com a força de treball en els sistemes tècnics agrícoles, ha suposat el desenvolupament de cultures afegides a les pròpies de la cria d'animals per obtenir-ne aliments i altres productes. Els grups humans, mitjançant complexos processos tècnics de selecció i domesticació de determinades espècies, han pogut aprofitar la força d'animals per fer més rendibles l'explotació dels conreus i per millorar el transport estalviant energia humana. Animals que presenten valors afegits per a l'agricultura, com el de ser consumidors de subproductes del procés de producció d'aliments destinats a les persones, aportar fertilitzants per als camps de conreu o la capacitat d'autoreproducció. Són animals que han estat seleccionats i domesticats de manera que puguin ser utilitzats mitjançant tècniques específiques de manipulació orientades a l'obtenció de la força motriu capaç d'arrossegar eines per als treballs de les terres de con-

reu o per al transport de persones i productes agrícoles, i han facilitat en gran mesura les feines pròpies de l'agricultura.

Sembla que la primera utilització intencionada d'animals domèstics en l'agricultura, principalment bòvids i èquids, hauria estat per traponejar els camps, és a dir, per estovar els sòls i colgar les llavors, procediment que encara s'utilitza a diversos territoris del món. El traponeig com a procediment per batre els cereals va desaparèixer als països desenvolupats a mitjan segle xx, en mecanitzar-se les collites, tot i que encara persisteix entre els petits pagesos a tota la regió del sud de la Mediterrània, fins a l'Orient i Amèrica.

Segueixen a aquesta primera utilització procediments cada vegada més diversificats d'aprofitament de la força motriu dels animals, i fan evolucionar els mètodes de selecció i de cria, i de producció de guarniments per aprofitar-ne la força, amb invencions i difusions tècniques d'ampli abast geogràfic. Un moment clau de canvi tècnic seria el pas de la utilització del moviment continu que proporcionen els animals de tir, contraposat al moviment de vaivé dels moviments humans naturals, i així es posen les bases tècniques per a la posterior utilització de les rodes, dels molins, i més tard, de l'energia hidràulica. La varietat de tipologies d'arades, bastos, guarniments i carros són elements representatius dels diferents processos de difusió i evolució associats a la utilització d'aquest moviment com a força motriu de les feines agrícoles, del transport i de la guerra.¹¹⁸

Algunes espècies animals han estat criades per a la seva utilització com a força de treball, i s'ha aprofitat la seva energia motriu aplicada de manera racional mitjançant tècniques i eines específiques, avenços que han representat un important factor de desenvolupament en l'economia productiva de la majoria de societats agrícoles i ramaderes. La llarga convivència de l'home amb aquests animals que treballen ha suposat l'elaboració de corpus de coneixements profunds sobre les particularitats físiques i psicològiques de cada espècie, i ha aportat noves tècniques de cria i ensinistrament. Aquests coneixements recollits en el llarg procés de domesticació

1

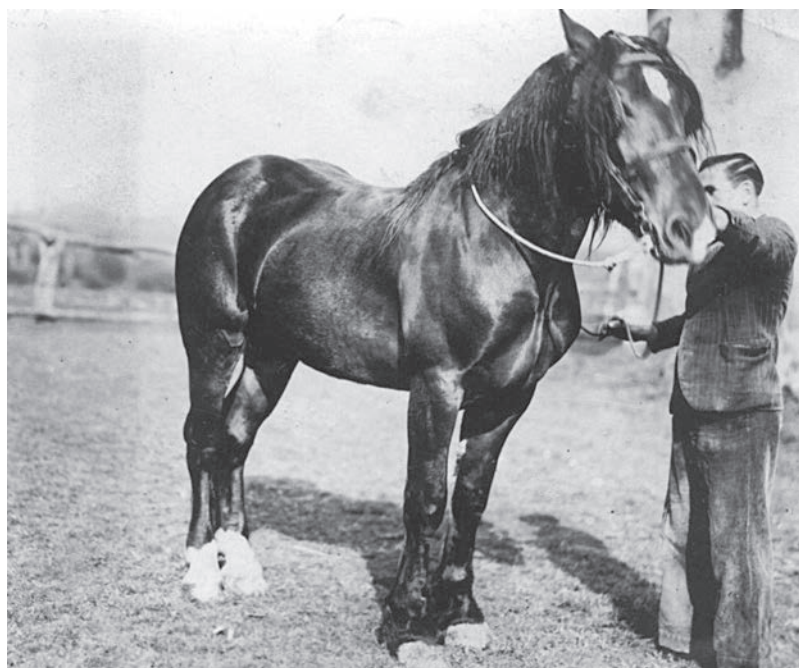
Animals de treball

1. Mula ben guarnida i enganxada a un carro de vela, vehicle utilitzat pels pagesos per anar a Vic els dies de mercat. Col·leccions Mas el Colomer.
2. Eugues, cavalls i mulats amb els carros de vela estacionats en un dia de mercat ocupant la Rambla del Carme de Vic. (ACOS) Autor: Palmarola.
3. Semaler de cavall bretó de la parada particular de remunta de la família Vidal del mas Estebanell de Tona, guanyador del premi al millor semaler a la Fira de l'Ascensió a Granollers a la dècada de 1960. Fons Vidal.

2

3

han estat transmesos de generació en generació i han donat lloc a una gran varietat de tradicions culturals de domesticació, que contemplen complexos sistemes de comunicació entre la persona i l'animal; llenguatges recolzats en manipulacions, paraules i sons específics que suposen una adaptació mútua amb una clara intencionalitat tècnica.

Els pobles nòmades han creat elaborades tradicions de simbiosi amb ramats d'animals herbívors, i han fonamentat la seva subsistència en economies ramaderes basades en les possibilitats d'alimentació i les capacitats de transport que tenen en els seus ramats. En diversos períodes històrics aquests pobles han utilitzat determinats animals domèstics, principalment, els bovins i els equins, que amb la seva capacitat de moviment els han permès l'expansió i el control militar d'amplis territoris.

Els pobles agricultors han utilitzat els animals de treball de manera més diversificada: per conrear la terra, per al transport, com a productors de fertilitzants, i han creat també riques tradicions entorn de la seva utilització. Així, doncs, per a moltes societats, la possessió i la utilització d'aquests animals ha estat fins fa pocs anys un dels recursos estratègics més importants per al domini militar de territoris, per a la producció d'aliments i per al transport de mercaderies i persones.

Durant el segle XIX i primera meitat del segle XX, en les societats industrialitzades la cria, la recia, la comercialització i l'ús d'aquests animals ocupaven encara importants esferes econòmiques i socials. Fins a la meitat de segle XX a la societat catalana, tant urbana com rural, la majoria de la població depenia directament o indirectament de la força de treball i de transport que proporcionaven aquests animals. Actualment, mentre que en els països desenvolupats són animals que es crien per fer-los servir per al lleure i per a l'esport, principalment, els èquids, en el món anomenat no desenvolupat multitud de pobles encara depenen en bona mesura dels seus animals de treball, tant pel que fa a l'agricultura com per al transport.

Bovins i equins

La cultura popular a Catalunya ha diferenciat els animals de treball per la forma del peu, i ha denominat animals de peu forcat els bovins (vaques i toros); animals de peu rodó els equins (eugues i cavalls, asinins: someres i ases, i mulats: mules i matxos).

Pel que fa als animals de peu forcat s'han trobat restes que documenten els orígens dels primers bovins domèstics a partir del vuitè mil·lenni al Pròxim Orient, a Grècia, al Magreb i més tard a Europa occidental. L'ur seria la forma salvatge dels bovins domèstics del món antic i que, a principi del segle V, encara es trobaven als Pirineus. El bestiar boví va arribar a la península Ibèrica en la forma domèstica de l'orient mediterrani, i es va imposar com a principal font de subministrament de carn, llet i pell, per davant de cabres i ovelles, i com a principal animal de tracció.

A la península Ibèrica van aparèixer tres troncs ètnics diferents: el tronc roig convex turdetà, el negre recte ibèric i el castany còncav cànabre. Els dos troncs darrers són els que van originar les races pròpiament catalanes, o sigui, la pallaresa, la catalana i l'albarresa. Pel que fa a la raça pirinenca, sembla que procedeix dels bovins rossos de l'Europa central, i la raça marinera és un tronc d'origen africà. La raça catalana, avui extinta, es distribuïa per les conques de la Noguera Pallaresa i la Noguera Ribagorçana, el Segre, el Llobregat, el Ter, el Fluvià i la Muga, i era de capa uniformement roja, de matisos variats, o gris, en diverses tonalitats, i les banyes en forma de lira alta. Per tant, aquesta població bovina hauria estat l'anomenada raça del país, a què fan referència les fonts escrites i orals consultades per a la Plana de Vic.

A Catalunya, durant la segona i tercera dècada del segle xx, des del govern es va promoure la importació de races amb aptituds lleteres, principalment la suïssa i la frisona que, amb l'objectiu de fomentar la implantació de l'explotació lletera, va absorbir les races del país. La implantació d'explotacions lleteres de tipus industrial va comportar la desaparició de les races autòctones, la creació d'im-

portants inversions en infraestructures, l'estabulació de les vaques i l'increment del conreu de farratges per alimentar-les.

En referència als orígens dels animals de peu rodó cal diferenciar els cavalls, els ases i els mulats. Sembla que els cavalls van ser domesticats per primera vegada a les estepes del nord-est d'Europa, on n'han existit varietats salvatges fins a principi del segle xx. Les primeres evidències de domesticació daten del quart mil·lenni i apareixen en jaciments arqueològics d'Ucraïna, mentre que l'expansió per la resta d'Europa s'hauria produït durant el tercer i el segon mil·lenni. Seguint el model difusionista, a la península Ibèrica els cavalls ja haurien arribat en forma domèstica procedents d'aquest focus primari de domesticació.

Aquests cavalls petits, vinguts del nord tenien el cap petit, el perfil còncau o recte, les orelles curtes, bona gropa i pèl abundant de color fosc o negre. Més tard arribaren des del Magreb uns cavalls més grossos, de més força, de perfil convex, el coll de gall, el carenar sobresortint i la gropa inclinada amb anques magres. A la península Ibèrica van quedar establertes dues poblacions: la d'origen nòrdic al nord-oest i la d'origen africà al sud-est. La primera donà lloc a les actuals races *asturcona*, *facogalega*, *pottoka*, *losina*, *merens* i algunes altres ja desaparegudes. La segona va constituir la font de l'antiga raça andalusa, la raça catalana actualment extingida, l'antiga raça menorquina, la raça mallorquina i la raça lusitana. La convivència d'aquests dos grups ètnics va crear un tercer grup intermedi al qual pertanyen el cavall castellà i la *jaca soriana*.

A Catalunya havia existit una raça indígena procedent del tronc africà que ocupava el sud-est de la península Ibèrica, anomenat cavall català i descrit bàsicament a partir de documents i fotografies antigues. Presentava el perfil convex, el pelatge principalment tord, negre o castany, i sedes a les potes. Sembla que era una raça que havia estat especialment seleccionada per a la producció de mulats; es troben representacions d'aquest tipus de cavalls en moltes pintures catalanes medievals. Aquesta raça autòctona catalana va ser

absorbida per la invasió de races vingudes d'altres contrades europees, com són les races bretona, *comtois ardenesa*, *perxerona* i bolonyesa entre altres. L'arribada d'aquestes races es va produir, sobretot, gràcies a la importació que es va fer a final del segle XIX de semalers destinats a les parades públiques de l'exèrcit, uns animals que aportaven millors aptituds per a la guerra i per a l'agricultura. El territori natural de la raça catalana era, principalment, les comarques de la Cerdanya, d'Osona i de l'Empordà, i va anar desapareixent amb l'arribada d'animals d'origen foraster, però està a la base de les actuals races catalanes agrupació hipermètrica pirinenca i bretó cerdà, i de la raça desapareguda bretó empordanès.

L'ús del cavall com a força de treball a l'agricultura no es va implantar fins a l'edat mitjana per manca de guarniments apropiats, i va ser la invenció del collar d'espatlla que va permetre junyir l'animal i aprofitar-ne la força de manera més eficient. A partir d'aquesta conquesta tècnica el cavall i, sobretot, el mul van tenir un paper fonamental com a força de tracció fins que es va inventar el motor de combustió interna (1833), la força del qual encara avui es mesura amb cavalls.¹¹⁹

Pel que fa als ases, una teoria postula que la majoria de races actuals provenen de dos tipus ancestrals africans; una altra teoria proposa que els dos tipus ancestrals han estat l'ase africà i l'originari de les illes Balears, varietat que hauria produït la gran majoria de races europees i, per tant, la raça catalana.

Tot i que el seu procés de domesticació és poc conegut, sembla probable que s'iniciés entre el quart i tercer mil·lenni a la zona nord-est d'Àfrica, i després es difongué cap a Europa el segon mil·lenni, procedent de la península dels Balcans i arribés a Itàlia de paral·lelament a les conquestes romanes. Altres varietats haurien arribat per la zona sud de la Península, com és el cas de la raça andalusa. L'ase és, doncs, un animal principalment de la conca mediterrània i d'entre les races de pelatge negre com la mallorquina, la *zamorana* i la basca, la catalana és la que ha estat més accep-

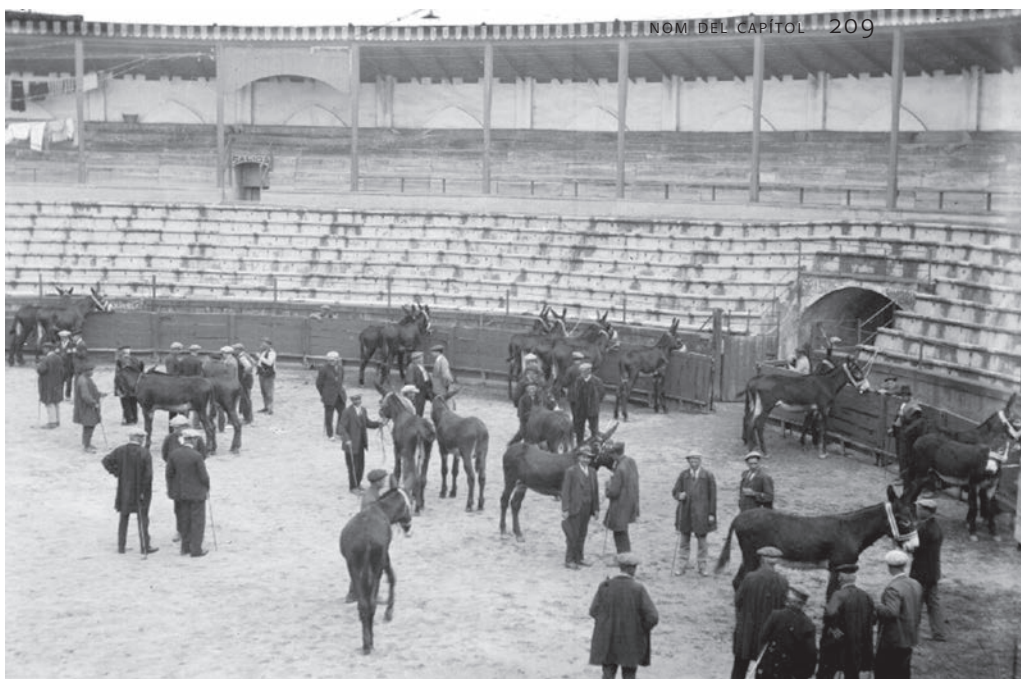
Burro català. Josep Vidal de l'Estebanell de Balenyà en una fotografia de principi de segle xx, exposant un jove guarà vigatà de la seva parada particular de sementals. Durant la temporada de remunta, que va de febrer a juny, amb cinc burros i un cavall fa cobrir les eugues que li porten els pagesos de la zona sud de la comarca i recria pollins. Font: Fons Vidal

Diligència destinada al transport de viatgers estirada per cinc mulats enganxats de parell, amb tres al davant i dos al darrere. Col·leccions Mas el Colomer.

Parella d'avis amb una burra vigatana guarnida amb albarda i alforges, en el seu pas prop de l'Esperança en construcció, tornant cap a casa carregats de productes del mercat de Vic. (ACOS) Autor: Robert.

Plaça de braus de Vic amb exposició i tracte de guarans, semalers destinats a cobrir eugues per a l'obtenció de mulats. (ACOS) Autor: Robert.

Recla de sis mulats enganxats en fila amb els tirants arrossegant un gran carro d'escala dedicat al transport de mercaderies, menats a la veu pel traginer. (ACOS) Autor: Palmarola.

tada internacionalment per millorar les races europees, africanes, asiàtiques i americanes per a la producció de mulats o la indústria de la *mulateria*.

Pel que fa als mulats són uns híbrids obtinguts per mitjà de l'encreuament, més usual, entre ase i euga, anomenats muls equins, o també de l'encreuament, menys practicat, entre somera i cavall, anomenats muls somerins, animals menys valorats que els anteriors. Els mascles s'anomenen matxos, les femelles mules i són quasi sempre estèrils. Els resultats d'aquestes hibridacions és l'obtenció d'animals més corpulents, més ràpids en el treball i més fàcils de manejar que els ases, a la vegada que també són més soferts en l'alimentació, molt més resistents a la fatiga, viuen més anys i són menys excitables que els cavalls. Aquestes propietats han fet que des d'antic hagin estat destinats als treballs més durs, tant amb el bast o l'albarda per transportar càrregues a l'hom pel·ls camins de fer-radura, com enganxats per arrossegar boscalls al bosc, el carro o la diligència a la carretera, i l'arada, així com les altres eines agrícoles pel·ls camps.

A l'Europa medieval els mulats van ser les muntures preferides de senyors i clergues, i la producció de mules era una pràctica ordinària, i Espanya n'era la primera productora. La producció de mulats era una pràctica prohibida per llei a Espanya d'ençà del regnat dels reis Catòlics al segle xv, a fi de protegir la producció de cavalls davant la d'híbrids, tot i que es practicava de manera clandestina. A partir de la dècada de 1870 els particulars poden establir lliurement parades de cavalls semalers i de guarans.¹²⁰

El terme guarà s'utilitza per designar l'ase semaler i, més concretament, el destinat a la producció de mulats per mitjà del seu encreuament amb eugues, procediment que s'ha practicat de manera tradicional a tota la conca mediterrània, zona originària d'aquesta espècie. A partir de final del segle xix la producció de mulats s'assaja fora d'aquesta zona tradicional de producció, i s'estén a diversos països de l'Europa atlàntica, d'Amèrica i d'Àfrica del sud.

L'increment que pren la producció de mulats fa créixer la demanda de guarans selectes i es produeix una especialització en les zones on les varietats locals d'ases ofereixen característiques més adequades per a aquesta producció. A França hi ha els famosos guarans del Poitou que, amb les eugues autòctones de la zona, donen mulats de gran talla, i a Espanya destaquen els guarans *zamorans* i els catalans. La gran demanda d'aquests animals en el comerç internacional i nacional a partir de mitjan segle XVIII respon a la progressiva mecanització de l'agricultura i dels transports, i els compradors sol·liciten animals amb prestacions cada vegada més especialitzades, amb una gran capacitat d'esforç, soferts en l'alimentació, adaptables a climes càlids i amb llarga vida productiva.¹²¹

Bous, eugues, burros i mulats a la Plana de Vic

En aquest text utilitzarem les denominacions eugues, burros i burres, emprades normalment pels informants, en lloc de les d'egües, ases i someres, rucs i ruques, denominacions més pròpies d'altres zones de parla catalana o considerades més cultes. També cal aclarir que quan es fa referència als mulats utilitzem la denominació de forma genèrica i, per tant, contemplem els animals d'ambdós sexes, els mascles anomenats matxos i les femelles anomenades mules.

Fins aquí hem conegut a grans trets les espècies animals que conformen el substrat biològic dels animals de treball a Catalunya i el context cultural en què s'emmarca la seva cria. Aquest procés evolutiu es va trencar amb l'aparició dels motors de combustió, també anomenats motors inanimats, i la progressiva mecanització agropecuària i del transport, a mitjan segle XX.

Els motors de què disposem els pagesos vigatans pels treballs culturals són els animats, cavalls i bous, si bé n'hi ha algun que empra els motors inanimats. L'ús creixent en molts tocoms d'aquests darrers, que semblava fer trontollar l'ús dels primers, no s'ha palesat pas a la Plana de Vich,

*perquè no és prou plana de fet, ni la mecànica ha solucionat per ara el problema dels motors inanimats petits que a ben segur es generalitzaran aquí el dia que es trobin. Ahir i avui, i probablement en un demà bastant llarg, cavalls i bous tenen segur el treball de la terra vigatana.*¹²²

Durant la primera meitat del segle xx encara predomina la força de tracció animal molt per sobre de la tracció mecànica en les terres poc planeres de la Plana. En general els parells de bous són animals més indicats que els cavalls per treballar la terra.

Els bous són animals de treball que posseeixen la majoria de masos mitjans o grans de la comarca. Són mascles capats, fills de les vaques de la raça del país i que, a partir de l'inici del segle xx procedeixen de la Cerdanya. Aquests animals realitzen de manera eficaç les feines d'estripar i de llaurar els camps de conreu, així com les de transportar amb la carreta els productes agrícoles o els fems. Les particularitats que els fan destacar són les de ser frugals en el menjar i que treballen a pas lent però segur, tot i que tenen el desavantatge de ser poc soferts als efectes de la calor quan treballen a ple sol.

Les eugues del país realitzen les altres feines agrícoles com són trullar, rasclar, batre a pota o portar el carro. També treballen esporàdicament per parelles estirant l'estripadora o llaurant amb l'arada brabant, i tot i que no realitzen tant bona feina com els parells de bous, la fan amb més rapidesa. Respecte dels bous tenen l'avantatge que moltes fan una cria a l'any.

«El que va amb la brabant... la brabant és feina pels bous... Deixat de punyetes amb els bous s'hi llaura molt bé... Amb les eugues ja no s'hi llaura tant, eh? L'euga ja camina més, m'entens? Ja... Ara, el bou... el bou... allò de que vas marxant, si hi ha una herba... que veus... iam si no la tombarà prou bé. Dallòs que veus la terra que es va tombant. I el que té pebrots és que quan ha arribat a migdia dius: 'Cony, quin tros n'he fotut, eh? Amb aquella marxa que has anat, eh?' Per què? Perquè ho vius allò, ho saboreges, eh? Les eugues... les eugues ja és més... més

tipu tractor, diguéssim, saps? Eh? [riu] I el bou no es cansa mai. Quan arriben al capdamunt, a pixar, que és la única reposada que tenen els bous. I els parells que eren putes... els parells que... ja de bous veis, primer pixava un i quan acabava, llavors s'hi posava l'altre. Aixís podien reposar més... [riem] Oh, i tant! oh! oh! Ja n'aprenien, ja... [riem]»
Joan Lleopart, 1991.

La varietat d'eugues del país es manté pura fins a la meitat del segle XIX, quan l'exèrcit comença a establir parades de cavalls sementals d'origen estranger per produir animals més aptes per al transport de l'artilleria i per proporcionar millor força tractora en les feines agrícoles i de transport. Prop de Torelló, dins el municipi de Les Masies de Voltregà, a l'indret de Conanglell, es crea un centre de cria amb una seixantena d'eugues de cria, i durant l'època de cobriments estableix parades de semalers a diversos pobles de la Plana, a fi de fomentar les noves races introduïdes.

Aquests semalers importats donen lloc a una població mestissa d'animals de més volum i docilitat que els de la raça del país. Aquest factor també repercuteix en la millora de la qualitat dels mulats i en l'especialització en la seva cria que es produeix a les darreres dècades del segle XIX, com a resultat d'haver-se decretat la llibertat de la indústria de cria cavallina. Els mulats fills d'aquestes eugues i dels guarans vigatans són molt apreciats, es desmamen als sis mesos i solen ser venuts a negociants valencians i aragonesos a preus força més alts que els poltres fills de cavall i d'euga. Els compradors els agrupen en lots de 15 a 20 animals per traslladar-los a altres zones especialitzades en la recia on es cuiden fins que tenen dos o tres anys i a aquesta edat ja es poden començar a vendre a les fires i a domar-los per a les feines agrícoles.

Els burros de la raça del país els utilitzen pagesos més modestos, a les zones de muntanya, on predominen els camins de ferradura. Les burres es destinen als treballs agrícoles i per al transport, a més de fer-les criar per vendre els pollins als sis mesos a negociants que

els recrien fins als dos o tres anys, quan uns quants són seleccionats com a guarans i la resta són destinats al treball. A les zones de plana, on ja disposen de camins carreters, predominen les eugues de treball i s'hi localitzen les parades de semalers destinats principalment al cobriment d'eugues per a la cria de mulats, animals nascuts a la Plana de Vic que es venen als sis mesos per ser criats fora de l'àmbit geogràfic comarcal, en zones on hi ha pastures naturals o bé on disposen de farratges per a la cria.

L'ase català és un dels més grans i corpulents de l'espècie, és de temperament molt despert i té una estampa harmònica. A l'estiu té un color de pelatge negre lluent amb pèl curt i suau, mentre que a l'hivern el color és marró i el pèl, llarg. Presenten decoloracions blanquinoses al musell, al voltant dels ulls, al ventre i a la cara interna de les extremitats. Les orelles que el caracteritzen són molt grosses, ben muntades, dretes i molt mòbils, i els ulls grossos, vius i bondadosos. Tenen un temperament sanguini, són vius i actuen amb reaccions ràpides, solen ser bastant pacífics i nobles, i per treballar són resistents en temps i esforç.

A la segona dècada del segle xx, la raça (Catalana) es trobava a l'Alt Empordà, la Garrotxa, les valls de Ribes i Camprodon, la Plana de Vic, les Guillerries, el Lluçanès, el Berguedà, la Cerdanya, l'Alt Urgell, els Pallars, els plans d'Urgell, la Segarra i el Solsonès, i també a l'Aran. Tanmateix, també hi havia escampats arreu ases de tipus africà — molt més petits i bruns clar — i de raça Andalusia — tords — ; o sia que podem suposar que no sempre s'havia donat la puresa desitjable.¹²³

Una característica que va fer mundialment famosos els mascles de la raça destinats a la reproducció com a semalers fou el seu gran poder genèsic, ja que els d'altres races eren més flemàtics i no tant predisposats a cobrir les eugues per a la producció de mulats. L'especialització en el cobriment d'eugues féu que aquests animals fossin coneguts com a guarans.

Els mulats catalans s'obtenien de l'encreuament d'ases catalans, primer, amb eugues del país, i més tard, amb eugues bretones i, sobretot, perxerones. La majoria es negociaven a les fires d'Organyà i Salàs de Pallars, o en d'altres de menys importants com les de Banyoles, Amer, Olot, Cariñena o Barbastre, i els compradors solien ser negociants manxecs i aragonesos.

A Catalunya hi havia dues varietats d'ases autòctons que produïen semalers de qualitat per a la producció de mulats, els guarans de la Plana de Vic, animals de formes estilitzades i de gran alçada, i els guarans de l'Urgell, animals de formes més amples i més baixos d'estatura. En relació amb els tipus d'eugues que tenien, els compradors preferien els uns o els altres. Els guarans urgellesos eren els preferits pels francesos i pels italians, que tenien eugues de complexió estreta i de baixa estatura. Els guarans vigatans eren els preferits pels anglesos i pels nord-americans, que tenien eugues més corpulentes i més altes. Aquests guarans també s'utilitzaven en els països importadors per al cobriment de burres a fi de produir sementals autòctons. En aquest mercat internacional els guarans vigatans eren molt apreciats, per la seva gran estatura i, principalment, pel seu extremat vigor genèsic en el cobriment d'eugues.

En el text que citem a continuació podem veure com el veterinari M. Rossell i Vilar¹²⁴ fa una descripció entusiasta amb què descriu el guarà català.

No existeix una sola raça asinina que pugui oferir un guarà com el català que senti l'orgull de la seva condició, és a dir, que tingui consciència de representar l'aristocràcia de l'espècie. Mentre en els subjectes de les altres races la resignació i el posat de sofriment formen part de llur idiosincràsia, en el guarà català tot és canviat. El cap alt, sense estar engallat; les orelles portades sempre dretes, atentes i promptes a l'expressió; la mirada és noble i enèrgica; el coll estirat i la silueta tota del seu cos sembla feta d'una línia enèrgica, sense vacil·lacions. El menor moviment, el més petit gest de l'animal té un aire de distinció no conferible per cap

Cobrimient d'una euga de treball per un semaler de cavall bretó de la parada de remunta de l'exèrcit situada a l'Esperança de Gurb entorn de la dècada de 1930. L'euga, aguantada pel pagès amb les morralles i amb trabons a les potes del darrere per evitar que tiri guitzes al cavall, rep el salt del semaler menat per un soldat amb la corda i la serreta ajustada al morro. (ACOS) Autor: Robert.

educació; és, senzillament, una propietat racial. Però el que més el distingeix de les altres races és un extremat vigor genètic, i aquesta qualitat és fortament apreciable, puix que la majoria de les altres races al davant de les eugues romanen indiferents, i cal recórrer en molts casos a utilitzar procediments estrambòtics per a fer-los cobrir. El guarà català deu la seva reputació a aquestes condicions excel·lents.

Des de temps antics les ciutats de Vic i d'Olot havien estat els dos nuclis econòmics on s'havia centralitzat la producció i el comerç de guarans, mentre que en les àrees rurals dels seus voltants s'hi havia concentrat la cria de pollins seleccionats com a futurs semalers i la majoria de parades de remunta. Aquests pollins eren fills de les burres que utilitzaven els pagesos d'explotacions pobres de les zones muntanyoses properes als dos centres i que, generalment, eren propietat dels negociants que les «tenien posades». La fira de Sant Andreu a Torelló, el 31 de novembre, era el lloc on es reunien

anualment els negociants entesos en la matèria per seleccionar els pollins que més prometien. Els recriadors facilitaven bons guarans per cobrir les burres i seleccionaven els millors pollins per ser recriats com a semalers en unes poques cases especialitzades per tradició familiar en la recia de guarans. A la Plana de Vic s'havien especialitzat en aquest tipus de recia les masies el Palehí i el Colom de Roda de Ter, Maioles i el Picó de Vic, i el Prat de Malla.¹²⁵ Aquest sistema tradicional va experimentar canvis a partir de les primeres exportacions importants de guarans de final del segle XIX, que van fer encarir el mercat i van erosionar la riquesa genètica de la població de burros de la comarca, ja que els millors exemplars eren destinats a l'exportació.

Per entendre l'especialització en la cria de burros semalers a la Plana de Vic cal observar els factors que hi intervenen: d'una banda, els que responen a la creixent demanda mundial de mulats de qualitat destinats als usos més diversos i, de l'altra, els que intervenen en el conjunt de necessitats del sistema tècnic agrícola de la comarca des d'una perspectiva global.

La cria de guarans i de mulats està en estreta relació amb la població d'animals de treball de la Plana de Vic, ja que els pagesos augmenten el nombre d'eugues de treball i de cria, que substitueixen progressivament els parells de bous en les feines agrícoles. La utilització d'eugues aconsegueix una doble funció: aporta més velocitat de treball que els parells de bous i permet la producció de mulats, dels quals hi ha una creixent demanda per cobrir les necessitats que suposa el creixement de l'activitat comercial, dels serveis de transport, de l'explotació del bosc i de les demandes de l'exèrcit per a l'artilleria de muntanya.

*Fou sobretot a les dècades dels seixanta i dels setanta (1960-1970) quan es va produir la gran davallada en el cens dels èquids, probablement deguda a la intensa mecanització del camp que es comença a produir a l'Estat espanyol durant aquells anys.*¹²⁶

Fou precisament a principi de la dècada dels setanta que la família Gassó de la masia de Fuives (Olvan, Berguedà) es va adonar de la desaparició imminent de la raça autòctona del ruc català, el guarà, i va començar a localitzar-ne exemplars i a criar-los. L'any 1995 a Catalunya quedaven només un centenar d'exemplars. Amb la creació de l'Associació pel Foment de la Raça Asina Catalana (AFRAC) i l'Associació del Ruc Català (ARC), un grup de ramaders i simpatitzants de la raça intenten evitar-ne l'extinció i han convertit la finca de Fuives en el centre mundial del ruc català.¹²⁷

El declivi dels animals de treball

El sistema integrat de producció i manteniment dels animals destinats als treballs agrícoles entra en crisi a partir de la irrupció dels tractors com a força de treball. La substitució dels animals de treball per la força motriu dels tractors es pot documentar amb precisió a través de les dades estadístiques que ens proporcionen els censos de requisita militar, que mostren la progressiva davallada d'animals de treball i la creixent mecanització de les feines del camp a partir de mitjan segle xx. El buidat d'arxius municipals de la Plana de Vic proporciona una bona base estadística per detectar l'evolució del nombre de caps d'animals de treball, diferenciats entre cavalls, mules, ases, i per relacionar-los amb el nombre de tractors.

Les dades estudiades, extretes de l'Institut d'Estadística de Catalunya, corresponen al territori comprès per 19 municipis que formen part de la comarca natural de la Plana de Vic: Balenyà, Calldetenes, Centelles, Folgueroles, Gurb, Malla, Manlleu, Masies de Roda, Masies de Voltregà, Roda de Ter, Sant Hipòlit de Voltregà, Sant Julià de Vilatorrada, Santa Cecília de Voltregà, Santa Eugènia de Berga, Taradell, Tavèrnoles, Tona, Torelló i Vic. L'elecció de la mostra d'aquests municipis es deu al fet que representen el 79% de les 25.836 hectàrees del territori que ocupa la Plana de Vic, i el 73% de terres llaurades respecte al total de la Plana de Vic.¹²⁸

A partir de principi del segle xx apareixen alguns tractors a la

Plana de Vic utilitzats només per fer funcionar les màquines de batre, sovint gestionades en forma de cooperatives de pagesos. D'aquests primers tractors no en tenim constància en els arxius consultats i només podem aportar referències obtingudes a partir de fonts orals i gràfiques. Els tractors, a partir de la dècada dels cinquanta, incorporen nous sistemes que permeten ampliar la gamma de treballs a fer, i durant la dècada dels seixanta els tractors es consoliden amb rapidesa. Concretament, cap a l'any 1965 el tractor pràcticament ha substituït els animals de treball com a força de tracció en la majoria de les feines agrícoles.

A partir de mitjan la dècada dels cinquanta veiem un clar descens de la quantitat de carros respecte de la dècada anterior, descens que s'intensifica a la dècada dels seixanta, tot i que amb les dades extremes dels censos de requisita militar dels diferents municipis consultats no s'aprecia massa aquest creixement, ja que les referències als tractors són escasses o bé nul·les.

Aquestes dades ens permeten afirmar que els animals de treball, els carros, les carretes i altres eines de tracció animal, a partir de la segona meitat del segle xx, passen a tenir un paper secundari fins que arriben a desaparèixer definitivament com a eines vinculades al món de pagès a la Plana de Vic. Això no obstant, a final del segle xx, els cavalls comencen a prendre importància com a animals de sella destinats a l'oci, fenomen que, associat a la celebració de Sant Antoni i a altres activitats commemoratives fan que es recuperin i es restitueixin feines i eines pròpies del món pagès.

LES LLAVORS

Els rendiments de les collites depenen, en bona part, de la qualitat de les llavors que es planten o se sembren. La selecció de les llavors és una preocupació que els pagesos tenen durant tot l'any, ja que de la seva qualitat en depèn, en gran mesura, l'èxit de la col·li-

ta, i representen també una inversió de futur per a les properes anyades. Les varietats autòctones sembrades de manera continuada s'han anat adaptant a les característiques del paisatge i al clima d'un territori durant períodes força llargs de temps. L'arribada de noves llavors forasteres més productives i variades va fer desaparèixer bona part de les llavors autòctones. A continuació descriurem a grans trets quina ha estat l'evolució de les llavors en els diversos productes del conreu del trènit.

Les patates

Sembla que el primer assaig del conreu de patates a la Plana de Vic el realitzen els monjos de Sant Tomàs de Riudeperes a l'horta del convent l'any 1825, i fan una plantació amb llavors procedents de França.¹²⁹ Durant els primers anys, les collites d'aquest conreu es destinen a l'alimentació de porcs i, per aquest motiu, molta gent les coneix amb el nom de trumfes porquines. Aquestes primeres llavors s'adapten i es milloren amb noves importacions fins arribar a ser acceptables per al consum humà i, d'aquesta manera, es consolida el seu conreu durant la segona meitat del segle XIX.

A principi del segle XX per aconseguir llavor de patata es planten les diverses classes de patates existents, després de segar el blat dels camps a final de juny o principi de juliol i es cullen a l'octubre. Aquesta llavor es renova a muntanya cada tres anys, i es compra a pagesos especialitzats en el seu conreu. Tant la llavor local com la llavor forana proporcionen patates tardanes per poder-les plantar en condicions durant el mes de març de l'any següent. Es conreen principalment tres menes de patates: l'americana, la de bolado i la del bufet.

L'americana, que al principi de la seva introducció no es podia menjar, ja que tenia un gust semblant al del nap, ha estat millorada a la Plana de Vic i el seu consum humà és força estès. És una varietat molt productiva, s'adapta fàcilment a tot tipus de terreny i constitueix un important aliment per a l'engreix de porcs, ovelles i vaques. Dels tres tipus, és la més ordinària, la que produeix més

rendiment, i té l'avantatge sobre les altres de guardar-se més temps. És la menys delicada i la més desigual, és plena d'ulls i bonys a la part exterior, i per dins és de color blanquinós i de carn testa.

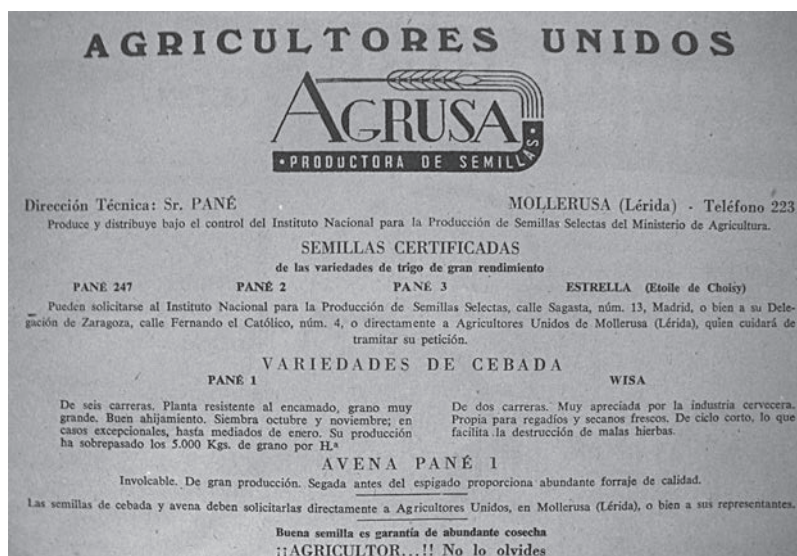
La patata de bolado és la de millor classe i la més fina, s'ha adaptat bé a les terres de primera qualitat de la Plana i s'ha millorat molt. Aquesta varietat de patata és molt fina a la vegada que molt consistent, característiques que la fan la preferida dels cuiners.

La patata de bufet és la varietat més precoç pel que fa al seu desenvolupament i, per tant, es pot recol·lectar en poc temps, i d'aquí vindria el seu nom:

*Parece que la soplan ó bufan, y con el solo soplo ó bufet de la primavera, ya està hecha la Bufé. Si el título ha de anunciar la cosa, nunca se ha empleado mejor ningún otro, sea por acierto ó por casualidad. Y en efecto, en un país de secano como éste (pues ya tenemos dicho que no hay regadíos, ya que el agua de nuestros ríos está destinada á fuerza motriz), cuando viene la primera canícula del estío, las patatas de Bufé ya estan hechas para su recolección.*¹³⁰

Aquest avantatge respecte de les altres dues varietats té l'inconvenient que no es pot guardar gaire temps ja que és primerenca a formar-se i també a grillar, rebrotar i fer-se malbé. Té la pell més blanca i més fina que l'americana, és de forma regular i amb pocs ulls, cosa que fa que la llavor surti més cara. Per dins és blanca, té molt bon gust, però té la particularitat de tenir poca consistència i de desfer-se a l'olla. La llavor és cara però arriba a tenir grans dimensions i és molt apreciada.

El «bufé» de la Plana de Vic era «la patata més bona del món» i la que tenia més aplicacions. Tan sols «el bulado» dels anys 1920 al 1925 s'hi podia comparar amb gust i aguant. Després vingué una barreja de llavors, vermella i groga, flor blava, etc., i es perdé la qualitat tubèrcul que tan arrelada havia estat a la nostra Plana. Avui, estem al 1975, i amb

Fulletó de propaganda per a la difusió i venda de noves varietats de llavors seleccionades pel Sr. Pané de Mollerusa. Col·leccions Mas el Colomer.

la mecanització aconseguida del camp encara se'n cullen uns quants vagons, per la Plana de Vic, però el procés de cultiu és totalment canviat. La mitjana de preu de llavor és d'unes 20 pessetes el quilo.¹³¹

De la qualitat de la llavor depèn bona part del rendiment de la collita, i reservar llavor per a la propera anyada ocupa un lloc important en les feines de l'hivern.

Pels volts de Nadal ja procuràvem per la llavor (de patata), matèria essencial i primordial per obtenir bons rendiments. La llavor s'havia d'obtenir de cases i finques de muntanya, de solvència assegurada, perquè no hi hagués matrafa; cosa perillosa perquè la patata de llavor valia sempre almenys el doble que la de menjar i, com que la maldat fa molts anys que perdura, calia i cal estar molt alerta.¹³²

A la Plana de Vic és costum d'anar a buscar les patates de llavor

a zones de muntanya del Solsonès i del Berguedà, on produeixen varietats amb característiques adequades a les condicions agronòmiques de la comarca, patates primerenques que a principi d'estiu ja estan formades i s'escapen dels rigors de l'eixut estiuenc.

*De les muntanyes d'Alinyà, de Peguera, Comiols, etc., tenien bona anomenada, perquè cultivaven l'anomenada planta baixa, que era la que aquí resultava més, degut a que s'avançava i si passava una estrebada d'eixut generalment se n'escapava. A vegades per Sant Joan ja en començàvem a menjar de tendres i en podíem donar algun àpat als segadors que a la sega havien acudit.*¹³³

L'arribada del ferrocarril l'any 1875 a la Plana de Vic va facilitar la importació de patates de llavor, operació que sovint es feia de manera col·lectiva entre els pagesos o a través dels sindicats.

*Estant a «Prixana de Dalt», l'any 1924, el Sr. Ferran, ens comprà i ens lliurà amb totes les facilitats per pagar-lo, tot un vagó (uns 10.000 quilos) de llavor de França; de la província de Bretanya (Normandia), amb les seves corresponents guies i controls del Sindicat d'aquella comarca francesa. Renoï! quina llavor. Tan ben seleccionada. Tan ben triada, que tota tenia una grandària aproximada entre un ou de gallina i un ou d'oca. Sacs de 50 quilos gruixuts, ben cosits i precintats i en el vagó hi posaren per tot el voltant un gruix de palla d'almenys mig pam, per protegir-la del fred durant el trajecte. Vàrem descarregar-les el dia de Nadal i tot va anar com una seda. Com que nosaltres no podíem pas sembrar-les totes, havíem fet córrer veus a aquells que els podia interessar. Cadascú se n'emportà cap a casa seva les que l'hi pertocaven.*¹³⁴

Les llavors es van anar important cada vegada més d'altres contrades, es van anar diversificant les varietats, i van desaparèixer les de la varietat de bufet i van aparèixer les patates de pell vermella, com la *repontiac* i altres varietats de pell blanca com la *canabec*.

Sovint s'han tingut més en compte les propietats productives dels diversos tipus de llavors, que no pas la qualitat del producte, és a dir, s'ha valorat la quantitat en detriment de la qualitat.

«Abans de patates vermeies no n'hi havien pas. Llavors es feien 'bufé', les que ara diem que són molt bones. Eren més bones abans les patates. Això de «canavec» i tot això no existia. Tot també s'ha canviat. De la 'bufé' pròpia d'abans ara casibé no n'hi ha. Aquella sí que era bona. La de 'linyà' [Alinyà, el Solsonès] era una espècie de 'bufé'. La 'bufé' no fa tantes patates. Ara no es busca la qualitat, es busca la quantitat.» PE-07

Factors que també es tenen en compte a l'hora d'escollir un tipus o un altre de llavor de patata són la durada de la conservació i el gust a l'hora de ser cuinades.

«La vermeia no es guarda tant. És que la vermeia, hi ha dos tipus. Hi ha una que... el propi 'repuntiac', sí, és fina; només que quan has passat Nadal ia no es guarda, ia es podreix fàcilment. I llavors hi ha l'atra, que ia és degenerada una mica de per 'quí, que ia també en diuen patata vermeia, que és la pròpia 'repuntiac', però que ja no ho és, és degenerada i té un gust ... fa una sorra i té un gust com... una mica tira a nap.» PE-12

Blats de moro

Normalment els pagesos es guarden la llavor de blat de moro d'un any per l'altre, s'escullen les millors espigues de la collita de l'any anterior, que s'assequen penjades en un lloc sec i airejat, i més tard s'engrunen i es guarden en un sac o coixinera. Sovint també s'intercanvien amb altres pagesos o es compren als graners.

A la comarca, abans de l'arribada de llavors estrangeres es plantava una varietat local anomenada blat de moro de queixal, molt adaptada al clima secaner de la Plana de Vic. També una varietat blanca que servia per a l'alimentació humana en forma de farinetes.

*També normalment a cada casa sembraven uns quants restos de blat de moro blanc que servia per fer farinetes que a l'hivern barrejades amb greixons o botifarra de parracs era l'esmorzar de molts dies.*¹³⁵

La selecció de llavors cada vegada ha anat més a càrrec d'empreses especialitzades que han anat produint diverses varietats que comercialitzen com a llavor segellada i garantida. Actualment es planten varietats farratgeres de blat de moro i són pocs els camps que es dediquen a la producció de blat de moro per collir en sec.

Els blats, ordis, civades i sègols

Les llavors dels cereals d'hivern se solen guardar d'un any per l'altre de la collita pròpia i les sembra un mateix o s'intercanvien amb algun veí. En el cas del blat, se sol importar de terres més baixes, ja que hi ha la creença que per obtenir bons rendiments *la llavor de les patates ha de baixar i la llavor del blat ha de pujar*, fent referència a l'altitud de les terres on es cull.

Les varietats antigues autòctones de la Plana de Vic més esteses són els forments, que són blats durs per fer sèmolses, i les xeixes, que són blats tous per fer farina panificable.

«[...] a la Plana de Vic de tota la vida hi havia hagut [de llavors de blat] el forment, la xeixa i la xeixa de març, xeixa marcenca, una xeixa que se'n feia molt poca i no rendia res, que es feia de primavera, perquè no s'havia pogut sembrar per les circumstàncies que fos, era... en deixen xeixa tosella, perquè era tosa, no tenia tosell. Tos vol dir pelat, esquilat, doncs, tosa. En deien tosella perquè no tenia aresta, eh? D'aquella xeixa se'n feia molt poca. Però el forment i la xeixa era lo propi d'aquí...»
Joan Lleopart, 1991.

El procediment antic per seleccionar i preparar la llavor de blat de cara a la sembra consisteix a escollir primer el camp del qual es

vol guardar la llavor, per després poder-lo batre a part, guardar-lo al graner i seleccionar-lo amb el garbell de llavors abans de sembrar.

«Normalment agafaven un camp, agafaven un bon tros que ja deien: 'Doncs, aquesta batuda, per exemple, serà per sembrar.' O això, eh? Perquè els agradava més aquell gra o era més ple... o mira, pel que fos, eh? Fins i tot els forments, aquí no gaire... però per la muntanya els havien arribat a triar de gra amb gra, eh? Allò...» Joan Lleopart, 1991.

Una vegada s'ha netejat bé de pols, de grans pollats i d'altres impureses passant-lo per diferents garbells tot tirant-lo enlaire a fi que l'aire s'emporti les brosses, es passa per un garbell amb forats per on s'empassen els grans més petits i migrats, o sigui, poc plens de farina, i queden els més grossos i plens dins el garbell, grans que són reservats com els més adequats per sembrar. Per fer aquesta feina hi ha garbelladors especialitzats que van per les cases de pagès a garbellar i netejar el blat.

«[El cereal de llavor] garbellat, és clar, triat, netejat... Això sí, eh! És que anaven sembrant sempre les mateixes llavors aquestes. Hi havia els garbelladors que anaven per les cases a netejar el gra, gent que es llogaven... amb tres o quatre garbells... Doncs, mira, sí, sí... i apa, i a garbellar.» Joan Lleopart 91

Fins a la dècada dels trenta es van sembrar les varietats antigues de gra, però a partir d'aquell moment es fan els primers assajos de noves llavors, com la xeixa alemanya i, cap a 1950, es comença a sembrar el blat Littorio importat d'Itàlia, llavor que s'adapta bé i dóna molt bons rendiments.

«Aquesta [la xeixa alemanya] va ser la primera llavor forastera que jo he conegut. Després es va acabar aquesta xeixa, van continuar amb el forment i la xeixa... Tot el trenta-sis [1936], el quaranta [1940], quaran-

ta-cinc [1945] ... i fins al cinquanta [1950] que va arribar un blat que en deien Littorio, italià, un blat vermei, petit... Encara no el tocaves quedava tot espolsat. S'havia de segar ben verd. Ah! Però no has vist una cosa que ragés tant... I més que rajar, era lo que pesava, eh? Perquè, escolta, collies uns saquets aixís i feien cinquanta quilos. Era com un plom allò, eh?» Joan Lleopart, 1991.

De manera més o menys esporàdica van anar arribant varietats de llavor de blat de les quals, amb més o menys continuïtat, es van anar fent assajos d'adaptació als camps de conreu de la Plana.

«[...] després l'any vint-i-nou [1929] amb unes importacions que van fer de blat portaven una xeixa alemana que en deien... en deien alemana que qui sap d'on venia, eh? Però en deien xeixa alemana. Aquella gent, acostumats, per exemple aquí... fins als anys... fins a l'any vint-i-nou amb unes collites, la més bona de vint per u, o sigui de vint quarteres per quartera, més que tot el quinze i el setze i això era... les collites normals. Bueno, va arribar aquesta xeixa alemana, i jo encara me'n recordo, se'ls va acudir... Carai! Tant neta! Tant maca! Proven de sembrar-ne. Proven uns de sembrar-ne i aquella xeixa ja els va donar més del trenta [30 per 1]. [...] però bueno aquella llavor es va anar degenerant, degenerant, degenerant i es va arribar a perdre. O sigui que pràcticament el trenta-sis [1936] o aixís, quan va venir la guerra ja no se'n feia... La xeixa alemana era una mica més grossa que la d'aquí, la xeixa veia i també tenia aresta.» Joan Lleopart, 1991.

Al mas Colomer de Taradell renoven la llavor amb blat collit al Vallès fins que comencen a sembrar el blat Littorio importat d'Itàlia l'any 1958.

«De la nostra llavor per fer... Pràcticament fins als anys cinquanta-u o cinquanta-dos, que va ser quan els primers blats van venir per aquestes planes... O sigui que el Littorio és el que va arribar aquí casi a l'any cin-

quanta-vuit. Ara bé, llavons ja no fèiem servir l'anar a buscar llavor a per vall... [Hi] anàvem aquí al Vallès, perquè el blat vol pujar i les patates volen baixar. El blat no el vagis a buscar mai a muntanya, és curiós això, eh? Les patates, baixar, i el blat, pujar. És una cosa... I no, no, comprovat, eh? Nosaltres hi anàvem per aquí baix a La Garriga o per aquí baix... Sí.» Joan Lleopart, 1991.

A partir d'aquells anys ja van arribar moltes altres varietats noves, i destaca la producció catalana de llavors feta per l'empresa de grans Pané de Mollerussa.

«Després del Littorio van arribar... A llavors venia el Mantana, La Mare del Blat, venia... tot el rengle de Panés, eh? Els Monts: el Montagut, el Montseny, el Montbru, el Montnosequantus, el Montnosequè, el Montjuïc, bueno... que aquests estaven basats amb el Montjuïc, perquè el Montjuïc... Alto! Alto aquí! El Montjuïc era un blat que ja es feia al Vallès abans, o sigui, que el blat... que la xeixa d'aquí era el Montjuïc, la xeixa de Montjuïc que deien. I sobre aquell varen anar fent aquests altres.» Joan Lleopart, 1991.

Eren llavors aconseguides mitjançant procediments científics basats en les modernes tècniques genètiques de selecció.

«[...] perquè el Panés els feien cada any, eh? Tu anaves amb el senyor Pané de Mollerussa i l'hi haguessis dit: 'Vui un blat que em faci dos pams, tant d'espiga, tant de gruixut de canya i tant de... d'alçada i que s'avenci, que...' I te'l feia, sí, sí. [...] Ooh! Va rajar molt el Pané per aquí, eh? Va ser dels blats que van... Hi va haver el Pané Set, que va durar uns quants anys. Recoi, noi! Que era bo aquell blat!» Joan Lleopart, 1991.

Durant uns quants anys van donar molt bons resultats les varietats *dimes*, *estrella* i *florenci aurora* que es van adaptar a les terres de la Plana i es van sembrar fins a la dècada dels vuitanta en què van

desaparèixer davant de noves varietats de llavors seleccionades importades.

Pel que fa a tipus de llavor d'ordis, se sembla l'ordi d'hivern anomenat de sis rengles i l'ordi de primavera anomenat pàmula.

[Quins cereals se sembren a la primavera?]

«L'ordi de primavera... hi havia la pàmula, ja... Jo n'he vist sempre, eh? Ara que se'n feia molt poc. Pàmula, i a llavors el blat motxo... la xeixa tosella, que deien, que era una xeixa motxa que es feia... xeixa marcenca, però només molt poc, eh? Un camp que... que mira que quedés... o que no havien pogut sembrar... o pel que fos, eh? [El cereal] hasta el noranta-vuit per cent, ja veus! Es sembrava a la tardor, eh?» Joan Lleopart, 1991.

La llavor de civades i sègols se sol guardar de la collita pròpia, s'intercanvia amb un altre pagès o es compra als graners del mercat de Vic.

Les primeres llavors modernes produïdes mitjançant tècniques genètiques i seleccionades arriben a la Plana de Vic a mitjan segle xx.

ELS FERTILITZANTS,

LES TERRES DE CONREU I ELS AGENTS ATMOSFÈRICS

Els coneixements i les pràctiques agrícoles dels seus orígens ençà han reconegut com a factor determinant per al bon rendiment de les collites els nutrients que contenen les terres cultivades. La restitució natural de nutrients als sòls agrícoles es produeix per mitjà de l'acció dels agents atmosfèrics i amb la incorporació de restes orgàniques d'origen animal i vegetal.

Els fems

A les cases de pagès de la Plana de Vic durant tot l'any es recullen diàriament els excrements dels animals barrejats amb la palla dels jaços, s'escuren les corts i s'acumulen els fems al femer, perquè fermentin i per tenir-los a punt per adobar els camps quan és l'hora. Els fems que es produeixen són el resultat de la descomposició de les restes orgàniques produïdes a l'explotació ramadera com a resultat de la barreja dels excrements dels animals amb la palla destinada a servir-los de jaç.

Escurar les corts és una feina feta gairebé diàriament, o en períodes regulars, pels mateixos pagesos que cuiden el bestiar i, normalment, la realitzen calçats amb esclops per poder trepitjar la mulle-na. Utilitzen forques, pales, escombres de bruc i carretons per portar els fems al femer, on els van apilant en capes sobreposades per, més endavant, cada cert temps, regar-los amb el buidador, una galleda de zenc amb un mànec llarg de fusta, a fi que no s'assequin massa i s'aturi el procés de fermentació. La feina de remenar els fems al femer, apilar-los i regar-los és força cansada, ja que cal aixecar a pes de braços forcades de fems humits i galledades de suc amb el buidador per anar regant la pila de fems.

La qualitat dels fems que es produeix depèn, en bona part, de les característiques dels femers. Els femers de la Plana de Vic són coneguts per la seva eficàcia en la producció d'aquest fertilitzant natural. Estan molt ben situats en llocs a recer del sol i de les pluges, on conserven la humitat, normalment, en construccions adossades a la façana nord de les masies, coberts amb teulada de teules i amb un gran portal per accedir-hi. Es procura que el sòl del femer tingui un cert pendent, disposi d'una bassa on es recullin els suc i un espai ampli on apilar-los. Són llocs on es procuren les condicions adequades per a la bona mineralització dels residus orgànics, producte dels excrements animals barrejats amb palla dels jaços, mitjançant tècniques que permetin una fermentació adequada per convertir-los en adob assimilable per les plantes. El cobert del femer, si és prou

gran, sovint també s'utilitza per tenir a aixopluc els carros, carretes, arades i altres eines de tracció animal.

«El fem era tota una artesanía, el femer el remenaven [els pagesos d'abans] tres o quatre vegades, els cuidaven els fems, en tenien pocs però els arreglaven. Al femer els apilaven i els giraven amb lluna vella, perquè es coguessin més, s'acabessin de podrir i confitar. Després els escampaven amb la forca i, normalment, si era una casa que poguessin, quan els bous eren al camp [a llaurar] els homes els escampaven, perquè no s'assequessin gota.» Joan Lleopart, 1991.

És costum que en lluna vella, regularment, els pagesos remenin i apilin els fems amb les forques i les àrpies, per després regar-los amb els suc emmagatzemats a la bassa que transporten amb el bujol, buidador o cassa del suc. El resultat de tot el procés és l'obtenció d'una pasta negra ben fermentada i molt adequada per adobar els camps, ja que està en el punt ideal de mineralització per poder ser absorbida per les plantes. Fent cas de la dita popular que *femer fa graner*, les cases de pagès de la Plana de Vic disposen de femers coberts on es guarden i es cuiden els fems, a diferència d'altres contrades on reben menys atencions.

«Aquí a la Plana hi havia un altre costum, aquí els femers a dintre... per les cases... Allà a Girona [els Masos de Pals], allà no n'hi havia cap de femer. Allà els fems els teníem com ara fem aquí... que el fotem a fora amb un pilot. Sí, i jo he sentit a dir que n'hi ha que diuen que és millor el fems aixís sol, al natural, encara que sigui sec... que adoba més la terra que no pas allò que feien abans de fica'l al femer, rega'l, i treure el fems que era com una pasta, que era moll... Allà fotíem el fems al camp, ara en aquest temps [finals de juliol] ... fems al camp. I quan vagava, l'escampaves... I s'hi hagués convingut, ja podies tornar a recollir aixís la paia per tornar a fer jaç! [riem la ironia]» Josep Andreu, 1996.

Els fems recollits en els femers urbans, producte de les comunes domèstiques i dels animals que viuen a la ciutat, són venuts als negociants que els compren utilitzant la mesura de carros (800 kg) i carretes (1.000 kg).

«L'altre dia llegia en un llibre que es diu Noms, renoms i mals noms, amb noms de cases i motius de les persones i n'hi havia un que li deien el Tastasucs, sí, que era un home que anava per les cases i comprava els sucus de les comunes pel grau que trobava ell de forts que eren, i a lla-vors deia: 'Aquest es pot pagar a tant i aquest altre a tant.'» Joan Lleopart, 1991.

Madirolas l'any 1901 dóna molta importància a l'aportació de fems per obtenir bones collites de patates i considera que, per femar una quartera de patates, calen 12 carretades de fems, o sigui, entre 10 i 12 tones, al preu de 10 pessetes cada carretada, amb un total per quartera de 120 pessetes.

*És un tubèrcul que necessita la terra molt abonada, molt estovada i molt treballada, per això doncs, no prospera abundantment fins que els pagesos pogueren obtenir amb quantitat i qualitat els fems necessaris, per al desenrotllament i productivitat de l'esmentada planta, aliment sa, per a persones i animals i amb infinitat d'aplicacions.*¹³⁶

Josep Callís l'any 1936 considera que per femar bé una quartera per fer patates es necessiten 20 carretades de fems. Aclareix que la carretada és de 20 quintars, unes 10 xevirades de dos quintars cada una, o sigui, uns 800 quilos per cada carretada, i fixa un preu de 10 pessetes la carretada, és a dir, uns 10 cèntims el quilo, amb un total per quartera de 200 pessetes.

Els fems van escassos, són cars d'aconseguir i la gent amb menys recursos els aprofita al màxim.

«Però tu te n'anaves, què et diré jo? Només aquí baix al Prat, o cap a València... a aquests puestos d'hortes... Escolta! Si quan passava un carro per la carretera tots esperaven que cagués l'animal per anar-ho a arregar, eh! A l'horta de València això havia set criminal, hi havien hagut morts i tot, eh! Per això, eh? Es mataben per les buïnes, que si seran teves, que si seran meves. Aquí això no es feia tant, però les cases pobres de poble al dematí a la canalla els feien anar a collir buïnes i fins que no tenien el cistell ple no podien esmorzar, sí... i encara aquí, dic, no gaire eh?» Joan Lleopart, 1991.

Fullet de propaganda per a la venda de fertilitzants minerals importats de l'estranger. Col·leccions Mas el Colomer.

Durant la dècada dels seixanta del segle xx, com a resultat del creixement urbà i del consum augmenta el volum d'escombraries que es porten als abocadors de resultes de la recollida casa per casa. En temps de femar, la brossa recollida s'escampa pels camps, pràctica que desapareix a causa de la proliferació de plàstics i altres embalatges que es troben barrejats amb les escombraries orgàniques.

«El conreu de la terra ha canviat molt, molt. Io em recordo que els primers tractors que varen sortir, el meu pare, en pau descansi, i altra gent, la gent gran, deien, diu: 'Veiam, què faran! Amb els tractors. Un tractor no caga.' Saps per què es referien amb això? Volien dir que un tractor no feia fems i... que hi anaven d'ativocats! Ia hi 'naven molt, perquè, precisament, io crec que es cull molt més ara que no pas lo que es collia llavors. I això és una cosa molt clara, que es veu molt clar.» PE-14

Amb l'important creixement de la producció de fems gràcies a la intensificació ramadera arriba la mecanització de les feines relacionades amb la seva producció. A les quadres de vaques s'instal·len netejadors mecànics que treuen els fems a fora, i amb les pales acoblades als tractors i els remolcs escampafems, els vells femers coberts van anar entrant en desús a causa de la poca funcionalitat a l'hora d'utilitzar aquesta maquinària. Els fems es comencen a escampar directament al camp o són apilats al ras en espais propers a les masies amb l'ajuda de les pales mecàniques per esperar el seu transport als camps. Des d'aleshores els fems són dipositats de qual·sevol manera i sense cap altra cura especial en femers a l'aire lliure, amplis espais on les màquines poden maniobrar amb comoditat, i en pocs anys desapareix la major part de l'antiga cultura de producció de fems.

«Fa uns 10 o 15 anys [1975-80] es va plegar de tirar-ne perquè van dir... bueno, perquè [el pagès] va dir: 'Ja tinc prou suc, doncs no hi tiro res més.' Ho entens? Jo no tiro més... jo no tiro més abono perquè he gastat molts calés... Doncs, llavors et trobes, que a aquella gent se'ls va bolcar i se'ls va podrir, i llavors la cossetxadora li valdria més que no pas tot el que hi colliria en aquell camp... A llavors, els purins passa que com que la gent en tenen de sobres, en tiren massa, i aquest, avui s'acabarà, o sigui, que les collites es perdran per això... Jo he vist perdre moltes collites per misèria a la terra, diguéssim, per... de poc abono, però és que ara ja ho hem de veure que és per massa, eh? I quan la gent corrien per les carreteres que corrien els carros... a collir els fems, a collir buïnes, i llavors feien un pilotet per tirar al camp o a l'hort, eh? Allà on fos... O sigui, allò eren, allò eren divises! Ara, primerament els fems es converteixen en un vereno, perquè ja porten molt purí, molta cosa, per exemple els sucs, eh? És un pixat que ja, bueno! Però és que fins i tot pot portar hormones i pot portar molta porqueria, eh? Aquí és jo d'on penso que ve el mal, eh? [Dels pinsos] en canvi abans anaves a escurar la cort de la truja o la cort de la vaca, i aquells fems, bueeeno! I, carai, anaves i veies un

pilot de fems i, carai, feia pudor de fems... I avui fot pudor de no sé què... Bueno hi ha des del peix, els ossos molinats, fins a... tot hi és allà!» Joan Lleopart, 1991.

Els adobs verds

Una altra manera de contribuir a la fertilització de la terra és per mitjà dels adobs verds, o sigui, la sembra en el camp de llavors, generalment lleguminoses, que amb les seves arrels que fixen el nitrogen atmosfèric junt amb les tiges llaurades i colgades sota terra, aporten nutrients i matèria orgànica als sòls agrícoles. Es poden fer faves o també llegum, que a més serveix de farratge verd per donar al bestiar.

«[...] Ara, algun que volia fer un trosset d'ordi, doncs, mira... feia una llepadeta de fems... No! Només una llepadeta, eh? L'ordi és més exigent, saps, eh? I a l'ordi hi tiraven una mica d'abono i una mica de fems, li agrada el fems a na l'ordi; de fet, feien molta civada també, i la civada ja no necessitava res, saps? [I el sègol i altres cereals?] Tampoc, res, res. Sí això, dels anys cinquanta [1950] enradere ja, sempre aixís... Ah! Bueno, i els abonos verds. Els abonos verds varen desaparèixer aquí quan ja van entrar els pinsos, perquè a llavors la gent va començar a tenir més bestiar... va començar a fer més fems i va començar a desaparèixer allò... I si tenien un tros de menjar, el gastaven ja pel bestiar... Feien llegum per past.» Joan Lleopart, 1991.

Els adobs minerals

Els primers adobs orgànics produïts fora de l'explotació pagesa arriben a la Plana de Vic a principi del segle xx. S'anomenen guano, fems d'aus marines molt rics en fòsfor, procedents de l'Amèrica llatina. Aquests adobs acumulats en forma de grans dipòsits en illes i penya-segats costaners eren extrets i exportats amb vaixells al mercat mundial. Més tard arriben els adobs minerals produïts de manera sintètica per la indústria química, que juntament amb l'incre-

ment de la ramaderia i el consegüent augment de la producció de fems, ofereixen als pagesos diversos tipus de combinacions possibles a l'hora d'adobar les terres de conreu.

«Bueno, avui si ens a situem en els anys dels vuitanta als noranta, ja ens trobem amb això... que al haver-hi tanta quantitat de bestiar per tot arreu, lo que sobren són fems i succs i tot això. En aquesta mateixa dècada, podem dir la del setanta o en aquesta ja, digue-ho com vulguis, es va intentar, per exemple, al haver-hi aquests pagesos que estaven acostumats a sempre haver estalviat els fems, al tenir-ne tants de sobres, es va intentar no tirar abonos químics. O sigui que només abonos orgànics, només fems i succs. És que resulta que el suc... amb un camp, com més suc, més guano hi has de tirar-hi. És que els adobs químics són tres: hi ha els nitrats, eh, els sulfats i els amoníacs. Avui ens trobem en que hi ha molts abonos compostos, per exemple, aquests sacs granulats que són com un pinso, porten un tant per cent d'amoníac, un tant per cent de nitrogen, i un tant per cent de guano, no, deee... sulfat, eh? I de potassa... per exemple, la potassa i el guano, són dos que ajuden, o sigui, que li donen força en el blat. Els aguanta [els dóna més força a la canya] el suc, no sé com dir-t'ho. És com que a una persona estigui acandit i li donis una copa de conyac, eh? Que de moment semblarà que el revifés molt, eh? Però, en canvi, donant-li guano i potassa li donaràs un plat de mongetes, o una botifarra, saps què vull dir? Canvia molt, eh?»
Joan Lleopart, 1991.

En la mentalitat dels pagesos es va incorporant l'ús combinat d'adobs diversificats, i això ofereix unes àmplies possibilitats de combinació d'adobs orgànics i adobs minerals aplicats a determinats conreus, i dibuixa un ampli panorama de pràctiques per a la fertilització de les terres dels camps de conreu.

«No, no... del truiar... allavons, bueno, si es volia. Al tanto! Si es volia tirar algun fertilitzant de primavera, cosa que, l'un, perquè no tenia

calés, l'atre, perquè ja el tenia una mica abonat... s'hi tirava nitrat. Però jo no hi creia pas gota, eh? Si un camp el veies, per exemple, una mica acollonit, una mica espantat, que no tirés prou, li tiraves nitrat. Jo dic, com un home que estigui acandit, que li fotis una copa de conyac. De moment rutllarà, però si li dons un plat de mongetes marxarà molt més, eh? Dura més estona. I allò era com una espècie de conyac, saps? De cop, però a llavons quan li venia una mica de son... segons com quedava, quedava... a llavons l'amonía ja era una altra cosa. El nitrat només arribava amb sacs per aquí, eh? El nitrat aquí no existeix. Jo tinc encara aquí un sac... que a cada entrada de poble es veia 'Nitrato de Chile', eh? Això li agradava molt. El nitrat era només per ara la primavera, a la llaurada no se n'hi tirava. El nitrat baixava sempre, el nitrat anava en avall. I el guano deien que anava en amunt. El guano es tirava a la llaurada, el guano, sí. El guano normalment remenat sempre, colgat, eh? Ara... amonía i nitrat sempre el tiraven per sobre. Deien que això baixava i el guano pujava, eh? Que es tirava nitrat... del cinquanta [1950] cap aquí ja no, no. abans n'havíem tirat sempre aquí a casa nostra. i tant! Sempre. El pare deia: 'Haurem de comprar algun sacot... quatre o cinc sacs de nitrat, perquè aquest camp sembla una mica flac... l'altre també...' Saps, eh? I normalment [es tirava] abans de truiar... i a llavons es truiava, però amb això no es mirava gaire prim. [En aquells anys] ja hi havia guano... ja hi havia potassa... el monia no se'n tirava gaire llavors. No es gastava com ara el monia, eh? I el guano pots contar... El guano no portava res, el guano era, jo crec que el guano propi, que era una gallinassa, de no sé d'on, de pingüinos o no sé de què, eh? Pudé si allò era bo... però en cabat, conta que ja quedava molt lluny allò i hi van anar fotent terra o no sé què... Acabada la guerra, va arribar un moment que el guano no valia ben res, però ben res. Ara són bons els abonos. Ara un sac d'abono és un sac d'abono.»

Joan Lleopart, 1991.

Herbicides i fitosanitaris

El control de les males herbes que creixen entre els conreus i en perjudiquen el seu creixement es fa de manera manual fins que s'abandona, a causa principalment de l'increment dels preus dels jornals. A la dècada dels seixanta arriben al mercat els primers herbicides que s'apliquen als conreus amb manxes sulfatadores manuals i es van adaptant a les necessitats dels pagesos i els seus camps de conreu, i conformen un nou imaginari popular entorn de les feines de procurar una bona salut als conreus per assegurar-ne el rendiment.

«Si, per exemple... a hi ha el de la cugula i margai que diuen... que es fa ara a principis d'any, o sigui que com més glaçades més bé va aquest... en ple hivern, aquest és el que mata, perquè... el que té més pebrots d'aquests herbicides... jo li dono un mèrit per exemple al senyor que va fer un herbicida que et mati la cugula... que et mati el margai... aquell home... doncs, va dir... sí... que et mati la cugula... té molt mèrit... però el que també ha dit, que ja té pebrots, és que et mati un 80 per cent de cugula i un 80 per cent de margai... perquè t'hi quedi llavor per l'any que ve. Oh, collons! Escolta, aquí... aquí és allà on... on plora la criatura... Oh! Ja t'ho diuen... Tu te'n vas a Can Junyent... diuen... i el productu ja ho diu, un 80 per cent et matarà, eh? O sigui, que escolta... No et pensis que... Jo crec que els costaria molt menos de fer-ne un net... que no pas... ara que... que l'any que ve què vendrien, eh? Doncs això és el que... la... qüestió del...» Joan Lleopart, 1991.

Les reserves i les precaucions davant els nous productes de l'indústria química s'incorporen als sabers agrícoles dels pagesos, i elaboren un nou corpus de coneixements basats en l'experiència.

[Us sembla que aniria més bé el blat sense males herbes, només blat sol?]

«A bueno... És clar que aniria més bé, però, mira... Jo no sé... això són uns asuntos, que ja de cara amb la cosa ecològica... a mi em foten por, és molt bonic, però em foten por. Jo tenia un camp fa uns anys... de blat... que quan el vaig veure m'espantava, perquè només veia el blat... com aquest paper. I el blat ficat a dins... ni una mica de correjola, ni una mica de no res. Passaves per allà a aquell camp, i deia: 'Ai! Ai! Ai! Aquest camp no foterà mai més res!' I, no, no... Ja no s'hi va conèixer res. El que passa amb els herbicides és... i els insecticides igual, que per exemple... un any tu veuràs que et faran una feina que diràs: 'Carai, que ha quedat bé això.' I l'any que ve, pum! Ja els han cascat... els miren, saps? Si carreguen massa... els... ho entens? Això tenen unes inspeccions, ho entens? Perquè s'ho carregarien, sobretot amb els insecticides, s'ho carregarien tot, eh? I tu veuràs, per exemple, cuques contra la candela de les patates, eh? Tires un productu contra la candela de les patates... Cony que ha anat bé! L'any que ve aquell productu... si veus que no hi ha ni una candela... conta que l'any que ve hi hauran candelas. Per què? Perquè l'han carregat massa i els diuen: 'Altu! Pst! Això no, eh?' Saps què vui dir? Hi ha unes inspeccions amb això. És que es car... Tot el món es carregarien amb això...» Joan Lleopart, 1991.

La irrupció i progressiva introducció d'aquests nous productes tan efectius genera també un conjunt de malfiances i reticències dels pagesos pel que fa al seu ús indiscriminat, així com uns canvis biològics en els cicles de creixement de les males herbes autòctones i provoca la introducció de noves espècies també perjudicials per al camp.

«Bueno... ja, mira... Només has de veure que en a tots aquests productus hi ha la calavera i els ossos allà, eh? Doncs vol dir que allò... gota bo no ho és pas. No mengis d'allò... ni t'ho fotis a la boca, perquè no... Eh? Ja et recomanen que no fumis... que no mengis... que no... I veuràs que a tots hi ha... Eh? Bueno, doncs això és clar... Hi ha les dugues maneres d'ensulfatar, la que s'ensulfata per matar això... i a llavors la normal, la de la pudor, que en diem nosaltres... que és la de les herbes... A la pri-

mavera... aquell, perquè aquest, ara ja et dic, ja està ensulfatat... per la cugula i el margai i tot això. Pero, bueno... a llavons et trobes que això mata la fuia estreta. És que són una colla de problemes... [riu] mata la fuia estreta i a llavons hi han... les calcides, les repalasses, les roselles... tots aquests de fuia ampla... Que els putes, tornen brotar a la primavera. I a vegades s'ha arribat que hi ha camp que s'ha hagut d'ensulfatar dugues vegades. És molt difícil matar-la. Si ho vols tenir ben net, cua de rata... margai, la cugula... el gram, també el castiga, i algunes més, eh? I les ravenisses, les ravenisses i això... aquestes moren amb tot el que s'hi tiri, eh? Si aquests són molt sensibles a... Les que rebroten són les calcides... les roselles, eh? Allò... els ribarbos, repalasses... Oh! El ribarbo és mal parit, el ribarbo no es mata... Les herbes resulta... que hi ha... això cosa del meu record... un canvi d'herbes. I herbes que han desaparegut totalment. Una de les herbes que ara ha desaparegut, que abans era una plaga molt grossa és la niella. N'havies sentit a parlar, tu, de nielles? La ravenissa groga també ha desaparegut bastant, però aquesta encara existeix. La niella ja no existeix, eh? Aquestes són les dugues herbes... podem dir que han desaparegut, eh? [A quins anys varen desaparèixer?] Posem això... els anys sixty, eh? A principis dels sixty... Han vingut nous els ribarbos, el margai... El ribarbo abans n'hi havia una mica algun, però a vora de les cases. Però era un altre tipu de ribarbo, no era el ribarbo aquest. I a llavors el margai. I això són, eh? I ara la colza, però la colza ja li sabem el cuentu... perquè és que hi ha moltes màquines que baten colza. I allò crec que ha vingut amb això. Ara, el margai, amb què hauria vingut? Amb les cossetxadores també, ho entens? N'hi ha que diuen que el margai, si hauria vingut amb el pinso, eh? Mòlt al molí... els capblaus o blauets també han desaparegut molt, eh? Els màstecs, la xicòria... terra blanca... molt, molt vol la xicòria, eh? Per això les herbejadors, abans que anaven a herbejar, eh, totes en el davantal... Aquelles dones que anaven amb aquell davantal. Quan trobaven...» Joan Lleopart, 1991.

Fullets de propaganda per a la venda de productes fitosanitaris destinats a protegir les collites de cereals emmagatzemats en els graners de les plagues d'insectes, principalment arnes i morruts (1) i també per evitar el grillat de les patates (2). Col·leccions Mas el Colomer.

Pel que fa al conreu de la patata, amb el testimoni de Ramón Tañà tenim antecedents de l'arribada de la plaga de l'escarabat de la patata a la Plana de Vic i dels perjudicis que va provocar en els conreus de patates:

Pels anys 1924-25... començà d'arribar en aquesta comarca «la cuca» de la patata, l'escarabat desconegut fins aleshores en aquest país, científicament anomenat «el Chinche del Colorado», i que segons dites, es propagà a Europa en desembarcar a Amsterdam (feia ja uns anys), uns carregaments, procedents del Colorado (Amèrica) i que boies de patatera seca, havien fet de coixí per determinades mercaderies. Quin present que ens varen deixar aquells desconeguts vaixells. Aquests tantes vegades maleïts escarabats, però que en maleir-los poc mal els feiem, quan començava a escalfar el temps sortien de dintre terra, lloc on havien estat refugiats tot l'hivern i començaven a fer la posta dessota les fulles de les patateres. Als dotze o quinze dies aproximadament, si el sol començava de picar, en sor-

tia una naixença amb una vermellor que semblaven cirerers. En pocs dies feien una destrossa de fulles que calia veure-ho per creure-ho. Els laboratoris de química aconseguiren combinats amb arsènic, DDT i d'altres productes verinosos i que barrejats amb aigua amb mànega i polvoritzadors, escombretes, etc., es combatien i s'eliminaven, però mai era prou efectiva «la neteja» ja que al cap d'alguns dies s'hi havia de tornar a passar sobretot si feia alguna «ruixada» al cap de poc d'haver-lo «sulfatat». I... sempre quedava «mena» per un altre any.¹³⁷

L'augment de l'ús de productes químics va permetre eradicar determinades plagues, però el seu ús continuat ha portat conseqüències negatives, com són la reducció de la biodiversitat dels medis, i ha obert un procés progressiu d'enverinament dels sòls agrícoles i les aigües freàtiques.

Els agents atmosfèrics

Com s'ha dit, el clima de la Plana de Vic es caracteritza per la continentalitat, la inversió tèrmica i la pluviositat estiuenca, factors que han determinat la manera de fer dels pagesos i el tipus de conreu. Els agents atmosfèrics que determinen aquest clima, marquen —al llarg de l'any— el ritme de treball agrícola, de tal manera que la saviesa popular ha construït un calendari agrícola lligat al calendari religiós. Ho demostren a bastament les dites i la saviesa popular recollida en molts dels informants que hem entrevistat. Els agents atmosfèrics són, doncs, també una eina que el pagès ha de saber manejar per tal d'obtenir bons rendiments a les seves collites.

El clima extremat de la Plana de Vic influeix en gran mesura en les fases de naixement, creixement i maduració de les plantes. Els crus hiverns són un d'aquests factors que condicionen el creixement dels cereals d'hivern i en determinen el seu cicle vital.

«Bueno, teníem el camp sembrat. I això... Jo suposo que ja ho veu poguer comprovar vosaltres amb la... amb lo que vam fer aquell dia... [es refereix al seguiment fet amb imatges del camp de forment els anys 1988 i 1989] allò que feiem... que, per exemple, si ho vam sembrar a l'octubre... aquest blat pel novembre... el desembre... era més gros que no pas el gener. Això normal, eh? I allà [a la filmació] precisament es veu molt bé això, eh? Que abans es va apetitar, que no va... que no va créixer. Per què? Perquè quan va néixer encara feia una temperatura bona i el va... Estava tendre, estava... Després les glaçades el van començar de cascar i va quedar aplacat i va quedar a res, eh? La glaçada li crema fuies i l'abaixa... l'acollona, l'espanta, eh? I a llavors al febrer normalment ja torna a créixer, eh? A l'octubre es sembla, al cap de vuit dies ja comença de grillar, si hi ha bona saó... si... segons la temperatura que fa. És clar a l'octubre i primers de novembre de moment encara fa bon temps... fa bona... Si per la Candelera [2 de febrer] terreja, l'anyada és bona. I mala anyada si verdeja. Si ja es veu tot verd, com una alfombra per la Candelera... I a llavors trobem un bac, a la vora d'un marge, que sigui ben bac... aquell blat passa tot l'hivern al mig de la glaçada. I allò és fort com això [pica la taula] i ell clavat allà i aguanta, eh? És molt fort el blat, eh?» Joan Lleopart, 1991.

Les irregularitats pròpies dels climes mediterranis també són factors que cal tenir en compte, ja que incorporen el factor de l'atzar en l'evolució i el rendiment de les collites.

«L'any 56 [1956] el va matar [el blat]... Però és que va ser el dia de la Candelera que va fotre aquell fred tant fort. L'any 56, el dia 31 de gener, jo esmorzava... que vam anar a caçar... Esmorzàvem a l'ombra del Sol que fotia. I el dia 2 de febrer estàvem a 18 graus sota zero.. Va cardar una tramuntana i va arribar a matar el blat, eh? El va agafar amb sec, i el va agafar que ja es movia... Bueno, és que... és clar, els freds gaire tardans són malparits, són dolents. Perquè, per exemple... aquella nevada que va fer ara fa quatre o cinc anys [1986] va fer tots els boscos malbé. Per què tan-

tes branques a terra? Perquè l'arbre ja començava a moure's, ja es començava de sabar. Si aquella mateixa nevada l'hagués fet per Tots Sants, per exemple, o per Sant Andreu, no hauria fet tot allò, eh? Però l'arbre ja estava amb moviment, ho entens? Era per la Candelera, i a la Candelera, tu deixa't de punyetes, que ja es mou tot, eh? No, no ens ho ensenya que es mogui, però es mou, eh? Per dintre ja comença a... I aquells arbres ja començaven de sabar i per això petaven tots. I aquell blat ja començava de créixer. Això que diem, ja es volia començar de moure, i per això el va cascar tant fort, eh? Perquè, el que va quedar va rajar molt, eh? Eren molt clars, però va rajar molt... que precisament hi havia un veí... un veí d'aquells que sempre anava a missa... amb una casa veïna, i no deia mai cap pecat. I con va passar el fred, va dir: 'Maleït sigui el fred...' I a llavors a l'estiu, quan va haver batut... [riu] se'n repentia d'haver dit això. En ves d'haver dit 'maleït sigui el fred' havia d'haver dit 'beneït sigui el fred'. [riu] Va tenir molt bona anyada, sí. Ja veus quina gent hi havien, eh? Això li semblava amb ell... collons, que havia fet una cosa terrible, d'haver dit això, eh? Ell quan va veure que li havia mort el blat diu: 'Maleït sigui el fred.' Quan va haver batut: 'Beneït sigui el fred.' Per què? Perquè el que li va quedar, li va rajar molt.» Joan Lleopart, 1991.

Els cereals d'hivern són els conreus més propis de la comarca i els més adaptats a les variacions del clima, tot i que l'atzar climatològic associat a cada anyada hi és sempre present.

«Una vegada està sembrat [el blat], no es toca res més fins al març que es truïa. No es toca ben res fins allavons. El blat, a l'hivern deixa'l estar i no... El blat de fet és una planta rústica, eh? El blat és una planta... vol estar ben treballat i ben arreglat, sobretot que tingui un boret bo i això, eh? Lo demés... Abans els pagesos ja no deien mai... Per exemple, si té de ploure, si no té de ploure, eh? Ni si té de fer bo, ni si té de... Busca bones anyades i deixa-ho estar. I que foti el que vulgui, eh? Per què? Perquè no ho sap mai ningú, si serà una anyada bona o si serà dolenta... Fins al moment del batre no se sabia, eh? Ara, quan vull que plo-

gui, diràs: 'Que plogui, que plogui.' I et foterà mal, aquella aigua, ho entens el que et vull dir? Vol dir que has de deixar fer a la naturalesa.»

Joan Lleopart, 1991.

ELS INSTRUMENTS DE TREBALL

Les eines de treball, ja siguin de propulsió manual o mecànica, destinades a la labor agrícola, eines que són de tipus molt diversos i que requereixen una construcció acurada per part de mestres d'oficis especialitzats per tenir les propietats que els permetin complir de la millor manera les feines a què estan destinades. Ens referim als ferrers, carreters, cistellers, basters, esclopers, corders i altres menestrals que han treballat al llarg dels anys en estreta col·laboració amb els pagesos.

Si observem les diverses eines utilitzades per a les labors agrícoles, podem diferenciar-les en dos tipus: les anomenades *de sang*, utilitzades només amb la força humana o mogudes amb la col·laboració de la força dels animals de treball, i les mecanitzades propulsades mitjançant mecanismes moguts amb motors d'explosió que utilitzen combustibles procedents d'hidrocarburs fòssils.

Les eines manuals, com fangues, aixades, aixadells i magalls, les produeixen els ferrers. Les eines de tall, com les destrals, els dalls, els volants i els fussons, les fan els ferrers de tall especialitzats en la producció de les eines que s'esmolen. Els carreters són els responsables de posar els mànecs a totes aquestes eines.

«De fangues, n'hi havia de tres menes. Hi havia la fanga de trava, que deien, que en comptes d'acabar-se amb tres pues, s'acabava amb un tai. Era per terres sorrenques. Llavors hi havia la fanga de tres pues i la fanga de quatre pues. Sí, i per fer la uiera de la fanga, agafàvem un tros de ferro aixís... un tros ample. En trèiem un retai aixís, de cada cantó, l'aprimàvem i llavors aquest tros el tancàvem i fèiem la uiera. I d'això

en dèiem el banc. I aquí en el banc llavons s'hi enganxaven les tres pues.» Joan Sala, 1992.

El manteniment d'aquestes eines bàsicament consisteix a fer-les llossar del tall, de tant en tant, o sigui, aprimar el tall o la pua i trempar-los de nou i, si convé, allargar-les fent-hi afegits soldats al foc de la fornal.

«Sí... A llavors agafàvem tres trossos de quadrat, eh, llargs, bastant llargs, i els aprimàvem d'un cap i els posàvem a sobre la pua de la fanga. I a llavons la picàvem tota ella i la tornàvem a fer estirar. Arribàvem a més de mitja fanga, i si era gota gastada, que veiéssim que les pues eren bastant amunt primes, la fèiem arribar casibé al capdamunt i ho soldàvem tot plegat i ho tornàvem a estirar.» Joan Sala, 1992.

S'ha de tenir cura també que els mànecs quedin ben fixats a la ullera de l'eina, procurar estampir els tascons i, de tant en tant, submergir en aigua la zona on entra en contacte la fusta amb el ferro. Les dalles normalment són de producció industrial i els ferrers només les reparen quan es trenquen o s'esventen, resultat del seu ús continuat.

Eines de tracció animal

Les eines destinades a ser estirades pels animals de treball en les feines agrícoles normalment estan construïdes amb fusta i ferro, particularitat que fa que el ferrer i el carreter hagin de treballar de manera coordinada en la seva construcció. Ens referim a eines com l'arada xica, el rascle, el trull d'un i de dos corrons i l'aplanador.

Les eines que són només de ferro es construeixen en ferreries especialitzades, però són reparades per alguns ferrers de poble, ens referim a eines com l'arada de rodes, l'estripadora i la cavadora.

La introducció de noves màquines com les arades brabant a principi del segle xx va suposar un canvi tècnic que va revolucionar els

Fangadors tornant de la feina a l'hivern calçats amb esclops i amb la fanga a l'espatlla prop del pont del Remei, al final del carrer de Sant Pere de Vic. (ACOS) Autor: Riubrogent.

sistemes de llaurar la terra i la capacitat de força motriu a utilitzar. Davant d'aquestes innovacions els ferrers i els carreters feien de consellers o mitjancers entre els pagesos i els industrials que fabricaven les màquines i valoraven els avantatges tècnics de les noves invencions.

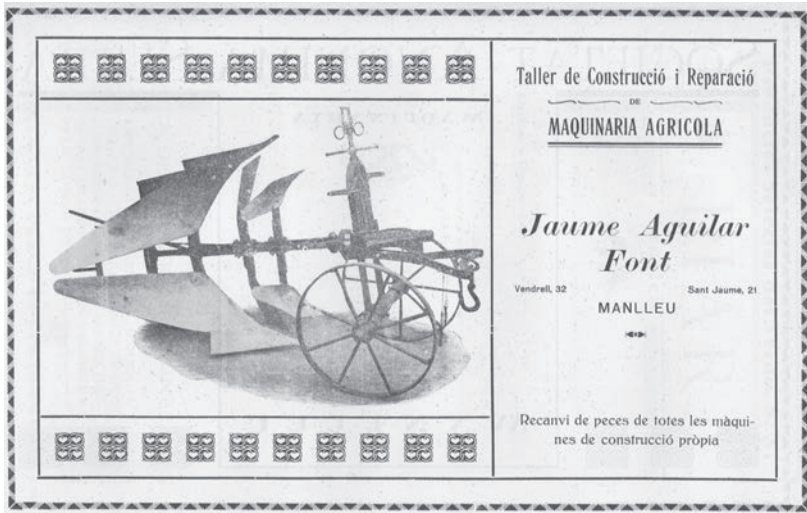
«L'arada brabant jo l'he vista fer servir sempre. Jo sí, perquè l'arada brabant va arribar... El Colomer va ser la primera casa que hi va haver arada brabant, que els hi van fotre dintre d'un pou els fangadors... [riu] Hi havia un home, eh, sí... Hi havia un home que van comprar un parell de bous francesos, perquè els bous del país no podien fer anar l'arada brabant. El bou del país era aquest bouot, això del país... cosa que no existeix quasi avui dia. L'animal aquell del país, vermeiot, rossot... Llavons hi havia els bous marins, per aquí la costa, aquells que estiraven les barques i tot. Aquell tipus de bous han desaparegut tots, eh? I tots aquests bous no podien tirar la brabant, i ja tiraven tots de coll. I a llavors van portar bous francesos, ja molt més grossos, eh? I junyits de cap i aquests tiraven la brabant...» Joan Lleopart, 1991.

Com qualsevol canvi tècnic la implantació de l'arada brabant va tenir conseqüències pel que fa a les relacions socials en l'àmbit laboral, com veiem en aquest relat oral que demostra l'impacte social que suposen les noves arades.

«I, aquí, doncs, a... hi havia un... que bueno... pel seu compte anava... Va comprar-se un parell de bous i una arada, i anava a llaurar. Sí, anava a llaurar. I les colles que hi havien de fangadors... Un dia era per allà sobre a Tona. Va deixar l'arada allà, va tornar l'endemà i ja li havien fotut l'arada dintre un pou. Anaven dient que els foteria la feina, que no tindrien... que no tindrien aquella feina. A l'hivern era la feina que feien més... I surt aquell amb l'anar fent socs allà... emprenyant... [...] A l'any nou va arribar aquí... això que et dic, aquesta arada, que van tirar al pou. Era a l'any nou [1909] a... Aquesta arada... i aquest fulanu enraonava amb francès i tot, perquè havia anat per allà, per aquí a la Cerdanya a buscar bous i això, saps? I aquests bous deia que no entenien a na ningú, diu que deia, saps? [riu] Que només hi havia d'enraonar-hi ell i bueno, escolta... Sí! Oh! Ja veuràs, era tota una... Sí, sí ... [els guiava] amb la perxa, amb l'aguiada, eh? Tu saps què era sortir amb un aparatu d'aquests que mai ningú havia vist? I tot això? Presumia més aquell home amb allò, que no presumeix avui... que... qu' inventis lo que vulguis, eh? Perquè la gent [avui] ja han vist de tot i aquella gent no havien vist mai res. Només veien que la fanga i coi! Aquella fanga que anava sola, eh?» Joan Lleopart, 1991.

També en aquest sentit són freqüents les reticències a adoptar la nova arada amb argumentacions molt particulars.

«Jo sé que un dia allà a casa [la ferreria] en parlàvem... el pare ho deia amb ell allà. Ell deia: 'Con va arribar l'arada a La Calveria, jo vaig dir, això de les fangues, a tomar pel sac!' Però a llavons també t'agafaven la mania, també... són... Els pagesos sempre ho han fotut això. Quan surt

Fullet de propaganda per a la venda d'arades brabant fabricades a Manlleu. (ACOS) Autor: Pietx.

una cosa nova el que no la té diu que va malament. Per exemple... A llavons començaven a dir que aquelles arades no podien anar bé perquè deixaven un embigat a baix, volguent dir que quan l'arada ha llaurat queda la terra forta.» Joan Sala, 1992.

Les primeres arades brabant són importades de França i durant el primer terç del segle xx s'instal·len els germans Bourlange, que primerament importen arades i després en fabriquen, en un taller del carrer de Manlleu de Vic.

«Els primers que van fer arades brabant van ser aquests, els d'això... aquests els de Vic, els francesos... en Bourlange, sí, aquests van ser els primers. Sí, aquests van marxar a llavons de la primera guerra mundial. Devia ser per no anar a la guerra, o pel que sigui. I van marxar. Van desertar i es van venir a fotre aquí a Vic. Em sembla que eren al menos dos germans, però a llavons tenien gent a treballar i es van fotre allà [carrer de Manlleu]. I feien arades. En van fer moltes perquè jo més tard en veia moltes encara. Com que les coneixies, tenien un sello fet ja. És en l'arbre... que-

En Joan Lleopart dalt del tractor amb el trull davant del portal d'entrada a la lliça del Colomer acomiadant-se dels visitants. Col·leccions Mas el Colomer.

daven les lletres enfondides a dintre, Bourlange... Tenia la forma una mica aixís... [en semicercle]» Joan Sala, 1992.

Màquines i motors

A principi del segle xx apareixen les primeres màquines mogudes amb força manual i que faciliten algunes de les feines a fer en el conreu i tractament de les collites agrícoles.

La ventadora de fusta construïda pel fuster representa una millora tècnica en les feines de la batuda, ja que la màquina produeix artificialment aire amb les pales per separar els grans de cereals. Aquesta màquina evita haver d'estar pendent del factor meteorològic del vent i de la seva intensitat per poder portar a terme la feina amb èxit. La ventadora substitueix les feines de ventar i garbellar, unes de les més dures de la batuda.

La màquina de xerracar farratges, construïda pel ferrer de tall i el fuster, dóna resposta a l'increment de la ramaderia. Facilita la preparació dels farratges per donar al bestiar, ja que serveix per tallar alfals, melques i capses de blat de moro en trossos petits i facilitar-ne la ingesta.

La trinxadora de remolatxes acompleteix una funció semblant.

La màquina d'engrunar blat de moro és un aparell de producció industrial, facilita en gran mesura la feina d'engrunar-lo manualment.

Podem considerar màquines de tracció animal el carro d'escala, el carro de trabuc, la carreta d'escala, la carreta de trabuc, l'arada xica, l'aplanador, el rascle, el trull, la cavadora, l'arada d'orelló, l'arada brabant, l'estripadora, la dalladora, el diable, l'agabelladora i la lligadora.

Les primeres màquines de tracció amb motor que arriben a la Plana de Vic a principi del segle xx són les màquines de batre. Màquines mogudes amb caldera de vapor, electricitat o petits tractors eruga moguts amb gasolina. Més tard vindran les màquines de batre arrossegades i mogudes pels tractors, màquines que simplifiquen en gran manera les feines del batre, ja que en una mateixa operació es realitzen les feines de batre a pota, fer el paller, ventar, garbellar i ensacar, pròpies de la batuda manual.

La difusió dels tractors amb les seves eines acoblades com l'arada, l'estripadora, la fresadora, el remolc i l'embaladora, i les màquines específiques autopropulsades com les segadores batedores i les ensitjadores representen la culminació d'un procés de mecanització que no ha parat d'especialitzar-se, i fa que els pagesos es trobin subjectes a innovacions contínues de maquinària i, per tant, sovint es vegin obligats a comprar noves màquines per seguir les modes o el ritme de producció que els obliga el mercat.

ELS OFICIS MENESTRALS

Ferrers, ferradors i manescals

Els animals de treball necessiten regularment l'atenció i el tractament d'especialistes que vetllin per la seva salut i bon manteniment. Els mateixos pagesos realitzen algunes d'aquestes interven-

cions i vetllen per la bona alimentació dels animals en funció dels esforços i feines que han de fer. Quan requereixen cures més especialitzades se n'ocupen els ferradors, els manescals i els veterinaris. Els ferradors tenen cura de les peülles o els cascots i de retallar-los periòdicament i ferrar-los en funció de les necessitats. Els ferrers, normalment, a més de ferrar els animals i de construir i reparar les eines agrícoles en col·laboració amb els carreters, també solen tenir uns coneixements bàsics de manescalia, és a dir, saben curar les malalties de les bèsties amb teràpies i tractaments basats en remeis naturals. En cas que el problema de salut dels animals no se solucioni, cal recórrer als serveis d'un veterinari especialitzat en aquests tipus d'animals. A la ciutat de Vic, a la primera meitat del segle xx, hi ha tres o quatre veterinaris que tenen ferreria pròpia on es fan les ferradures, es ferren els animals, es reconeixen els animals que es tracten i es presten serveis veterinaris.

A Can Fatjó del carrer de Manlleu de Vic hi havia una important ferreria situada a peu de l'antiga carretera de Barcelona a Puigcerdà, al seu pas pel centre de la ciutat. En aquesta zona urbana es concentraven la majoria d'activitats relacionades amb les activitats agropecuàries dels pagesos. Juntament amb Can Fonoll, Can Coromines i els basters Boy formaven un lloc neuràlgic on pagesos i transportistes es fornien de guarniments per als animals de treball, els ferraven o feien cures a cal manescal, i hi deixaven el carro i l'animal mentre eren a mercat o a fer encàrrecs.

Can Fatjó, avui profundament transformat, era un edifici de dos cossos, un dels quals era de tres plantes i l'altre només de planta baixa. Per l'accés del carrer hi havia un pati obert i un altre de cobert amb el terra amb llambordes, on hi havia la fornal amb la manxa, dues encluses, la pica de pedra amb aigua per trempar el ferro, un penjador de ferradures i les eines de ferrador penjades. Algunes de les eines més comunes del ferrador, que anava proveït del davantal de ferrar, eren la banqueta de ferrar, la senalla de ferrador, el desferrador, el botavant, la ganiveta, les tenalles, el torça-

dor, la cua d'esquivar mosques, el martell de ferrar, el martell de forjar, la guillotina de tallar cues, el cremacues, les mordasses, l'obreboques, els punxons de donar focs i els travons.

A la paret contrària hi havia les anelles on es fermaven els animals de peu rodó a l'hora de ferrar-los. En un racó hi havia l'armari dels medicaments i tractaments més habituals, prop de l'escala que comunicava amb el despatx de les consultes del veterinari.

En el pati descobert continuaven seguint la mateixa paret les anelles per fermar animals, hi havia la gàbia de ferrar els bous i la carbonera on es guardava el carbó per cremar a la fornal.

[Referint-se a la gàbia de ferrar bous]

«[...] Aquí sí que era ben parit... aquí hi havia el potro, després quatre pals, quatre relles a terra, i els travessers. I penjaven els bous aquí... Per ferrar, el posàvem dret, dret i el penjàvem i llavors, amb una corda o una cadena li quedava el peu ficat aquí, o sigui, la rella aquí, que tenia els peus enlaire i arrambat a la paret, amb el coixí... i en ficàvem un en cada rella. Llavors quedava ben pla, i l'altre cantó es feia el mateix. Tot això és el quarto per ferrar els bous, farratge de bous. Aquí els bous no es feia gaire, però quan venia a l'estiu, els bous... amb el rostoll es feien mal als peus i llavors els havíem de posar ferradures.» Antoni Cortina, 2005.

Al fons de tot, en un edifici obert, hi havia el llit per capar cavalls i la quadra de la infermeria on es refeien de l'operació, amb una pallissa a sobre on es guardaven els farratges.

En aquests espais hi treballen normalment dos ferrers, un aprenent i un veterinari. Entre tots realitzen gran diversitat de feines entorn dels animals de treball. Forgen ferradures de mides i formes diverses, ferren animals de peu rodó i bous, capen cavalls, tallen cues, donen focs, i fan la consulta veterinària, el reconeixement d'animals i els administren els tractaments.

«Saps què hi havia abans? Es reconeixia un animal... per exemple l'ho-

Feina de ferrar una euga feta pel ferrer mentre el propietari li aguanta la pota enlaire, a la plaça de cal Turu de Folgueroles a principis del segle xx. (AHTF)

me que venia una euga. Tu la volies comprar. Llavors anaves a un veterinari per fer un reconeixement. Venien aquí, el veterinari sol allà dintre mirava l'euga i si tenia alguna pega l'euga, ho deia i acabaven de fer el tracte. Feia d'intermediari i si tu compraves una euga... Ja me la quedo... A llavors la feies ferrar.» Antoni Cortina, 2005.

Els dilluns al matí, a fi de tenir els animals en observació durant la setmana, se solien capar quatre o cinc cavalls joves emparaulats per fer aquella setmana, ja que els animals estan uns dies refent-se de l'operació a la quadra de la infermeria. Es capaven perquè eren cavalls destinats a les feines dels camps o a tragar carros i eren de més bon governar.

**Gàbia de ferrar
bous** on els animals són subjectats pel cap i alçats enlaire pel ventre amb dues bandes a fi de poder-los ferrar, en un carrer de Setcases l'any 1910. (ACOS)
Autor: Blancafort.

«Aquí hi havia l'escala, l'escala que es pujava per aquí i a dalt la païssa, i això és el llit de capar. Això quedava així pla, així dret. Posaves el cavall al costat i el lligàvem. A sota hi ha un coixí, doncs posaves cap allí i cap allà a sota... posaves una ventrera, amb això pujaves, que no toqués de peus a terra. Quan el tenies a punt, una mica enlaire, llavors amb la maneta aquella, gira, gira, gira i aquest llit en ves d'així es posava així [de vertical a horitzontal] i després aquest cable l'apoiava el llit això...

Després es pujava el llit. Llavors les potes del cavall se les lligava aquí al darrere perquè no pogués marxar. Després es girava el cavall i el veterinari treballava agenollat a sobre, llavors el capaven. Després de capar el desfeïem. Ja es treballava bé aquí, ja! Aquí capaves quatre o cinc cavalls.» Antoni Cortina, 2005.

També es tallen cues a cavalls i eugues de treball per evitar destorbs i facilitar el seu govern amb les regnes llargues que s'utilitzen en les feines agrícoles. A l'animal que se li vol tallar la cua es ferma i se li fa un torniquet a la mida que es vol tallar la cua, un home per banda piquen sobre l'esquena de l'animal amb els palmells de la mà per distreure'l, mentre el ferrer per darrere talla la cua amb la guillotina.

«Amb la guillotina tallàvem la cua de l'euga. Tallàvem el viu de la cua. Llavors anava aquest ferro al foc i vermell de foc el fotíem aquí al tall perquè no sagnés. Per això hi ha aquest forat, perquè l'os de la cua no es cremi. La cua porta carn, porta un os al mig. Llavors en el mig cremava i perquè no es cremés tant, es posava una mica de pèl de cavall, aquí... [al tall] que fes foc i llavors allò feia una crosta. I llavors treies el cordill i la cua no sagnava. Primer lligàvem la cua, llavors tallàvem.» Antoni Cortina, 2005.

Carreters

El carreter fa feines auxiliars del ferrer, però el seu ofici consisteix bàsicament en la construcció i la reparació de carros.

Els carreters coneixen molt bé els diversos tipus de fusta i les seves propietats per tal de poder-les aplicar a les funcions que han de fer en el conjunt del carro. L'ofici demana també saber comprar, fer tallar i assecar les fustes adequades per a cada cas. Triades i classificades, les peces de fusta es guarden en capes separades per llistons perquè tinguin un assecament lent per un període mínim de tres anys, a fi que la fusta quan es treballi amb les eines sigui al màxim de seca.

«Lo principal és gastar freixe, que havia de ser tallat a l'hivern, no podia estar tallat quan semblava... això de les llunes es mirava més, però no es mirava tant. Lo important era que no sagnés, que el freixe no sagnés, que fos a l'hivern tallada. Ara no es pot fer això, ara tota la fusta es talla tot l'any, i això no pot ser. Si hagués estat tallat tot l'any els carros ja haguessin estat pollats. Tota fusta havia de ser tallada a l'hivern, tant l'alzina com el roure, com el freixe. I per fer botons de carros, només freixe o càssia... per fer carros, d'allò, freixe.» Lluís Font, 2006.

Algunes de les eines més representatives de l'ofici són el banc de fuster, la cabra, la pollina, diferents tipus de serres i xerracs, barrires, tribes, compassos, gúbies, garlopes, aixols, martells, maces, ribots, raspes, llimes, serjants i enformadors.

La construcció d'un carro és una feina complexa i cal posar en joc les habilitats del carreter, juntament amb les del ferrer.

Basters

Associat a l'ús de la força de tracció animal hi ha l'ofici de baster. El baster és l'artesà que treballa el cuir per construir guarniments, o sigui, els utilatges que transmeten l'energia de l'animal de treball a les eines de conreu.

Els guarniments més comuns que confeccionen en els seus tallers són els que s'utilitzen en l'enganxall de l'animal de peu rodó al carro, com són el cabecó, el collar, el bastet, la retranga i les regnes. Fan collars de ròssec, coixins de llaurar, collars de picarols, brides, selles, selles de núvia, bastos, albardes, jocs de tirants de treball o de traginer, esmorralles, sotagoles, cingles, pitrals, mosquiteres, guardapols, morrions, guarniments fins, i altres guarniments més específics o ortopèdics. Quan convé reparen els guarniments que s'han fet malbé per l'ús continuat i alguns també fan de matalassers. També posen veles a les tartanes i als carros de vela.

A banda de tenir taller, anualment també fan petites estades a les cases de pagès per reparar i repassar els guarniments i refer matalassos.

Cistellers

Els cistellers són també proveïdors d'eines necessàries per a les feines de pagès, els quals, amb diverses tècniques, construeixen recipients destinats als usos agrícoles, ramaders i domèstics més diversos. Els cistellers utilitzen com a materials constructius el vímet i la canya esberlada. Normalment són ells mateixos que es proveeixen d'aquestes matèries primeres, tenint cura de les plantacions de vimeteres i canyissars que tenen en zones d'horta. A fi que no es pollin, tallen aquests materials durant la lluna vella de febrer, els deixen assecar lentament, guardats a cobert per anar-los utilitzant durant l'any. Sovint les mateixes cases de pagès en els marges dels camps o a les vores de recs i torrents, tenen unes quantes vimeteres i canyissars per a la producció pròpia. Els tallen pel febrer, els guarden i una vegada a l'any els visita el cisteller, fa estada a la casa i construeix els cistells, els coves i les paneres que s'han fet malbé durant l'any.

La cistelleria més usual de les cases de pagès són els cistells de mides i usos diversos, com són el cistell gros o d'ensacar patates, el cistell de plantar-les i d'altres més petits com els cistellons de plantar faves, blat de moro o mongetes. El cove palleter, el més gros i que serveix per anar a buscar la palla i els farratges secs al paller o a la pallissa, i el cove de torrelló, usat per al transport dels naps i de les remolatxes. Cistelles conilleres per portar conills i pollastres al mercat. Per a ús domèstic construeixen amb vímet pelat cistelleria fina com són les paneres per a la roba, les xafarderes o els cistells amb tapa, la cistella vigatana adequada per portar els ous al mercat, el burro de portar foc al llit i la cistella de l'ofrena per venerar els difunts de la casa.

Esclopers

Els esclopers fan esclops amb fustes diverses, l'esclop és un calçat molt utilitzat en les feines de pagès, especialment a l'hivern, quan s'ha de trepitjar per sobre la mullena, tot i que hi ha gent que en

porta durant tot l'any. Aquest calçat normalment es porta amb un grapat o jaç de palla a dintre i amb mitjons o sense. Aquests artesans també construeixen jous de tos per junyir els parells de bous, esclopets per protegir la mà del tall del volant en les feines de segar i carabassetes per portar la pedra d'esmolar la dalla.

Oficis tots íntimament associats a les feines de pagès que, a causa de les transformacions del sector, han vist greument amenaçada la seva supervivència, i o bé han desaparegut o bé han fet una reconversió d'ús dels seus productes cap a finalitats ornamentals o d'oci.

Un ofici que desapareix

***El futur de l'agricultura.** Pocs sectors plantegen tantes incògnites sobre el seu futur com el de l'agricultura. La qüestió és transcendental, ja que l'agricultura està lligada als costums, a les formes de vida i a tota una cultura, la del món rural. D'altra banda, la vida de milers de famílies depèn laboralment, de l'agricultura. Avui, no obstant això, el futur de l'agricultura a Europa és molt incert i ple de dubtes, sobretot per la dura competència d'altres parts del món. Ignasi Aldomà, La Vanguardia, 12 de març de 2006.*

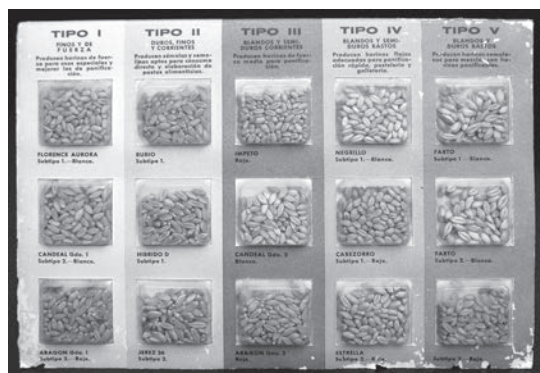
Al llarg del segle xx les feines agrícoles i ramaderes han sofert un seguit de canvis tècnics que han transformat completament l'ofici de pagès en una indústria agropecuària. Els importants processos de canvi tècnic en les feines agrícoles han estat sobtats i radicals. Aquest seguit de transformacions del sector les podem agrupar en tres àmbits caracteritzats per canvis genètics, canvis químics i canvis tècnics. A partir d'aquests tres conceptes es pot sintetitzar, a grans trets, l'evolució tècnica de l'agricultura i de la ramaderia a la Plana de Vic en el darrer segle.

Els canvis genètics

De les menes velles a les menes noves

La introducció de noves varietats d'animals i vegetals a la Plana de Vic va suposar diversos canvis i moments de transició en què les varietats foranes substituïren o s'encreuaren amb les varietats autòctones, la majoria avui ja desaparegudes.

De les varietats antigues de conreus han desaparegut diversos tipus de grans d'aresta o cereals d'hivern, com el forment, la xeixa vella,

Estoig de mostra de varietats de blats editat pel Servicio Nacional del Trigo l'any 1965. Món Rural (UVic)
 Autor: Carolina Valle. SAV.

l'ordi de sis rengles i la pàmula, i en els conreus de tardaneries, el blat de moro de queixal, el mill, la melca i diversos tipus patates. Des de principi del segle xx es van anar introduint noves varietats de plantes de conreu, que van substituir, coexistir o es van encreuar amb les varietats locals avui extingides.

El període que va suposar canvis més radicals en aquest àmbit fou l'accelerada mecanització agrícola de la dècada dels seixanta amb la substitució de la força de tracció animal (equins i bovins), pels tractors i altres màquines mogudes amb combustible fòssil, primerament, amb motors de gasolina, i més tard de gasoil. Les noves prestacions i limitacions que oferien les segadores batedores van comportar la ràpida desaparició dels blats antics que, pel fet de tenir la palla més llarga, eren més propensos al bolcat, fenomen que en dificulta la sega, ja que amb les pluges i les ventades de final de primavera i principi d'estiu s'ajauen cap a terra les tiges. La gran varietat de cereals moderns, més productius, de palla més curta i, per tant, més resistent a aquest fenomen, s'implanta ràpidament i s'abandonen els altres, i el seu conreu queda de manera residual en zones marginals. Tot i que actualment es recuperen experimentalment algunes de les llavors de varietats antigues, el seu futur és incert, ja que de moment no s'hi veuen avantatges comercials per recuperar-los.

L'increment del conreu de farratges de varietats diverses de bon principi va anar aparellat amb la millora de la varietat d'eugues del país, per mitjà de l'eugassada i les parades de sementals que l'exèrcit va instal·lar a mitjan segle xix a Conanglell, a les Masies de Voltregà. Amb la importació de sementals de la Bretanya francesa, l'exèrcit va promoure la cria de cavalls artillers entre els pagesos a fi de proveir-se d'animals capaços d'arrossegar les peces d'artilleria

més ràpidament, fet que a la vegada va millorar les prestacions dels equins per a la tracció en les feines agrícoles i en el transport, una força de treball en demanda creixent a causa de les noves tècniques d'intensificació de conreus.

Més tard, amb la mecanització sobtada, hi va haver la ràpida davallada dels animals de treball davant dels tractors i l'important creixement de la cria intensiva en estables de les vaques de llet, fet que provoca la introducció de noves races més productives, especialment de vaques holandeses, i fa canviar els sistemes d'aprofitament dels farratges amb la introducció de les sitges de fermentació i emmagatzematge i les bales de tipus diversos, que en faciliten la seva conservació i gestió durant l'any. Aquest fet i la proliferació de la cria de porcs de forma intensiva i el canvi de la varietat local per races més productives són segurament els factors que modifiquen més profundament els sistemes agrícoles i el paisatge rural de la Plana de Vic.

Cavall hispanobretó de pelatge alatzà guarnit amb una sella catalana que participa en la reproducció d'un seguici nupcial de pagès a la festa del Tocasons de Taradell. Mòn Rural (UVic)
Autor: Jacint Torrents.

Els canvis químics

Dels fems i l'herbejar a mà als adobs minerals i els herbicides

La utilització de productes de la indústria química iniciat a principi de segle xx es va produir en dos grans àmbits, en el dels adobs fertilitzants per millorar els rendiments agrícoles i en el dels compostos químics adreçats al control de les males herbes i de les plagues dels conreus.

Els adobs bàsics aportats a les terres de conreu havien estat des de temps antics els fems, matèria consistent en el resultat de la fermentació dels residus orgànics, bàsicament excrements d'animals domèstics, palla i altres matèries vegetals, que una vegada han passat el seu període de fermentació en el femer estan a punt de ser

Piles de fems
dipositades
sobre un paviment en un
espai tancat en
el terme de
Gurb. Món Rural
(UVic) Autor:
Carolina Valle.
SAV.

incorporats als sòls agrícoles per millorar-ne la seva productivitat. L'elaboració d'aquest producte de manera acurada en els femers i algunes pràctiques com els guarets i els formigons són els únics sistemes que els pagesos havien utilitzat fins aleshores per restituir la fertilitat de la terra després de les

collites. La utilització del guano va representar la introducció d'un primer element extern en la fertilització dels camps, que va fer augmentar molt la producció. El guano és un adob d'origen animal la utilització del qual està documentada a la Plana de Vic des de final del segle XIX. L'ús de productes procedents de la indústria química, tot i que s'inicia en aquesta època, no comença a ser generalitzada fins a la dècada dels seixanta de segle XX amb l'aparició al mercat dels adobs compostos, bàsicament, barreges en diferents proporcions d'elements nutritius per a les plantes i aplicats als camps amb tractors proveïts de màquines adobadores.

Actualment a la comarca la gestió dels fems i purins constitueix un important problema ambiental, ja que les terres de conreu no tenen prou capacitat per absorbir i reciclar de manera ecològica la gran quantitat d'adobs orgànics que es produeixen com a residus de les granges de producció de porcs, que en els darrers anys han experimentat un creixement exponencial. Un dels resultats més palpables és la contaminació per nitrats de les aigües freàtiques detectats en la majoria de les deus d'aigua de la comarca.

Pel que fa al control fitosanitari de les males herbes i de les plagues, els canvis han estat revolucionaris. El control de les males herbes en els camps de cereals s'havia anat fent de manera manual, generalment per colles de dones que es llogaven a jornal, mitjançant la feina anomenada 'herbejar', que consistia a arrencar les males herbes amb l'aixadell de mànec llarg. En els camps de pata-

tes i de blat de moro, les males herbes es cavaven amb l'aixada, mitjançant colles de jornalers. L'aparició al mercat d'herbicides, insecticides i fungicides es difon ràpidament, i és un sector que ha d'estar en canvi constant, ja que l'ús continuat d'aquests productes provoca mutacions adaptatives i de resistència en els éssers vius sobre els quals s'apliquen els productes.

Els canvis tècnics

Del fangar i l'arada xica al tractor amb l'arada giratòria

Un primer canvi tècnic important i revolucionari es va produir a principi del segle xx amb la introducció de l'arada brabant, una màquina tirada per bous junyits amb jou de tos. Utilitzant l'expressió dels pagesos de l'època, aquesta era una arada que llaurava i fangava a la vegada, o sigui, que invertia la terra colgant els rostolls i els fems, estalviava molta feina manual i augmentava de manera important el rendiment del treball de preparar la terra per al conreu. Quan apareixen les primeres arades brabant, anomenades popularment arades grosses o de rodes, es va abandonant l'ús de l'arada romana per llaurar i aquesta passa a ser anomenada arada xica, eina que es continua utilitzant, però per a altres feines diverses com les de calçar les patates o el blat de moro.

Fins aleshores la feina de preparar la terra dels camps de conreu s'havia fet de manera que els camps només es fangaven el primer any de la rotació, i els altres anys es llauraven amb l'arada xica o arada romana, tirada per un animal de peu rodó o pel parell de bous amb jou de coll, arada que només ratllava la terra i no la tombava. Com que era un treball molt laboriós i hi havia escassetat de fems, només a l'inici de cada cicle de rotació una quarta part dels camps es fangaven a mà durant la tardor i l'hivern, feina feta per colles de fangadors llogats a jornal, utilitzant l'eina anomenada fanga. Aquest era el primer any, el que començava el cicle d'entre dos i quatre anys de rotació de conreus anomenat trènit, amb diverses variants de diferent durada entre la zona central i les zones laterals de la Plana de Vic.

La rotació que es practicava més usualment era que, el primer any, en un camp femat i fangat, es plantaven patates o blats de moro de guaret; el segon any se sembraven blats; el tercer any, ordis, i el quart any, civades o s'hi plantaven blats de moro de sobrerostoll. Se solia repetir la rotació dues o tres vegades i s'hi sembraven farratges que duraven els tres anys següents, normalment alfals o trepadelles, plantes de la família de les lleguminoses que permetien deixar descansar tres anys la terra, a més d'aportar-li nitrogen, per tornar a començar la roda del cicle de rotació l'any següent.

El segon canvi tècnic important és l'adopció del tractor en substitució de la força de tracció animal. Des de l'inici del segle xx, els tractors a la Plana de Vic eren màquines escasses, ja que només hi havia alguns tractors eruga moguts amb motors de gasolina que eren els que feien funcionar les màquines de batre de fusta i que començaven a facilitar en gran manera les feines de batre els cereals. A la dècada dels cinquanta ja apareixen tractors més moderns, encara moguts amb gasolina i amb rodes de ferro, que van assajar de llaurar arrossegant l'arada brabant dels bous lligada de rudimentàriament amb una cadena. La utilització d'aquest sistema va tenir poca durada i repercussió, ja que era necessari un home que conduís el tractor, mentre un altre havia d'anar a peu darrere l'arada per tal de girar-la quan s'acabava el solc.

El canvi més revolucionari va ser l'adaptació als tractors, ara ja moguts amb gasoil i equipats amb rodes de goma, de l'anomenat 'hidràulic', mecanisme que permet aixecar l'arada brabant de dos solcs adaptada al tractor i girar-la, fet que va facilitar molt la preparació de la terra per a la sembra i per a altres treballs agrícoles. Els canvis en aquesta tecnologia han evolucionat molt fins a l'actualitat, amb tractors cada vegada més potents i versàtils, amb diversitat d'eines per acoblar-hi i l'aparició d'altres màquines autopropulsades per a usos diversos.

Del segar a mà a la segadora batedora

L'altre gran canvi important d'aquesta època fou la introducció de les màquines de segar i batre o segadores batedores que concentren en un mateix procés les anteriors feines de segar i de batre. Les èpoques de la sega i la batuda dels cereals havien estat i encara són moments estratègics de l'any agrícola. A causa del ràpid acabament del cicle vegetatiu dels cereals, es concentren en moments molt concrets de l'any i del seu resultat depèn l'èxit o el fracàs de l'anyada.

En època de sega, fins a la dècada dels cinquanta, encara es feia la collita dels cereals a mà, segant amb volant i esclopet o protector de la mà, fent el vencill per poder lligar amb el garrot les dues estassades per formar una garba. Les garbes es disposaven al camp mateix en forma de garberes a fi que el cereal acabés de madurar i, així, mentrestant esperar les feines del batre. La maduració natural dels cereals de la Plana de Vic es produïa en pocs dies i segar era una feina estacional que s'havia de fer,

Màquina de batre moguda amb una màquina de vapor batent en el terme de Tona l'any 1912. Col·leccions Mas el Colomer.

com a màxim, en dues setmanes, de final del mes de juny i principi del mes de juliol.

Quan arribava l'època de segar es formaven colles de segadors amb homes més o menys especialitzats, que es llogaven com a jornalers als pagesos que tenien camps de cereals per segar i no eren prou gent a la família per fer-ho. Organitzats en colles, amb un cap de colla que contractava per endavant els jornals de sega amb els pagesos, seguien un calendari i unes rutes que començaven a final de maig a la terra baixa, Baix Llobregat i Vallès, seguien el juny cap a la muntanya mitjana, la Plana de Vic, i el juliol a la muntanya alta, a les comarques de la Cerdanya i el Vallespir. De segar a mà en sabien més o menys tots els pagesos i, per tant, els petits masovers aquesta feina se la feien ells mateixos amb l'ajuda d'altres pagesos de semblant condició.

En els anys de després de la Guerra Civil (1936-1939) encara se segaven la meitat dels cereals a mà a cops de volant, mentre que l'altra meitat se segava ja amb màquines segadores de tracció animal. A la comarca n'hi van arribar principalment de dos tipus i el seu ús va durar pocs anys, ja que van ser substituïdes ràpidament per les segadores batedores. En aquests anys s'havien utilitzat les agabelladores, màquines que només deixaven les gavelles o estassades fetes i després s'havia d'acabar la feina a mà, apilant-les de dues en dues sobre el vencill per poder-les lligar amb el garrot i fer les garbes. No gaire més tard apareixen les lligadores, màquines força més evolucionades, ja que deixen les garbes fetes i lligades amb un cordill. També s'utilitzava l'anomenat aparell de segar, que consistia en diversos complements que, acoblats a les dalladores de farratges, permetien segar els cereals, i van arribar a tenir més acceptació que les altres màquines segadores.

El garbejar i el batre eren també processos laboriosos que venien després del segar. Amb carros i carretes estirats per eugues o bous, respectivament, es feia el garbejar, o sigui, el transport de les garbes des dels camps segats a les eres on s'havien de batre. Allà es dispo-

saven en forma de modolons, serralles o dins de les cabanes d'era que moltes masies ja tenien situades a la part de tramuntana a tocar de l'era. La batuda es feia a pota, normalment amb cobles d'eugues acoblades amb una corda de cànem pel coll, cobles que l'eugasser feia voltar per sobre de les garbes disposades en cercle i amb les espigues cap amunt, amb la finalitat de fer caure amb el seu trepig el gra madur de les espigues i separar-lo de la palla. La batuda constava de diferents fases i es necessitava la col·laboració dels batedors, que amb les forques de lledoner giraven la palla i feien el paller.

Segadora batedora de la marca John Deere fent la collita d'un camp de cereals. Col·leccions Mas el Colomer.

A la tarda, aprofitant el vent de marinada, els batedors feien la feina de ventar, amb forques i pales de ventar, a fi de separar per densitats el gra de la resta d'impureses com el boll, el pallús, els grapissos, les pedres i la terra que contenia la pila de la batuda. Després es feia la feina de garbellar, amb la garbella i la senalla, procés en què es triava la pols i altres impureses, encara presents en el gra, fins aconseguir els grans de cereal nets i poder-los ensacar per portar-los a emmagatzemar al graner de la masia.

Aquest procés antic, abans no va ser bandejat directament per les màquines segadores batedores, va experimentar alguns canvis progressius. A principi del segle xx es van difondre les ventadores, màquines construïdes amb fusta i de fàcil maneig que facilitaven les feines de ventar i garbellar el gra, ja que les reunien en una de sola. També es va anar introduint progressivament la utilització de la màquina de batre moguda amb tractor de vapor o de gasolina, o amb electricitat, que batia a les eres comunals i particulars.

En aquestes feines sembla que es donen els primers canvis a la Plana de Vic l'any 1912 amb l'arribada de la primera màquina de batre, encara molt rudimentària i moguda amb màquina de vapor.

A partir dels primers anys de la dècada dels vint apareixen les màquines mogudes amb tractors de gasolina, de tracció amb erugues o amb llantes de ferro i les màquines de batre mogudes amb motor elèctric fix, sistemes que substitueixen ràpidament l'ús del vapor. A la segona meitat d'aquesta època, els cereals batuts a màquina superaven els batuts amb eugues i a mitjan dècada dels trenta gairebé tots els cereals ja es batien a màquina. Les màquines de batre feien les campanyes de batre manejades per colles d'una dotzena de batedors que segueixen uns itineraris planificats i es lloguen als pagesos per batre.

A la dècada dels seixanta apareixen les primeres màquines segadores batedores que reuneixen les feines de segar, garbejar i batre en una de sola, i que han evolucionat fins a l'actualitat. Aquestes màquines seguen els cereals del camp, en el seu interior es tria el gra de la palla, el gra net s'acumula a la tremuja, i la palla juntament amb el boll queda estesa en forma de rems darrere de la màquina. En una segona fase, l'embaladora passa per sobre els rems recollint la palla i empaquetant-la en forma de bales, que més tard són traslladades als coberts de les cases de pagès. L'antic procés que estava molt condicionat per la meteorologia, que requeria gran quantitat de força humana i animal, i llargs processos manuals amb diferents fases, es veu avui reduït a la feina de poques hores de segadora batedora i de tractor amb l'embaladora i el remolc.

Tots aquests canvis en el sector productiu agropecuari situat en una comarca de llarga tradició pagesa han creat grans tensions derivades d'una recomposició del sector agrari i industrial en un context de creixement urbanístic que ha portat a una transformació profunda del paisatge de la Plana de Vic. Un territori que a principi de segle xx era essencialment rural, amb masies i pobles dispersos, amb la terra treballada seguint els cicles de conreu i de la natura, a un estat actual de fragmentació amb grans complexos i polígons industrials en creixement i eixos viaris que travessen la Plana en totes direccions.

Un paisatge, en definitiva, habitat per homes i dones de llarga tradició pagesa amb un imaginari i cultura pròpies que s'ha vist profundament transformat i del qual només queda la memòria, uns retalls de vida personal que recullen els sabers acumulats per generacions de pagesos. Amb aquest llibre hem volgut contribuir a la recuperació d'aquesta memòria a fi de fixar aquells elements propis de la feina de pagès a la nostra comarca. Una tasca que tot just s'ha encetat i per a la qual caldrà trobar noves fórmules de recerca commemorativa del món pagès en vies d'extinció.

Voldríem pensar que totes aquestes transformacions no són del tot negatives, ja que els avenços tècnics han portat a uns nivells de benestar difícils d'imaginar a principi de segle, malgrat haver posat en perill un paisatge natural i cultural de tradició mil·lenària. Els sabers actuals permeten la revisió dels models de desenvolupament agressius que fins ara s'han dut a terme. Dissenyar projectes que permetin evitar la degradació del medi rural i ajudar a fer-lo habitable per noves generacions de pagesos és un repte que, si volem ser responsables amb el medi, no podem eludir.

**Sega amb volant
d'un camp de cereals**
Gerard Torrents

Annexos

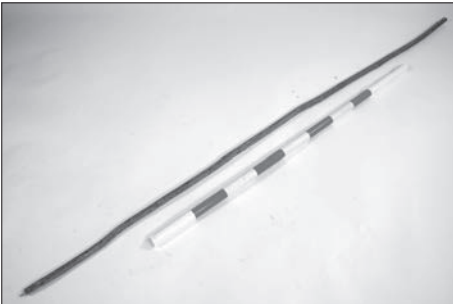
Glossari d'eines de pagès i d'oficis menestrals

Per a la utilització d'aquest glossari cal saber que darrere del nom de l'eina apareixen, per aquest ordre, les informacions següents:

Nom de l'eina / quins materials la componen / qui la produeix / qui la utilitza / a quina feina va destinada / descripció de la feina.

Escala dels objectes. Els valors de les vares de ferro que indiquen l'escala són 10 cm i en el cas dels papers són 4 cm.

agullada / fusta i ferro / pròpia / bover i bous / punxar / emprada per punxar els bous per tal de fer-los avançar quan es llaura o es va amb la carreta.

aixada / fusta i ferro / ferrer i carreter / pagès / cavar / treballar o estovar la terra amb l'aixada, eina per cavar o remenar la terra composta d'una planxa de ferro i un mànec de fusta.

aixa / fusta i ferro / ferrer de tall / carreter i altres oficis de la fusta / treballs amb aixà / eina que serveix per desbastar la fusta, i consisteix en una planxa corbada de ferro tallant unida a un mànec de fusta.

aixadell / fusta i ferro / ferrer i carreter / hortolà / cavar / treballar o estovar la terra de l'hort amb l'aixadell.

aixadell d'herbejar / fusta i ferro / ferrer i carreter / pagès / herbejar / treure les males herbes dels camps dels sembrats, feina que acostumen a fer les dones.

aixanguer / cuir / baster / parell de bous / part del jou, tira de cuir que serveix per subjectar el camatimó de l'arada al jou dels bous. Junyir és posar els coixins amb el jou al parell de bous per treballar junts.

aixol / fusta i ferro / ferrer de tall / carreter i altres oficis de la fusta / treballs amb l'aixol / eina més petita però molt semblant a l'aixa, utilitzada per tallar i treballar més acuradament la fusta un cop ja desbastada amb l'aixa.

albarda / cuir, palla de sègol, llana i lona / baster / animal de peu rodó / guarniment: conjunt de corretges de cuir que consisteix essencialment en un coixí ple de llana, que s'adapta al llom de l'animal, per transportar sacs de productes agrícoles o altres mercaderies.

alforja / espart / esparter / animal de peu rodó / guarniment: doble cabàs trenat d'espart o fulles de palma per anar sobre l'albarda i transportar productes agrícoles.

alicates / fàbrica / ferrer i carreter / petites tenalles que serveixen per torçar i tallar filferro o subjectar peces de ferro.

anguilera / vímets sense pelar / cisteller / pagès / pescar anguiles: trampa en forma d'embut que posada en llocs adequats del riu serveix per pescar anguiles o altres peixos.

aplanador / fusta de roure o d'alzina / carreter / animal de peu rodó / aplanar o aparellar: passar pels sembrats o per les llaurades l'aplanador.

arada brabant / ferro / ferrer o fàbrica / animals de treball / llaurar: fer solcs en profunditat i bolcar la terra dels camps per deixar-los a punt per la sembra.

arada romana / ferro i fusta / ferrer o fàbrica / animals de treball / llaurar: fer solcs a la terra dels camps amb l'arada per deixar-los a punt per la sembra. També pot utilitzar-se per altres feines com calçar les patateres o estripar la terra en la feina de rostollar. S'enganxa a l'animal de peu rodó per mitjà del forcat i el collar.

arada de Badalona / ferro i fusta / ferrer o fàbrica / animals de treball / llaurar:

arganells / vímets sense pelar / cisteller, transportar / parella de coves bessons que fixats sobre l'albarda de l'animal serveixen per transportar les gerres d'aigua de la font a casa.

argolles / ferro / ferrer / animal de peu rodó / guarniment d'enganxall al carro consistent en un parell d'anelles grosses de ferro que subjectes als venciïllons del collar serveixen per enganxar l'animal als braços del carro mitjançant dues clàvies.

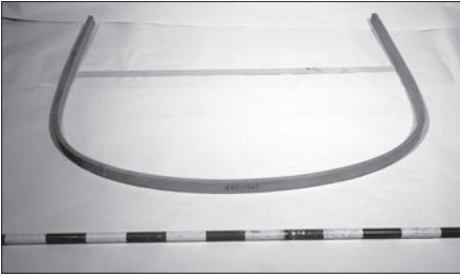
àrpiès / fusta i ferro / ferrer / pagès / arrencar palla del paller / tipus de forques doblegades de la punta amb mànec llarg que es claven als costats del paller per anar arrencant la palla que després es transporta amb el cove palleter, o també s'utilitzen per descarregar els fems del carro o la carreta.

arpiots / fusta i ferro / ferrer / pagès / arrencar patates / eina en forma de càvec amb la fulla dividida en dues llargues pues per un costat i una fulla en forma de tall a l'altre.

arquet / fusta / carreter / animal de peu rodó / part del carro de vela / vara de fusta lleugerament arquejada que forma part de l'arquillada de la vela d'un carro.

arquillada / fusta / carreter / animal de peu rodó / part del carro de vela / conjunt de vares per sostenir la vela del carro.

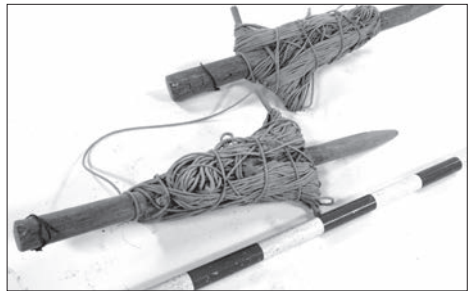
arquillo / fusta / carreter / animal de peu rodó / part del carro d'escala / vara emprada per col·locar a la part posterior dels carros d'escala per tal de sostenir l'estora d'espert.

arrencapuntes / ferro / fàbrica / carreter / arrencar puntes/ eina utilitzada per arrencar puntes, claus o cargols clavats a la fusta.

aspris o cordills de plantar / fusta i cànem / corder i carreter / plantador / plantar patates, blat de moro o mongetes amb el palot / s'utilitzen per marcar el terreny que s'ha de plantar per tal de fer els restos rectes.

badaina / ferro i fusta / carreter / construcció de carros: enformador de fulla estreta i gruixuda emprat per a fer talls a la fusta picant amb la maça.

balancina / fusta i ferro / carreter / animals de peu rodó / juntament amb els tirants i el collar serveix per estirar l'arada brabant / eina composta d'una barra amb una anella a cada punta on s'enganxen els tirants que estan subjectes al collar de l'animal de peu rodó.

balancina de parell / fusta i ferro / carreter / animals de peu rodó / juntament amb els tirants i el collar serveix per estirar l'arada brabant amb dos animals i permet assegurar que els dos animals tirin amb igual força.

banc de fuster / fusta i ferro / carreter o fuster / per fer feines de carreter / banc proveït d'un cargol utilitzat pel carreter per efectuar diversos treballs de la fusta.

ballesta / ferro / ferrer i carreter / part del carro: arc de ferro rodó que uneix per sobre els braços del carro per tal que la càrrega no fregui el cos de l'animal.

barret d'animal / fulla de palma / barreter / es posa sobre el cap de l'animal fent sortir les orelles pels forats i lligant-lo amb un cordill al cabeçó; s'utilitza quan fa molt sol, especialment per fer determinades feines com tirar el carro carregat de garbes o quan es bat a pota.

barret de segador / fulla de palma / barreter / emprat pel pagès durant les tasques del camp per protegir-se del sol, a l'hora de segar, batre o altres feines.

barrina / ferro i fusta / carreter / fabricació de carros, foradar: eina emprada per foradar fusta i materials d'una duresa semblant. Els botons de les rodes es foradaven amb la barrina o la triba.

bast / baster / animal de peu rodó / guarniment: espècie de sella que serveix per tragar carrega al llom de l'animal.

bastet / cuir, fusta, ferro, llana, lona i fil de cànem / baster / animal de peu rodó / guarniment de carro: peça de cuir encoixinada de llana, que es posa damunt l'esquena de l'animal de peu rodó a fi de sostenir la sofra per on passen els braços del carro.

baticul / cuir i fil de cànem / baster / guarniment: corretja en forma de llaç que passa per sota la cua de l'animal per evitar que la sella es desplaci endavant.

batolles / fusta i cuir / pagès / eina per batre grans, emprada per separar els grans dels cereals o dels llegums de la tija.

boet / fusta i ferro / carreter / fabricació de carros; fer cantells: tipus de ribot que obre els cantells en forma de mascle i de cadell per acoblar-los, per emmetxar o encadellar dues fustes.

boixa / ferro / fàbrica / animal de peu rodó / part de la roda del carro: peça que va dins del botó de la roda del carro on s'acobla la part cilíndrica del fusell, que engreixinada amb sèu permet fer voltar la roda.

bolso / vímets o sàlics pelats / cisteller / cistella fina amb tapa que utilitzen les dones per sortir de casa i anar a comprar.

borromba / bronze, cuir i os / esqueller / empra-
da en el ramat / esquella grossa que es posa a
les vaques i als bous quan pasturen.

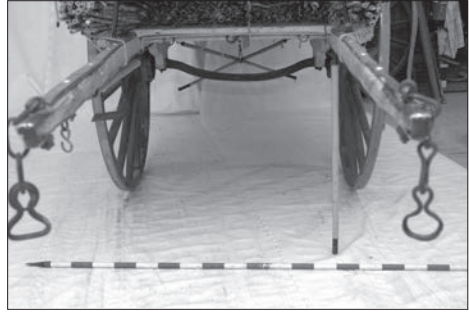
bosses de carro / fusta i ferro / carreter / part
del carro d'escala: sostre de caixa de carro
abaixat per sota del fusell i sostingut amb
cadena que serveix per donar més cabuda en
el transport de productes lleugers com garbes
de cereals o feixos de llenya.

botó de roda de carro / fusta i ferro / carreter
/ part del carro: tronc d'om preparat per
encaixar-hi els raigs de les rodes dels carros,
reforçat amb anelles de ferro i que té la caixa
al seu interior.

braços de carro / fusta i ferro / carreter / part de
carro: barres llargues de fusta de freixe amb
les quals s'enganxa l'animal de peu rodó al
carro.

braser / fusta i llautó / fuster i peroler / recipient
de llautó en què es posa caliu del foc i que,
situat sobre un muntant de fusta, és usat per
escalfar-se.

brida de cavall / cuir, ferro i fil de cànem / bas-ter / guarniment d'animal de peu rodó: conjunt de corretges que duu al cap el cavall o l'euga que serveix per dominar-lo mitjançant les regnes que actuen sobre el fre situat a la boca de l'animal.

brida de mulat / cuir, ferro i fil de cànem / bas-ter / guarniment d'animal de peu rodó: conjunt de corretges que duu al cap el mulat que serveix per dominar-lo mitjançant una cadeneteta subjecta a una corda que actua damunt la part inferior de la barra de l'animal.

buidador, bujol o cassa del suc / fusta i planxa de zenc / fàbrica / femer: estri de planxa de zenc en forma de galleda i amb mànec de fusta que s'utilitza per buidar els líquids de la bassa del femer.

cabàs de segador / fulla de palma / barreter / segador / utilitzat pels segadors per portar-hi les seves eines i l'equipatge, com ara: les pedres d'esmolar, els volants, una botella de vi, un parell d'espardenyes o uns pantalons. S'acostuma a portar penjat amb un bastó, normalment amb una mica de punxa o ganxo.

cabeçó / cuir, sivelles de ferro, tatxes de llautó i fil de cànem / baster / guarniment d'animal de peu rodó que es col·loca damunt del cap de l'animal i permet al pagès o tragner dominar-lo mitjançant les regnes que estaven subjectades al fre o a la serreta.

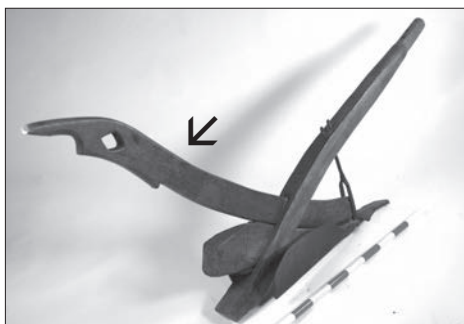
cabra / fusta i ferro / carreter / en la fabricació de carros s'utilitza com a suport per posar planes les rodes de carro i poder-les treballar.

calcetes de batre / cuir, sivelles de ferro i fil de cànem / guarniments d'animal de peu rodó que es col·loquen a les potes davanteres sobre el treballó de l'animal durant la feina de batre a pota per tal d'evitar que se li desgasti el pèl i s'encetin amb el refec de la palla.

cameta / fusta / carreter / part de l'arada romana d'animal de peu rodó: barra de fusta que s'introdueix dins del capçalet del forcat i es fixa amb una clàvia que serveix per a la tracció.

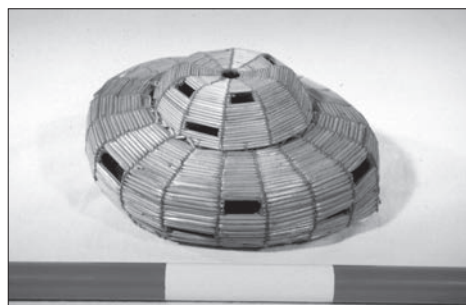
canastró / vímets pelats / cisteller / cistella de teixit fi i de forma anatòmica que es porta a manera de sarró per ficar a l'interior els peixos pescats.

càntir / argila cuita / terrisser / recipient de ceràmica per emmagatzemar aigua i acompanyar les feines agrícoles.

capçana / palla de sègol i fil de cotó / cisteller / barret semblant a un casc que es posa al cap dels nens petits quan fan els primers passos per evitar que es donin cops al cap.

cabristrells / fusta i ferro / bous de treball: parell de fustes amb punxes de ferro i una anella que s'acobla a les testes dels bous per obligar-los estirant la corda que els subjecta.

carabassot / fusta o zenc / escloper o fàbrica / eina que utilitza el dallador per portar a la cintura la pedra d'esmolador la dalla humitejada amb aigua, i amb un grapat d'herba perquè amb els gestos de la feina no balli i es trenqui.

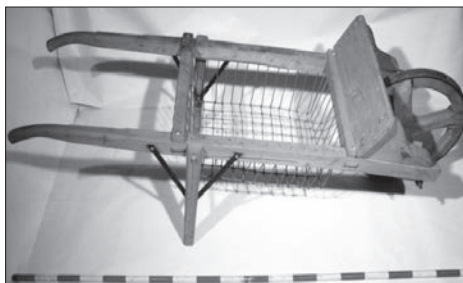
careta de treure mel / roba i reixat de ferro / fàbrica / careta utilitzada per protegir-se de les picades de les abelles quan es va als ruscos a treure les bresques de mel.

cargolera / vímets sense pelar / cisteller / lloc on fer dejunar els cargols abans de menjar-se'ls: cistella alta de forma allargada amb tapa i amb una nansa per banda.

carretó / fusta i ferro / carreter i ferrer / transport amb força humana: emprat per transportar productes agrícoles o fems.

carro d'escala (carreta d'escala) / fusta i ferro / carreter i ferrer / vehicle format per una caixa amb baranes de barrons, amb dos braços per a la tracció i dues rodes de 16 raigs per transportar, entre 800 i 1.000 quilos de pes. S'hi transporten càrregues diverses com garbes, palla, sacs de cereals o de patates, farratges i es fa servir per gairebé totes les feines del camp.

carro de bóta / fusta i ferro / carreter i ferrer / vehicle format per un marc on se situa la bóta per transportar aigua o suc del fomer. Consta de dos braços per a la tracció i dues rodes de 16 raigs per transportar, i pot transportar entre 800 i 1.000 quilos de pes.

carro de trabuc (carreta de trabuc) / fusta i ferro / carreter i ferrer / vehicle format per una caixa tancada amb dos braços per a la tracció que basculen sobre un eix per poder trabucar la càrrega. Porta dues rodes de 16 raigs i pot transportar entre 800 i 1000 quilos de fems o materials pesats com rocs, buscalls o materials per a la construcció.

carro de vela / fusta, ferro i lona / carreter i ferrer / carro d'escala equipat amb estores dintre la caixa i una vela sostinguda per una arquillada que serveix per al transport de persones i productes agropecuaris al mercat.

carrutxes / vímets pelats, fusta i rodets de ferro / cisteller / caminador de forma cònica per a nens petits amb un forat superior on es fica el nen a mida perquè toqui de peus a terra i pugui anar caminant.

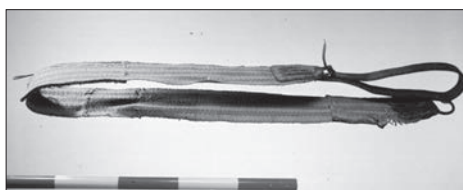
cavadora / ferro / ferrer i fàbrica / eina per cavar amb animal de peu rodó: petita estripadora emprada per treure les males herbes dels conreus que s'enganxa a l'animal mitjançant la balancina, els tirants i el collar.

cèrcol de roda de carro / fusta i ferro / carreter i ferrer / part de la roda de carro, tartana o carreta: circumferència de passamà de ferro de diverses amplades i gruixos que cobreix, reforça i protegeix les corbes de fusta de la roda.

cingla / cuir, fil de cànem i sivelles de ferro / baster, guarniment d'animal de peu rodó: corretja ampla que passa per sota el pit de l'animal, subjectant el bastet, l'albarda o la sella situats al llom de l'animal.

cistell / vímets sense pelar i canya esberlada / cisteller / recipient de forma allargada i de mides diverses, amb una nansa que va de banda a banda, que serveix per al transport de productes agrícoles o ramaders.

cistell pelapatates / vímets sense pelar / cisteller / doble cistell rodó que serveix per portar les patates i permet guardar les peles per donar al bestiar.

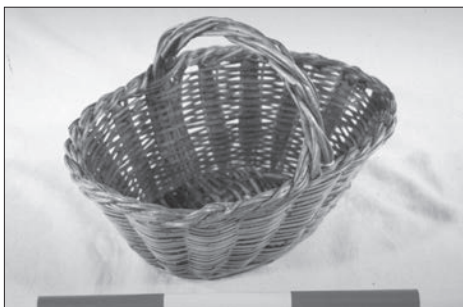
cistella / vímets sense pelar i canya esberlada / cisteller / cistell de poca alçada, de base ampla i la nansa ben reforçada que serveix principalment per exposar les mercaderies a la plaça o al mercat.

cistella vigatana / vímets o sàlics pelats / cisteller / cistella bastant alta, de forma llargaruda i amb nansa no gaire llarga, just per ficar-hi el braç que serveix per portar ous al mercat protegits amb palla o per anar a comprar.

cistelló / vímets sense pelar i canya esberlada / cisteller / cistells petits de mides diverses, més alts que no pas amples i amb nansa curta que serveixen per plantar patates, blat de moro o llegums.

coixins de llaurar / cuir, llana, lona, palla de sègol i fil de cànem / guarniments de mulat: collars que tenen uns encaixos on s'acobla el jou de parell per estirar l'arada per llaurar la terra.

coltell / carreter / fabricació de carros; buidar fusta: utilitzat per buidar i rebaixar la fusta, especialment, superfícies cilíndriques.

collar català de carro / cuir, llana, lona, fusta, anelles i sivelles de ferro, palla de sègol, tatxes de llautó i fil de cànem / baster / guarniment d'animal de peu rodó: part important dels guarniments de carro que consisteix en un cos encoixinat que s'emmotlla al coll de l'animal amb la funció de tracció i d'unió de l'eina.

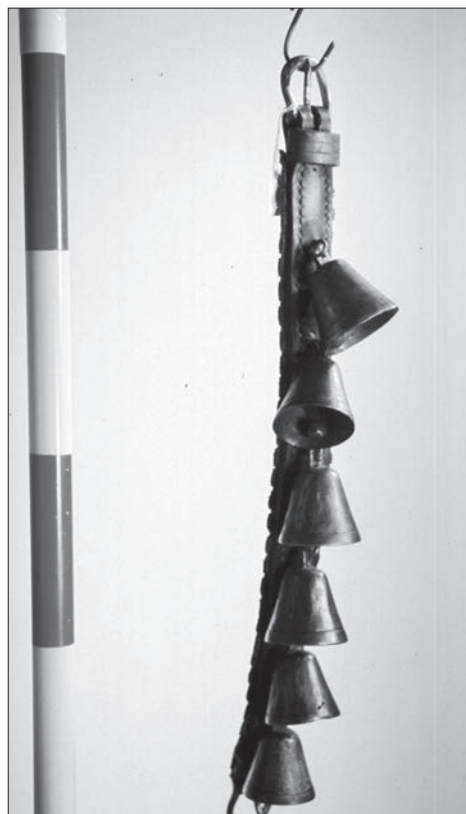
collar català de tartana / cuir, llana, lona, fusta, anelles i sivelles de ferro, palla de sègol, tatxes de llautó i fil de cànem / baster / guarniment d'animal de peu rodó: part important dels guarniments de tartana que consisteix en un cos encoixinat que s'emmotlla al coll de l'animal amb la funció de tracció i d'unió a la tartana.

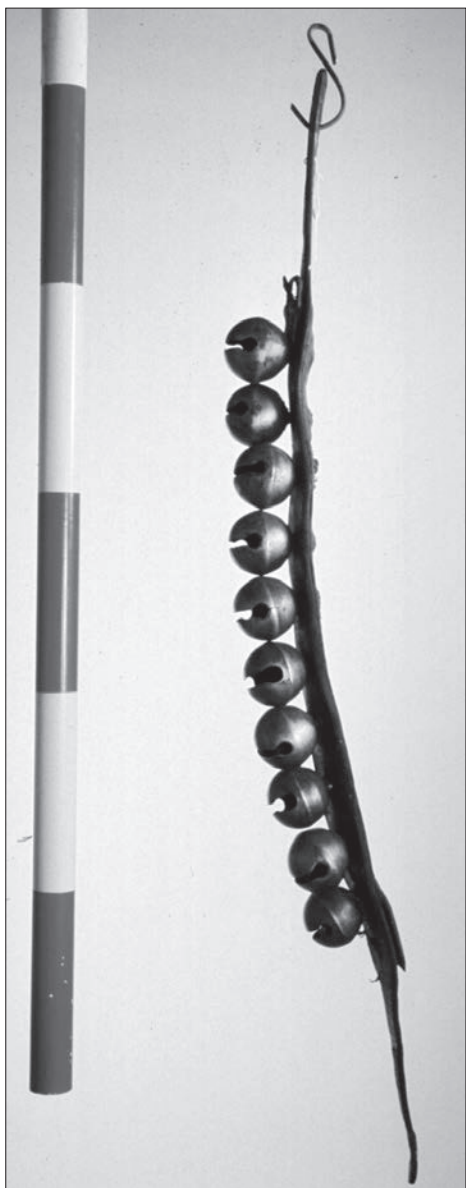
collar d'esquelles / cuir, sivella de ferro, fil de cànem i esquelles de bronze / baster / guarniment d'animal de peu rodó: collar que es posa al coll de l'animal de tragar a fi que amb els moviments del cap sonin les esquelles, la qual cosa dóna un ritme a la marxa i apleix també una funció ornamental.

collaret de campanetes / cuir, sivella de ferro, fil de cànem i campanetes de llautó / baster / guarniment d'animal de peu rodó: collaret que es posa al cap del coll dels mulats lligat al cabeçó, a fi que amb els moviments del cap sonin les campanetes, la qual cosa dóna un ritme a la marxa i apleix també una funció ornamental.

collaret de picarols / cuir, sivella de ferro, fil de cànem i picarols de llautó / baster / guarniment d'animal de peu rodó: collaret que es posa al cap del coll dels cavalls i eugues lligat al cabecó, a fi que amb els moviments del cap sonin els picarols; dóna un ritme a la marxa i aconpleix també una funció ornamental.

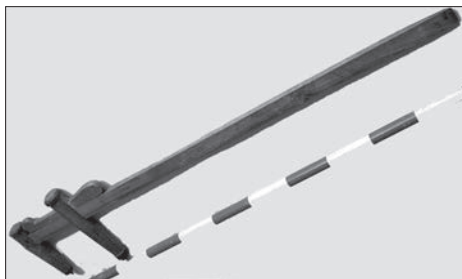
compàs de carreter / fusta i ferro / carreter / fabricació de carros: és utilitzat per buidar i rebaixar la fusta, especialment, de superfícies cilíndriques.

compàs de gruixos / fusta i ferro / carreter / fabricació de carros: és utilitzat per amidar el gruix de les peces de fusta, especialment, en els treballs que es realitzen al torn.

compàs de vara / fusta i ferro / carreter / fabricació de carros: s'usa per traçar arcs o cercles de gran radi.

conillera / vímets sense pelar / cisteller / transport de conills / cistella tapada de dalt amb reixat, amb una tapa amb tanca i que s'utilitza per portar a vendre conills o aviram al mercat.

corba / fusta d'alzina / carreter / part de la roda de carro: peça corbada de fusta que forma una part de la circumferència de la roda del carro, que va collada al cercol i on s'acoblen els raigs que venen del botó.

cordes de garbejar / cànem i estalvi de llautó / corder / corda gruixuda d'uns 20 metres de llarg, proveïda de dos estalvis que s'utilitza per lligar la pila de garbes o farratges secs que es carreguen al carro o carreta a fi que quedin ben subjectes durant el transport.

corneta del segar / llautó / peroler / instrument musical que utilitza el cap de colla de segadors per avisar els seus homes quan han de començar o plegar de treballar i per assenyalar les hores dels àpats.

cosidor / vímet pelat / cisteller / covenet rodó amb tapadora d'ús domèstic que serveix per guardar els estris de cosir.

cove palleter / vímets sense pelar i canya esberlada / cisteller / gran recipient de forma arrodonida que serveix per transportar productes de molt volum i poc pes com són la palla o els farratges secs.

cove d'espedregar / vímets sense pelar / cisteller / cove petit i de poca alçada que serveix per tragar les pedres en la feina d'espedregar els camps.

cove femater / vímets sense pelar / cisteller / cove petit i robust que serveix per tragar els fems de la quadra al femer o per femar l'hort.

cove de garrafa / vímets sense pelar i canya esberlada / cisteller / cistell en forma de cove tapat, seguint la forma del coll de la garrafa, amb dues nanses amb la funció de revestiment de la garrafa de vidre per assegurar la seva protecció.

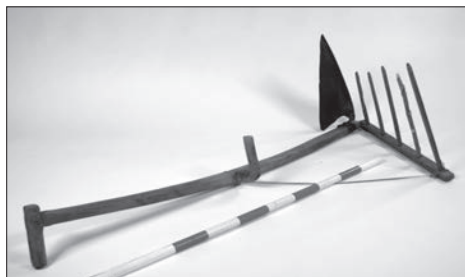
cua de ferrar / fusta i pell de cua de cavall / ferrador / esquivar les mosques mentre es ferra l'animal / mànec amb una pell de cua de cavall clavada que serveix perquè l'ajudant del ferrador espanti les mosques i l'animal estigui quiet quan es ferra.

dall o podall / ferro i fusta / ferrer i carreter / eina de tall amb la punta de forma corba que va manegada amb un mànec llarg que serveix per tallar bardisses o netejar marges.

dalla / ferro i fusta / fàbrica / dallador, dallar far-ratges o cereals: eina formada per una fulla corbada, amb punta i tallant d'una vora, més llarga i menys encorbada que la falç i fixada al cap d'un mànec de fusta per poder dallar els farratges amb l'esquena dreta.

destral / ferro i fusta / ferrer i carreter / eina de tall, de mides diverses, que consta d'un mànec de fusta acoblat a una fulla tallant i amb una ullera per al mànec que serveix per tallar arbres i llenya.

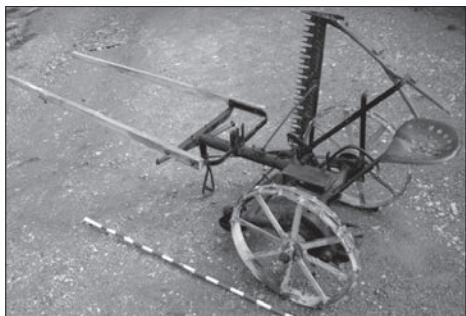
diable / ferro i fusta / fàbrica / tipus de rampí format per una barra llarga guarnida de pues de ferro, un muntant articulat amb un mànec per al seu maneig. Estirat per un animal de peu rodó amb collar i tirants serveix per arreplegar en forma de rem els farratges en procés d'assecat, substituint el rampí manual.

donador / ferro i fusta / ferrer / forqueta de dues pues de ferro manegada a un llarg mànec que serveix per carregar al carro o carreta les garbes del camp tot agafant-les pel vencill. S'utilitza en les feines de garbejar i batre per manejar les garbes durant les feines de càrrega i descàrrega de les garbes i per donar-les a la màquina de batre.

dalladora / ferro, fusta i goma / fàbrica / màquina de tracció animal que serveix per dallar farratges o cereals de forma mecànica.

embaladora / ferro i fusta / fàbrica / premsa emprada per fer bales de palla de forma manual. La palla s'introdueix per la part de dalt i dues palanques laterals la van estrenyent fins a reduir-la a la mida justa per poder ser lligada i, seguidament, treta de la màquina. Per poder lligar-la s'agafa una agulla llarga per la qual passa el filferro i es fa passar.

enformador de carreter / fusta i ferro / fàbrica / carreter / eina de tall manegada que en la fabricació de carros serveix per fer forats o entallar la fusta, és a dir, treure trossos d'un bloc de fusta o bé fer incisions, picant sobre el mantí amb una maça.

enterradora / vímets sense pelar / cisteller / carboner / panera de forma ovalada i plana amb un agafador a cada banda que s'utilitza en les feines de carboneig per abocar i compactar la terra i les glevs que es fan servir per tapar les piles carboneres.

entrescador / ferro / fàbrica / carreter / serveix per entrescar, o sigui, per torçar lleugerament de forma alternada cap a un i altre costat les dents d'una serra o eina dentada per tal que s'obrin camí en serrar la fusta.

escaire / fusta / carreter / carreter / utilitzat per traçar perpendiculars, angles rectes o altres línies en les feines de construcció de carros.

escalfador de pega / bronze i ferro / esqueller i ferrer / eina feta amb una esquella reutilitzada com a recipient amb un mànec llarg de ferro que els pastors utilitzen per escalfar la pega sobre el foc quan una ovella es trenca una pota o se li ha de posar un pegat sobre una nafra.

escalfallits / vímets sense pelar / cisteller / cistella gran amb tres llargues nanses creuades on es posa el fogó de terrissa amb caliu i que serveix per escalfar els llençols dels llits a l'hivern abans d'anar a dormir.

esclopet / fusta / escloper / petit esclop que, subjectat al canell amb un cordill, serveix de protecció de la mà esquerra del segador dels cops de volant que dóna amb la dreta mentre va arrambant el cereal durant la fase de fer l'estassada en la feina de segar.

escombra de cabeçudes / cabeçudes seques / producció pròpia / escombra que serveix per escombrar l'era quan s'apilona la batuda en el procés del batre a pota.

esmorralles / cuir, sivelles i anelles de ferro, i fil de cànem / baster / guarniment d'animal de peu rodó que li subjecta el cap i serveix tant per fermar l'animal a la cort com per menarlo.

espadelles / fusta i ferro / carreter / part de guarniment d'animal de peu rodó que pertany al coixí de llaurar; la peça va col·locada damunt de la peça de cuir de la qual pren la forma i que va subjectada al cos del collar o coixí, gràcies a unes corretges de cuir, anomenades garroteres, que també subjecten les espadelles.

esparver / ferro / ferrer / part de l'arada romana composta d'una rella i uns tallants que, acoblada a un forcat, serveix per entrecavar o llaurar.

esquella / bronze, cuir i os / esqueller / forma de campana cilíndrica que posada al coll dels animals de pastura serveix per controlar-los i fer-los més gregaris.

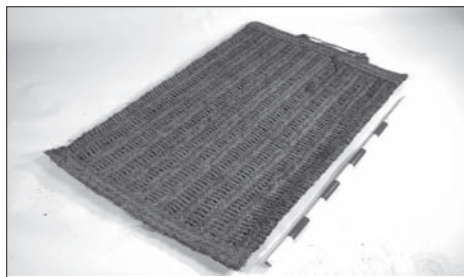
estalvis / fusta / carreter / fusta amb dos forats emprada per fer-hi passar les cordes per tal d'evitar que aquestes es desgastin i se seguïn i faciliten que la corda corri bé a l'hora de tensar i fixar la càrrega al carro.

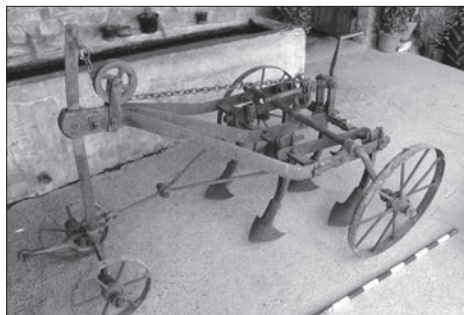
esteva / fusta / carreter / part de l'arada romana on el llaurador s'agafa per sostenir-la i dirigir-la a voluntat, amb un forat on es lliguen les regnes per dirigir l'animal amb l'altra mà.

estora de carro / espart / esparter / peces que es col·loquen per recobrir l'interior del carro de vela per fer més còmode i protegit el transport de persones i productes agropecuaris.

estripadora / ferro / fàbrica / màquina de llargues relles corbades que estirada per parells de bous o eugues serveix per estripar els camps de cereals acabats de segar. S'usa per preparar la terra per llaurar i a vegades substitueix la llaurada.

falçó / ferro i fusta / ferrer / eina per segar herba que consta d'una fulla tallant de ferro acerat, de forma corba, acabada en punta, dentada en la part còncava i fixada a un mànec de fusta o mantí.

fanga / ferro i fusta / ferrer / fangador / eina que consta d'un mànec que subjecta la bancada amb les pues, emprada per girar la terra i colgar les males herbes i els fems en les feines de preparació de la terra de conreu.

fanal de carro o tartana / llauna, vidre i cera o oli / fàbrica / estri que forma part de l'equipament de carros i tartanes. És una capsa de llauna amb un suport cilíndric per subjectar al carruatge que té una cara de vidre transparent al davant i una de color vermell darrere. A dins s'hi posa una espelma o un llum d'oli i té la funció de senyalitzar la situació del vehicle.

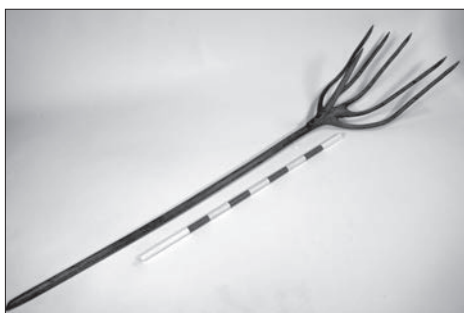
ferradura / ferro / ferrer / ferrador / tira de ferro forjat en forma d'arc trencat que es clava al casc dels animals de peu rodó per protegir-lo del desgast.

filaberquí de carreter / ferro / fàbrica / carreter / en les feines de fabricació de carros serveix per foradar amb broca donant la volta a la maneta que acciona el mecanisme d'engrenatge que la fa rodar.

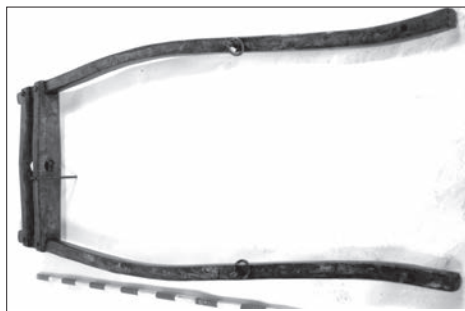
forca de lledoner / fusta de lledoner / forcaire / eina amb un mànec llarg i diverses pues que serveix per transportar i aparellar palla en les feines de la batuda. N'hi ha de diversos tipus i són construïdes d'una sola peça amb tanys de lledoner esportats des del seu naixement per obtenir els pollegons o ramificacions que formen les pues de la forca. La de palleraire, de dos pollegons, la de girar la palla, de tres, i d'altres fins arribar a sis o vuit pollegons.

forca de ventar / fusta / carreter / forca de mànec curt que consta d'un travesser on hi van manegats cinc o sis petits barrons i que s'utilitza per ventar el blat, tot tirant-lo enlaira perquè el vent netegi el gra.

forcat / fusta i ferro / carreter / parell de braços units en un extrem pel capçalet, que serveixen per enganxar un animal de peu rodó a eines per treballar el camp com l'arada romana i la cavadora, en les quals la cameta o el cametó s'introdueixen pel forat del capçalet i se subjecta mitjançant una clàvia.

fornal / pedra, maons, ciment, fusta, ferro i cuir / paleta / ferrer / foc elevat a la mida d'una taula en què es fa cremar carbó de pedra avivat amb l'aire que proporciona la manxa que utilitzen les ferreries per arroentat les peces de ferro que es volen forjar.

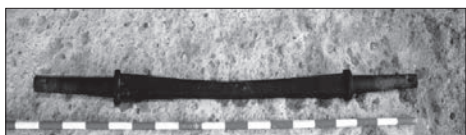
forqueta / ferro i fusta / ferrer / teuler / eina en forma de petita forca de dues pues manegada a un mànec molt llarg que serveix en les bòvies per empènyer els feixos de llenya dins del forn de coure l'obra.

fus / fusta / torner / petit utensili de forma afuada que serveix a les dones per filar de manualment la llana, el cànem o altres fibres tèxtils prèviament cardades.

fusell / ferro / fàbrica / carreter / part estructural del carro que consisteix en una gruixuda barra de ferro amb els dos extrems arrodonits que s'acoblen a les boixes del botó de les rodes i fan de rodament o de coixinets.

gàbia / fusta i filferro / fàbrica / afeccionats als ocells / capsa rectangular amb muntants de fusta i barrots de filferro amb un calaixet per al menjar on es mantenen els ocells de cant com són verdums, pinsans, cadernerres i passerells.

gabial / fusta i filferro / fàbrica / afeccionats als ocells / gran gàbia de forma rectangular i plana dividida en quatre compartiments que serveix per tancar els ocells caçats amb el sistema de creueres envescades situades en el ram on s'enganxen els ocells que vénen atrets pels reclams amagats a sota.

gàbia de perdius / vímets sense pelar / cisteller / afeccionats als ocells / gàbia de reixat ample que serveix per guardar-hi el perdigot, o sigui, la perdiu mascle, per tal que faci de reclam per poder caçar amb el llaç les perdius que estan en llibertat.

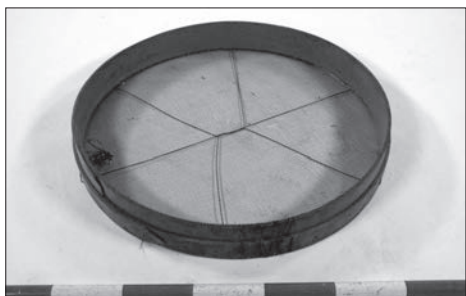
gàbia de guatlls / vímets prims i pelats / cisteller / afeccionats als ocells / cistelleta de teixit fi i espès amb la part superior oberta i amb un petit forat domèstic per on es tira el gra d'aliment i es penja l'abeurador de vidre. La part superior està tapada per un sac cosit a les vores i serveix per mantenir les guatlls femelles que serveixen de reclam per caçar amb el filat les guatlls que estan en llibertat.

ganiveta de tallar trepadella / ferro / fàbrica / carreter / fulla d'acer dentada que servia per tallar la trepadella apallerada.

garbell o sedàs / fusta, reixat de filferro i claus / garbeller / estri de forma rodona que serveix per separar grans o impureses de grandor desigual, deixant passar els uns i retenint els altres.

garbella / fusta, pell de porc o llauna de zinc i fil de cànem / garbeller / gran garbell circular de parets altes, amb el fons pla fet de pell de porc o bé de llauna de zinc i ple de forats que serveix per garbellar la batuda després d'haver-la ventat. Se subjecta amb una baga de corda a una barra acabada en forqueta, i mentre un batedor l'aguanta, l'altre li tira senallades de gra de la pila.

garlopa / fusta i ferro / fàbrica / carreter / tipus gran de ribot que en la fabricació de carros serveix per adreçar i allisar peces de fusta llargues, amb un agafador que permet fer més força.

garrot de lligar / fusta / torner o producció pròpia / segador / bastó afuat en un cap que serveix per lligar les garbes dels cereals segats amb volant. Amb aquest garrot es lliga i s'estreny ben fort el vencill o lligada de la garba.

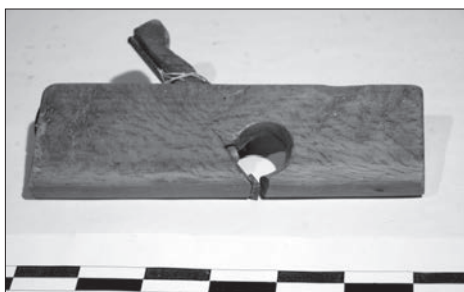
guardapols / cuir, sivelles de ferro i fil de cànem / baster / guarniment d'animal de peu rodó que consisteix en una peça de cuir que es porta cargolada sobre el collar de l'animal i s'estén quan plou per preservar de la pluja el coll i les espatlles de l'animal.

gúbia / fusta i ferro / fàbrica / carreter / eina de tall manegada que en la fabricació de carros serveix per rebaixar i buidar la fusta, especialment, per acabar de donar la forma a l'orifici circular del botó de les rodes.

guilleume / fusta i ferro / fàbrica / carreter / tipus petit de ribot que en la fabricació de carros serveix per polir, rebaixar la fusta i fer galzes.

jou de cap o de tos / fusta i cuir / carreter i baster / parell de bous / peça de fusta treballada especialment per adaptar-se al front dels bous, que, protegit per un coixí, permet junyir el parell, o sigui, subjectar mitjançant les traigues de cuir el jou al front i a les banyes dels bous.

jou de coll / fusta i cuir / carreter / parell de bous / peça de fusta amb dues canaules, troncs de fusta doblegats especialment per adaptar-se al coll dels bous i junyir-los de parell.

maça d'estellar / fusta i ferro / carreter i ferrer / maça gran reforçada amb cèrcols de ferro i un mànec emprada per picar els tascons i clavar-los en el tronc de llenya per esberlar-lo i estellar-lo.

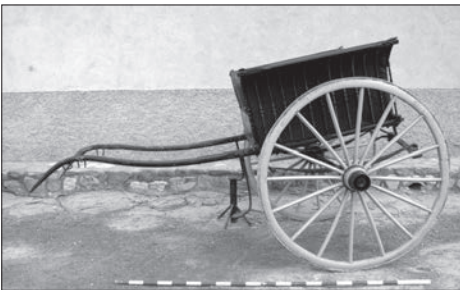
magall / ferro i fusta / ferrer i carreter / eina semblant a una aixada però que, per una banda, fa funcions de destrall i, per l'altra, de pic que serveix per trencar arrels i remoure la terra aspra.

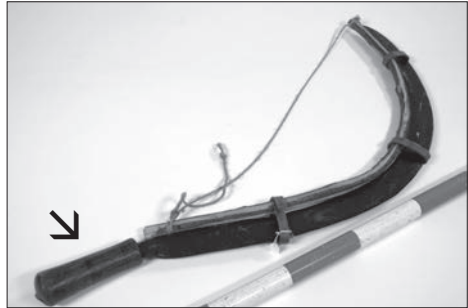
maleta de vímet / vímets sense pelar, frontisses, tanca i nansa de llauna / cisteller / cistell en forma de caixa i tapa amb frontisses i tanca per posar un cademat. Serveix per portar la roba per viatjar o per portar els coberts i els plats necessaris per anar a menjar fora.

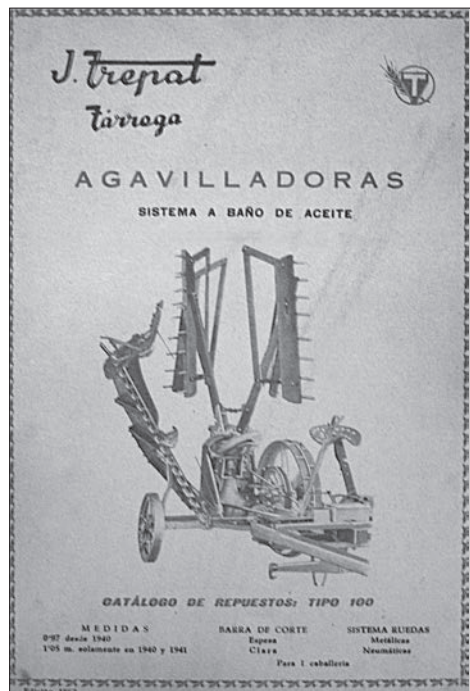
mallorquina / fusta, ferro, estora i cuir / carreter / animals de peu rodó / carruatge lleuger amb capacitat per a quatre persones amb braços corbats, dos estreps al davant i un estrep al darrere, que s'obre en accionar la porteta del darrere. Porta un fanal per banda, s'hi pot acoblar una vela, va enganxat a l'animal amb guarniments fins de tartana i es fa servir per al transport de persones i per anar de passeig.

mantí / fusta / carreter / manegar eines manuals / petit tros de fusta tornejada amb un forat interior que permet manegar-hi eines d'ús manual com volants, falçons i altres.

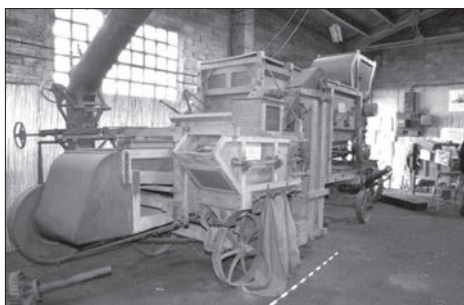
màquina agabelladora / ferro i fusta / fàbrica / animals de treball / segar amb agabelladora / la màquina talla les tiges dels cereals i, al mateix temps, fa les gavelles, equivalents a les estassades del segar amb volant. Dues gavelles formen una garba que després s'ha de lligar a mà amb el venci i el garrot de lligar.

màquina d'arrencar patates / ferro / fàbrica / arrencar patates / màquina de tracció animal d'estructura semblant a la de l'arada brabant, però amb una rella amb varetes que arrenca les patates seguint el rest i deixant-les a la vista per ser collides.

màquina de batre / fusta, ferro, cuir o goma / fàbrica / feines de batre / màquina gran i complexa de forma rectangular accionada amb electricitat o força motriu de tractor on es tiren les garbes de cereals, es destria el gra, que es recull en sacs, de la palla que es porta al pallar per mitjà de borrasses, elevadors o canó de palla. Les marques més conegudes són Batlle, Westfalia-Hispania, Osca, Ajuria, Avellana, Angeles o Agrícola Vallesana.

màquina d'esmoliar / ferro, fusta i pedra d'esmoliar / fàbrica / ferrer i carreter / la persona que esmola les eines seu al seient, acciona els dos pedals amb els peus fent girar la pedra rodona i va esmolant tot tipus d'eines de tall.

màquina d'engrunar / fusta i ferro / fàbrica / màquina manual que serveix per engrunar les espigues de blat de moro, accionada per un gran volant amb maneta; mou un conjunt d'engranatges que desgranen per fricció, el gra surt per una banda, mentre els espigots engrunats surten per l'altra.

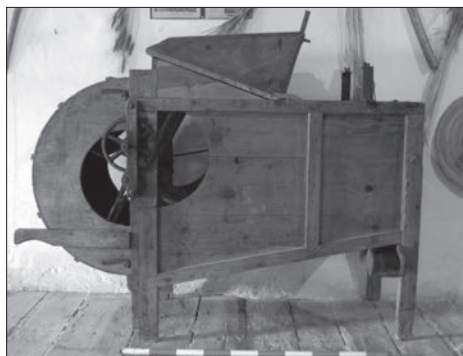
màquina d'esquilar / ferro / fàbrica / tipus de tisores amb fulla dentada que en ser accionada amb la mà talla anant i tornant i serveix per tallar arran la llana o el pèl dels animals.

màquina de carro / ferro / ferrer i carreter / en la construcció de carros el carreter colla el mecanisme per frenar les rodes del carro compost d'una palanca de ferro i els dos socs, que premen el cercol de la roda mitjançant un conjunt de corrioles que, estirant la corda, frenen les rodes.

màquina de ventar / ferro i fusta / fuster / màquina en forma de gran caixa amb quatre potes, de tracció manual emprada al final de la batuda per ventar el gra dels cereals, però també de mongetes, cigrons i altres llegums. El gra que s'ha de netejar és garbellat en uns garbells especials moguts pel moviment del volant amb la maneta, fent un moviment de vaivé, al mateix temps que amb unes pales se li aplica un corrent d'aire afavorint la separació dels grans de les impureses de la batuda.

màquina de xerracar / ferro i fusta / ferrer de tall i fuster / màquina de tracció manual situada sobre un cavallet consistent en una taula on un tallant en forma de semicercle es pot fer moure amunt i avall agafant-lo per la maneta. S'utilitza per xerracar, o sigui, tallar a trosos petits l'alfals, la trepadella, el planter de blat de moro i altres farratges.

màquina lligadora / ferro i fusta / fàbrica / animals de treball / segar amb lligadora / la màquina té una ganiveta dentada que talla les tiges dels cereals i, al mateix temps, un mecanisme de molinets fa les garbes, les lliga amb cordill i les deixa esteses a terra del camp a punt per agarberar.

marcador d'ovelles / ferro i fusta / ferrer / pastor / vareta de ferro amb una marca en un extrem i un mantí en l'altre que serveix per sucar-lo en pega per assenyalar les ovelles d'un ramat i marcar-ne la identificació i la propietat d'un pastor.

matonera / vímets pelats i canya esberlada / cisteller / cistella plana i ampla amb un fons de planxa de zinc amb vores per recollir el xerigot. Té una nansa i hi ha unes canyes traveseres on se sostenen els matons penjats amb un drap lligat amb fil i serveix per a la venda ambulant dels matons.

menjadora / fusta i claus de ferro / carreter / alimentar el ramat d'ovelles i cabres / peça allargada tapada amb llates de fusta, per una banda, i per l'altra, un rastell, o sigui barrons de fusta verticals disposats en forma d'embut que moren sobre una fusta plana amb vores alçades que serveix per dipositar la palla i l'herba a la part superior o els cereals a la part plana a l'hora de donar menjar al ramat dins del corral.

mesura / fusta i ferro / boter / recipient tronco-cònic collat amb cercols de ferro i amb dues nanses que serveix per determinar la quantitat de gra pel volum que conté el recipient. A Osona la misura val tres quartans propis, o sigui, uns 18,34 litres.

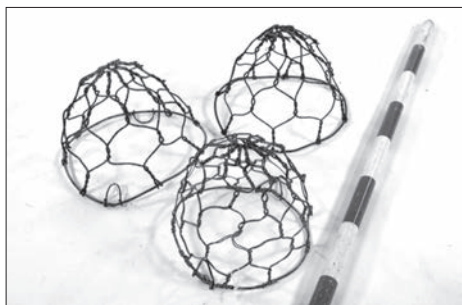
mesuró / fusta i ferro / boter / recipient tronco-cònic collat amb cercols de ferro i amb dues nanses que serveix per determinar la quantitat de gra pel volum que conté el recipient. A Osona és igual a 2,89 litres.

morralet / lona, cuir i fil de cànem / baster / animal de peu rodó / tipus de sarró que es penja amb una corda al clatell dels animals amb el morro a dintre que serveix per donar-los menjar mentre estant fermats i reposant de les feines del camp o del tragí.

morrións / filferro / ferrer / parell de bous / estris de filferro trenat que es lliguen amb un cordill al morro dels bous que serveixen per evitar que els animals es posin a pasturar quan estan treballant en les feines del camp.

mosquitera / cordill de cànem / corder / animal de peu rodó / peces reixades teixides amb cordill de cànem, subjectades sobre el pit i les anques, que eviten que les mosques molestin els animals.

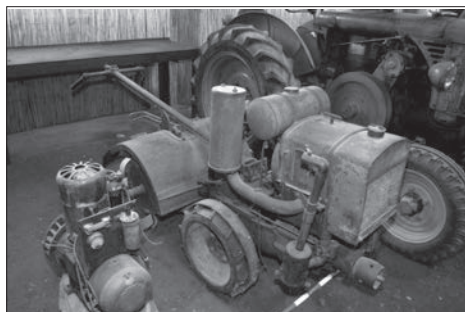
morral / vímets sense pelar / cisteller / cistell de forma arrodonida amb una nansa al cap i una altra al cul que serveix per ficar-hi el cap d'un porc quan s'ha de traslladar d'una cort a l'altra, fent-lo caminar de recules estirant-lo una altra persona per la cua.

mosso / fusta i ferro / carreter / carreter i pagès / eina formada per dues barres articulades que serveix per aixecar el carro d'una banda i així poder treure o posar la roda.

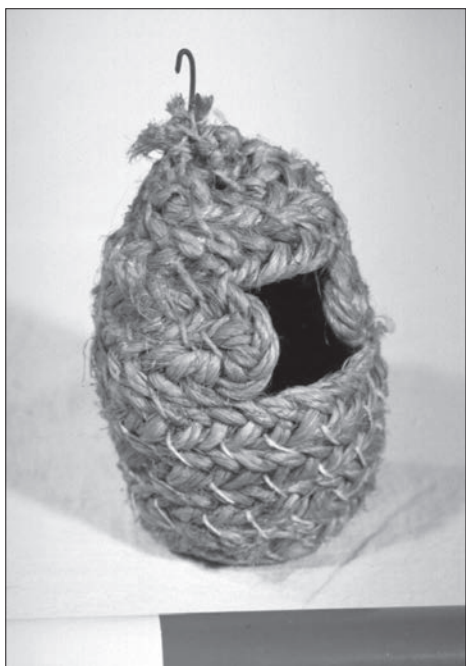
motocultor / ferro i goma / fàbrica / horticultor / màquina autopropulsada per un motor d'explosió amb dos braços que permeten dirigir-la mentre les pales de fresadora treballen la terra dels horts.

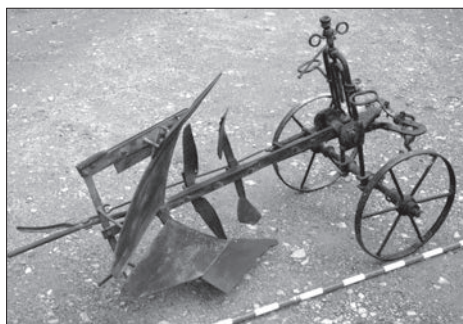
niu de coloms / vímets sense pelar / cisteller / cria de coloms / estri amb forma de mitja lluna i una nansa que penjat amb un clau a una paret serveix com a niu de cria dels coloms.

niu d'ocells / espart / esparter / cria d'ocells / petit recipient rodó que penjat dintre de la gàbia s'utilitza perquè hi niïn ocells, com canaris o altres ocells de cant.

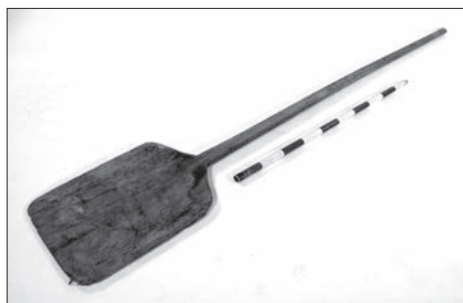
orelló d'arada / ferro / ferrer / part de l'arada romana consistent en una aleta de ferro que va collada i surt de l'arada que serveix per eixamplar el solc en la feina de llaurar.

pala de ventar / fusta / carreter / peça de fusta d'una sola peça amb forma de pala que s'utilitza per apilar o ensacar el gra al graner, i per ventar el gra tirant palades enlaire en les feines de la batuda.

pala de forn / fusta / fuster / per coure pa / pala plana i prima amb mànec llarg que serveix per enfornar o desenfornar el pa del forn.

palot o paló / fusta i ferro / ferrer i carreter / plantar llavors / eina manual que consta d'un mànec acabat en forma de T manegat per la ullera a una planxa de ferro amb la punta llosada que serveix per fer forats equidistants a terra, tot seguint els cordills que marquen els restos per plantar les patates, el blat de moro i els llegums.

paner de la roba / vímet pelat / cisteller / tenir cura de la roba / panera plana de forma oval i amb una o dues nanses que serveix per posar la roba un cop planxada.

panera / vímet pelat / cisteller / transport de productes diversos / cistell de parets baixes, pla i ample, de forma ovalada o rodona.

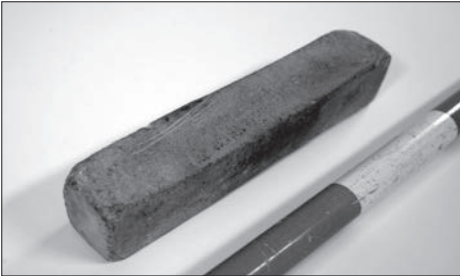
parpal / ferro / ferrer / extracció de pedra / barra de ferro llarga i robusta que serveix per trencar la pedra, fer forats a terra o moure pesos fent alçaprem.

pastera / fusta i claus / fuster / fer pa / taula amb quatre potes amb una tapa que s'aixeca i conté una caixa amb els costats en pendent on es passa la farina, es pasta i es deixa llevar els pans.

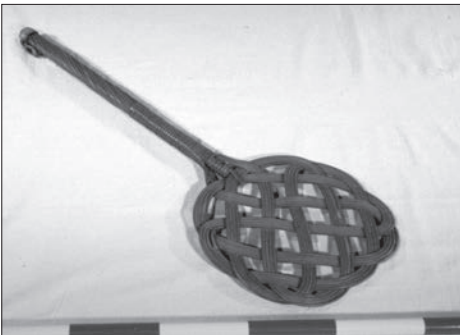
pedra d'esmolar / pedra abrasiva / picapedrer / esmolar eines de tall / pedra de forma rectangular o afuada que serveix per esmolar i afinar el tall de les eines, especialment el volant, la dalla i la destreal.

pic / ferro i fusta / ferrer i carreter / picar la terra endurida / eina manual que consta d'un ferro robust amb una banda acabada en punta i l'altra en tall amb un mànec i que serveix per fer forats a terra.

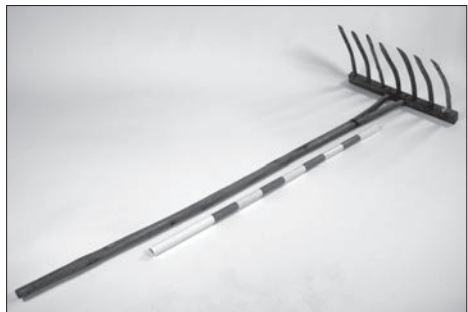
picamatalassos / vímets pelats / cisteller / estri de forma de pala reixada que serveix per picar els matalassos i les estores per fer-ne sortir la pols.

picotí / fusta i ferro / boter / recipient troncocònic collat amb cèrcols de ferro i amb dues nanses que serveix per determinar la quantitat de gra pel volum que conté el recipient. A Osona equival a 1/4 de quartà, o sigui, 1/48 de quartera, aproximadament, 1,5 litres de capacitat.

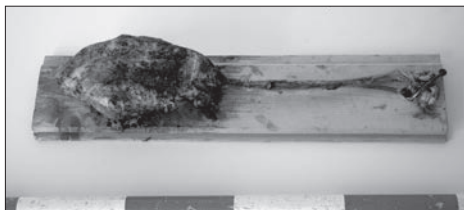
pinte / fusta / carreter / netejar la batuda / tipus de rampí de llargues pues muntades sobre un travesser que serveix per arreplegar la palla que queda a la batuda i no s'ha pogut recollir amb la forca, o també, posat al revés es fa servir com a tiràs per apilar el gra.

pitral / cuir i sivelles de ferro / baster / guarniment d'animal de peu rodó que consisteix en una corretja que subjecta els dos costats davanters del bast o de la sella i que passa pel pit de l'animal per evitar que es faci enrere.

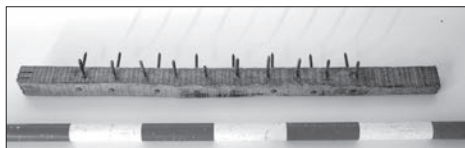
pixador de porc / greix de porc / matador de porcs / pagesos i carreters / part grassa dels porcs mascles que el matador separa durant la matança i es guarda penjada en un clau de la paret. Durant l'any serveix per engrassar i conservar el cuir dels guarniments dels animals de treball. Els carreters el fan servir per untar les eines com ribots o guilleumes a fi que l'eina passi més fina i lleugera per la fusta. A vegades també s'usa com a sèu, tallat a trosos, per untar les rodes del carro perquè vagin més fines en rodar.

plantador / fusta / producció pròpia o carreter / per trasplantar verdures / petit bastó en forma d'L o de T que agafat amb la mà permet fer un forat a la terra de l'hort per fer-hi els planters.

plantilla de filar ferro / ferro / carreter / fabricació de carretons / plantilla utilitzada per fer el filat de la caixa dels carretons. Aquesta plantilla es colla al banc de carreter i a través de les pues de ferro es va passant el filferro construint la caixa tot fent el reixat.

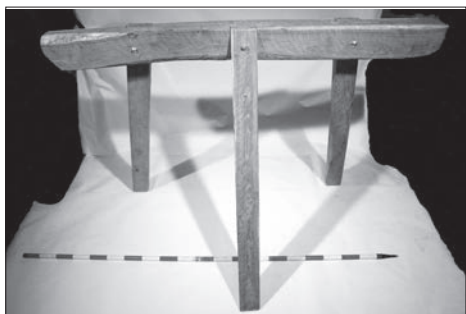
polidora elèctrica / ferro, goma i paper de vidre / fabricació de carros / màquina elèctrica que serveix per polir o afinar la superfície de fusta mitjançant el paper de vidre que hi ha situat a la part inferior i que vibra quan entra en funcionament el motor.

pollera / vímets sense pelar i canya esberlada / cisteller / cria d'aviram / cove gran amb un forat rodó al cul que, posat de forma invertida, serveix per tancar la lloca, tapant el forat amb una llosa, i permetre que els polls surtin a l'exterior a menjar aixecant la vora amb una pedreta. Un rengle d'espieres a tot vol situades a mitjana altura serveix perquè quan la lloca veu l'ombra o l'au de rapinya crida els polls a fi que es fiquin a dins per protegir-se.

pollina / fusta / carreter / en la fabricació de carros, consisteix en un gran cavallet amb dues potes que aguanten un gros tronc recolzat a terra per un cap. Serveix per sostenir i subjectar, lligats amb cordes o cadenes, els troncs llargs o peces a serrar, amb un home a dalt i l'altre a baix fent anar el xerrac de parell.

quartà / fusta i ferro / boter / recipient tronco-cònic collat amb cercols de ferro i amb dues nanses que serveix per determinar la quantitat de gra pel volum que conté el recipient. A Osona equival a quatre picotins, o sigui, a 5,7 litres de capacitat.

quarteró / fusta i ferro / boter / recipient tronco-cònic collat amb cercols de ferro i amb dues nanses que serveix per determinar la quantitat de gra pel volum que conté el recipient. A Osona equival a una quarta part del quartà, o sigui, 1,5 litres de capacitat.

raigs de roda / fusta d'alzina / carreter / part de la roda de carro / peça llarga i arrodonida de fusta que amb encaixos especials uneix el botó amb les corbes de la roda del carro.

rampí fusta / carreter / arreplegar el farratge dallat / eina de mànec llarg amb un travesser on hi ha manegades les pues de forma corba que serveix per arreplegar en rengles el farratge després d'haver-lo dallat o durant el procés d'assecatge.

rascle / ferro i fusta / carreter i ferrer / aparell agrícola de tracció animal que consta d'un marc de fusta amb pues de ferro clavades que s'utilitza per colgar la llavor dels cereals, esterrossar i aplanar la terra.

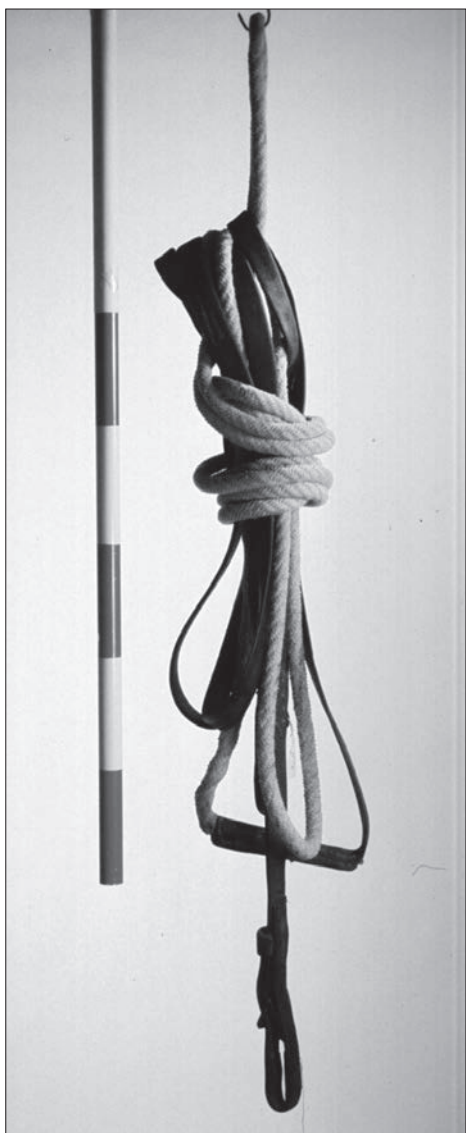
raspa / fusta i ferro / fàbrica / carreter / és un tipus de llima que en la fabricació de carros serveix per rebaixar, allisar, polir o modelar la fusta per fricció.

reculant / ferro o cuir / baster / part de guarniment d'animal de peu rodó / tros de cadena o de tira de cuir que uneix la retranga als ganxos dels braços del carro o es lliga als braços de la tartana.

regnes / cuir, corda de cotó i sivelles de ferro / baster / guarniment per dirigir l'animal de peu rodó enganxat, des de dalt del vehicle / llargues tires que s'enganxen a l'anella de la serreta o bé del fre i que passen per les anelles passa-regnes del collar i del bastet fins que arriben a les mans de l'home que domina i guia l'animal. Les regnes de tartana són completament de cuir i les de carro són de cuir, el primer tros, i de corda, la resta.

rellà / ferro / ferrer / part de l'arada romana / peça de ferro que consisteix en un mànec llarg amb una punta tallant de formes diverses en funció de la feina a fer. La rellà va fixada amb el tascó a la part inferior de l'arada i serveix per clavar-se a terra i anar obrint el solc.

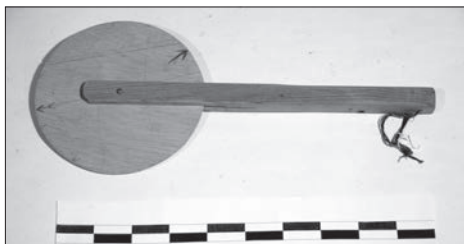
retranga / cuir, ferro i fil de cànem / baster / guarniment d'animal de peu rodó / conjunt de quatre corretges que s'acoblen a les anques de l'animal per ajudar-lo empènyer el vehicle enrere i aguantar-lo en les baixades.

ribot / fusta i ferro / carreter / en la fabricació de carros per allisar la fusta / tros de fusta rectangular amb un encaix central pel qual surt una ganiveta que es gradua amb un tascó que serveix per passar sobre la fusta per aplanar-la, allisar-la i polir-la.

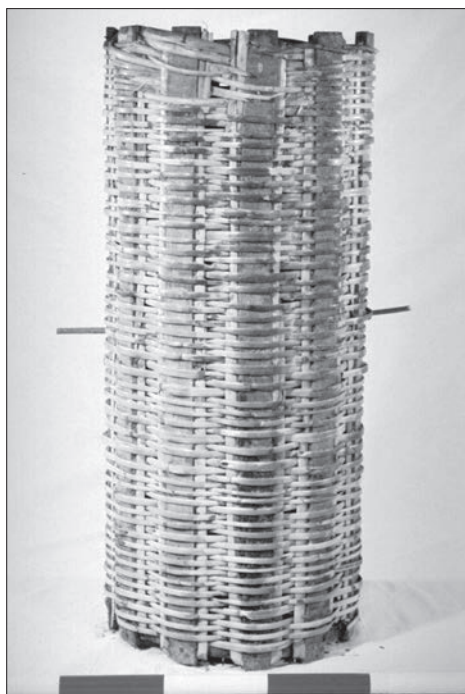
rodet / ferro o fusta / carreter / en la fabricació de les rodes dels carros serveix per mesurar la llargada de la circumferència del cercol i de la roda de fusta / es pren la mida fent-la rodar al voltant de l'encorbat, comptant les voltes que es van fent prenent com a referència el senyal que s'ha fet a la vora amb guix. Aquesta mesura es trasllada al passamà de ferro amb què es farà el cercol de la roda, i se'n resten uns tres centímetres per contrarestar els efectes de la dilatació del ferro quan es ferra la roda.

rosset / fusta i ferro / carreter / en la fabricació de carros per marcar mesures sobre les fustes / fusta amb encaixos on van uns llistons amb un clau esmolat a la punta que serveix per senyalar en una fusta una línia paral·lela a una de les vores a l'hora de marcar les metxes dels raigs, els forats de les estaques i la forma de les corbes de les rodes.

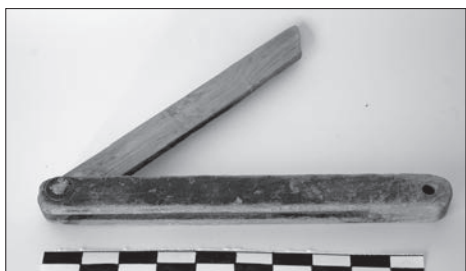
rusc d'abelles / suro o canya esberlada / construcció pròpia o cisteller / apicultura / recipient cònic tapat per la part superior fet de rusca de suro o bé de trenat de canya tapat amb fem de vaca que serveix com a habitatacle per a les abelles per tal que hi puguin fer les bresques de mel ben protegides i controlades.

sac de farina / fil de cànem o de cotó / teixidor / transport i emmagatzematge de farina / sac de teixit molt fi, de forma allargada i estret de boca que serveix per posar la farina de blat per fer pa.

sentenella / fusta i ferro / carreter / fabricació de carros / tipus d'escaire articulat que serveix per comprovar els angles de les diferents peces del carro.

sàrries / espart / esparter / per al transport a llom d'animal / estri d'una sola peça que consta d'un parell de grans cabassos que es posa damunt de l'albarda de l'animal i serveix per transportar productes diversos.

sarró de pastor / pell d'ovella i cuir / producció pròpia / per portar vitualles quan es va a pasturar el ramat / sarró de forma rectangular o arrodonida fet de pell d'ovella, cosit amb tires de la mateixa pell, amb una corretja de cuir per penjar a l'espatlla i una tanca feta amb un bastonet de boix travesser.

sella / cuir, llana, lona, fusta, ferro i sivelles de ferro / seller o baster / per cavalcar amb els animals de peu rodó / seient de cuir de forma adaptada a l'esquena del cavall, d'un burro o d'un mulat amb la superfície lleugerament còncaua proveït d'estreps per recolzar els peus, de manera que el genet pugui seure còmodament i adaptar-se als moviments de l'animal.

sella anglesa / cuir, llana, lona, fusta, ferro i sivelles de ferro / seller o baster / per cavalcar amb els animals de peu rodó / sella de faldó rodó per damunt del qual passen les corretges de l'estrep.

sella catalana / cuir, llana, lona, fusta, ferro i sivelles de ferro / seller o baster / per cavalcar amb els animals de peu rodó / sella semblant a l'anglesa però amb el faldó repuntat, per sota del qual passen les corretges de l'estrep.

sella campera / cuir, llana, lona, fusta, ferro i sivelles de ferro / seller o baster / per cavalcar amb els animals de peu rodó / sella amb dues borrenes i amb les corretges de l'estrep per sobre el faldó.

selló o sella de núvia / cuir, llana, lona, fusta, ferro i sivelles de ferro / seller o baster / per cavalcar amb els animals de peu rodó / gran sella amb un seient amb recolzadors que permet cavalcar anant assegut de costat com si la persona estigués asseguda en una cadira, posant els peus damunt la post de fusta que fa d'estrep doble. S'utilitza per al transport de la núvia en els casaments de pagès, i també per transportar dones, nens i malalts.

sebradora / ferro / fàbrica / animals de treball / sembrar blat de moro / màquina que consta de dues rodes davanteres unides per un eix on va fixat l'enganxall per a l'animal, d'un dipòsit cilíndric amb una rella a sota, d'una doble roda al darrere i d'un mànec per dirigir-la. Els grans de blat de moro de dins del dipòsit van caient per un forat cap al solc que obre la rella gràcies a la cadena de transmissió moguda per la roda del darrere, que fa girar una platina circular situada al fons del dipòsit i que va deixant passar els grans d'un en un.

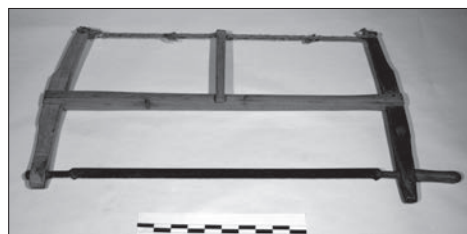
senalla / fulla de palma / senaller / cabàs d'ample fons, parets baixes i dues nanses que es fa servir per transportar grans i també, penjada a l'esquena, per sembrar cereals a la voleia.

serjant / ferro i fusta / fàbrica / carreter / en la fabricació de carros és utilitzat per subjectar al banc de fuster la peça que s'ha de treballar i també per prémer, una contra l'altra, dues peces encolades.

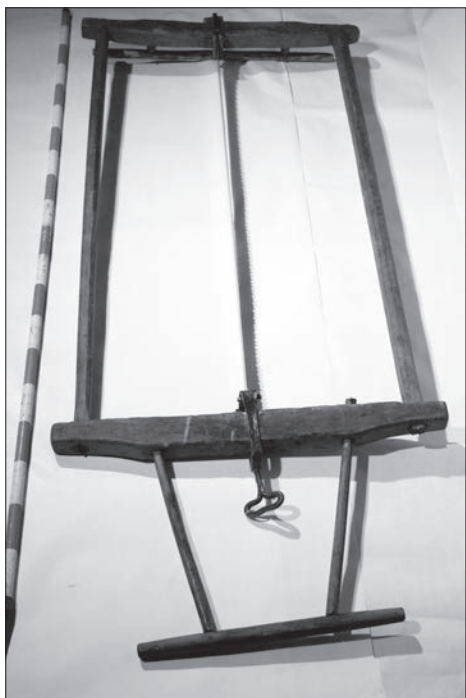
serra de mà / ferro i fusta / fàbrica / en la fabricació de carros per serrar fusta / llarga fulla de serra que està subjecta a una estructura de llistons de fusta que es tensa enrotllant amb un torniquet la corda situada a la part superior. Per serrar es fan servir les dues mans.

serra de vogir / ferro i fusta / fàbrica / en la fabricació de carros per serrar peces de fusta corbes / serra semblant a la de mà però més petita, de fulla més prima i flexible que serveix per serrar peces corbes.

serra de fer llatés / ferro i fusta / fàbrica / en la fabricació de carros per serrar fusta / serra llarga amb un agafador a cada punta que serveix per serrar al bosc utilitzant la pollina com a suport dels llargs troncs que s'han de serrar. Normalment aquest tipus de serra la manegen tres homes, un des de dalt de la pollina, que estira amunt i guia la serra, i dos des de baix, que l'estiren i la fan serrar.

serreta / ferro / ferrer o fàbrica / maneig d'animals de peu rodó / ferro corbat i dentat que forma part de la brida que subjecta el morro de l'animal i es pot guiar per mitjà de les regnes.

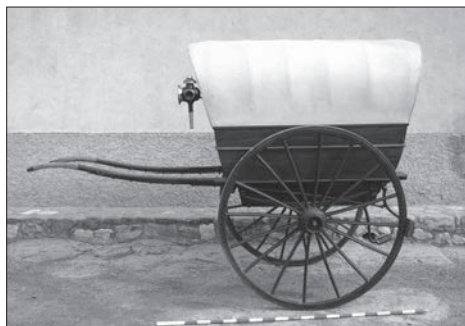
sofra / cuir, fil de cànem i sivelles de ferro / bas-ter / guarniment d'animal de peu rodó / cor-
retja ampla i reforçada que passa per damunt
del bastet, per dins de la qual passen els braços
del carro amb la funció d'aguantar-ne el pes.

talla vencills / fusta i ferro / ferrer de tall / per
tallar els vencills de les garbes / petit falçó que
utilitzen els batedors per tallar els vencills de
les garbes i anar introduint a la màquina de
batre les garbes de cereal

tartana / fusta, ferro, cuir, lona, roba, vidres i fil
de cànem / carreter / vehicle de tracció animal
per al transport de persones / carro lleuger de
dues rodes, amb caixa coberta amb vela i vise-
ra, tapat pel darrere amb finestres de vidre,
porta i estrep d'accés, entapissat a l'interior i
amb seients laterals per fer més còmode el
viatge.

taula de sabater / fusta i claus de ferro / fuster / fabricació i reparació de sabates / taula de treball de sabater amb compartiments on guardar les eines i amb un braser a sota per escalfar-se els peus, els materials i les eines de treball a l'hivern.

terrelló de pouaire / vímets sense pelar / cisteller / per buidar el forat on es construeix el pou d'aigua / cove petit, molt reforçat i amb tres nanses que serveix per treure mitjançant una corda amb corriola les pedres i la terra del pou que s'està excavant.

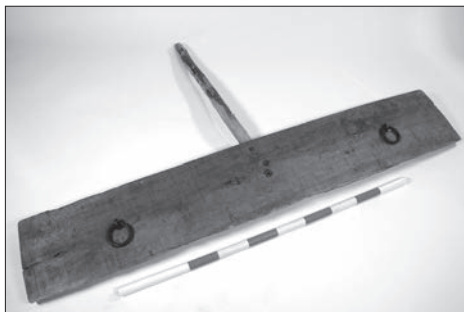
tirants de tartana / cuir, sivelles i enganxalls de ferro, fil de cànem / baster / guarniment d'animal de peu rodó / parell de tires de cuir que es poden posar a la mida mitjançant unes sivelles que se subjecten als vengillons del collar de l'animal per un extrem i per l'altre s'enganxen directament a la part davantera de la caixa de la tartana.

tirants de treball / corda de cànem, cadena i ganxos de ferro, fil de cànem / baster / guarniment d'animal de peu rodó / parell de cordes o de cadenes revestides, en part, de cuir que se subjecten als vengillons del collar de l'animal per un extrem i per l'altre s'enganxen a l'eina de treball o a la balancina per fer les feines de tracció.

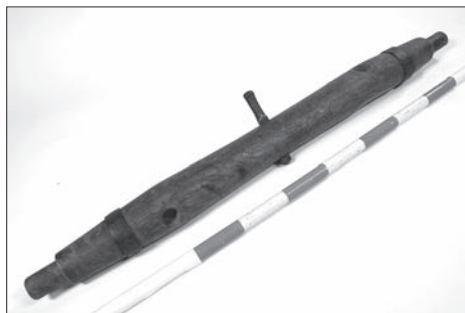
tiràs / fusta i ferro / carreter / arreplegar la batuda amb força animal / llata de fusta amb un mànec central i dues anelles laterals on s'enganxen els tirants de l'animal de peu rodó, que es tira per sobre l'era de batre per recollir i apilar la batuda.

torcedor o mordaça / ferro i fusta / fuster / manescals i ferradors per ferrar o curar els animals de peu rodó / consisteix en dos bastons amb osques a la fusta que, articulats amb una anella, permeten subjectar i fer pressió sobre el llavi superior del morro de l'animal a fi d'espantar-lo perquè estigui quiet a l'hora de ferrar-lo o administrar-li cures.

torn de collar cordes / fusta i ferro / carreter / transport de garbes i de farratges secs / peça llarga i rodona que va acoblada darrere de la carreta dels bous amb forats per on passen les dues cordes enganxades al davant, i un passador amb el qual es va fent rodar el torn per tensar les cordes sobre de la càrrega, i s'evita que caigui de la carreta durant el transport.

tornagauxes / ferro / ferrer / en la construcció de carros per ferrar les rodes / eina que serveix per agafar el cercol roent de foc i encaixar-lo sobre la roda de fusta abans que es refredi.

tractor / ferro, goma i altres / fàbrica / per fer diverses feines del camp / vehicle autopropulsat amb motor d'explosió que serveix per arrossegar l'arada i altres màquines agrícoles. Les marques més conegudes són Zetor, Farmall, Energic, McCormick, Volvo, John Deere, Steyr, Lanz, Fordson, Landini, Keys, Porsche, Ebro, Barreiros, Massey-Ferguson, Deering i Bolinder.

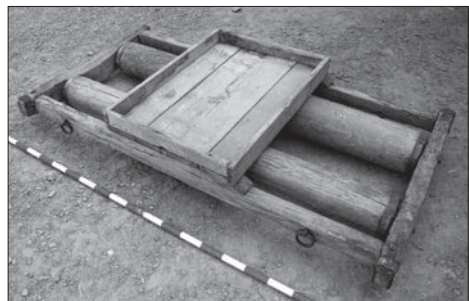
traiga / cuir o ferro / baster o ferrer / carreter / part del jou / anella de cuir o de ferro que va penjada per l'aixanguer a la part central del jou, per dins de la qual passa i se subjecta l'espigó de l'arada o de la carreta.

triba / ferro i fusta / fàbrica / carreter / en la fabricació de carros serveix per fer forats més grossos que la barrina a la fusta, especialment en la construcció dels botons de les rodes que es foraden amb la barrina i la triba.

trull / fusta i ferro / carreter / per aplanar la terra del camp de conreu / estri de tracció amb animal de peu rodó que consta d'un o dos corrons muntats dins d'un marc rectangular que roden quan l'animal l'estira. Porta unes llates de fusta a la part central on se situa l'home per fer la feina de trullar, o sigui, aixafar els terrossos del camp per anivellar la terra abans o després de la sembra.

ulleres de batre / espart o cuir / esarter o baster / guarniment per batre amb animal de peu rodó / parell de peces rodones i de forma còncava que unides per corretges de cuir se subjecten al cap de l'animal per tapar-li els ulls. Es posaven durant la batuda a pota als animals, especialment als mulats, que no volien voltar sobre la batuda, es distreien o els rodava el cap.

vela / lona / fàbrica / baster / coberta de lona subjectada per l'arquillada que porten alguns carruatges com el carro de vela o la tartana, destinada a protegir el que transporta, ja sigui gent o productes agrícoles.

ventrera / cuir, fil de cànem i sivelles de ferro / baster / guarniment d'animal de peu rodó / guarniment de carro consistent en una corretja que passa per sota de la panxa de l'animal i dues bagues per on es penja als braços del carro a fi que no aculi més del compte.

verdulera / vímets sense pelar i canya esberlada / cisteller / hortolà per al transport de verdures / cistella de parets altes i cul petit que serveix per exposar les verdures al mercat.

volant / ferro i fusta / ferrer de tall i carreter / segar els cereals d'hivern i la trepadella / eina manual semblant a la falç, però més gran i oberta d'arc que serveix per segar el blat i altres cereals d'hivern.

xafardera / vímets pelats o sàlics / cisteller / per anar a comprar / cistella ovalada i tapada que serveix per anar a comprar i evitar les mirades encuriosides a l'interior d'altres persones.

xerrac de mà / ferro i fusta / fàbrica / carreter en fabricació de carros / fulla de serra amb un mànec que s'adapta a la mà que serveix per serrar fustes petites.

xuflera / vímets sense pelar / cisteller / per vendre fruits secs / cistella gran de forma ovalada, amb dos o tres compartiments per separar els diferents productes, que serveix per a la venda ambulant de cacauets, xufles, ametlles i avellanes torrades.

xurriaques de batre / fusta, cuir i fil de cànem / baster / l'eugasser per fer voltar els animals per sobre de la batuda / bastó amb una tira de cuir acoblada a un cap que serveix per fer-la petar a les anques dels animals que baten a pota o fuetejar-los.

Ressenyes biogràfiques

Andreu, Josep (Els Masos de Pals, Empordà, 1905 - Folgueroles, 2008)

Fill cabaler del mas Negre de Pals, va començar a venir amb el seu germà gran amb màquines de batre a fer les campanyes de collita a la Plana de Vic a principi de la dècada dels trenta. Primer batien els cereals a Girona, després venien a Osona i tornaven a Pals per fer la collita de l'arròs. El seu lloc de posada era la masia de Les Codinoies de Folgueroles, on va conèixer la seva futura esposa i on després de la Guerra Civil es van casar i es van instal·lar per fer de pagesos. El seu germà i els seus fills van continuar venint any rere any a fer la collita de cereals, primer amb màquines de batre i, a partir de la dècada dels seixanta, amb segadores batedores, fins que a final de la dècada dels noranta van plegar. Bon coneixedor de l'ofici de pagès, ens ha portat valuoses informacions per poder comparar la mecanització entre les terres de Girona i les de la Plana de Vic.

Callís i Marquet, Josep (Vic, 1879 – Vic, 1954)

Entusiasta i prolífic pèrit agrònom que fou director de la *Revista de la Cambra Agrícola Ausetana* i soci del Sindicat Nacional de Maquinària Agrícola. Va pronunciar nombroses conferències al Círcol Literari de Vic, va col·laborar en diverses publicacions periòdiques (*La Veu de Catalunya*, *Gazeta Montanyesa*, *Gazeta de Vich*, *Revista de la CAA* i *Ausona*) i va escriure llibres i fulletons sobre la producció agrària de la comarca i els règims de tinença de la terra. En destaquen: *Les pedregades de l'any 1925 en la comarca de Vich* (1925), l'article «Avenç estadístic de la producció en 1926 de grans grossers en la comarca de Vic», publicat a *La Veu de Catalunya* (4 de juliol de 1926), *Les aportacions al contracte de masoveria en el terme municipal de Vich*. Recull de diversos articles publicats a la *Gazeta de Vich* (1936), *El cultiu del tabac en la comarca de Vich* (1938), *Variedades del contrato de aparcería en las comarcas de la provincia de Barcelona*. Trabajo premiado en el Certamen Literario Agrícola, organizado por el

Instituto Agrícola Catalán de San Isidro, en conmemoración del Centenario de su fundación (1951). Juntament amb Lluís B. Nadal fundà l'associació Catalunya Vella amb el càrrec de secretari i formà part de l'associació de la Premsa.

Cantal, Pere (Taradell 1930)

Resident a Taradell, ha fet de pagès i més tard ha treballat en un taller metal·lúrgic. Actualment és membre actiu de la Comissió de Festes de Sant Antoni Abat de Taradell, col·laborador en el Passant de Sant Antoni i en la restauració de carros a l'Alzinar de la Roca. Fill d'una masoveria petita, ha fet la majoria de feines pròpies dels camps i del bosc. En la seva joventut, va exercir uns quants anys de cap de colla de segadors, desplaçant-se des del sud de Catalunya fins a la Catalunya del Nord seguint la maduració dels cereals. A l'hivern havia fet feines de bosc, treballant de carboner una temporada. Actualment col·labora de manera entusiasta en les recreacions de feines agrícoles desaparegudes, en el marc de festes populars.

Cortinas, Antoni (Prats de Lluçanès, 1928 - Folgueroles, 2008)

Als 16 anys va desplaçar-se a Vic per aprendre l'ofici de ferrador a la ferreria de Can Fatjó, conegut veterinari i manescal. Durant tres anys va fer el servei militar com a voluntari a la parada de sementals que l'exèrcit tenia a l'Hospitalet, venia durant la temporada de remunta a la parada de sementals de Manlleu. L'any 1956 festejava amb una noia de Folgueroles, fet que va propiciar que obrís la seva pròpia ferreria al poble, on dos anys més tard es va casar. Conegut entre els pagesos de la comarca com el ferrer de Folgueroles, va fer de ferrador d'animals durant tota la vida.

Chandre, Pasqual (Montsonís, La Noguera, 1928)

Actualment resident a Tona, també va néixer a pagès. De jove entrà com a aprenent de baster en un taller d'Artesa de Segre, treballà més tard

en un taller de Barcelona i després passà força anys treballant a Sant Sadurn d'Anoia, en un taller que treballava gairebé exclusivament reparant i fent guarniments per a la casa Codorniu. Més endavant es traslladà a Tona on treballà de baster uns quants anys fins que als anys seixanta l'ofici va decaure i va començar a dedicar-se a la tapisseria, negoci que actualment continua el seu fill. El seu testimoni ha estat també important pel fet d'aportar-nos nova informació sobre el món dels basters i també dels materials i processos emprats en la fabricació de guarniments.

Codina, Josep (Taradell, 1931)

Resident a Taradell, carreter i fuster jubilat que va aprendre l'ofici del seu pare juntament amb el seu germà gran que el continuà fins a la seva jubilació. Quan va entrar en crisi el negoci familiar a causa de la davallada de demanda de carros fruit de la mecanització del transport, se'n va anar a treballar a un taller de fusteria. Coneix l'ofici a fons i a la casa natal els germans conserven un ric arxiu de documents, juntament amb les eines i els patrons per a la construcció de carros. Actualment col·labora en la restauració de la col·lecció de carros que la Comissió de Festes de Sant Antoni Abat de Taradell conserva a l'Alzinar de la Roca.

Dot, Lluçia (Sant Agustí de Lluçanès, 1944)

Resident a Vic, va néixer al mas Montorro de Sant Boi del Lluçanès on va viure fins que l'any 1965 es va traslladar a Vic. Pagès de professió, actualment és propietari del restaurant Ca la Pageda. El seu pare era el propietari de la finca d'unes 800 hectàrees on treballaven 20 homes, hi havia dos parells de bous, cavalls de ròssec, vaquers, pastors i mossos. Quan van venir a viure a Vic, van continuar fent de pagès menant les terres del Nadal, als afores de Vic, per més tard anar a Ca la Pageda, que era una casa de pagès als afores, amb vedells, gallines, conills, camps de blat, d'ordi i remolatxa. Ja anys més tard la casa es va convertir en un restaurant que porta la seva família mentre ell conrea les terres de Can Barnoles. Cal destacar que coneix molt a fons el món de pagès i que és un gran apassionat de l'agronomia.

Farré, Joan (Folgueroles, 1957)

És un cisteller en actiu des de fa uns 20 anys

i és l'actual president de l'Associació Catalana de Cistellers. La seva col·laboració ens ha permès conèixer de més a prop l'evolució del món de la cistelleria en els darrers temps. Ens ha informat sobre l'abandó progressiu dels cistells per a usos agrícoles o industrials, amb la consegüent desaparició o reconversió dels cistellers d'ofici, i com s'han anat revalorant els materials i les formes de cistelleria adaptant-les per a altres usos. També ens ha informat sobre els orígens de l'associació que presideix i les línies que segueixen, per tal de potenciar el món de la cistelleria. A més de fer de cisteller, cultiva vímetes d'espècies diverses vora el torrent i construeix formes artístiques amb vímetes i salzes amb l'empressa El Pont de Querós.

Font, Lluís (Sant Julià de Vilatorrada, 1927)

Nascut a Cal Carreter, va exercir l'ofici de ferrer especialista en la construcció de carros en col·laboració amb el carreter. El seu avi va ser qui va fundar el taller de carreter, després el va continuar el seu pare i, més tard, ell i el seu germà. Va aprendre l'ofici als 14 anys juntament amb el seu germà Francesc, un any més gran que ell, i es va dedicar a fer de carreter pel fet de ser l'ofici de la família, amb la particularitat que amb la mort en poc temps del seu pare i del seu oncle, ell i el seu germà van haver de tirar endavant el taller amb l'ajuda d'un oncle que era carreter a Barcelona, que venia a ensenyar-los l'ofici, període que va durar tres anys.

A part de construir carros, també feien eines de pagès com aixades, arades, cavadores, fangues, palots i altres. Al poble hi havia dos ferrers, ells que feien carros i un altre que ferrava animals. A la dècada dels seixanta amb l'arribada dels cotxes i els camions, van deixar de fer els carros i es van dedicar a la venda de llenya i fusta. Actualment està jubilat i, de tant en tant, encara encén la fornall i practica la forja.

Lleopart, Joan (Taradell, 1923 – Taradell, 1999)

Es definia a ell mateix com un pagès enamorat del seu treball, a principi de la dècada dels setanta i com un etnògraf *amateur*, va iniciar la interessant tasca de salvaguardar i recuperar patrimoni rural de la Plana de Vic. La progressiva mecanització del treball del camp, en pocs anys va anar desplaçant moltes eines i objectes

quotidians, a la vegada que les dependències de la masia van anar canviant de funció. L'any 1971, després de la mort de la mare, en Joan Lleopart va començar a endreçar els vells graners situats a les golfes de la casa que ja havien entrat en desús, ja que el gra resultant de la collita s'emmagatzemava en un cobert de la planta baixa, i en aquest ampli espai va començar a exposar eines relacionades amb la vida rural que ja havien perdut la seva funció.

Les primeres eines les va aplegar de la mateixa explotació agrícola familiar, i va crear una primera col·lecció composta per la majoria de l'utillatge més usual propi d'un mas de característiques semblants a les del Colomer. D'aquesta manera va iniciar la primera col·lecció, més endavant coneguda com el Museu del Blat, i també la col·lecció de cistells, aplec de prop de 300 peces de cistelleria de formes i funcions diverses, de les quals bona part es pot qualificar de representativa de la cistelleria popular de la Catalunya central.

La seva afeció per les eines i els oficis en vies de desaparició va ser cada vegada més coneguda en l'entorn pagès i va començar a recollir eines d'explotacions veïnes, d'afecionats i d'antiquaris. La passió que demostrava a recollir la tecnologia agrícola que desapareixia va propiciar que es formés una xarxa de coneguts que li proporcionaven objectes i informacions complementàries sobre el seu ús. Normalment es relacionava en un entorn social format per pagesos i menestrels que havien conegut grans canvis en els seus oficis, volien reviuir-les a través de la recuperació de les festes de Sant Antoni Abat, l'organització de recreacions d'oficis o feines ja desaparegudes i de la recuperació de varietats d'animals i de vegetals autòctones. Així, es va anar formant una colla de pagesos grans entre els quals hi havia inquietud per transmetre a les noves generacions coneixements d'un món rural que ells havien vist desaparèixer i que com a afeció feien reviuir a través del record.

Progressivament va continuar diverses col·leccions d'utillatge agrícola i d'ús quotidià a pagès que ocupaven diferents sales de la casa familiar i construccions d'ús agrícola properes, col·leccions que la família continua mantenint després de la seva desaparició. També va publicar escrits en diverses revistes locals, va contribuir a la recuperació de festes populars de caire agrícola, va participar en fires, exposicions i mostres

temàtiques. En els darrers anys va escriure poesia de temàtica inspirada en la natura i la pagesia, i va col·laborar aportant valuosa informació a les persones interessades en l'estudi dels canvis tecnològics en el món rural.

Cal destacar la seva gran disponibilitat per fer de guia en la visita a les col·leccions, atendre les persones interessades, i la seva capacitat per donar resposta als múltiples interrogants que plantejaven els visitants. Les visites de les escoles de la comarca al Museu del Blat s'han mantingut durant anys i cal remarcar les capacitats intuïtives d'en Joan en el camp educatiu, de manera que era capaç de fer preguntes i formular hipòtesis amb els alumnes per tal que ells mateixos construïssin el coneixement sobre l'ús i la funció de les eines observades.

Mir, Toni (Tona, 1941)

Va néixer a pagès i ja de petit es va familiaritzar amb els animals de treball; de més gran, malgrat no viure a pagès, va continuar i continuar criant bestiar amb els seus fills i ha impulsat durant molts anys la festa de Sant Antoni a Tona. El seu testimoni ens ha donat informació sobre els animals de peu rodó, com en tenia cura, com els domesticava per al treball, els guarniments que emprava i alguns dels aspectes de la festa de Sant Antoni Abat.

Parramon, Josep (Santa Eulàlia de Riuprimer, 1922)

Estigué molts anys com a masover fent de pagès al mas Torroella i al mas La Vall, on feia les feines del camp i adonava animals de peu rodó. Havia anat a segar amb una colla de segadors de la Plana i a mitges amb en Soler anava al bosc amb dos carros a carregar feixos de llenya, per transportar-los al forn de la guixera del poble, o bé a l'estació de Vic i als forners de la ciutat. Als 21 o 22 anys va plegar d'anar al bosc i va treballar molt de temps a la guixera, barrinant a mà per posar la dinamita, carregant els forns, alimentant amb feixos de llenya el foc del forn i vetllant-lo de nit i de dia. Aquesta feina l'ha compaginat amb el treball de pagès, menant terres de La Vall; tot i que actualment està jubilat, té molta relació amb la família del mas El Soler.

Señé, Josep (Tona, 1925)

Resident a Vic, havia estat cisteller i pagès de carrer seguint la tradició familiar. Actualment es

dedica, juntament amb la seva família, a atendre la botiga i a anar als mercats a vendre cistells i altres objectes relacionats amb el món de la cistelleria, però ha abandonat la producció. El seu testimoni ens ha permès entendre la forma en què habitualment treballaven els cistellers, fent cistells a jornal per les diferents cases de pagès de la contrada, tal com ell amb el seu pare i germans havia fet. Ens ha parlat també de la seva experiència com a cisteller quan tenia taller propi i de la feina a la botiga.

Serra, Ramon (Santa Eulàlia de Riuprimer, 1927)

Nascut a cal Ferrer, l'únic ferrer del poble. La tercera generació de ferrers, ja que el seu avi i el seu pare també ho van ser i, a més, eren els únics del poble. Ha curat i ferrat animals de peu rodó, ha forjat eines de pagès i per a la guixera, ha arreglat màquines agrícoles, i fins i tot, ha treballat per a un escultor fent treballs de forja. Va començar a aprendre l'ofici als cinc o sis anys quan ajudava el seu pare a la ferreria, on treballaven cinc persones a causa de la gran demanda. Als divuit anys va anar a aprendre a soldar amb l'elèctric a un taller de Vic, on es va estar uns cinc anys, i actualment està jubilat, encara que fa alguns treballs a la ferreria com a distracció.

Tañà i Lleonart, Ramon (Gurb de la Plana, 1909 - Vic, 1990)

Va fer molts anys de pagès masover a la masia de Prixana de Dalt del municipi de Gurb de la Plana i quan ho va deixar va obrir una botiga de queviures al carrer de Gurb de Vic. Home d'inquietuds i d'aficions literàries, va escriure *Recordances d'un feligrès i Gurb de la Plana, gresol d'Osona*, obres en les quals descriu i comenta les seves vivències en el medi rural, tant pel que fa referència al valor del patrimoni del seu municipi, com als costums, a les tradicions i a les feines agrícoles que havia viscut.

Verdaguer, Josep (Tavèrnoles, 1921 – Folgueroles, 1996)

Nascut a la petita masoveria de Les Roviretes de Savassona, zona enlairada i boscosa propera a les Guillerries, coneixia totes les feines necessàries per fer de pagès, habilitats que havia après treballant a casa seva o fent de jornalier. Havia exercit de cap de colla de segadors, de matador de porcs,

de procurador de propietaris rurals i de subhastador a les subhastes per tallar boscos, per la qual cosa llogava brigades de treballadors de bosc i es guanyava la vida amb la venda de la llenya i la fusta dels boscos.

En la seva joventut havia après a tocar el flabiol amb seu mestre en Ventura d'Arbúcies i tots dos havien recorregut els pobles de les Guillerries i de la Plana de Vic tocant músiques per fer ballar la gent. Durant els anys de la postguerra va fer ballar amb el so del seu flabiol els gegants de Vic i a la dècada dels vuitanta la seva faceta musical fou posada en valor com a músic sense solfa pel Grup de Recerca Folklorica d'Osona, i fins a la seva mort va fer nombrosos concerts, xerrades i va editar discos. Bon coneixedor del territori que havia crescut des de petit, era un gran aficionat a la caça, coneixia els boscos i els seus productes, els animals que els poblaven i els seus costums, un gran observador que trobava el niu d'ocells més amagat. Sabia on es feien els primers bolets, seguia els rastres del senglar i era molt sibarita en el menjar (feia servir plat de terrissa i coberts de fusta de boix).

L'any 1995 el poble de Folgueroles li va fer un homenatge donant el nom de plaça d'en Roviretes a una plaça de nova construcció al sector nord del poble, on en record seu s'hi van plantar dos ginjolers, els arbres que produeixen la millor fusta per fabricar flabials.

Vilà, Maria (Santa Eulàlia de Riuprimer, 1918)

Coneguda amb el nom de la Casulana, resideix actualment a Vic. El seu pare, Ramon Vilà i Saurina, conegut com en Casulà, va fer de barber i de campaner, però a causa de la mort de la seva mare va muntar una parada de sementals al carrer Montserrat de Vic, on feia cobrir les eugues dels pagesos amb els guarans per obtenir mulats, on recriava pollins de burro i els negociava. La seva germana mitjana era la que tenia cura de l'administració de la casa; mentre ell portava el negoci de burros, ja fos per comprar, menjar o fer tractes amb els pagesos. En acabar la guerra el seu pare va tornar a Vic i li va comprar una bicicleta perquè ella pogués cobrar els endarreriments que la gent no els pagava i van continuar amb el negoci dels burros, tot i els problemes de la postguerra. L'any 1944 el seu pare morí i ella i el seu germà continuen amb el negoci fins a l'any 1954. En aquesta època van canviar la parada del

carrer de Montserrat per unes corts de burros al Prat de la Riera de Vic i el seu germà va començar a fer negoci amb els tractors. Quan ella va deixar de negociar amb els burros va començar a vendre els tractors que el seu germà importava de fora de Catalunya. Més tard, quan el seu germà va veure que els tractors ja no eren negoci, es va dedicar a la compravenda de terrenys, moment en què van posar una petita fàbrica de curtició de pells que van portar amb el seu marit fins que es van jubilar.

Vilademunt, Amadeu (Santa Eulàlia de Riuprimer, 1926)

Pagès que havia fet de segador i d'esgranador a les màquines de batre, el seu avi i el seu pare eren pagesos masovers, però ell es va dedicar més a treballar al bosc, tallant arbres per fer-ne fusta o llenya per vendre. L'any 1940 a l'edat de catorze

anys va començar a fer de segador fent de mosso a l'Arisa, una casa de pagès on va aprendre a segar i a batre amb bestiar. Hi va estar tres anys, treballant les terres de la casa conjuntament amb l'amo i un jornal·ler. Els vespres anava a l'escola, vivia a la casa del seu amo i els diumenges anava a veure la seva família. Va anar amb diferents colles a fer la campanya del segar, que començava a primers de juny i acabava a final de juliol, per després començar a batre. Va treballar amb màquines de batre de les marques Ajuria, Angeles i Avellana. A la Morera, propietat de la seva família, hi tenia un magatzem amb una serradora on tallava i estellava la llenya i el seu germà amb el camió la repartia a cases de pagès de Santa Cecília de Voltregà, Folgueroles, Sant Hipòlit i Cantonigròs. Actualment cultiva l'hort i cada any sega i bat el blat per les festes que organitzen els Amics del segar i el batre del poble.

Bibliografia

- AGUILAR, A. *Viure a pagès 1900-1950*. Barcelona: Proa, 2004.
- ALBIAC i ALBIAC, R. *La carretería en el Bajo Aragón*. [Edició de l'autor]. Ribes de Freser, 2000.
- ARGEMÍ, L.; RODRÍGUEZ, M., coord. *L'agricultura moderna: de l'alimentació al medi ambient*. Barcelona: Publicacions i Edicions UB, 2006.
- ALSINA, C.; FELIU, G.; MARQUET, L. *Diccionari de mesures catalanes*. Barcelona: Curial, 1996.
- BELTRAN, O.; CONTRERAS, J. «L'enquesta tecnològica com a estratègia d'investigació». *L'Avenç* (1988), núm. 111.
- KUONI, B. *Cestería tradicional ibérica*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1981.
- BRUCH, M. L.; PLAZA, J. *Vocabulari dels basters*. Reus: Carrutxa, 1988.
- CALLÍS i MARQUET, J. «Les aportacions al contracte de masoveria en el terme municipal de Vich». *Gazeta de Vich* (1936).
- CASTELLÀ, R. *La vida a pagès. Imatges de la vida quotidiana a les Masies de Roda*. Les Masies de Roda: Ajuntament de les Masies de Roda, 2008.
- CASTELLVÍ, L. *L'ofici de carreter*. Montblanc: Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca, 1998.
- DANEO, A. *L'arada brabant*. Barcelona: Publicacions divulgadores dels serveis tècnics d'agricultura. Mancomunitat de Catalunya, 1924.
- DUCHESNE, R.; FERRAND, H.; THOMAS, J. *La Vannerie. L'osier*. Langres: Dominique Guéniot éditeur (École Nationale de Vannerie), 1997.
- FABRÉ i NIN, J. *Quaderns del cavall*. 2. Vilanova i la Geltrú: Llar de la Fotocòpia, 1989.
- FABRÉ i NIN, J. *Guarniments i carruatges a Catalunya*. 2a ed. Vilanova i la Geltrú: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 2002.
- FONT, J. *Osona: la terra i la gent*. Vic: Eumo, 2003.
- FRANCESCH, A.; JORDANA, J.; PARÉS, P.; SUCH, X. *Catalans de pèl i ploma. Races domèstiques autòctones de Catalunya*. Barcelona: Lynx, 2006.
- GARRABOU, R., coord. *Història agrària dels Països Catalans. Segles XIX-XX*. Vol. 4. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 2006.
- HAUDRICOURT, A. *La technologie science humaine. Recherches d'histoire et d'ethnologie des techniques*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1987.
- JAOUL, M.; GOLDSTEIN, B. *La Vannerie Française*. Paris: Editions de la Réunion des musées nationaux, 1990.
- JORDANA, J.; FOLCH, P. «The endangered catalonian donkey breed: the main ancestor of the american Ass or Mammoth». *Journal of equine veterinary science*. Vol. 16 (1996), núm. 10.
- JUTGLÀ, M. «Situació etnogràfica de Folgueroles». Tesi doctoral. UAB, 1992.
- LLONGARRIU, R. *Un any a pagès*. Olot: Llibres de Batet, 1995.
- MARTÍ i FERRER, R. *Diccionari de maquinària agrícola*. Barcelona: Curial, 1994.
- PLADEVALL i FONT, A. *La vida rural a Taradell*. Taradell: Comissió de Festes de Sant Antoni Abat de Taradell, 2005.
- PONCE i VIVET, S. *Transformacions agrícoles i canvi social a la Catalunya rural: El cas de la comarca d'Osona 1850-1930*. Tesi doctoral UB, 1995.
- PONCE i VIVET, S. *Transformacions agrícoles i canvi social a la comarca d'Osona. Segles XVIII-XX*. Vic: Eumo, 1999.
- PONT, M. *Les feines de la vella pagesia*. Barcelona: Proa, 2000.
- PONT, M. *Calendari dels vells oficis*. Barcelona: Proa, 2002.
- PONT, M. *Vocabulari del pagès*. Barcelona: Proa, 2005.
- PUJOL i ANDREU, J. *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la Guerra Civil*. Tesi doctoral UAB, 1988.
- REPARAZ i RUIZ, G. *La Plana de Vic*. Edició facsímil. Vic: Eumo, 1928..
- ROQUER i SOLER, J. *Progrés i evolució de la tècnica agrícola a la Plana de Vic. Factor de canvi del món pagès*. Vic: Publicacions de l'Escola d'Estiu d'Osona, 1979.
- ROSSELL i VILAR, M. *Contribució a l'osteologia comparada del cavall i l'ase. Zootècnia de la raça asi-*

nina catalana. 2a edició del Fascicle I d'Arxius de l'Escola Superior de Catalunya. Barcelona, 1921.

SALARICH i GIMÉNEZ, J. *El cultivo alterno*. Vic: Impremta Anglada, 1877.

SCUBLA, L. «Technologie et antropologie». *Techniques & Culture* (1994), núm. 23-24.

TAÑÀ i LLEONART, R. *Gurb de la Plana. Gresol d'Osona*. Vic: Impremta Daví-Vic, 1977.

VERT, J. *Carros, tartanes i galeres: carreters i ferrerers: carros, tartanes i útils de pagesia des del final del segle XIX a principi del XX*. Torroella de Montgrí: Museu del Montgrí i del Baix Ter.

VILARÓ, T.; PARÉS, P. M. «Races de bestiar catalanes». *Ciència* (1990), núm. 117.

VILARRASA i ALEMANY, M. «El Garañón catalán». *Revista de la Cambra Agrícola Ausetana* (1910), núm. 60.

VILARRASA i VALL, S. *La vida a pagès*. Ripoll: Impremta Maideu, 1975.

Relació de fonts d'imatges

- (ACOS) Arxiu Comarcal d'Osona
- Fons Comella
- Fons Colomer
- Fons (AHTF) Associació Hípica Tonis de Folgueroles
- Fons Món Rural: Evolució i factors de canvi. UVic
- Fons Vidal

Notes

1. Vegeu *Ressenyes biogràfiques*.
2. Vegeu *Ressenyes biogràfiques*.
3. Relació dels projectes: 1. *Inventari i documentació de la col·lecció de guarniments d'animals de peu rodó del mas Colomer de Taradell (Osona)*, per encàrrec de l'IPEC dins els projectes de recerca i documentació. Entitat promotora: Centre d'Estudis Socials d'Osona, 2000. 2. *Inventari i documentació de la col·lecció de cistells del mas Colomer de Taradell (Osona)*, per encàrrec de l'IPEC dins els projectes de recerca i documentació. Entitat promotora: Centre d'Estudis Socials d'Osona, 2001. 3. *Inventari i documentació de la col·lecció d'eines agrícoles del mas Colomer de Taradell (Osona)*, per encàrrec de l'ACOM de l'AGAUR, i inclòs dins de l'IPEC. Entitat promotora: Centre d'Estudis Socials d'Osona, 2003. 4. *Inventari i documentació d'eines agrícoles del mas Soler de Santa Eulàlia de Riuprimer (Osona)*, per encàrrec de l'IPEC dins el projecte de recerca i anàlisi (2004-2005) *Feines i eines de pagès, evolució de la tecnologia agrícola a la Plana de Vic (segle xx)*. Entitat promotora: Centre d'Estudis Socials d'Osona, 2005. 5. *Eines de carreter del taller de Can Marxant i Carros de l'Alzinar de la Roca. Inventari i documentació de dues col·leccions de patrimoni material de Taradell*. Projecte de recerca i documentació de l'IPEC. Entitat promotora: Comissió de Festes de Sant Antoni Abat de Taradell, 2006.
4. BELTRAN, O.; CONTRERAS, J. «L'enquesta tecnològica com a estratègia d'investigació». *L'Avenç* (1988), núm. 111.
5. BELTRAN, O.; CONTRERAS, J. Op. cit.
6. Traducció al català de SCUBLA, L. «Technologie et anthropologie». *Techniques & Culture* (1994), núm. 23 i 24, p. 417-424.
7. Primall: terreny de conreu amb el sòl poc profund.
8. Terror: turons testimoni formats per margues de color gris blavós de sòls magres i exposats a l'erosió.
9. VILAR, P. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Vol. 2 i 3. Barcelona: Edicions 62, 1964.
10. ROQUER, J. *Progrés i evolució de la tecnologia agrícola a la Plana de Vic. Factor de canvi del món pagès*. Vic: Publicacions de l'Escola d'Estiu, 1979.
11. CALLÍS i MARQUET, J. «Les aportacions al contracte de masoveria en el terme municipal de Vic». *Gazeta de Vich* (1936).
12. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit.
13. FONT, J. *Osona: la terra i la gent*. Vic: Eumo, 2003.
14. ARGEMÍ, L. «Les revolucions verdes en la història». A: *L'agricultura moderna: de l'alimentació al medi ambient*. Barcelona: Publicacions i Edicions UB, 2006. P. 27-46. «El terme de revolució agrària, emprat en paral·lel al de revolució industrial ja en ús en el segle XIX, s'ha utilitzat per caracteritzar les transformacions ocorregudes en l'agricultura durant el segle XVIII. El terme abasta tant els canvis socials agraris referents a la reestructuració de les formes de propietat i de tinença de la terra, com els canvis agrícoles (revolució agrícola) fruit de les noves tècniques que a partir d'uns agricultors pioners es van implantar a Anglaterra i després a tota Europa.» Les revolucions agrícoles que han aportat canvis importants en els rendiments per unitat de superfície, així com un increment de la productivitat dels treballadors agrícoles, constitueixen el context històric d'evolució de les tècniques i dels conreus agrícoles a la Plana de Vic en el període estudiat.
15. Rompuda: Llaurar per primera vegada una terra per posar-la en conreu.
16. PONCE, S. *Transformacions agrícoles i canvi social a la Catalunya rural: El cas de la comarca d'Osona 1850-1930*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1995. P. 408-411.
17. Alíquota: Part alíquota d'un nombre, un nombre que cap en aquest un nombre exacte de vegades, submúltiple. 3 és una part alíquota de 12.
18. Trènit: Cicle de rotació de conreus de quatre anys.
19. Grans d'aresta: Cereals d'hivern, blats, ordis, civades, sègols i mestalls.
20. Dels contractes localitzats s'evidencia com, amb el pas del temps, les parts de fruits corresponents al propietari s'incrementen. Del terç o el quart es passa a les 4/10 parts. També, com en les altres formes de contractació s'evidencia un enduriment de les formes de contractació. Segons Carles Sudrià (SUDRIÀ, C., op. cit., p. 27) el segle XVIII era absolutament unànime el pagament del quart i el terç (el gra al terç, els llegums de fangada al quart, i la fruita, també el raïm, a mitges).
21. PONCE, S. Op. cit.
22. PONCE, S. Op. cit.
23. Entrevistes a Joan Lleopart, any 1991.

24. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit.
25. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit., p. 23.
26. JUTGLAR, M. *Estudi etnogràfic de Folgueroles*. Tesi doctoral UAB any 1992. D'aquí endavant, les 28 cites d'entrevistes transcrits d'aquesta font són identificades amb «PE – núm.», sigla que significa «persona entrevistada» seguit del número d'identificació de l'entrevista.
27. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit., p. 5.
28. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit., p. 12.
29. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit., p. 15-16.
30. TAÑÀ i LLEONART, R. *Gurb de la Plana. Gresol d'Osona*. Vic: Impremta Daví-Vic, 1977. P. 100-101.
31. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 107.
32. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit.
33. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 164.
34. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 104.
35. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 104-105.
36. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 101.
37. DANEÓ, A. *L'arada brabant*. Barcelona: Publicacions divulgadores dels serveis tècnics d'agricultura. Mancomunitat de Catalunya, 1924. P. 25-26.
38. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 105-106.
39. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 105-106.
40. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 104-105.
41. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 164.
42. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 171.
43. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit., p. 21.
44. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 165.
45. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 172.
46. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 172.
47. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 173.
48. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 172-173.
49. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 172.
50. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 172.
51. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 173-174.
52. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 174.
53. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 173.
54. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit. p. 22.
55. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit. p. 174.
56. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 167.
57. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 168-169.
58. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 167.
59. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 169.
60. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 177.
61. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit., p. 26.
62. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 177.
63. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 177.
64. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 177.
65. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 177.
66. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 178.
67. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 178.
68. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 179-180.
69. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 139.
70. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 137.
71. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 137.
72. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 139.
73. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 141.
74. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 137.
75. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 137.
76. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 138.
77. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 139-140.
78. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 140.
79. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 140.
80. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 141.
81. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 140.
82. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 141.
83. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 141.
84. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 158.
85. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 158.
86. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 151.
87. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 151.
88. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 151.
89. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 151-152.
90. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 151.
91. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 152.
92. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 152.
93. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 153.
94. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 153.
95. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 153.
96. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 154.
97. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 154.
98. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 154-155.
99. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 155.
100. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 155.
101. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 155.
102. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 155.
103. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 155.
104. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 155-156.
105. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 156.
106. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 157.
107. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 157.
108. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 157-158.
109. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 158.
110. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 158-159.
111. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 156.
112. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 163.
113. *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 10, p. 11.
114. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 163.
115. CALLÍS i MARQUET, J. Op. cit., nota 74, p. 30.
116. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 163.
117. Eina: *f tecnol* Objecte fet per a una acció determinada i utilitzat directament per la mà per a actuar sobre la matèria. *Eines de fuster, de paleta*. DL C, p 569.
118. VILARÓ, T. ; PARÉS, P. M. «Races de bestiar catalanes». *Ciència* (1990), núm. 117, p. 53.
119. HAUDRICOURT, A. *La technologie science humaine. Recherches d'histoire et d'ethnologie des techni-*

ques. Paris: Éditions de la Maison de l'Homme, 1987.

120. FRANCESCH, A.; JORDANA, J.; PARÉS, P.; SUCH, X. *Catalans de pèl i ploma. Races domèstiques autòctones de Catalunya*. Barcelona: Lynx, 2006. P. 72.

121. «La transformació d'aquestes espècies, pròpiament, s'inicià a partir de la dècada de 1870 quan una vegada declarada lliure la indústria del cavallí per part de l'Administració de l'Estat el 23 de juliol de 1869, hom tendí a importar nous tipus de races estrangeres amb l'objectiu d'assolir «mulas más corpulentas» i «caballos de tipo ligero, entrefino, tipo cob, artillero, etc... que pudieran trotar a 12 kilómetros por hora y que al paso tiran grandes cargas», car aquestes eren les produccions demandades «por las necesidades de las labores agrícolas y por las industrias del transporte.»

122. Per entendre l'increment de la demanda de mulats són interessants les aportacions que fa Núria SALES en el seu llibre *Mules, ramblers i fires (s. XVIII-XIX)* on avalua la importància de les mules en l'explotació de les colònies del Nou Món i el comerç de mules a Catalunya en relació a altres zones productores, especialment al zona del Poitou a França. Assenyala que la producció de mules a Catalunya hauria estat sempre insuficient i que tradicionalment se n'havien importat d'altres països, principalment de França, i la mula constituïa un dels principals puntals de l'economia catalana.

123. RIEROLA i ISERN, R. «Els bous de treball a la Plana de Vich (I i II)». *Revista agrícola catalana* (1926), any X, núm. 1, p. 3-7 i 31-35.

124. FRANCESCH, A.; JORDANA, J.; PARÉS, P.; SUCH, X. *Catalans de pèl i ploma. Races domèstiques*

autòctones de Catalunya. Barcelona: Lynx, 2006. P. 99.

125. *Contribució a l'osteologia comparada del cavall i l'ase. Zootècnia de la raça asinina catalana*. Aquesta extensa i documentada obra va ser editada l'any 1921 a Barcelona pels Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura del Departament d'Agricultura de la Mancomunitat de Catalunya. M. Rossell i Vilar va ser professor de Zootècnia de l'Escola Superior d'Agricultura des de l'any 1883 fins al 1933 i durant tota la seva vida va ser un ferm promotor de les millores en l'agricultura i la ramaderia.

126. VILARRASA i ALEMANY, M. «El garañón catalán». *Revista de la Cambra Agrícola Ausetana* (1910), núm. 60.

127. FRANCESCH, A.; JORDANA, J.; PARÉS, P.; SUCH, X. *Catalans de pèl i ploma. Races domèstiques autòctones de Catalunya*. Barcelona: Lynx, 2006. P. 101.

128. <http://www.fuives.com/>

129. Dades referents a l'any 1999, extretes de la pàgina web de l'Institut d'Estadística de Catalunya: www.idescat.es.

130. MADIROLAS i CODINA, R. *Patatas del llano de Vich. En las bodas de oro de la fundación del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1900.

131. MADIROLAS i CODINA, R. Op. cit.

132. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 175-176.

133. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 164-165.

134. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 164-165.

135. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 165-166.

136. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 178.

137. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 163-164.

138. TAÑÀ i LLEONART, R. Op. cit., p. 174-175.

La vella dita de «femer fa graner» que posa títol a aquesta obra dóna fe de la importància dels fems en les agricultures de base orgànica, premissa que amb l'adopció del model d'agricultura industrial perd el seu sentit originari. La monografia explica els canvis en la tecnologia agrícola a la Plana de Vic durant el segle xx i és el resultat de la recerca feta a partir de l'utillatge agrícola conservat al mas Colomer i a l'Alzinar de la Roca de Taradell, i al mas Soler de Santa Eulàlia de Riuprimer. Un ric patrimoni material que ha servit per iniciar la descripció de les feines de l'any agrícola i que ha estat el punt de partida per analitzar l'evolució de les pràctiques agrícoles a partir dels canvis en la maquinària, les llavors, els adobs, els cicles de conreus... en definitiva, la progressiva transformació d'un sistema de base orgànica en un nou sistema de base industrial. Importants canvis tecnològics que han significat la pèrdua de sabers agrícoles i una profunda transformació en l'imaginari pagès.

Aquest llibre, resultat d'una recerca de l'INVENTARI DEL PATRIMONI ETNOLÒGIC DE CATALUNYA que duu a terme el CENTRE DE PROMOCIÓ DE LA CULTURA POPULAR I TRADICIONAL CATALANA, vol contribuir a fixar el llegat cultural de les generacions de pagesos que han treballat la terra d'aquest territori, i documentar mitjançant imatges i un glossari les feines i les eines dels pagesos de la Plana de Vic.

JACINT TORRENTS I BUXÓ (Folgueroles, 1955) és llicenciat en antropologia cultural per la UAB i professor de la Facultat d'Educació de la Universitat de Vic. Des de l'any 2000 dirigeix la secció d'etnografia del grup de recerca «Món rural: evolució i factors de canvi» de la Universitat de Vic i actualment prepara la tesi doctoral sobre tecnologia agrícola.

